

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor: Historie/obecné dějiny

PhDr. Lukáš Novotný

Postoj konzervativní Baldwinovy vlády k pokusům o vytvoření
systému kolektivní bezpečnosti ve 20. letech 20. století

The Attitude of the Conservative Baldwin Government towards the
Attempts to Create the System of Collective Security in the 1920s

Disertační práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.

2008

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonal samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

8. října 2008

Za obětavou a nezištnou pomoc při vzniku disertační práce děkuji svému školiteli prof. PhDr. Aleši Skřivanovi, CSc.

8. října 2008

Obsah

Úvod.....	4
1. První kapitola	
1. 1. Reakce na vznik a názory na Společnost národů.....	14
1. 2. Postoj konzervativního tisku ke Společnosti národů.....	24
1. 3. Konzervativní politici a Společnost národů.....	32
1. 4. Názorové proudy uvnitř Konzervativní strany; jejich postoj k národní bezpečnosti	42
1. 5. Osobnost Austena Chamberlaina.....	50
2. Druhá kapitola	
2. 1. Kolektivní bezpečnost a odzbrojení.....	58
2. 2. Pokusy o řešení problému kolektivní bezpečnosti v letech 1919- 1923.....	65
2. 3. První labouristická vláda ve Velké Británii a její vnímání kolektivní bezpečnosti.....	80
2. 4. Cesta ke sjednocení Konzervativní strany a její návrat k moci v listopadu 1924.....	85
3. Třetí kapitola	
Ženevský protokol; počátky jednání o Rýnském garančním paktu (leden-březen 1925); role velvyslance D'Abernona.....	90
4. Čtvrtá kapitola	
4. 1. Velká Británie a Locarno.....	136
4. 2. Setkání právníků v Londýně.....	192
4. 3. Konference v Locarnu.....	204
5. Pátá kapitola.....	228
Závěr.....	239
Resumé.....	243
Abstrakt.....	244
Prameny a literatura.....	245

Úvod

V roce 1918 skončila první světová válka a Evropa se musela vzpamatovat z nejkrvavějšího konfliktu ve svých dějinách. Na bojištích zahynulo na deset miliónů mužů. Starý evropský pořádek se zhroutil; výsledky soupeření účastníků války znamenaly začátek nové epochy. V důsledku válečného konfliktu došlo na mapě Evropy k velkým změnám – zanikly staré „zavedené“ monarchie a vznikly nové, tzv. „nástupnické“ státy.

Nebylo proto divu, že po skončení války, jež neměla v dějinách obdoby, toužila většina lidí po pocitu bezpečí a věřila, že se něco podobného už nebude opakovat. Otázkou zůstávalo, jak kýžené bezpečnosti dosáhnout. Předválečné spojenecké aliance při plnění tohoto úkolu selhaly a veřejnost je obviňovala z toho, že to byly právě ony, kdo svým soupeřením vypuknutí válečného konfliktu způsobily. Všeobecně se čekalo, že bude muset vzniknout nové a lepší uspořádání, založené na spolupráci a důvěře.

Při vytváření tohoto uspořádání se nejvíce spoléhalo především na Spojené státy americké a Velkou Británii. Británie, jako jeden z hlavních vítězů války a mocnost, jejíž zájmy zahrnovaly skoro celý svět, pochopila, že kolektivní bezpečnost je pro ni zodpovědnost, ale současně i nutnost. Její pozice po válce byla silná a slabá zároveň – všichni nepřátelé skončili sice jako poražení, náklady na vedení války ale způsobily značné zadlužení a hospodářská nadvláda země skončila. Vnější pozorovatelům se poválečná Británie jevila jako silný stát, její politické elity si však byly vědomy vnitro- i zahraničně politických limitů země. Z tohoto důvodu bylo nutné nastolit klid a mír a nedopustit novou válečnou apokalypsu.

Už na sklonku války se zrodila idea Společnosti národů, kdy nejen ve většině států západní Evropy, ale i ve Spojených státech amerických vznikla vlna pacifismu, která reagovala na hrůzy válečného konfliktu. Názory na poslání a úkoly proponované organizace se lišily. Francie od Společnosti národů očekávala zajištění své pozice v Evropě a záruky proti obnově mocenského postavení Německa, Velká Británie doufala, že se i s novou

organizací bude možné navrátit k politice rovnováhy sil a Spojené státy hodlaly prosadit propojení ideálů Společnosti národů s mírovými smlouvami.

V únoru 1919 byl schválen Pakt Společnosti národů, jenž byl však koncipován v intencích nekompromisní francouzské politiky. Původní americká idea organizace, nezátížené vztahem k jedné či druhé velmoci, se neprosadila. Na konci roku 1919 americký Senát odmítl Pakt Společnosti národů ratifikovat a role hlavního hybatele v otázce kolektivní bezpečnosti přešla na Velkou Británii.

Její pozice však nebyla jednoduchá. V důsledku nečlenství USA ve Společnosti národů mohla hypoteticky nastat situace, kdy by se Londýn a Washington ocitly ve válce. Důležitým faktorem při všech britských úvahách o systému kolektivní bezpečnosti se tak stala obava z možného konfliktu s USA.

Další problém pro Londýn představovala dominia. Jejich nezávislost se po válce ještě zvýšila jejich separátním členstvím ve Společnosti národů. Během 20. let 20. století velmi rychle vzala za své idea, že bude možné provádět imperiální politiku; dominia často jednala nezávisle a v otázce kolektivní bezpečnosti týkající se Evropy dokonce několikrát použila „veto“ vůči novým britským závazkům.

Za těchto podmínek nebylo možné, aby Velká Británie uvažovala o takovém systému kolektivní bezpečnosti, kdy by se ve stejné míře angažovala ve všech částech světa. V úvahu pro ni připadaly dvě varianty – mezinárodní bezpečnost v nejširším slova smyslu reprezentovaná Společností národů; a model podílet se na zajištění bezpečnosti pro ty části světa, kde měla Británie své životní zájmy.

První možnost se stala velmi obtížně realizovatelnou po americkém neschválení Paktu Společnosti národů, což ještě zvýšilo pochyby britských konzervativců o významu nové organizace a její schopnosti se prosadit na poli mezinárodní politiky. V průběhu první poloviny 20. let 20. století vzniklo pod záštitou Společnosti národů několik pokusů o vytvoření systému kolektivní

bezpečnosti, Londýn je ale všechny z těch či oněch důvodů odmítl. Ochoten se byl podílet až na projektu garance západních hranic Francie a Belgie, jenž stál mimo Společnost národů.

Z hlediska kolektivní bezpečnosti zvítězila tedy ve Velké Británii druhá možnost – angažovat se pouze tam, kde měl Londýn klíčové životní zájmy. Evropský kontinent se po první světové válce nacházel ve špatném stavu a pro Londýn se stal důležitým problémem jeho hospodářské a politické obnovy.

Cílem předkládané disertační práce je analýza vnímání a přístupu konzervativní vlády premiéra Stanleyho Baldwina k problému evropské kolektivní bezpečnosti a k pokusům o její vytvoření v první polovině 20. let 20. století. Rozhodl jsem se věnovat především analýze dvou zásadních otázek kolektivní bezpečnosti, s nimiž se musel konzervativní kabinet zabývat – Ženevskému protokolu a Rýnskému garančnímu (Locarnskému) paktu. Třetí problém, Briand-Kellogův pakt (Pakt o věčném přátelství) jsem se rozhodl ponechat stranou, a to nejen z důvodů věcných – jeho podrobná analýza by si vyžádala potřebné studium v britských archivech, což by znamenalo další finanční a časovou zátěž – ale především odborných – první dva projekty, směřující k vytvoření kolektivní bezpečnosti, vznikly buď pod záštitou Společnosti národů, již nebyly Spojené státy americké členem (Ženevský protokol), nebo se týkaly výlučně evropského prostoru (Rýnský garanční pakt). Briand-Kellogův se v tomto směru lišil. Rovněž se o něm jednalo v době, která se od první poloviny 20. let 20. století odlišovala. V Evropě již nepanovala atmosféra strachu a obav z možné další války, nýbrž byl všude cítit „duch Locarna“. Další rozdíl tvořila náplň Briand-Kellogova paktu – zřeknutí se války jako prostředku politiky; něco, co Ženevský protokol nebo Rýnský garanční pakt neznaly. V neposlední řadě je nutno připomenout i to, že zatímco evropské plány na kolektivní bezpečnost (Ženevský protokol a Rýnský garanční pakt) obsahovaly jasně vymezené sankce proti případnému narušiteli, Briand-Kellogův pakt operoval pouze s morálními sankcemi.

Disertační práce je rozdělena do pěti kapitol. První se zabývá analýzou reakcí britské veřejnosti a politiků na vznik Společnosti národů, postojem konzervativního tisku k nové organizaci a názory konzervativních politiků na ni. Konzervativci ve velké většině vnímali novou instituci jako něco, co jde proti tradicím britské politiky a proti celistvosti impéria. V této souvislosti je nutno připomenout jednu zásadní výjimku mezi konzervativními politiky – Roberta Cecila, jenž ideu Společnosti národů upřímně podporoval. Jako člen vlády se snažil o prosazení vstřícnější politiky vůči snahám ostatních států, což se mu nepodařilo a v roce 1927 na svůj post v kabinetu rezignoval. Důležitou součástí kapitoly je i analýza názorových proudů uvnitř Konzervativní strany a jejich postojů k národní bezpečnosti. Závěr kapitoly tvoří portrét osobnosti Austena Chamberlaina, který měl jako ministr zahraničí v Baldwinově vládě zásadní podíl na uzavření Rýnského garančního paktu.

Druhá kapitola se věnuje analýze vztahu pojmů kolektivní bezpečnost a odzbrojení a nástinu pokusů o řešení problému kolektivní bezpečnosti v letech 1919-1923. První léta po válce jasně ukázala, že britské a francouzské vnímání problému kolektivní bezpečnosti se diametrálně odlišovalo. Francie požadovala Německo za hrozbu pro evropský mír, trvala na dodržování mírových smluv a nutila Londýn k přijetí závazků ve střední a východní Evropě. Británie naproti tomu jakékoli angažmá na východ od Rýna odmítala; jejími cíli bylo začlenění Německa zpět do společenství evropských států a na to navazující hospodářská obnova kontinentu. Součástí kapitoly je i analýza vnímání kolektivní bezpečnosti ze strany první labouristické vlády ve Velké Británii. Závěr kapitoly tvoří analýza cesty ke sjednocení Konzervativní strany a jejího návratu k moci na podzim 1924.

Jádro disertační práce tvoří třetí a čtvrtá kapitola. Třetí analyzuje průběh jednání o Ženevském protokolu (podzim 1924-jaro 1925), postoj konzervativní vlády Stanleyho Baldwina k návrhu Protokolu ve zmiňovaném období a důvody, které kabinet vedly k tomu, že dokument v březnu 1925 s konečnou platností odmítl. Otázky, na které jsem se v této

souvislosti snažil najít odpověď, zní: Proč se Londýn odmítl podílet na navrženém systému kolektivní bezpečnosti? Musela Británie přijít s alternativním návrhem řešení kolektivní bezpečnosti? Jaké jiné varianty se vůbec na přelomu let 1924-1925 nabízely? Jakou roli sehrál při vzniku německého memoranda britský velvyslanec v Berlíně lord D'Abernon?

Čtvrtá kapitola analyzuje průběh jednání o Rýnském garančním paktu (jaro 1925-léto 1925), schůzku právních expertů v Londýně (září 1925) a nakonec samotnou konferenci v Locarnu (říjen 1925). Kapitola se rovněž věnuje analýze jednání britské vlády a kroků ministerstva zahraničí, jehož představitelé hráli při rozhovorech důležitou úlohu, a důvodům, které konzervativní kabinet vedly k tomu, že vybočil z dosavadního zahraničněpolitického rámce a poprvé od roku 1919 byl ochoten se podílet na systému kolektivní bezpečnosti, i když pouze nepřímo (Velká Británie byla pouze garantem paktu, ne jeho přímým účastníkem). Klíčové otázky, jež jsem si v rámci kapitoly položil, jsou: Co vedlo Londýn k tomu, že se rozhodl přijmout německý návrh z ledna 1925? Existovala pro Británii v roce 1925 k návrhu garance západních hranic Francie nějaká reálná alternativa? Jak se měnily či neměnily názory konzervativní vlády na kolektivní bezpečnost v průběhu sledovaného období? Jaký byl vůbec význam Locarna pro atmosféru v meziválečné Evropě?

Pátá a poslední kapitola stručně shrnuje hodnocení ratifikace dohod uzavřených v říjnu 1925, jejich interpretaci konzervativními politiky, hodnocení Locarna ze strany současníků a historiků a osud onoho „ducha Locarna“ až do osudného roku 1936, kdy vstup německých vojsk do Porýní rázně ukončil veškeré teorie o tom, jak se Velká Británie zachová v případě, že bude muset splnit svou úlohu garanta.

Výchozím místem pro každého badatele zabývajícího se britskými meziválečnými dějinami musí být *The National Archives* v londýnské čtvrti Kew (do roku 2003 *Public Record Office*). Archiv nabízí nepřehledné množství dokumentů a materiálů k britské politice 20. let 20. století. Pro svou práci jsem zkoumal části několika hlavních řad.

Především jsem využil skupinu, jež nemůže zůstat při studiu britské zahraniční politiky nevyužita – tzv. *Foreign Office Papers*, materiály z provenience ministerstva zahraničí. Studoval jsem především sérii *FO 371*, která obsahuje všeobecnou korespondenci úřadu od roku 1906 a jež je roztržena do mnoha jednotlivých souborů a svazků a je řazena podle jednotlivých odborů, jež dokumenty vyprodukovaly.¹ Z fondu ministerstva zahraničí jsem pro svou práci dále využil sérii *FO 372*, která obsahuje dokumenty týkající se mezinárodních smluv (*Treaty Department and Successors: General Correspondence from 1906*), sérii *FO 408*, zahrnující důvěrné zprávy (*Foreign Office: Confidential Print Germany*) a sérii *FO 840*, která obsahuje zprávy z různých mezinárodních konferencí (*Various International Conferences*, v tomto případě se jednalo o konferenci v Locarnu).

Druhou hlavní skupinu archivních materiálů, s níž jsem při svém studiu pracoval, tvořily tzv. *Cabinet Office Papers*, tedy oficiální vládní materiály. Tyto dokumenty jsou důležitým zdrojem pro přiblížení debaty o základních tendencích britské zahraniční politiky. Zápisy (*minutes*) i závěry (*conclusions*) z jednání vlády pořizoval v převážné většině tajemník kabinetu.² Při své práci jsem se soustředil především na úřední zápisy z jednotlivých zasedání britského kabinetu (*CAB 23*) a na memoranda, s nimiž vláda pracovala (*CAB 24*). Dále jsem studoval fondy týkající se Výboru imperiální obrany (*Committee of Imperial Defence*), jež jsou v archivu uloženy pod signaturami *CAB 2 (Committee of Imperial Defence and Standing Defence Sub-committee: Minutes)*, *CAB 4 (Committee of Imperial Defence: Miscellaneous Memoranda: B Series)* a *CAB 16 (Committee of Imperial Defence, Ad Hoc Sub-Committees: Minutes*,

¹ Tehdejší ministerstvo zahraničí bylo rozděleno na jednotlivé teritoriální odbory: z pohledu disertační práce byl nejdůležitější *Central Departement* (střední odbor, u jednotlivých dokumentů označovaný zkratkou C, kam patřily Francie, Německo, Polsko a Československo), další odbory byly *Southern Departement* (jižní, S), *Northern Departement* (severní, N), *Eastern Departement* (východní, E), *Western Departement* (západní, W, sem patřily otázky spojené se Společností národů), *Far Eastern Departement* (dálnovýchodní, F), *American Departement* (americký, A) a samostatný *Egyptian Departement* (egyptský, E).

² V letech 1916-1938 vykonával funkci tajemníka vlády Maurice Hankey.

Memoranda and Reports, v tomto případě se jednalo o podvýbor zabývající Ženevským protokolem). Z kabinetních dokumentů jsem ještě využil materiály ze zasedání Vládního výboru pro zahraniční politiku (*Foreign Policy Committee, FPC*), které jsou uloženy pod signaturou CAB 27.

Zajímavým, ale bohužel ne tak obsáhlým a méně systematicky uspořádaným fondem jsou materiály uložené v řadách jednotlivých britských premiérů, tzv. *Prime Minister's Papers*, označených signaturou PREM.

Z edic vydaných pramenů jsem ve své disertační práci pracoval s dnes již klasickou řadou *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, v níž jsou důležité dokumenty ministerstva zahraničí a jednotlivých britských zastupitelských úřadů – jedná se o rozsáhlý výběr telegramů, memorand a nót.³

Jako důležitý pramen při studiu se ukázaly být i noviny a tisk. Komentáře a články jsou sice poznamenané dobou, v níž vycházely a netají se svými politickými sympatiemi, ale přesto hrály při analýze některých událostí nezastupitelnou úlohu. Zaměřil jsem se především na konzervativní tisk (*The Morning Post, Daily Telegraph, Daily Express, Daily Mail, The Times*), ale neopomenul jsem ani méně známé noviny (*Birmingham Post, Daily Chronicle, New Statesman* nebo *Scotsman*).

K tématu disertační práce existuje množství pamětí a deníků různých osobností, které poskytují neocenitelnou pomoc při studiu britské politiky 20. let 20. století. V první řadě je třeba uvést dopisy, které posílal Austen Chamberlain svým neprovdaným sestrám Hildě a Idě.⁴ Dopisy jsou díky svému soukromému charakteru a své pravidelnosti podstatným zdrojem pro pochopení myšlení ministra zahraničí. Nedávno vyšly i paměti Stanleyho Baldwina,⁵ které bohužel odrážejí premiérův malý zájem o zahraniční

³ Pro období 20. let 20. století se jedná především o svazky z první série.

⁴ *The Austen Chamberlain Diary Letters. The Correspondence of Sir Austen Chamberlain with his Sisters Hilda and Ida, 1916-1937*, ed. by Self, R., Cambridge 1995. Obdobně tak činil i jeho bratr Neville. Srv. *The Neville Chamberlain Diary Letters, volume II, the Reform Years, 1921-1927*, ed. by Self, R., Aldershot, Burlington USA, Singapore, Sydney 2000.

⁵ *Baldwin Papers. A Conservative Statesman 1908-1947*, ed. by Williamson, P., Baldwin, E., Cambridge 2004.

politiku. Ve velké většině se jedná o dopisy či dokumenty týkající se vnitropolitické scény. Pro pochopení atmosféry ve vládě jsou důležité i paměti Lea Ameryho,⁶ ministra kolonií, jenž byl zastáncem politiky nevměšování se do záležitostí evropského kontinentu, nebo autobiografie Roberta Cecila,⁷ který naopak podporoval budování kolektivní bezpečnosti. Opomenout nelze ani paměti velvyslance v Berlíně lorda D'Abernona,⁸ který ovlivňoval Austena Chamberlaina ve prospěch německého memoranda z ledna 1925, ale jehož role při samotném vzniku dokumentu se podle nejnovějších výzkumů přeceňuje.⁹ Z pozůstalostí zahraničních politiků je nutno uvést paměti německého kancléře Hanse Luthera¹⁰ nebo německého ministra zahraničí Gustava Stresemanna.¹¹

K tématu disertační práce existuje rozsáhlé množství odborné literatury. Za v mnoha ohledech zásadní a dodnes nepřekonané považují dvě disertační práce, a to Joa Allena Thompsona¹² a Petera Urbanitsche.¹³ Obě práce sice nejsou založeny na soustředěném archivním výzkumu, studium dané problematiky by však bez nich nebylo možné. Thompson úctyhodným způsobem analyzoval názory méně známých novin (*Saturday Review*, *Blackwoods*, *National Review* nebo *Headway*), Urbanitsch měl naproti tomu možnost studovat v Birminghamu. Za dnes již klasickou, ale stále velmi kvalitní pokud jde o pramennou základnu považují práci Anne Ordeové,¹⁴ která již měla možnost studovat nejen v tehdejší *Public Record Office*, ale bádala i v archivech ve Francii a Německu. Problému

⁶ Amery, L. S., *My Political Life*, vol. II. War and Peace, 1914-1929, London 1953; *The Leo Amery Diaries. Volume I: 1896-1929*, ed. by Barnes, J., Nicholson, D., London, Melbourne, Sydney, Auckland, Johannesburg 1980.

⁷ Viscount Cecil (Lord Robert Cecil), *A Great Experiment. An Autobiography*, London 1941.

⁸ Viscount D'Abernon, *Ein Botschafter der Zeitwende. Memoiren. Band I: Von Spa (1920) bis Rapallo (1922)*, Leipzig, nedatováno; Viscount D'Abernon, *Ein Botschafter der Zeitwende. Memoiren. Band III: Locarno (1924-1926)*, Leipzig, nedatováno.

⁹ Srv. např. Johnson, G., „Das Kind“ Revisited: Lord D'Abernon and German Security Policy 1922-1925. *Contemporary European History* 9, 2000, Nr. 2, s. 209-224; Johnson, G., *The Berlin Embassy of Lord D'Abernon, 1920-1926*, Basingstoke 2002.

¹⁰ Luther, H., *Politiker ohne Partei. Erinnerungen*, Stuttgart 1960.

¹¹ Stresemann, G., *Vermächtnis: der Nachlass in drei Bänden*, Bd. 2, Berlin 1932.

¹² Thompson, J. A., *British Conservatives and Collective Security 1918-1928*, unpublished Ph.D. thesis, Stanford University 1966.

¹³ Urbanitsch, P., *Großbritannien und die Verträge von Locarno*, Diss., Wien 1968.

¹⁴ Orde, A., *Great Britain and International Security 1920-1926*, London 1978.

kolektivní bezpečnosti ve 20. letech 20. století se v několika kapitolách své práce věnuje i Carolyn Kitchingová,¹⁵ jež však větší pozornost věnuje mezinárodnímu odzbrojení. Fungování a struktura *Foreign Office* a jeho vlivu na provádění zahraniční politiky v letech 1919-1926 se ve své knize věnuje Ephraim Maisel.¹⁶ Tuto práci považuji v mnoha ohledech za velmi důležitou, protože umožňuje nahlédnout „pod pokličku“ ministerstva zahraničí a vztahu jeho úředníků k jednotlivým šéfům úřadu. Fenomén Locarna v meziválečné době analyzují příspěvky ve sborníku, který vyšel v roce 2004.¹⁷ Jak už název napovídá, jednotlivé studie revidují některé doposud přijímané názory, ať už se jedná o britskou politiku týkající se Locarna nebo vnímání velmocenské pozice Velké Británie ve 20. letech 20. století.

Důležitou část odborné literatury tvoří rovněž biografie nejdůležitějších osobností, jež ovlivňovaly politické dění, a to především Stanleyho Baldwina a Austena Chamberlaina. Za dnes již klasické monografie, věnované premiérovi, považuji práce Keitha Middlemase a Johna Barnese¹⁸ nebo Johna Ramsdena.¹⁹ Nejnověji se osobnosti konzervativního premiéra věnoval Philip Williamson.²⁰ Osoba ministra zahraničí se rovněž těší zájmu historiků. Již mezi válkami se jí věnoval sir Charles Petrie,²¹ jehož práce se však vyznačuje někdy až nekritickým obdivem k Austenu Chamberlainovi. Po druhé světové válce upadl šéf *Foreign Office* trochu v zapomnění, až v 80. letech mu věnoval pozornost David Dutton,²² nejnověji se zahraniční politice pod Chamberlainovým

¹⁵ Kitching, C., *Britain and the Problem of International Disarmament 1919-1934*, London, New York 1999.

¹⁶ Maisel, E., *The Foreign Office and Foreign Policy, 1919-1926*, Sussex 1994.

¹⁷ *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004.

¹⁸ Middlemas, K., Barnes, J., *Baldwin. A Biography*, London 1969.

¹⁹ Ramsden, J., *The Age of Balfour and Baldwin 1902-1940*, London, New York 1978.

²⁰ Williamson, P., *Stanley Baldwin. Conservative leadership and national values*, Cambridge 1999.

²¹ Petrie, Ch., *The Life and Letters of the Right Hon. Sir Austen Chamberlain, K.G., P.C., M.P.*, volume II, London, Toronto, Melbourne, Sydney 1940.

²² Dutton, D., *Austen Chamberlain: Gentleman in Politics*, Bolton 1985.

vedením věnoval Richard S. Grayson.²³

Při svém studiu jsem přirozeně neopomenul ani práce české provenience. Česká historiografie se z pochopitelných důvodů systematickému samostatnému studiu britské politiky ve 20. letech 20. století nevěnuje a pokud ano, jedná se o jednotlivé malé sondy²⁴ nebo o československo-britské vztahy.²⁵

²³ Grayson, R. S., *Austen Chamberlain and the Commitment to Europe. British Foreign Policy, 1924-1929*. London, Portland 1997. Srv. i článek D. Duttona. Dutton, D., *Austen Chamberlain as Foreign Secretary*. *History Review*, 2001.

²⁴ Břach, R., *Československá zahraniční politika v politických proměnách Evropy 1924*. (I. Nástup MacDonalldovy a Herriotovy vlády). *Československý časopis historický* 1970, roč. XVIII, č. 1; Břach, R., *Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924*. *Historie a vojenství* XLI, 1992, č. 6; Dejmek, J., *Velká Británie a Československo v době jednání o Západní garanční pakt (leden-prosinec 1925)*. *Český časopis historický* 98, 2000, č. 4.

²⁵ Břach, R., *Československo a Evropa v polovině dvacátých let*, Praha, Litomyšl 1996; Dejmek, J., *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918-1938)*, Praha 2003.

1. První kapitola

1. 1. Reakce na vznik a názory na Společnost národů

V únoru 1918 se biskupové anglikánské církve shromáždili v Canterbury a dohodli se na zvláštní rezoluci. Uvedli v ní, že si „ve jménu míru přejí, aby myšlenka Společnosti [národů – L. N.] prosazovala bratrství mezi lidmi a aby „měla v poslední instanci moc použít na každý stát buď ekonomický tlak, nebo ozbrojenou sílu“, pokud odmítne svůj případný spor s jinou zemí předat k rozhodnutí mezinárodnímu soudnímu tribunálu.²⁶

Toto prohlášení odpovídalo všeobecnému očekávání obyvatel Velké Británie po první světové válce. Společenství národů mělo podle nich v budoucnu zajistit vládu zákona a poskytnout tím bezpečnost pro všechny státy. Každý, kdo by tuto snahu narušil, měl čelit společnému zásahu ostatních, a jakákoli agrese se měla napříště stát mezinárodním zločinem. Zde se začala rodit idea kolektivní bezpečnosti.

Situace po první světové válce vyžadovala vytvoření nové mezinárodní organizace, jež by byla založena na principech, které měly mírovým způsobem řešit vzniklé spory. Válka jako prostředek politiky měla být zakázána. Státům, jež byly ochotné žít v míru, měla být poskytnuta bezpečnost, kterou si nebyly schopny zajistit samy a jež jim neposkytovaly ani „starý“ systém aliancí, ani politika rovnováhy sil.²⁷

Idea Společnosti národů (SN) se zrodila v poslední fázi světové války, kdy nejen ve většině států západní Evropy, ale i ve Spojených státech amerických propukla vlna pacifismu, která reagovala na hrůzy válečného konfliktu. Jako první definoval tuto myšlenku americký prezident Woodrow Wilson ve svých čtrnácti bodech v lednu 1918. Mírová konference ve Versailles nakonec schválila návrh stanov nové organizace, jenž byl

²⁶ The Times, 8. února 1918.

²⁷ Egerton, G., Great Britain and League of Nations: collective security as myth and history. In: The League of Nations in retrospect. Proceedings of the Symposium organized by The United Nations Library and The Graduate Institute of International Studies Geneva, 6-9 November 1980, Berlin, New York 1983, s. 96.

v únoru 1919 zveřejněn pod názvem Pakt SN. Tento dokument obsahoval rovněž i koncept kolektivní bezpečnosti, která tak byla včleněna do struktury poválečných mezinárodních vztahů.

Mýtus kolektivní bezpečnosti tak, jak se vyvíjel v průběhu války, na mírové konferenci i v meziválečném období, v sobě sjednocoval základní témata a mezinárodní aspekty 19. století a předválečného liberalismu, tj. „víru v soulad zájmů a touhu po spolupráci, jež měla fungovat ve vztazích mezi státy a lidmi“.²⁸ Dále kritizoval politiku rovnováhy sil a tajnou diplomacii.²⁹

Víra britské veřejnosti ve SN pocházela ze dvou podnětů: z odporu proti zabíjení během první světové války a z ojedinělého momentu idealismu, jenž zavládl po roce 1918. Pocit, že „tohle už se nesmí opakovat“,³⁰ se stal hnací silou pro argument, aby vznikla SN: „Hrůzy války vstoupily do duší miliónů mužů ... Míra těchto hrůz obstarala hybnou sílu, která doposud chyběla. Přidalo to páru do netečného stroje lidského humanismu.“³¹

Toto názor veřejnosti nebyl ani tak výsledkem chladného intelektuálního uvažování jako spíš návalem momentálního prudkého pocitu. Ve svém důsledku v sobě idea Společnosti národů zahrnovala mnohočetnost snah a vyvolávala útoky liberálů. Pro jedny se stala pouze zbožným přáním, jehož naplnění se nehledá v praktickém světě, pro druhé ztělesňovala „mírový trik“, nebo snahu „nechat Německo snadno uniknout“.³²

Pakt SN z února 1919 obsahoval koncept systému mezi státy, jehož členové slíbili, že poskytnou, v případě nutnosti, své ozbrojené síly k tomu, aby zajistili ostatním bezpečnost. Tento závazek pramenil z víry, podle níž

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Srv. Carr, E. H., *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939*, London 1939. Taylor, A. J. P., *The Trouble Makers*, London 1957.

³⁰ Hrůza a vědomí pocitu „už nikdy“ byly charakterističtějšími rysy britské reakce na Velkou válku než ničivý a rozvratnický útok na starý řád.“ Stevenson, J., *Conservatism and the failure of fascism in interwar Britain*. In: *Fascists and Conservatives. The Radical Right and the Establishment in Twentieth-Century Europe*. Ed. by Blinkhorn, M., London 1990, s. 268.

³¹ *The Times*, 5. října 1918.

³² Tamtéž.

„je útočná válka zločinem proti lidskosti a je v zájmu každého státu, jeho právem i povinností jí zabránit...“³³ Skutečnost však byla jiná. Pakt Společnosti neposkytoval dostatečnou definici agrese, povinná arbitráž nebyla závazná pro všechny spory a kterýkoli účastník arbitráže se mohl po třech měsících uchýlit k použití zbraní, pokud Rada SN nedospěla ve sporu k jednomyslnému rozhodnutí. Pomoc napadené straně nebyla jednoznačně definována a Společnost ani nedisponovala mezinárodními policejními jednotkami.

Na podporu ideálů SN vznikla na konci války ve Velké Británii Unie Společnosti národů (*League of Nations Union*, LNU),³⁴ která sjednotila hlavní proudy podporující tuto organizaci a jež se snažila vzdělávat a vychovávat veřejnost k pochopení hlavních myšlenek Společnosti národů. LNU poskytovala a rozesílala informace, zřizovala své pobočky mimo Londýn a vykonávala nátlak na vládu, aby získala podporu pro SN.³⁵

Poté, co americký Senát na konci roku 1919 odmítl ratifikovat Pakt Společnosti národů, „přešel mýtus kolektivní bezpečnosti primárně do britských rukou, jež ho měly ochraňovat a rozvíjet“.³⁶ A přestože vláda měla ke Společnosti jisté výhrady, LNU se věnovala úkolu zmobilizovat veřejné mínění na její podporu a zajistit, aby se britská zahraniční politika neodchýlila od ducha „nového pořádku“.

Robert Cecil,³⁷ jeden z vedoucích představitelů LNU, prohlásil v červnu 1921 před dvaceti tisíci Londýňany: „Jaká se nabízí alternativa? Máme se vrátit do předválečného stavu – závody ve zbrojení, aliance a

³³ Walters, F. P., *A History of the League of Nations*, London, New York, Toronto 1952, vol. I, s. 2.

³⁴ K této organizaci srv. např. Birn, D. S., *The League of Nations Union 1918-1945*, Oxford 1981. LNU vznikla sloučením dvou organizací - the League of Free Nations Association a the League of Nations Society. Obě organizace pracovaly na zavedení nového světového řádu, který měl být založen na ideálech Společnosti národů.

³⁵ O LNU srv. Wolfers, A., *Britain and France between the Wars. Conflicting Strategies of Peace since Versailles*, New York 1940, s. 321-343. Srv. rovněž Grayson, R. S., *Liberals, International Relations and Appeasement. The Liberal Party, 1919-1939*, London 2001, s. 15.

³⁶ Egerton, c. d., s. 99.

³⁷ Edgar Algernon Robert Gascoyne-Cecil (1864-1958), politik, diplomat, jeden z architektů Společnosti národů. V letech 1919-1923 byl předsedou výkonného výboru LNU, 1923-1945 stál v jejím čele. Byl schopným řečníkem, oplýval inteligencí a rychlým úsudkem a nechyběly mu morální zápal a upřímnost, což bylo pro vedoucího představitele LNU důležité.

protialiance, tajná diplomacie, a vše další, což nakonec povede k dalšímu a konečnému Armagedonu“³⁸ Ministr zahraničí v koaliční vládě, Arthur Balfour, se vyjádřil obdobně. Ti, kteří kritizují LNU, nemají za SN žádnou náhradu, tvrdil.³⁹

Hnutí na podporu Společnosti národů se stalo jakýmsi morálním tažením, jež získalo značnou podporu britského duchovenstva. Jednotliví příznivci velmi často mluvili o křesťanské a morální povinnosti všech občanů a státníků podporovat zásady SN. Robert Cecil navrhl, aby se principy křesťanské morálky použily na národ, jako kdyby se jednalo o jedince; národ by se podle něj stal „subjektem morálního zákona“, jenž by zahrnoval mír a nenásilí.⁴⁰

Duchovní se rovněž zapojili do kampaně na podporu SN. Arcibiskup z Canterbury Randall Thomas Davidson napsal americkému prezidentovi a seznámil jej se svou vizí: „Nemohu mluvit jménem žádné vlády, ale jsem přesvědčen, že většina přemýšlivých křesťanů v Anglii upřímně pociťuje ve svých slovech sílu svého tvrzení, jež není vedeno politickými důvody, nýbrž principy, ne národními zájmy, nýbrž čestností a spravedlností a vírou v trvalý mír, my chceme Společnost národů v takové podobě, jak byla navržena.“⁴¹

Svou aktivitu projeví i duchovní svobodných církví. Rada svobodných církví vydala prohlášení, v němž vyzvala všechny křesťany, aby se sjednotili ve své podpoře ideálů SN. Mnoho provinčních farností se přidalo k apelu Rady a zajistilo vytvoření místních center přátelsky nakloněných Společnosti národů. Katoličtí kněží se zachovali obdobně. Kardinál Francis Bourne například v roce 1920 prohlásil: „Nezapomeňte, že

³⁸ Thompson, J. A., *British Conservatives and Collective Security 1918-1928*, unpublished Ph.D. thesis, Stanford University 1966, s. 7.

³⁹ Srv. *The Times*, 12. listopadu 1919.

⁴⁰ Thompson, *British Conservatives*, s. 8. Jeho bratr, lord Hugh Cecil, mnohokrát tvrdil, že SN zůstala ve svých úvahách vzdálená morálním principům SN, dodával ale, že tyto byly často spojeny s materiálními a praktickými prvky.

⁴¹ *The Times*, 30. září 1918. Obdobně se vyjádřili arcibiskupové z Canterbury a z Yorku v roce 1925, kdy odsoudili útočnou válku jako zločin proti lidskosti a civilizaci. Srv. Urbanitsch, P., *Großbritannien und die Verträge von Locarno*, Diss., Wien 1968, s. 167.

Společnost národů, jakkoli nedokonalá může být, uskutečňuje snahu katolické církve o mír a provádí přání svatého otce papeže.⁴²

Tyto rozsáhlé projevy souhlasu od zástupců jednotlivých církví, formulované jako morální výzvy, byly určeny především těm, kdo vnímali ideu vytvoření SN nepřátelsky, nebo vyjádřili jisté pochyby o její praktické účinnosti. Pro tyto lidi mohla Společnost národů fungovat pouze za předpokladu, že půjde o politickou a vojenskou organizaci. Morální výzvy podle nich pouze potlačovaly realistickou analýzu o bezpečnostních potřebách země. Vévoda z Northumberlandu⁴³ označil křesťanské a morální výzvy termínem „velký podvod“, jenž by mohl napáchat velké škody. List *The Morning Post* vyjádřil politování nad tím, že se tolik duchovních přidalo na „mezinárodní a antinárodní stranu“ a ve jménu míru podporuje SN. Podle listu bylo doslova rouháním tvrdit, že by se Kristus stal patronem organizace, která hodlá použít ozbrojené síly a ekonomické sankce proti menšině, jež odmítla diktát většiny.⁴⁴

Významný konzervativní politik Leo Amery⁴⁵ označil LNU za mocnou propagandistickou organizaci, v níž se sjednotili všichni „teoretičtí idealisté“ a extrémní pacifisté, kteří byli připraveni „podstoupit jakékoli riziko, než aby uvažovali o možnosti další války“. Jiní popisovali LNU hruběji jako sbírku „krvežíznivých pacifistů“ a naprostých přitakávačů.⁴⁶

Kritici SN nicméně na druhé straně přiznávali, že podobná náboženská prohlášení mají svůj vliv. Vévoda z Northumberlandu připustil, že největší výhodou Společnosti národů ve Velké Británii je její spojení s křesťanstvím, což bylo podle něj možné slyšet v doporučeních, která vydávali duchovní všech vyznání nebo v každodenních kázáních v kostelech. Stěžoval si, že to povede k situaci, kdy se jen málo veřejně činných mužů odváží, z obavy před všeobecným opovržením, mluvit

⁴² Thompson, c. d., s. 9.

⁴³ Alan Ian Percy, osmý vévoda z Northumberlandu.

⁴⁴ *The Morning Post*, 9. března 1918.

⁴⁵ Leopold Charles Maurice Stennett Amery. Ve vládě byl v letech 1924-1929 ministrem kolonií.

⁴⁶ Thompson, J. A., Lord Cecil and the Pacifists in the League of Nations Union. *The Historical Journal*, 20, 4, 1977, s. 949.

pravdu, dostat se, mimo jiné, do konfliktu s tiskem, a být označen jako „ateista, militarista a reakcionář“. Vévoda dospěl k názoru, podle něhož vše, co bude třeba učinit, „...je poslat vaši armádu a námořnictvo do šrotu, vstoupit do Unie Společnosti národů a prohlásit, že každý, kdo je mimo ni, je materialista a militarista“.⁴⁷

LNU se ve své vzdělávací činnosti přirozeně zaměřila i na školy. Vedle speciálních letních škol se předmětem jejího působení staly normální vzdělávací instituce. Učitelé i vzdělávací organizace dostávali knihy a brožury, jež měly informovat o SN. Tato aktivita se samozřejmě nelíbila jejím kritikům. Někteří přišli s varováním, že se školy stávají misionářskými centry, kde se překrucují dějiny. Někteří učitelé zastávali opačný názor. Tvrdili, že Společnost národů je historický fakt a její Pakt podepsalo více než padesát států z pěti kontinentů. Špatným učitelem by se podle nich stal ten, kdo by tuhle skutečnost ignoroval.⁴⁸

Hlavní spor mezi oběma skupinami spočíval, téměř jako při každé neshodě, v interpretaci. Odpůrci SN obvinili LNU z distribuce materiálů, které potlačují opravdové vlastenectví a naopak vychovávají k nebezpečnému internacionalismu. Jeden z kritiků poznamenal, že je to „starý zlozvyk idealistů slabší povahy překrucovat minulost a získat tak nové možnosti pro vize budoucnosti“.⁴⁹ Tajemník vlády Maurice Hankey varoval v srpnu 1925 ministra zahraničí Austena Chamberlaina: „Část propagandy extrémistů z League of Nations Union působí škodlivě, obzvláště na universitách. A lord Riddell mi sdělil, že v některých částech země učebnice dějepisu, používané na základních školách, neobsahují nic jiného než internacionalismus a pohrdají tím druhem vlastenectví, jak ho chápeme my.“⁵⁰

The Times rovněž varovaly před zkreslováním minulosti, jež by podle listu nemuselo skončit jen u nejnovějších událostí. Na druhou stranu

⁴⁷ Thompson, *British Conservatives*, s. 10.

⁴⁸ Srv. *The Times*, 1. srpna 1927.

⁴⁹ Tamtéž, 8. července 1927.

⁵⁰ Thompson, *British Conservatives*, s. 12.

deník uznával, že v některých zemích mohl být nacionalismus ve výuce historie přeceňován. Jako příklad uvedl císařské Německo. Britské školy byly naproti tomu „národní“ v poněkud užším slova smyslu.

Vliv LNU se samozřejmě rozrostl i na pole politiky, a to v takové míře, že se dokonce i Dolní sněmovna stala jakousi její pobočkou; v roce 1920 vstoupilo do LNU 159 poslanců. Našli se však i tací politici, jež se odvážili podobnému „módnímu trendu“ vzdorovat. Přesto se velká část z nich s principy SN ztotožnila. List *Saturday Review* v roce 1924 poznamenal: „Společnost národů se stala všeobecnou posedlostí všech ministrů a žádný premiérův projev není považován za úplný bez odkazu na ‚hlavu krále Karla‘ [míněn král Karel I. Stuart; tato fráze znamená obsesi určitou osobou nebo věcí, v tomto případě Společností národů – L. N.]. Panové Asquith, Lloyd George, Baldwin, vikomt Grey, lord Balfour, vikomt Cecil, lord Haldane, pan Ramsay MacDonald, prakticky všichni mluví identickou řečí o tomto zvláštním fetiši...“⁵¹

LNU vyvíjela vytrvalý nátlak na politiky všech stran.⁵² Při volbách pokládali zástupci jejích jednotlivých poboček po celé zemi kandidátům tři otázky – 1) souhlasíte se Společností národů?; 2) učiníte ze Společnosti národů základní bod v programu vaší strany?; 3) když budete zvoleni, učiníte vše, co bude ve vaší moci, aby Společnost národů měla skutečnou působnost?⁵³ Výsledky ankety byly zveřejněny v místním tisku a zaslány do jednotlivých ústředí. Voliči se poté mohli rozhodnout pro kandidáta, jenž odpověděl podle LNU nejpříjemněji.

Nátlak, jenž LNU vykonávala, byl podle parlamentního zpravodaje listu *Headway* takový, že „aktivní odpůrci Společnosti jsou v Dolní sněmovně ojedinelými patrony. V dnešní době je obtížné napadat její principy; bezpečnější politikou je tichá obstrukce“.⁵⁴ Kritici si stěžovali na atmosféru „mentální tyranie“, jež podle nich zavedli obhájci SN, „čímž do

⁵¹ Tamtéž, s. 13.

⁵² Neustále byly zdůrazňovány mírové funkce SN – prošetření, arbitráž a usmíření. Thompson, *Lord Cecil and the Pacifists*, s. 952.

⁵³ Thompson, *British Conservatives*, s. 13.

⁵⁴ Tamtéž.

značné míry dochází k potlačování svobody myšlení a projevu v tomto bodě [kritiky SN – L. N.]“.⁵⁵ Leo Amery vzpomínal později na atmosféru poválečné doby: „V letech po válce se stalo předmětem nekritické a nepochybné víry, ... že válku vymýtila existence Společnosti národů. Vyjádřit pochyby na toto téma se pro politika stalo jednoznačným důkazem nejen intelektuální zvrhlosti, ale i morální zpustlosti, což ho diskvalifikovalo pro jakýkoli úřad hodný důvěry.“⁵⁶

Největší příznivci LNU v politických kruzích byli liberálové, a to jak členové liberální strany tak „liberálové“ v *Labour Party* a v Konzervativní straně. Během prvních let od vzniku LNU byli liberálové nejaktivnější; konzervativci si stěžovali, že mají nepřiměřený podíl zástupců v radách LNU. Způsobil to především fakt, že politika Konzervativní strany byla všeobecně k ideálům SN skeptická, a z toho důvodu nehráli její členové dostatečnou úlohu v místních pobočkách LNU. Přesto hlavně ve 20. letech 20. století působili v LNU politici z různých stran. Bylo to dáno skutečností, že v této době obecně převažovala idea nenátlakové SN, neexistovaly, nebo se o nich nemluvalo, ožehavé otázky, jež by politiky příliš rozdělovaly.⁵⁷

Robert Cecil se v letech 1919 a 1923 dvakrát pokusil o soustředění politické podpory pro Společnost národů tím, že hodlal vytvořit koaliční vládu za pomoci lorda Greye,⁵⁸ liberálního politika, jehož názory na SN byly velmi podobné jeho vlastním.⁵⁹ V roce 1921 podporoval ze zahraničně politických příčin Herberta Asquithe v jeho volebním souboji s konzervativním kandidátem. Jeho důvody byly podle listu *The Morning Post* nasnadě. Cecil pochopil, že Společnost národů podporují spíše labouristé a liberálové.⁶⁰ Velmi brzy však poznal, že jeho snaha je marná.

⁵⁵ Thompson, *British Conservatives*, s. 14.

⁵⁶ Amery, L. S., *My Political Life*, vol. II. *War and Peace, 1914-1929*, London 1953, s. 165.

⁵⁷ Thompson, *Lord Cecil and the Pacifists*, s. 953.

⁵⁸ Edward Grey, první vikomt Grey z Falllodonu. V letech 1905-1916 byl ministrem zahraničí.

⁵⁹ „Mojí nadějí bylo, že by mohla být vytvořena nová koalice, v jejímž čele by stál lord Grey.“ Viscount Cecil (Lord Robert Cecil), *A Great Experiment. An Autobiography*, London 1941, s. 115.

⁶⁰ *The Morning Post*, 27. ledna 1921.

Idea SN, tak jak ji chápal on, nestačila k tomu, aby se s ním liberálové spojili. Vnitropolitické neshody a osobní animozity podle něj rozptýlily příznivce Společnosti národů do všech politických stran.

Rok 1922 a oficiální rozpad koaliční vlády de facto znamenal konec liberálů jako protiváhy Konzervativní strany.⁶¹ Jejich roli protihráče na politickém poli i úlohu subjektu, jenž je schopen zajistit podporu pro kolektivní bezpečnost v intencích SN, převzali labouristé. Strana sama navenek vyjadřovala přání učinit z Ženevy (sídlo Společnosti národů) ústřední bod britské zahraniční politiky. Společnost národů podle ní představovala naději pro zachování mezinárodního a sociálního smíru a poskytovala bezpečnost.⁶² Labouristé souhlasili s kritikou amerického prezidenta Wilsona, který odsuzoval předválečnou politiku aliancí. Dospěli k názoru, že SN je schopná potlačit staré zvyky kabinetní diplomacie a tradiční prostředky zajištění bezpečnosti. Znamenalo by to ovšem celkovou přeměnu dosavadního systému mezinárodních vztahů.

Přesto na počátku 20. let 20. století *Labour Party* dosahovala větších úspěchů v kritizování toho, co bylo podle ní v poválečném uspořádání špatné, než v nabídnutí praktických opatření ke zlepšení kritizovaných skutečností. Strana navíc ani nebyla sjednocena ve svém postupu vůči Společnosti národů a jejím cílům.⁶³ Levé křídlo strany se postavilo nepřátelsky ke skutečnosti, že byl Pakt SN zahrnut do mírových smluv a Německo se nestalo členem nové organizace. Část labouristů chápala Společnost národů jako novou alianci proti Berlínu, jako nástroj na zachování statu quo a odmítala jakákoli jednání, dokud se Německo nestane jejím členem.

⁶¹ V říjnu 1922 se většina konzervativních poslanců na schůzi v Carlton Clubu rozhodla, že strana opustí koaliční vládu vedenou Davidem Lloydem Georgem. Došlo zde k faktickému rozdělení strany na dva proudy. Jeden vedli Arthur Bonar Law a Stanley Baldwin, ten druhý především Austen Chamberlain. K opětovnému sjednocení došlo až po volbách na podzim 1924.

⁶² Tucker, W. R., *The Attitude of the British Labour Party towards European Collective Security Problems 1920-1939*, Genève 1950, s. 28. Srv. rovněž Gordon, M., *Conflict and Consensus in Labour's Foreign Policy 1914-1965*, Stanford 1969, s. 16.

⁶³ Srv. Taylor, c. d., s. 156-166; Tucker, c. d., s. 26-35; Lyman, R., *The First Labour Government 1924*, London 1957, s. 168.

Větší část *Labour Party* však přivítala Společnost národů s nadšením, ačkoli zdůrazňovala spíše její morální aspekty než donucovací prvky. List *The New Leader* k tomu napsal: „Náš cíl může být pouze ... doplnit složení Společnosti národů, a učinit tak jejími metodami otevřených konferencí, náhradou za relikty minulosti, jež spoléhaly na nashromážděné vojenské síly a na hru strachu.“ Cílem se nemělo stát seskupení ozbrojených národů, nýbrž „morální vedení civilizovaného myšlení.“⁶⁴ Labourističtí vůdci cítili, že je SN neúplná a trpí chybami, ale byli rozhodnutí ji zreformovat a přijmout i státy, které stály doposud mimo ni.

Většina labouristických názorů na Společnost národů obsahovala směs pacifismu a idealismu a dávala jen velmi málo tušit, jak se strana nakonec k otázce bezpečnosti postaví. Až do roku 1924, kdy se k moci poprvé v dějinách Velké Británie dostala *Labour Party*, nemuseli její zástupci tomuto problému čelit a nebyli nuceni oficiálně formulovat svá stanoviska, jež by se týkala kolektivní bezpečnosti. Program strany v této oblasti lze tak označit za velmi nejasný, založený pouze na vlídném přijetí ideálů SN a rozhodném odmítnutí zbrojení, což plně korespondovalo s převládajícím všeobecným poválečným idealismem a antimilitarismem v Británii.

Konzervativní kritici SN si především stěžovali na její vágnost a neodůvodněnost, na druhé straně si ale byli vědomi toho, že názory jejich oponentů jsou populárnější. Oklamáný lid, jak napsal vévoda z Northumberlandu, si odmítl vzít ponaučení z války, běhá nyní poslušně za těmi, jež obhajují zrušení armády a námořnictva, a každý, kdo s ním nesouhlasí, je považován za odpadlíka. Přetrvávajícím hříchem tohoto národa, pokračoval vévoda, není jeho obliba války, nýbrž nenávisť k válce, která je tak velká, že vytváří úmyslnou slepotu k zahraničnímu nebezpečí a zmatenou předpojatost ke špatným životním filozofiím.⁶⁵

⁶⁴ Thompson, *British Conservatives*, s. 17.

⁶⁵ Tamtéž, s. 18.

Počáteční nadšení pro Společnost národů a všeobecná schopnost liberálů a labouristů reagovat na její ideály však byly zpočátku zakryty rozdílnými pohledy na její smysl. Uvnitř LNU zdůrazňovala jedna strana teorii vynuceného míru, kdy má SN právo vynutit si mír, pokud to bude nutné. Právo bez síly bylo podle ní neúčinné. Druhá strana se kategoricky bránila jakkoli se zmínit o pojmu „vojenská síla“ a kladla důraz na spolupráci, zprostředkování a mírové zvyky, což všechno měla SN podporovat. Tyto dva pohledy šlo jen obtížně sjednotit a neúspěch vyřešit tento konflikt měl později vážné důsledky pro osud idejí kolektivní bezpečnosti ve Velké Británii.

1. 2. Postoj konzervativního tisku ke Společnosti národů

Konzervativní tisk nesdílel nadšení veřejnosti z toho, že by zemi měla zajistit bezpečnost Společnost národů. Někteří jeho zástupci tuto ideu dokonce nebrali vážně až do okamžiku, kdy byli v roce 1919 postaveni před hotovou věc. Zpočátku byla tato nechuť částečně způsobena asociací SN se „snadným“ nebo dojednaným mírem. Až čas však postupně odhalil, že jen několik zástupců konzervativního tisku ze sebe setřáslu původní nepřátelství nebo skepsi.

Počáteční obavy nebyly zcela bezdůvodné. Spojení „Společnost národů“ bylo používáno „opakovaně a s důrazem těmi, kdo na Společnost pohlíželi jako na náhradu za poražené Německo i za tradiční zahraniční politiku.“⁶⁶ Lord Eustace Percy⁶⁷ v roce 1919 poznamenal, že žádná skupina lidí nepoužívala myšlenky SN častěji a vynalézavěji než němečtí politici v předvečer revoluce.⁶⁸

Ti, kteří se ve Velké Británii obávali diskuzí o SN a považovali je za ukvapené nebo dokonce za zrádné, se cítili utvrzeni ve svých pocitech

⁶⁶ Taylor, c. d., s. 141.

⁶⁷ Eustace Sutherland Campbell Percy, první baron Percy z Newcastleu. Byl bratrem vévody z Northumberlandu a v letech 1924-1929 ministrem školství. Byl označován jako „lord“, protože byl synem sedmého vévody z Northumberlandu.

⁶⁸ Thompson, *British Conservatives*, s. 19.

charakterem mnoha podporovatelů podobných projektů. Například lord Lansdowne⁶⁹ se ke společnosti všech národů přihlásil brzy po tom, co ve svém slavném „mírovém dopise“ z roku 1917 požadoval jednání o míru.⁷⁰ 31. ledna 1918 pak obhajoval „jasný a trvalý“ mír, jenž měla zajistit společnost všech velmocí. „Dosažením spojení velmocí nemyslím koalici jedné skupiny proti jiné skupině. Mám na mysli spojení všech velmocí, které se zavážou použít nátlak proti jakémukoli zločinnému nebo vzpurnému členovi tohoto uskupení“.⁷¹

Konzervativní tisk se ihned ohradil. List *The Morning Post*, který odmítl Lansdowneův dopis v roce 1917 zveřejnit, sice uznal, že SN může mít několik významných a respektovaných podporovatelů, na druhou stranu ale zastával názor, že to je užitečné jen pro „pacifisty, defétisty a Arciněmce“. Tvrdil, že patroni myšlenky Společnosti národů jsou klamáni nepřátelskou propagandou a že tato idea „je velmi pracně prosazována důvěřivci, kteří nemají žádné podezření o spiknutí, jež za tím vším vězí“. Přátelští šlechtici jako lord Lansdowne tak podle tisku svou bezpochyby dobře míněnou ale zcela špatně načasovanou činností způsobovali velmi vážné škody.⁷² Podle listu *The Times* byla SN používána jako „pacifistický trik“ nebo jako prostředek jak „nechat Němce snadno uniknout“.⁷³

Obhájci SN tak byli tlačeni do stavu, aby objasňovali projekt s nálepkou skvrny pacifismu a defétismu. Liberální politik sir John Simon se cítil povinován poznamenat, že hlavním obhájcem SN je prezident Wilson. Tento fakt měl podle něj dostatečně garantovat, že se nejedná o něco nevlasteneckého nebo defétistického. „Společnost národů není zamýšlena jako náhrada za vítězství v této válce“, tvrdil, „ale jako důsledek a cíl vítězství.“⁷⁴ *The Times* uznávaly, že mnozí nespravedlivě odmítají ideu Společnosti národů právě kvůli jejím podporovatelům. „Jedním

⁶⁹ Henry Charles Keith Petty-Fitzmaurice, pátý markýz z Lansdowne (1845-1927)

⁷⁰ Někdy bývá označován jako Lansdowneův dopis. Markýz v něm požadoval zveřejnění poválečných cílů dohodových států. Za to se na něj snesla kritika, že jedná proti záměrům vlády.

⁷¹ *The Times*, 1. února 1918.

⁷² Srv. *The Morning Post*, 9. března 1918, 21. března 1918.

⁷³ *The Times*, 5. října 1918.

⁷⁴ Tamtéž, 28. července 1918.

z nejzlobnějších aktuálních politických bludů je názor, podle něhož je vlastenectví nějakým způsobem v protikladu k nejdůležitějším ideám, jež nám válka přinesla – k vizi budoucí Společnosti národů“.⁷⁵

Mnoho konzervativních deníků vždy pociťovalo, že se SN vynořila z morální zvrácenosti. *The Morning Post* vnímal SN jako výhonek „ducha internacionalismu, jenž způsobil zblednutí přirozeného zabarvení britského vlastenectví“. O co byl podle listu lepší postoj Spojených států amerických, které se tím, že SN odmítly, zachovaly jako ctihodný svobodný muž, jenž nezlomně věří v suverénní svobodu svého národa.⁷⁶

Jiná podezření konzervativních kruhů tyto pochyby ještě posilovala. Analýza tisku vede k několika závěrům. Především, konzervativci byli znepokojeni vztahem národního státu k mezinárodnímu společenství. Vždy neochvějně bránili tradiční loajalitu k vlasti a králi; jakýkoli náznak ohrožení národní nezávislosti nebo oslabení vlastenectví se setkaly s houževnatým odporem. Pro mnohé konzervativce představovala Společnost národů zrádný internacionalismus; cožpak neobhajovalo několik jejich podporovatelů větší oddanost ke Společnosti národů než ke své zemi a panovníkovi? Lord Hugh Cecil prohlásil: „Po skončení války není potřeba nic menšího než posun z centra lidské oddanosti od vlastenectví k něčemu širšímu. Potřebujeme pocítit supernárodní patriotismus.“⁷⁷

Podobné výzvy k větší oddanosti způsobovaly u mnohých konzervativců doslova odpor. Objevila se varování před všemi pokusy, jež by mohly omezovat volnost jednání a ničit národní svobodu. Nikdo nemůže sloužit dvěma pánům, tvrdil *The Morning Post*, a tato „nová vláda dvou institucí, tato dvojí loajalita“ rozvrací vlastenectví všech, kdo tomu musí čelit. SN podle deníku podkopávala „nejhlubší instinkty v britských hrudích“ a to neznamenal „nic víc a nic míň než opuštění naší nezávislosti a podřízení se zahraniční kontrole“.⁷⁸

⁷⁵ Tamtéž, 1. srpna 1918.

⁷⁶ *The Morning Post*, 21. listopadu 1918.

⁷⁷ *The Times*, 26. srpna 1918.

⁷⁸ *The Morning Post*, 6. března 1918.

Vévoda z Northumberlandu upozornil na skutečnost, podle níž bylo národní cítění omezováno různými formami internacionalismu. Podle něj existoval internacionalismus světové revoluce řízený z Moskvy; stejně tak zrádnou roli hraje i internacionalismus Společnosti národů, jehož snahou je odvrátit myšlení lidí od reality a přimět je věřit v iluze, tvrdil.⁷⁹

Dokonce i ta část tisku, jež byla SN příznivě nakloněna, upozorňovala, že oddanost k ní nesmí nahradit nebo nějakým způsobem poškodit národní cítění. List *Saturday Review* shledával jakýkoli posun od patriotismu směrem k „něčemu širšímu“ nebezpečnou změnou, která by pravděpodobně měla za následek oslabení národního charakteru a bezpečnosti země.⁸⁰ List *Spectator* tvrdil, že je třeba se vyhnout excesům přehnaného patriotismu. Žádný stát podle něj v tuto chvíli nemůže žít jen sám pro sebe, aniž by se neohlížel na zájmy svých sousedů, ale nacionalismus je hluboce zakořeněn v myšlení moderních lidí a státníci musí proto postupovat opatrně, aby se ho zbavili jako všeléku na všechny choroby.⁸¹

The Times se neustále pokoušely přesvědčit své čtenáře o tom, že by měly být zachovány zájmy jednotlivých států. Na druhé straně ale list nesdílel pochybnosti amerických senátorů, podle nichž v sobě přijetí Společnosti národů neslo zásah do národní suverenity. Každá smlouva či dokument v sobě obsahuje zásah do suverenity těch, co je podepisují, tvrdily *The Times*. Národní zájmy byly podle listu prospěšné do doby, než začnou být uspokojovány na úkor sousedů.⁸²

Obava z dvojí nebo rozdělené oddanosti se dotýkala i osudu Britského impéria. Konzervativci byli jeho hlavními obhájci; jeden z pilířů jejich programu tvořily jeho růst a zachování. Po skončení války se obávali, že by SN mohla povzbuzovat části impéria, aby se obrátily na Ženevu jako na hlavního ochránce svých zájmů, nebo by dokonce podnítila dominia, jež

⁷⁹ Thompson, *British Conservatives*, s. 22.

⁸⁰ Tamtéž, s. 23.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Srv. *The Times*, 28. června 1918, srv. rovněž 28. ledna 1919, 11. listopadu 1919.

se stala členy Společnosti národů, aby se postavila proti autoritě Londýna. Dopisovatel listu *National Review* k tomu napsal: „K čemu potřebujeme Společnost britských dominií, když už tady existuje Společnost národů? Zažehlo by to sen, jenž v minulosti inspiroval tisíce našich nejlepších a nejschopnějších, aby zasvětili své životy službě pro britskou věc, a který by se nyní navždy rozplynul.“⁸³

Konzervativní tisk rovněž pochyboval o účinnosti Společnosti národů. Význam státu, jeho připravenost, systém rovnováhy sil a hodnověrná spojenectví nabízely v minulosti odpověď na otázku, jak řešit národní bezpečnost; tisk se ptal, zda lze přijmout s důvěrou úplně odlišný přístup. SN a její koncept mezinárodní spolupráce a policejní kontroly byl označen přinejmenším za nevyzkoušený. Konzervativci varovali, aby nenastala situace, kdy se britská veřejnost nechá oklamat falešnou vírou, že války a zbrojení jsou záležitostmi minulosti. Méně zásadové státy by totiž mohly využít britské slabosti. Tato nedůvěra v praktickou účinnost SN tak velmi výrazně přispívala do hluboce zakořeněné skepse v „nový experiment“. „Jednoduchou pravdou je fakt, že Společnost národů postrádá mocenské nástroje. Je nutno říci, že má pouze morální sílu. Ale morální síla není dostatečná a Společnost národů selže v situaci, kdy nebude schopná prosadit jakékoli rozhodnutí, jež se stane nepřijatelným pro nějakou velmoc,“ psal dopisovatel listu *Saturday Review*.⁸⁴ Nebylo by proto rozumné hovořit o tom, že svět spasí SN. Společnost národů zůstávala pouhým příslibem do budoucna, zatímco systém rovnováhy sil byl skutečností, a proto by měl být podle deníku obnoven.⁸⁵

Logickou odpovědí na bezzubou morální sílu SN se musela stát snaha jí poskytnout potřebnou reálnou moc, pokud to ale vůbec bylo proveditelné, o čemž konzervativci pochybovali. Opět by totiž vyvstala otázka samostatného jednání Velké Británie. Tento experiment byl proto přinejmenším vnímán jako velký hazard a většina konzervativního tisku

⁸³ Thompson, *British Conservatives*, s. 24.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Tamtéž.

nebyla ochotna ho podstoupit. Strana si vždy sama zakládala na tom, že je vnímána jako odpovědný ochránce veřejné bezpečnosti. List *The Morning Post* k tomu poznamenal: „V praxi existuje rozdíl mezi konzervativci a liberály, a sice, že čestný konzervativcec odmítne riskovat a hazardovat s národní bezpečností, zatímco liberál, jenž neztělesňuje nic jiného než apoštola reform, se spoléhá na příležitost, která možná nenastane.“⁸⁶

Z konzervativních politiků vystihl nejlépe obavy a argumenty těch, co odmítali Společnost národů, Arthur Balfour. S příznačnou srozumitelností objasnil své obavy v proslovu v rozhlase vysílaném z Edinburghu v roce 1924: „Společnost národů je v nebezpečí kvůli svým rozhořčeným nepřátelům, kteří si myslí, že ona může způsobit oslabení národního cítění, rozklad vlastenectví a zvýšení nechuti učinit osobní oběť a podstoupit osobní riziko, jež s sebou obrana impéria může přinést. Bezpečnost státu, tvrdí tito kritici, bude od nynějška pokládána za nadbytečnou, a v každém případě se do budoucna nestane záležitostí jednotlivých států, ale Společnosti národů jako celku. To je sama o sobě dost skličující představa, jejíž bezvýchodnost se v očích kritiků ještě prohlubuje skutečností, že [SN – L. N.] je založena na nebezpečném klamu. Společnost národů, myslí si tito lidé, nebude nikdy schopná uskutečnit svůj úkol; nikdy se jí nepodaří udržet světový mír. Z těchto premis dospěli k trdomyslnému závěru, podle něhož se budou státy, jež věří v ideály Společnosti, přehnaně spoléhat na její schopnost je ochránit, zatímco agresivní země, ať již budou nominálně členy Společnosti nebo ne, kterým jsou její ideály zcela cizí a jež jsou naplněny touhou po ovládnutí ostatních, v ní najdou nic netušícího spojence, který obratně připraví cestu pro jejich agresi.“⁸⁷ *National Review*, jenž projev otiskl, uznal, že Balfour jasně a zřetelně vysvětlil názor listu.

Názory tisku jsou však vždy přístupné změnám a postoje konzervativního tisku na počátku 20. let 20. století nebyly výjimkou.

⁸⁶ *The Morning Post*, 3. ledna 1920.

⁸⁷ Thompson, *British Conservatives*, s. 25.

Některé listy – *Blackwoods*, *The Morning Post* nebo *National Review* – zřídka ustoupily od svých hodnocení a názorů, ale ostatní zástupci konzervativních novin přizpůsobovali své články a komentáře, hodnotící Společnost národů, nové mezinárodní situaci.

Nejvýznamnější událostí, jež ovlivnila názor konzervativců na SN, se stalo odmítnutí USA vstoupit do této organizace. Pro část tisku znamenal tento postoj neustálé pochyby o SN, pro ostatní byl varováním před možným posunutím původních očekávání, jež byly do Společnosti národů vkládány.

Nejzásadnější názorový posun lze vyzorovat u listu *Daily Express*. Zatímco v roce 1918 a na počátku roku 1919 noviny vítaly Společnost národů jako vznešenou a nutnou věc, v roce 1920 už svou původní podporu odvolaly, přihlásily se k myšlence izolace od evropského kontinentu a jedinou správnou politiku, jež měla zajistit Velké Británii bezpečnost, viděly v naprostém obratu k zájmům impéria. Tuto změnu názoru způsobily Spojené státy a jejich odmítnutí podílet se na novém mezinárodním uspořádání. Podle listu to znamenalo takové oslabení účinnosti SN, jež se v podstatě přiblížila nulové hodnotě. Podstatné body odmítnutí SN byly nastíněny v komentáři, v němž se psalo: „Společnost národů je mrtvá a její smrt změnila tvář celého světa. Politika států, a především politika Britského impéria, se musí změnit. Když wilsonovská Společnost národů zaujala své místo jako praktickou idea, *Daily Express* ji v principu podporoval. Jenom zde existoval nástroj, kterým mohlo být zabráněno ve válce. Současná účinnost [SN – L. N.] je oslabená, její idea zůstala opuštěná. Co je Společnost národů bez Ameriky? Buď jen zbožná snaha, nebo neomezená zátěž pro Britské impérium ... My nemůžeme přijmout tuto neomezenou odpovědnost. Nemůžeme doufat, že bez Ameriky budeme schopni uhlídat světový mír ... Naše armády a naše lodě by měly být staženy ze zemí ležících mimo Britské impérium. Neměli bychom přijímat žádné závazky v Evropě nebo v Asii vyjma těch, jež se

dotýkají našich zájmů.“⁸⁸ Při bližším zkoumání se nezdá pravděpodobné, že by nepřítomnost USA ve SN byla pro *Daily Express* jediným důvodem, proč tuto organizaci prohlásit za mrtvou. Pochyby deníku je nutno hledat ve spojitosti s výše zmiňovanou „dvojí loajalitou“ dominií – k Ženevě a k Londýnu – a s efektem, jenž by to mělo na impérium. Jakékoli oslabení imperiálních vazeb bylo pro deník nepřijatelné.

Americká neúčast ve Společnosti národů přesto ovlivnila ty noviny, jež tuto organizaci zpočátku podporovaly. *The Times* například v roce 1918 přivítaly ideály prezidenta Wilsona: „Jeho cílem je Společnost národů, bez níž nemůže být podle něj, a my v to rovněž věříme, uzavřen a zajištěn spravedlivý a trvalý mír.“⁸⁹ Pakt SN byl přivítán jako „nejvýznamnější mezinárodní dokument, který byl kdy vydán a jenž ... bude neustále působit na budoucí dobro lidské rasy“. *The Times* věřily Společnosti národů, že se jí podaří prosadit principy Paktu. Hlavním a zásadním úkolem SN bylo podle listu zabránit válkám, a toho mělo být dosaženo i fyzickou silou. Její členové měli být proto připraveni poskytnout vojenskou, ekonomickou a finanční pomoc pro kolektivní zásah proti tomu, kdo poruší pravidla, a bylo lhostejné, zda je či není členem Společnosti.⁹⁰

Poté, co Spojené státy zůstaly mimo SN, list *The Times* zpozorněl. V roce 1919 varoval před skutečností, podle níž Američané zasadili systému mezinárodních vztahů ohromnou ránu. Ostatní státy budou nyní muset přehodnotit své postoje k Ženevě.⁹¹ Deník sice i nadále v obecné rovině podporoval ideu Společnosti národů, na druhé straně ale odmítal pokusy o rozšíření jejích závazků.

Vývoj amerického postoje ke SN tedy vyvolal zásadní změnu v názorech britského konzervativního tisku. Dosavadní mírná podpora byla vystřídána „vystřízlivěním“ obhájců Společnosti národů a zároveň došlo i k uklidnění obav těch, jež měli hrůzu z toho, že by SN mohla soupeřit

⁸⁸ *Daily Express*, 16. června 1920.

⁸⁹ *The Times*, 21. prosince 1918.

⁹⁰ Tamtéž, 15. února 1919.

⁹¹ Tamtéž, 21. listopadu 1919.

s dosavadním přístupem k řešení problému národní bezpečnosti. V roce 1920 už Společnost národů nereprezentovala nebezpečí číslo jedna v představách konzervativců a nepřátelství vůči ní začalo ochabovat i u zástupců pravicového tisku. Nyní, když nebylo třeba se SN bát, mohla být její existence blahosklonně tolerována. Po roce 1920 začaly útoky na Společnost národů a její obhájce ze strany *The Morning Post*, *National Review* nebo *Blackwoods* ustupovat do pozadí. Rostoucí sympatie listu *Saturday Review* mohou být nepochybně také přičteny této změně na mezinárodním poli. Zpočátku list vnímal nadšení pro Společnost národů jako jasné nebezpečí, jež může být pro praktické potřeby obrany země v klidu ignorováno. Ale po roce 1920 byla SN poskytnuta zkušební lhůta, v níž jí *Saturday Review* přál úspěch, pokud to nepovede k „omezení legitimního zbrojení“.⁹²

Protože se Společnost národů nevyvinula v supernárodní organizaci, jež by ohrožovala národní bezpečnost, největší obavy tisku z ní se zmírnily. Listy, jež ji podporovaly, se vyjadřovaly opatrně, neutrální periodika přijímala nastalou skutečnost s blahosklonnou benevolencí a odmítači SN ji převážně zarytě ignorovali přinejmenším do té doby, než se objevily nové návrhy na řešení národní bezpečnosti, jež opět měly Společnost národů zviditelnit.

1. 3. Konzervativní politici a Společnost národů

Konzervativní politici ve velké většině sdíleli, pokud se jednalo o postoj ke Společnosti národů, pochyby konzervativního tisku.⁹³ Jednalo se o tradicionalisty, kteří jako svůj nejdůležitější úkol vnímali zachování celistvosti impéria. Společnost národů pro ně představovala něco nového – hlásala internacionalismus. Podle lorda Eshera⁹⁴ bylo nemožné přijmout

⁹² Thompson, *British Conservatives*, s. 28.

⁹³ Robert Cecil vzpomínal, že jen třetinu členů kabinetu z roku 1924 bylo možné označit za stoupence SN a většina z nich byla podle něj jen velmi vlažnými stoupenci. Srv. *A Great Experiment*, s. 163.

⁹⁴ Reginald Baliol Brett, druhý vikomt Esher (1852-1930).

ideály SN a zároveň nezasáhnout do hluboce zakořeněných představ o monarchii, dědičné aristokracii, vojenské nadvládě a vlastenectví.⁹⁵

Po roce 1945 se rozhořela debata o významu mezinárodní stability, jež byla dosažena ve 20. letech 20. století a kterou pomáhala vytvořit i britská diplomacie. Tzv. „idealistická“ kritika obviňovala Velkou Británii z oslabení Společnosti národů, protože Londýn příliš lpěl na regionálních aspektech evropské bezpečnosti. Britská vláda tak ničila jakýkoli pokus o nalezení míru na základě systému kolektivní bezpečnosti, jak to požadoval Pakt SN.⁹⁶ „Realistická“ kritika zase napadala britský appeasement ve 20. letech 20. století; ve snahách dosáhnout dohody viděla negativní prehistorii Mnichova. Označila jako iluzorní pokusy o dohodu s Německem, snahy, jež neznamenal nic jiného, než podkopání poslední jistoty proti německému revizionismu – silnou britsko-francouzskou alianci.⁹⁷

Většina vedoucích představitelů konzervativní strany váhala, pokud se jednalo o nové přístupy k řešení problémů v mezinárodních vztazích. Jakékoli změny se podle nich musely zavádět pomalu a být prověřeny zkušenostmi. Austen Chamberlain to vyjádřil v dopise F. S. Oliverovi: „Protože se vždy kloním k umírněným způsobům řešení problémů, nedomnívám se, kdybych měl něco společného se založením Společnosti národů, že bych se podílel na něčem tak ambiciózním.“⁹⁸

Konzervativci by měli podle Alfreda Duffa Coopera⁹⁹ při formulování zahraniční politiky dbát smluv a dohod, jež již mezi státy existují. Nic by se nemělo dít překotně, na vše musí být dost času. Konzervativci se chlubili se svým realistickým hodnocením stavu událostí

⁹⁵ Brett, M. V. (ed.), *Journals and Letters of Reginald, Viscount Esher*, vol. 4: 1916-1930, London 1938, s. 191. Jednalo se o záznam ze 17. května 1918.

⁹⁶ Srv. např. Steiner, Z., *The League of Nations and the Quest for Security*. In: Ahmann, R., Birke, M., Howard, M. (eds.), *The Quest for Stability. Problems of West European Security 1918-1957*, London, Oxford 1993, s. 35-70.

⁹⁷ Srv. např. Marks, S., *The Illusion of Peace: International Relations in Europe 1918-1933*, London 1976, s. 143-146.

⁹⁸ Thompson, *British Conservatives*, s. 30.

⁹⁹ On sám ve SN moc nevěřil. Podle něj nikdo „nepřál Společnosti národů nic špatného, ale jen několik lidí věřilo, že by mohla učinit něco dobrého“. Duff Cooper sdílel názor konzervativní strany, jež popsal jako „skeptickou benevolenci“. Duff Cooper (Viscount Norwich), *Old Men Forget*, London 1957, s. 157. Později se však stal obhájcem SN, když tvrdil, že její politika představuje jediný způsob, jak řešit mezinárodní otázky. Srv. s. 158-159.

ve světě. A skutečnost byla taková, že se mezinárodní vztahy po roce 1920 ideálům SN moc nepřibližovaly. V Evropě existovalo pět velmocí, které byly důležité; tři z nich byly členy Společnosti národů a dvě ne. To nebylo příliš proporční. Pokud se jednalo o zbytek světa, byly významné ještě dva státy – z toho jeden z nich nebyl členem SN. A byl to ten nejbohatší a nejmocnější ze všech.

Robert Cecil cítil, že ztráta americké spolupráce by neměla znamenat ztrátu důvěry v účinnost Společnosti národů. Bohužel zůstal s tímto názorem téměř osamocen. Podle Austena Chamberlaina by bylo šílené nepřijmout jako fakt, že bez přítomnosti USA je SN jiná. „Zvětšuje to rizika a odpovědnost kladené na světovou a imperiální velmoc jakou je Britské impérium,“ napsal.¹⁰⁰ Arthur Balfour dospěl k názoru, že pokud se jedna z velmocí na činnosti SN nepodílí, „přiznávám, že si myslím, že budoucnost Společnosti národů je opravdu temná“. Takový vývoj by mohl podle něj rozmělnit potřebnou solidaritu a jakákoli shoda v politických snahách by mohla být zavržena.¹⁰¹

Ať byly jejich výhrady vůči SN jakékoli, vedoucí představitelé Konzervativní strany ji zřídka odsuzovali jako celek. Ve skutečnosti vždy uvnitř strany existovaly názorové platformy, jež přicházely s „upřímnou a skutečnou“ podporou Společnosti národů.¹⁰² Z velké části je však nutno tento pozitivní přístup přičíst jistému stupni politické cti, který konzervativní politiky ovládal. Závazek podílet se na vzniku SN přijala totiž koaliční vláda, v níž dominovali konzervativci; jejich četní politikové se tak cítili vázání slibem vlády a dospěli k závěru, že její závazek musí být, v nějaké formě, dodržen. Proto se účastnili na vytváření nové organizace.

¹⁰⁰ Thompson, *British Conservatives*, s. 31. Americký postup znamenal „rozhodující ránu nové instituci a v důsledku toho i britské politice týkající se Společnosti národů, protože Britové ztratili svého nejdůležitějšího partnera pro novou politiku urovnávání konfliktů mezi státy“. Gottschalk, R., *Großbritannien und der Völkerbund 1918-1926*, Köln 1991, s. 44.

¹⁰¹ *The Times*, 12. listopadu 1919.

¹⁰² První z těchto kampaní se objevila při volbách v roce 1922. Srv. *The Times*, 24. října 1922. Svou vírou ve Společnost národů se netajil ani třicetiletý konzervativní poslanec Harold Macmillan: „Léta po skončení války až do roku 1929 byla dobou, v níž se, i přes všechny ztráty, úzkost a všechnu tu lidskou tragédii, zdálo, že existuje naděje na lidskost. My jsme věřili ve Společnost národů.“ Macmillan, H., *Winds of Change 1914-1939*, London, Melbourne, Toronto 1966, s. 200.

„Bylo by na tom něco neanglického, kdybychom nedodrželi váš národní slib,“ psal lord Esher siru Douglési Haigovi, „dokonce i když jste to přijali nedopatřením.“¹⁰³

Politici vůdci Konzervativní strany přesto nemohli ignorovat popularitu, jíž projekt Společnosti národů ve Velké Británii měl. Jakékoli přehnané odmítání SN se mohlo odrazit ve volebním výsledku strany. Žádný politický subjekt jednoduše nemohl tuto oblibu přehlížet, pokud nechtěl ve volbách utrpět vážné ztráty. Konzervativní strana proto ve 20. letech 20. století nepostupovala zcela otevřeně, pokud se jednalo o její postoj vůči systému kolektivní bezpečnosti a v širším slova smyslu o vztah ke Společnosti národů.

Z hlediska SN byli konzervativci v nevýhodě. Obhajovali prioritu národní armády a loďstva. Winston Churchill to vyjádřil naprosto zřetelně: „Společnost národů není žádnou náhradou za nadvládu britského loďstva.“¹⁰⁴ Názor veřejnosti byl ovšem opačný; SN musí přispět k omezení zbrojení a velký rozpočet na obranu signalizoval nedostatek důvěry ve SN. V roce 1924 například labouristický úředník z ministerstva letectví odmítl známou frázi o tom, že pokud chce člověk mír, musí být připraven na válku. Připravenost podle něj nebyla v diplomacii nejlepší zbraní. Tou se musí stát jasný a čestný úmysl.

Vůdci *Labour Party* dokázali šikovně využít dilematu Konzervativní strany. Přišli i s ideou, aby se Společnost národů stala pilířem britské zahraniční politiky¹⁰⁵ a současně požadovali snížení domácího rozpočtu na obranu. Konzervativci vnímali tyto útoky velice vážně a obávali se jejich politických důsledků. Ministr financí Winston Churchill varoval v roce 1924 své kolegy ve vládě před velkým rozpočtem na námořnictvo. Nebezpečí, jež by z toho mohla vyplynout, nastínil premiérovi: „Velké výdaje na námořnictvo vyvolají nevoli nejen u socialistů a liberálů, jež proti

¹⁰³ Jednalo se o dopis z 18. prosince 1919. *Journals and Letters of Reginald, Viscount Esher*, s. 220.

¹⁰⁴ *The Times*, 27. listopadu 1918.

¹⁰⁵ Labouristé a liberálové, ačkoli většinou setrvali v opozici, podporovali Společnost národů a pokusy o vytvoření kolektivní bezpečnosti. Taylor, c. d., s. 167.

tomu budou stále více protestovat, ale rovněž i u podstatné části členů v naší vlastní straně, kteří byli v posledním roce koalice tak precizně sešikováni kolem Rothermera a jež učiní vše možné, aby to prezentovali jako nepopulární krok ... Kromě toho, budeme obviněni ze zahájení celosvětového zbrojení a nakročení směrem k velké válce. Nemůžu se zbavit dojmu, že tohle je jistá cesta k vítězství socialistů.¹⁰⁶

Konzervativci byli přesvědčeni o tom, že labouristé a nadšení obhájci Společnosti národů jsou neodpovědní, pokud jde o otázku národní bezpečnosti. O hazardu s realitou ve prospěch ideálů se zmínil i list *Saturday Review*.¹⁰⁷

Labour Party byla rovněž připravena zaujmout morální postoj nebo důvěřovat konceptu bezpečnosti, jenž dosud nebyl vyzkoušen. Přesto byla Společnost národů všeobecně populární a její existence nemohla být veřejně ignorována. Konzervativní vůdci tak byli nuceni hrát velmi delikátní politickou hru. Museli vychvalovat ideu Společnosti národů, ale zároveň postupovat obezřetně a náklady na obranu zvyšovat jen pozvolna. Obranné rozpočty poté byly prezentovány jako nutnost, aby Velká Británie mohla dostát svým závazkům ve SN.

Společnost národů nebyla sama o sobě kritizována, pokud byla vnímána jako centrum pro výměnu politických idejí nebo jako organizace s omezenou působností. V očích svých kritiků mohla dokonce přispět k vytvoření atmosféry míru v Evropě a pomoci při řešení sporů mezi menšími státy. Když ale obhájci SN učinili pokus změnit její povahu tím, že jí dali moc podřídit si velké státy nebo změnit strukturu národní obrany, konzervativci byli neústupní.

Mezi konzervativními vůdci zastával nejnesmiřitelnější postoj ke Společnosti národů Leo Amery. Byl odvážným a trvalým kritikem SN, viděl v ní pouze nástroj internacionalismu, jenž poškodí impérium. Amery zcela jednoznačně odmítal koncept kolektivní bezpečnosti, jak ho

¹⁰⁶ Thompson, *British Conservatives*, s. 33.

¹⁰⁷ Tamtéž.

prezentovala Společnost národů. Uznával její možnosti z hlediska nezávazných konzultací, ale že by se měla stát alternativou k obraně impéria, to pro něj bylo nepředstavitelné. „Společnost národů poskytuje snadnou záminku pro každého člena Commonwealthu a, v neposlední řadě, i pro tuto zemi, jak se zbavit odpovědnosti za ... obranu. Ženeva ztělesňuje skvělé fórum, kde mohou zástupci dominií prosazovat svůj mezinárodní status a pronášet příslušné fráze, aniž by se k něčemu skutečnému zavázali, zatímco se zdá, že konference zástupců Commonwealthu stále ještě mají nádech staré dobré převahy Whitehallu, přitahují jen malou pozornost okolního světa a především se na nich mohou přijmout zásadní závazky.“¹⁰⁸

Další, kdo projevoval jen velmi malé nadšení ze Společnosti národů, byl lord Curzon.¹⁰⁹ Své souhlasy s politikou SN pronášel v Horní sněmovně vždy co možná nejobecněji. Jako bývalý místokrál Indie (v letech 1899-1904 a 1904-1905) a člověk, jenž strávil dlouho dobu ve službách impéria, asi nejvíce z konzervativních politiků ztělesňoval imperiálního ducha a tradice. Když byl ministrem zahraničí, Curzon se jen velmi málo zajímal o činnost ve SN a nenavštívil ani jedno z jejích 25 zasedání, která se konala v letech 1920-1922.¹¹⁰

Lord Derby,¹¹¹ prominentní konzervativní politik, zastával vůči Společnosti národů rovněž nepřátelské stanovisko. Jako bývalý velvyslanec ve Francii byl frankofil a domníval se, že britsko-francouzská dohoda nabízí „největší, ne-li jedinou jistotu pro budoucí světový mír“.¹¹² Společnost národů pro něj představovala zbytečný experiment. Jedinou alternativou, jež by umožnila poválečnou obnovu Evropy a zajistila mír, zůstávala pro Derbyho dohoda mezi Londýnem a Paříží, pokud možno doplněná o alianční smlouvu.

Podobné a možná ještě ostřejší stanoviska zastával vévoda

¹⁰⁸ Amery, *My Political Life*, s. 331.

¹⁰⁹ George Nathaniel Curzon, první markýz Curzon z Kedlestonu (1859-1925). V letech 1919-1924 byl ministrem zahraničí, poté do své smrti vykonával úřad lorda prezidenta a vůdce Konzervativní strany v Horní sněmovně.

¹¹⁰ Srv. Nicolson, H., *Curzon: The Last Phase 1919-1925*, Boston 1934, s. 369-370.

¹¹¹ Edward George Villiers Stanley, sedmnáctý hrabě Derby (1865-1948).

¹¹² Srv. *The Morning Post*, 3. prosince 1920.

z Northumbelandu, jenž převzal vedení názorové skupiny ve straně označované jako tzv. die-hards.¹¹³ Northumberland Společnost národů zásadně odmítal. Důvěřoval pouze v národní bezpečnost a v alianci Velké Británie s Francií a Belgií. Společnost národů podle něj pouze odváděla pozornost od nejdůležitějšího cíle, kterým bylo vybudování silného uskupení proti Německu a Rusku. „Nenechte se oklamat vírou, že jakákoli mezinárodní organizace splní svůj úkol jako náhrada za alianci při obraně míru ... (Britové) neporozumí vágní mezinárodní dohodě, jež je bude nutit zasahovat do záležitostí, které je nezajímají, a jež již v tuto chvíli navozují myšlenku, že mír může být zajištěn jinými prostředky než ozbrojenou silou“, napsal.¹¹⁴

Proti těmto radikálním názorům se v konzervativní straně postavila i umírněná stanoviska. Hlásili se k nim například Arthur Balfour nebo Austen Chamberlain. Balfour, ministr zahraničí v letech 1916-1919, patřil k počátečním obhájčům Společnosti národů. Byl to on, kdo prohlásil, že od nynějška mohou být mezinárodní vztahy probírány pouze v rámci mezinárodního společenství; Britové, podle něj, musí ukázat, že jsou dostatečně vynalézaví a přizpůsobiví, aby přijali nové názory.¹¹⁵

Balfour přesto uvažoval v intencích vedoucí úlohy USA ve SN. V roce 1920 byl otřesen, když Senát Spojených států amerických rozhodl o neúčasti země v nově vznikající instituci. Cítil, že bez amerického vlivu nemohou snahy Společnosti národů uspět; proto po roce 1920 nabádal k opatrnosti. Na SN by se podle něj nemělo pohlížet jako na něco, co je schopno vyřešit nemožné.¹¹⁶

S Balfourovým názorem souhlasil i Austen Chamberlain, který ideu Společnosti národů přivítal a dokonce navrhl jisté omezení národní suverenity: „Hodláme vytvořit nějakou Radu, jež by měla pravomoc

¹¹³ Podrobně srv. níže.

¹¹⁴ Thompson, *British Conservatives*, s. 36.

¹¹⁵ *The Times*, 12. listopadu 1919.

¹¹⁶ „Jestli jedna z velmocí začne projevovat výhrady, připouštím, že podle mého názoru bude budoucnost Společnosti národů vsutku temná...“ Dugdale, B. E. C., Arthur James Balfour. *First Earl of Balfour, K.G., O.M. F.R.S.*, volume II, London 1939, s. 223.

povolávat před sebe narušitele míru a předávat údajné spory mezinárodnímu soudnímu tribunálu. Aby toto opatření bylo skutečně účinné, musí k jeho prosazení existovat hrozba nějaké mezinárodní sankce ... měla by být vytvořena část britských ozbrojených sil, která již nebude podřízena britské vládě, ale jež bude povolávána k zásahu tu a tam na žádost Společnosti národů a její Rady.¹¹⁷

Balfour a Chamberlain tedy v teoretické rovině s ideou SN souhlasili, ale pokud se jejími členy nestaly významné státy, a především Spojené státy americké, oba dva dospěli k závěru, že se Společnost národů bude muset smířit s poklesem svého významu. Tato organizace bude respekt získávat pomalu, budou se vyvíjet nové stereotypy myšlení, a státy, jež zůstaly mimo ní, zaujmou svá právoplatná místa v Ženevě, tvrdili. Idealismus, s nímž je SN přijímána, však bude muset být zmírněn realistickým zhodnocením mezinárodní situace.

Kritici postoje konzervativců ke Společnosti národů pochybovali o motivech, jež zastávali umírnění členové strany a které spočívaly v prosazování pomalého a trvalého růstu jejího významu. Tvrdili, že tato teorie pozvolného vývoje je jen přetvářka. Umírnění konzervativci podle nich sice zastávali ideály SN, ale v hloubi duše se na ně dívali s nedůvěrou nebo dokonce s odporem. Hugh Dalton¹¹⁸ vyjádřil tento názor v roce 1928. Konzervativci podle něj vyvinuli techniku obranné ostýchavosti a obstrukce na podivuhodné úrovni efektivity. Konzistentně blokovali jakékoli pokusy o větší prosazení vlivu Společnosti národů, a to vždy s odkazem na frázi „nechte ji růst“, tvrdil. Podle Daltona se zde střetly dvě koncepce: „Nechat SN růst“ a „aktivně se snažit, aby rostla“; obranná obstrukce narazila na konstruktivní odvahu.¹¹⁹

Labouristická kritika konzervativní strategie byla do jisté míry

¹¹⁷ Petrie, Ch., *The Life and Letters of the Right Hon. Sir Austen Chamberlain, K.G., P.C., M.P.*, volume II, London, Toronto, Melbourne, Sydney 1940, s. 130. Jednalo se o projev z 13. prosince 1918.

¹¹⁸ Edward Hugh John Neale Dalton, baron Dalton (1887-1962), obecně známý jako Hugh Dalton. Labouristický politik, v letech 1924-1929 poslanec za obvod Peckham.

¹¹⁹ Dalton, H., *Towards the Peace of Nations. A Study in International Politics*, London 1928, s. 92-93.

oprávněná. I umírnění konzervativci totiž vnímali Společnost národů skepticky;¹²⁰ na jedné straně s určitými sympatiemi pohlíželi na atmosféru v Ženevě, na druhou stranu ale nedokázali překonat svou silnou rezervovanost vůči ní. V konečném důsledku tak nikdy naplno nepřijali koncept idealismu prezidenta Wilsona, nikdy SN plně nedůvěřovali, což mělo za následek, že ji vlastně nedali šanci se skutečně prosadit. Umírnění konzervativci měli podle Balfoura a Chamberlina následovat USA, ale bez amerického a hlavně wilsoniánského vlivu své pochyby a do jisté míry i obavy nepřekonali.

Umírnění konzervativci neustále zdůrazňovali potřebu času; vše se mělo podle nich důkladně uvážit. Nová organizace musí zaujmout své místo v myšlení lidí a státy, které nejsou členy Společnosti národů, musí dostat šanci do ní vstoupit, opakovali. Tito lidé ale dělali jen velmi málo pro to, aby něco změnili. Stále mysleli a uvažovali v tradičních kolejích. Nevyvinuli sebemenší snahu, aby vytvořili příznivou atmosféru pro rozšíření SN o země, jež stály mimo ni. Rusko bylo „nakaženo“ komunismem, a tak bylo shledáno pro členství nevhodné. Dokonce ani USA nebyly systematicky „přemlouvány“, aby se staly členem SN. Austen Chamberlain dokonce v roce 1926 prohlásil, že Společnost národů a Spojené státy nemohou být navzájem kompatibilní; proto by raději měly zůstat mimo SN.¹²¹

Mezi umírněnými konzervativci se přesto našel někdo, kdo své názory myslel upřímně – Robert Cecil. Z představitelů Konzervativní strany byl nejvíce spjat s ideou Společnosti národů a rovněž ji vehementně podporoval. Učinil z ní svou osobní i politickou „křížovou výpravu“.¹²²

Tento vysoký, hubený a velmi morálně založený muž se stal v Ženevě oblíbenou osobou a zároveň člověkem, jenž se těšil značnému respektu v kruzích, které SN ve Velké Británii podporovaly. Uvnitř své

¹²⁰ Srv. např. Cecil, *A Great Experiment*, s. 146; *Facing the Dictators. The Memoirs of Anthony Eden, Earl of Avon*, London 1962, s. 9.

¹²¹ Thompson, *British Conservatives*, s. 38.

¹²² Srv. Gottschalk, c. d., s. 24.

vlastní strany mu jeho postoje naopak velkou popularitu nepřinesly. Nemohl nepoznat, že se jeho názory na Společnost národů rozcházejí s oficiální linií strany. V roce 1924 se stal vikomtem¹²³ a to mu pomohlo uniknout požadavkům na stranickou disciplínu v Dolní sněmovně; od té doby se mohl vyjadřovat svobodněji.¹²⁴

Cecilovo zaujetí pro SN nekorespondovalo s převládajícím názorem nejen uvnitř strany, ale i u zástupců tisku. *The Morning Post* jej zatracoval jako nevyzpytatelného politika, jenž příliš snadno podléhá emocím a který by se vzdal britských zájmů ve prospěch zbytku světa.¹²⁵ Jindy o něm psali jako o „váhavci“, jehož názory jsou bezcenné. Dokonce i Balfour odmítal jeho „poloteologický“ přístup ke Společnosti národů.¹²⁶ Cecilova popularita a jeho reputace, jež získal v Ženevě, mu však vynesly politické body. Vedoucí představitelé Konzervativní strany rozpoznali jeho politickou cenu a byli nuceni s ním počítat při vytváření vlády. Na druhé straně je nutno přiznat, že jeho účast ve vládě mohla být rovněž chápána jako „úlitba“ názorům podporujícím SN.

V roce 1923 Cecil přijal post lorda strážce tajné pečeti ve vládě Stanleyho Baldwina¹²⁷ a dostal na starost záležitosti Společnosti národů. Ministr zahraničí lord Curzon totiž tuto agendu odmítl se slovy, že nehodlá mít dvě ministerstva zahraničí a dvojí zahraniční politiku.¹²⁸ Tato nešikovná konstelace a nedostatek důvěry mezi Cecilem a významnými úředníky *Foreign Office* nastolily otázku, jak dlouho pro něj bude únosné ve vládě setrvat.¹²⁹ List *The Economist* se zmínil o delikátnosti jeho pozice: „A může

¹²³ Vikomt Cecil z Chelwoodu.

¹²⁴ „Vzpomínám si, jak mi Austen Chamberlain co nejdůrazněji sdělil, že by nikdy neučinil to, co jsem udělal já.“ Cecil, *A Great Experiment*, s. 155.

¹²⁵ *The Morning Post*, 10. února 1920.

¹²⁶ Tamtéž, 18. června 1920.

¹²⁷ Nedávno se objevil názor, podle něhož se Baldwin stal tak rychle ministrem financí a potom i premiérem, protože stranický rozkol a odmítnutí části prominentních konzervativců vstoupit do vlády Bonara Lawa způsobil v jistém smyslu jeho nepostradatelnost. Williamson, P., Stanley Baldwin. *Conservative leadership and national values*, Cambridge 1999, s. 25.

¹²⁸ Cecil, *A Great Experiment*, s. 145-146.

¹²⁹ Cecil, společně se svým asistentem Philipem Noel-Bakerem, musel čelit neochotě ke spolupráci ze strany úředníků *Foreign Office*. Na jejich stranu se přidal i ministr zahraničí Austen Chamberlain. Sr. Towle, P., *British Security and Disarmament Policy in Europe in the 1920s*. In: Ahmann, R., Birke, M., Howard, M. (eds.), *The Quest for Stability. Problems of West European*

existovat prostor pro pochyby, zda je na obzoru jistá míra sympatie mezi lordem Curzonem a lordem Cecilem, jež by zabránila střetu. Ten druhý musí v Dolní sněmovně přijmout plnou odpovědnost za zahraniční politiku vlády, aniž by měl ve skutečnosti sebemenší možnost do ní zasahovat.¹³⁰

Cecil vydržel ve vládě do roku 1927, ale postupně se stával nepohodlným.¹³¹ Jeho názory na SN jej nutily aktivně působit na kolegy v kabinetu, aby je přesvědčil k vstřícnější politice vůči ní. Jeho pochyby však postupně rostly. Konstantně se musel potýkat s neochotou úředníků na ministerstvu zahraničí prosazovat jeho politiku.¹³² Cítil se ve vládě stále více izolován a v srpnu 1927 si posteskl: „Pravdou zůstává, jakkoli nerad to musím přiznat, že v těchto záležitostech [názor na SN – L. N.] se mnou moji kolegové nesouhlasí.“¹³³

1. 4. Názorové proudy uvnitř Konzervativní strany; jejich postoj k národní bezpečnosti

Konzervativci sice všeobecně sdíleli větší či menší nechuť ke Společnosti národů, na druhé straně ale mezi nimi neexistovala shoda v názoru, jak a kde hledat alternativu ke kolektivní bezpečnosti představované právě SN. Francouzští politici k tomu jedovatě poznamenávali, že Francouzi mají několik vlád a jednu zahraniční politiku, Britové mají jednu vládu, ale několik zahraničních politik. Uvnitř Konzervativní strany existovaly tři hlavní koncepce řešení problému kolektivní bezpečnosti; každá měla své zastánce, každá vycházela

Security 1918-1957, London, Oxford 1993, s. 127. Chamberlain prý následoval příkladu svého předchůdce lorda Curzona a odmítl Cecilovi poskytnout místnost na ministerstvu.

¹³⁰ Thompson, *British Conservatives*, s. 40-41.

¹³¹ Cecil se jen velmi obtížně smiřoval s realitou mezinárodní politiky. V lednu 1925 napsal premiér Baldwinu lordu Curzonovi: „Dnes jsme byli na vládě všichni s výjimkou jednoho nebo dvou nemocných, Vás a samozřejmě Boba [Cecilova přezdívka – L. N.], který je v nějakém opiovém doupěti v Ženevě.“ Rose, K., *The Later Cecils*, London 1975, s. 166.

¹³² Srv. Dutton, D., *Austen Chamberlain: Gentleman in Politics*, Bolton 1985, s. 232-233.

¹³³ Úryvek z dopisu, který Cecil poslal v srpnu 1927 premiérovi Baldwinovi a v němž vysvětluje svou rezignaci. Srv. Cecil, *A Great Experiment*, s. 363.

z diametrálně odlišných náhledů na Evropu a brala si rozdílné ponaučení z výsledků první světové války.

Dvě hlavní strategie bezpečnosti země resultovaly z odlišného vnímání Německa. Jak trefně poznamenal lord D'Abernon,¹³⁴ britský velvyslanec v Berlíně: „Když chce člověk správně pochopit a porozumět ... situaci v Evropě ... musí si uvědomit jednu skutečnost, a sice, že v letech, jež následovala po podpisu Versailleské smlouvy, existovaly dvě politické alternativy. Buď bude Německo vnímáno jako věčný nepřítel ..., nebo musí být podniknut pokus, začlenit Německo do skupiny západoevropských států.“¹³⁵

První skupinou bylo pravé křídlo konzervativní strany (tzv. *die-hards*), jež zaujalo vůči Německu tvrdý a nesmiřitelný postoj, který se shodoval s názorem Francie.¹³⁶ Němci podle něj vždy byli, jsou a budou hrozbou pro evropský mír. Sice prohráli válku a vyhnali císaře ze země, na druhou stranu ale zůstali stejně arogantní a prolhaní jako byli předtím; Německo tak podle svých kritiků nezměnilo ani to nejmenší na své dřívější politice. Zástupci pravého křídla strany považovali jakékoli pokusy o dohodu s Berlínem pouze za zbožné přání. Německo bude neustále prahnout po odvetě a jediný způsob, jak s ním jednat, je z pozice vojenské převahy, neustále opakovali. List *The Morning Post* k tomu poznamenal: „Ne, s Německem se nelze smířit, ať uděláme cokoli. Přeje si zůstat, a to je způsobeno pruským vlivem, naším nesmiřitelným nepřitelem, jenž touží po odplatě a našem zničení. Protože se s ním nemůžeme dohodnout a při pokusu ho rozdělit jsme neuspěli, jediným řešením tak zůstává ho držet pod krkem.“¹³⁷

Názor na Německo, založený na nedůvěře a do jisté míry na obavě,

¹³⁴ Edgar Vincent, první vikomt D'Abernon (1857-1941). V letech 1920-1926 byl velvyslancem v Berlíně.

¹³⁵ Viscount D'Abernon, *Ein Botschafter der Zeitwende. Memoiren. Band I: Von Spa (1920) bis Rapallo (1922)*, Leipzig, nedatováno, s. 11-12.

¹³⁶ „Francouzi nevěřili, že by Německo dobrovolně přijalo Versailleskou smlouvu, a tak se jedinou možností pro udržení statu quo stalo zachování vlastní armády jako protiváhy poražených států.“ Towle, c. d., s. 145.

¹³⁷ *The Morning Post*, 1. února 1921.

způsobil, že vnímání Berlína v očích tzv. *die-hards* a Francouzů bylo jednoznačné a logické. Teď, když se Velká Británie i Francie nacházejí v pozici, kdy si mohou diktovat podmínky, nebude obtížné dosáhnout jisté míry bezpečnosti na úkor Německa. Francouzský premiér Georges Clemenceau již ve Versailles navrhoval, aby se síly Paříže a Berlína vyrovnaly tím, že se levý břeh Rýna oddělí od Německa a Francie bude anektovat Sársko. Tento požadavek se nerealizoval, protože Spojené státy americké a Velká Británie přislíbily Francii vojenskou pomoc v případě budoucího německého útoku.

Když americký Senát odmítl Versailleskou mírovou smlouvu ratifikovat, situace se rázem změnila. Británie si oddychla, protože ani ona nemusela splnit slib, který dala Paříži.¹³⁸ Francii tak nezbyvala jiná možnost než uzavřít spojenecké aliance se státy ve střední Evropě, aby si zajistila podporu pro případ německé agrese a aby si udržela svou nadvládu v Evropě.

Hlavní snahou pravého křídla Konzervativní strany bylo obnovení britsko-francouzské aliance. Spojenectví s Paříží požaduje národní bezpečnost a jakékoli neshody mezi oběma státy mohou způsobit ovládnutí Evropy Německem, napsal list *Blackwoods* a pokračoval: „Uvažujme nyní na chvíli, co by se stalo, kdyby došlo k narušení přátelských svazků, jež dnes spojují Francii a Anglii. V Evropě by byla ponechána dominance jedné velmoci, a tou velmocí by se stalo Německo.“¹³⁹ *Blackwoods* zastával názor, podle něhož závisela bezpečnost v Evropě a jistota, že už nedojde k dalšímu válečnému konfliktu, jednoznačně na pokračování úzké spolupráce Paříže a Londýna.¹⁴⁰

K tomuto postoji se bezvýhradně klonil i vévoda z Northumberlandu.

¹³⁸ V britských oficiálních kruzích navíc stále více převládal názor, zda je vůbec únosné zajistit Evropě bezpečnost a klid na základě uspořádání z roku 1919. Gilbert, M., *The Roots of Appeasement*, London 1966, s. 96. „Velká Británie si přála ukončit paralýzu evropského obchodu tím, že přispěje k finanční a ekonomické obnově Německa.“ Jordan, W. M., *Great Britain, France and the German Problem 1918-1939. A Study of Anglo-French Relations in the Making and Maintenance of the Versailles Settlement*, London 1971, s. 47. Srv. rovněž Später, J., *Vansittart. Britische Debatten über Deutsche und Nazis 1902-1945*, Göttingen 2003, s. 55-56.

¹³⁹ Thompson, *British Conservatives*, s. 44.

¹⁴⁰ Tamtéž.

Jeho články v *National Review* upozorňovaly na charakter Němců a na válečný potenciál země; podle jeho názoru ukázaly zkušenosti z předchozí války, že bezpečnost pro Británii představuje spojení s Francií. Bylo by hrozné, kdyby došlo k tomu, aby „největší a nejúspěšnější aliance v dějinách“ zanikla, napsal vévoda.¹⁴¹

Obdobnou pozici vůči Německu zaujal i *The Morning Post*. Podle jeho názoru představovaly hlavní hrozbu pro evropský mír Berlín a Moskva. „Klíčem k naší politice by se tak měl stát systém, jenž by se postavil podobné kombinaci. Francie a Itálie se musí, podobně jako my, obávat této hrozby pro svou bezpečnost: ani Francie, ani Itálie však nejsou dostatečně silné, aby mohly zůstat osamoceny,“ tvrdily noviny. Pro Británii bylo takřka nutností z hlediska „naší historie a tradic“ uzavřít s těmito státy spojení.¹⁴²

Když Francouzi vtrhli na počátku roku 1923 do Porúří, aby podle svého vyjádření zajistili plnění německých reparačních závazků, tzv. *die-hard*s přivítali tuto akci jako legitimní nárok na reparace a bezpečnost. Jejich postoj rezonoval v listu *Saturday Review*: „Je pravděpodobné, že Francouzi rozumí Teutonům lépe než my. Rozhodně vyjádřili požadavek na reparace. Dokonce i kdyby se jich nedočkali, zajistí si alespoň bezpečnost. Mají právo na obojí.“¹⁴³

Pravicový tisk ve Velké Británii francouzskou okupaci Porúří přivítal a kritizoval vládu za to, že oficiálně zaujala neutrální pozici. Francie podle něj byla v Evropě osamocena a Londýn, jenž jí měl poskytnout rozsáhlou podporu, jí nabídl pouze neutralitu. „Nutnost okupace ihned skončí, pokud bude naplno uplatněna stará garance [příslib USA a Británie poskytnout Francii pomoc v případě německého útoku – L. N.], dokonce i když my sami ujistíme našeho spojence, že při něm budeme stát, lhotejno, zda tak učiní i Amerika,“ napsal list *Blackwoods*.¹⁴⁴

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² *The Morning Post*, 26. března 1920.

¹⁴³ Thompson, *British Conservatives*, s. 45.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 46.

Francouzský čin rychle přivítal i deník *Daily Mail*. Jakýkoli rozkol do jednoty bývalých spojenců podle něj znamenal příležitost pro Německo.¹⁴⁵ Obdobně se vyjádřil i list *The Morning Post*: „Zhruba řečeno, pokud posuzujeme tuto otázku čistě z chladného hlediska národního zájmu, měli bychom říci, že Francie pro nás svou intervencí v Porúří učinila více dobrého než naopak ... Připomeňme si, kdyby Francie byla v tomto boji poražena, nic už by Německu nezabránilo ... se stát dominantní silou v Evropě.“¹⁴⁶

Úvahy o národní bezpečnosti, jež by byla založena pouze na utlačování Berlína, se začaly střetávat s opačnými názory. Podle nich mělo dojít k hospodářské obnově Německa a tím i ke stabilitě v Evropě. Bez rehabilitace bývalého nepřítele, ale zároveň jednoho z „hlavních kol v evropském stroji“, nemohlo podle tohoto názoru dojít ke zlepšení stavu britské ekonomiky.¹⁴⁷

Takové postoje se však v táboře tzv. *die-hards* nesetkaly s příznivým ohlasem. Podobné metody prý patří do obchodní sféry a ne mezi státníky. Francie nebude ochotná přispět k obnově Německa jenom proto, že by to pomohlo britskému obchodu, prohlašovali. Berlín podle nich stále zůstával britským rivalem. Jeho integrita a prosperita nebyly v zájmu Londýna, ale naopak.¹⁴⁸

Ačkoli většina zástupců konzervativního tisku podporovala Francii a zastávala vůči Německu tvrdou linii, pravé křídlo toryů nemělo velkou podporu ve vyšších vrstvách strany nebo v Dolní sněmovně. Vedení konzervativců nezastávalo ani striktně antiněmecký postoj, ani se neklonilo k požadavku na vytvoření britsko-francouzské aliance. Obzvláště okupace Porúří byla ve vládních kruzích velmi nepopulární. Názory poslanců na ni shrnul J. St. Leo Strachey, editor londýnského *Spectatoru*: „Existuje možná padesát konzervativců, kteří vítají politiku v Porúří a věří, že bude úspěšná.“

¹⁴⁵ *Daily Mail*, 5. ledna 1923.

¹⁴⁶ *The Morning Post*, 11. července 1923.

¹⁴⁷ Srv. Gilbert, c. d., s. 101-102.

¹⁴⁸ Srv. *The Morning Post*, 11. července 1923.

Z těch, co zbývají, se někteří možná s lítostí, ale o nic méně důrazně, postavili proti francouzské politice; někteří projevují otevřeně nepřátelské a rozhořčené názory; ostatní jsou jako já naplněni starostmi a neblahým tušením ... jiní se dívají na akci Paříže jako na sebevraždu, jež uškodí jejím spojencům, a v konečném důsledku celé Evropě. Lze říci, že existuje jenom velmi malá část Dolní sněmovny, jež by neprojevila radost nad zprávou, že Francie se svého dobrodružství vzdala.¹⁴⁹

Druhou skupinou uvnitř Konzervativní strany byli tzv. umírnění, kteří ani nejevili přání provádět zásadní změny v mírovém uspořádání, ani se spojit s Německem proti Francii. Cítili ale, že represivní politika není účelná. Trestat Berlín bylo v jejich očích horší než nedělat nic. Provádět politiku „už nikdy jim nedáme šanci“ představovalo podle nich nejhorší variantu. Umírnění si přáli snížit napětí mezi Francií a Německem, protože podle jejich názoru právě spor mezi těmito státy vytvářel napětí v Evropě.

Umírnění konzervativci považovali problém evropského míru za zásadní a byli přesvědčeni, že dokud Francie a Německo nepřekonají své neshody, dříve či později vypukne nová válka. V souladu s tím tedy Velká Británie musí použít všechn svůj vliv, aby tyto obavy utišila, tvrdili. V hospodářské rovině bylo podle nich rovněž nutné nastolit normální poměry, neboť britský obchod byl závislý i na obnově německého trhu.¹⁵⁰

V konzervativním myšlení umírněných se objevilo i nebezpečí komunismu. Pokračující neklid v Evropě pomáhal podle něj jenom k rozšíření revolučního „přízraku“; pokračující ostrakizace Berlína ho tak mohla vehnat do náručí Ruska. D’Abernon psal o tom, že „veřejné mínění jak ve Francii, tak v Německu bylo tak silně zaměřeno na hranici na Rýnu, že odsunulo důležitější problémy obrany Evropy před asiatským komunismem do kategorie nenaléhavých otázek“.¹⁵¹ I Winston Churchill hovořil o tom, že Německo by se mělo stát určitou hrází bolševismu. Bylo

¹⁴⁹ Dopis listu The Times, 1. března 1923.

¹⁵⁰ Thompson, *British Conservatives*, s. 48.

¹⁵¹ Viscount D’Abernon, c. d., s. 31.

proto podle něj v zájmu Londýna, aby se podílel na posilování německých demokratických elementů.

Nevýhodou tohoto křídla konzervativní strany byla nesourodost metod, jež se rozhodlo k prosazení svého cíle použít. Návrat USA k předválečnému izolacionismu a především francouzská nekompromisnost komplikovaly a zatěžovaly vztahy v Evropě. Až do roku 1925 a uzavření smluv v Locarnu nenalezli umírnění konzervativci žádný konsensus. Před locarnskou konferencí bylo navrženo několik politických možností. Již nedlouho po Versailles váhala britská koaliční vláda s přijetím definitivních závazků v Evropě a formální povinnosti, jež měl Londýn vůči Ženevě, byly pokládány za dostatečné. Na druhé straně, podle vyjádření Stanleyho Baldwina, vláda doufala, že se jí podaří dosáhnout svých cílů projevem ducha „příjemné rozumnosti“ a již brzy by se celá Evropa podle něj mohla „sklonit“ před britskou vůlí.

Ostatní konzervativci zastávali realističtější stanoviska. Například lord Derby obhajoval úzkou spolupráci s Francií, ne proto, aby byl vykonáván nátlak na Německo, ale jako prostředek pro uklidnění Paříže. Lloydovi Georgovi napsal: „Budeme partneři, a jako partneři budeme mít právo v každém případě varovat toho druhého, kdyby se jeden z nás domníval, že politika, jež provádí jeho partner, není prospěšná pro mír. To právo v současnosti neexistuje.“¹⁵² Na druhé straně existovalo i mnoho umírněných konzervativců, kteří alianci s Francií odmítali. Obávali se totiž, že by potom Paříž mohla vůči Německu postupovat ještě nekompromisněji než dosud.

Třetí proud v Konzervativní straně tvořila skupina, která se prezentovala jako imperiální izolacionisté a jejíž názory lze shrnout slovy rozčarování a vznešená víra. Tito lidé byli zklamáni britským zájmem o

¹⁵² Churchill, R. S., Lord Derby. King of Lancashire. The Official Life of Edward, Seventeenth Earl of Derby 1865-1948, New York 1960, s. 398. Jednalo se o dopis Lloydovi Georgovi z 10. června 1921.

evropské záležitosti, požadovali okamžité stažení z kontinentu¹⁵³ a hodlali se zaměřit pouze na problémy Britského impéria. Obávali se jakéhokoli neblahého vlivu, ať to byla Společnost národů nebo možnost britsko-francouzské aliance, jež by mohly odvrátit pozornost od impéria, nebo posloužit jako nástroj k oslabení jeho vazeb. Největším zastáncem této názorové linie byl lord Beaverbrook,¹⁵⁴ který využíval svého postavení tiskového magnáta, aby obhajoval ideje izolacionistů. V roce 1925 nastínil redakční politiku *Daily Express*, jež se podle něj musí postavit „proti závazkům v Evropě a Asii, které leží mimo oblast našich naléhavých národních a imperiálních potřeb, a jež by mohly přinést zbytečné ztráty nám, našim dětem a našim vnukům. To, co potřebuje stát dnes, je ... využití veškeré naší energie k účinné produkci a vývoji našich imperiálních zdrojů“.¹⁵⁵

Konzervativci, jež zastávali izolacionistické názory, nikdy netvořili početně velkou skupinu, na druhé straně ale byli vlivní. Ačkoli se jejich názory nedostaly do oficiálního programu strany, zněly teze o posilování impéria a nezájmu o evropské záležitosti některým spolustraníkům přitažlivě. Arnold Toynbee poznamenal, že pocit izolace, jenž způsobila ostrovní poloha země, byl v Britech hluboce zakořeněn spolu s přesvědčením, že se nelze tak rychle vyrovnat se změnami, které nastaly.¹⁵⁶

Pacifisté na ostrovech rovněž hovořili o odvrácení se od Evropy. Důvodem pro jejich snahu však nebylo impérium, nýbrž zklamání z francouzské politiky a poválečného uspořádání. Mnozí z nich vyjádřili přání, aby se Velká Británie vyvázala z nezdravé atmosféry v Evropě.¹⁵⁷ Názory izolacionistů, ať již imperiálního nebo pacifistického rázu, i

¹⁵³ Tito členové Konzervativní strany se stali skutečnými dědici lorda Bolingbrooka, jenž při jedné příležitosti pronesl: „Musíme si uvědomit, že nejsme součástí kontinentu, ale nesmíme nikdy zapomenout, že jsme jeho sousedé.“ Petrie, c. d., s. 261.

¹⁵⁴ William Maxwell Aitken, první baron Beaverbrook (1879-1964). Dalšími zastánci izolacionismu byli Leo Amery, lord Birkenhead (Frederick Edwin Smith) nebo Samuel Hoare.

¹⁵⁵ Aitken, W. M., *Baron Beaverbrook, Politicians and the Press*, London 1926, s. 126.

¹⁵⁶ Toynbee, A. J., *Survey of International Affairs 1924*, London 1928, s. 27.

¹⁵⁷ Tucker, c. d., s. 95.

konzervativců na pravém křídle strany utrpěly konečnou porážku na konferenci v Locarnu v roce 1925, kde se prosadila umírněná politika, jež byla přijata velkou částí konzervativní strany.

1. 5. Osobnost Austena Chamberlaina

Abychom co nejlépe porozuměli osobě Austena Chamberlaina, je nutné se podrobněji podívat na prostředí, v němž působil – ministerstvo zahraničí. Struktura úřadu v roce 1924 byla důsledkem reformních kroků, jež byly zaměřeny na především na zvýšení efektivity. Situace po první světové válce totiž nahrála kritikům *Foreign Office*, kteří tvrdili, že „tajná diplomacie“ byla jednou z hlavních příčin konfliktu a že proces „vytváření zahraniční politiky by měl být podroben demokratickému doзору a kontrole“.¹⁵⁸

I když nakonec nebyly ty nejradikálnější požadavky splněny, došlo k některým důležitým změnám. Za prvé, oddělení fungující během války zanikla a vznikla nová, jež byla rozdělena teritoriálně: východní, západní, centrální, severní, americké a africké a dálnévýchodní, od 1924 ještě egyptské. Jednotlivá oddělení ministerstva zahraničí měla na starosti specifické geografické části světa; západní oddělení se zabývalo i záležitostmi Společnosti národů. Za druhé, změnil se počet řídicích úředníků (*senior staff*) na ministerstvu. Za třetí, *Foreign Office* a diplomatická služba byla sloučeny.¹⁵⁹

Je nepochybné, že když se ministrem zahraničí stal v listopadu 1924 Austen Chamberlain, jeho ministerstvo pracovalo mnohem efektivněji než před první světovou válkou. Podstatnou roli pro Chamberlainovu práci hrály jeho kontakty se čtyřmi nejdůležitějšími úředníky. Nejvýznamnějším

¹⁵⁸ Steiner, Z., Dockrill, M. L., *The Foreign Office Reforms, 1919-1921*. *The Historical Journal* 17, No 1, 1974, s. 131.

¹⁵⁹ Podrobněji srv. Grayson, R. S., *Austen Chamberlain and the Commitment to Europe*. *British Foreign Policy, 1924-1929*. London, Portland 1997, s. 15.

z nich byl stálý podtajemník,¹⁶⁰ sir Eyre Crowe, dále pak zástupci podtajemníka William Tyrell, Victor Wellesley a Hubert Montgomery. Každé z teritoriálních oddělení podléhalo kancléři, což byla pozice přímo podléhající zástupci podtajemníka. Ze sedmi úseků pouze egyptské během let 1924-1929 nezměnilo svého vedoucího.¹⁶¹

Po odchodu Jamese Ramsayho MacDonalda, s nímž měli úředníci *Foreign Office* velmi vřelé vztahy, se čekalo, jaký bude jeho nástupce. Chamberlainova ochota k neformálním a osobním kontaktům s podřízenými si však s MacDonaldivou vřelostí v ničem nezahlala. Nový ministr se nad nikým nepovyšoval a vždy byl ochoten naslouchat názorům druhých, což se o jeho konzervativním předchůdci lordu Curzonovi zrovna říct nedalo.¹⁶² Ministerští úředníci s radostí rovněž přivítali Chamberlainovu připravenost postavit se nepatřičným intervencím ze strany vládních kolegů.¹⁶³

Pracovní vztah nového šéfa a jeho podřízených byl založen na partnerství. Zatímco MacDonald upřednostňoval rychlé rozhodování, Chamberlain patřil k typu, který lze označit za vzdělaného laika. Byl velmi pečlivý, a i když se s novou funkcí musel nejprve seznámit, netrvalo dlouho a byl schopen odpovídat na memoranda, která mu jeho úředníci předkládali.¹⁶⁴

Ačkoli se nový ministr velmi rychle seznámil se svou novou agendou a navázal úzké a přímé kontakty se svými podřízenými, bylo trochu nejasné, jaký vztah naváže se stálým podtajemníkem sirem Eyrem Crowem. Chamberlain v něm však viděl velkého odborníka na zahraniční

¹⁶⁰ Tato hodnota nemá v českém prostředí obdoby. Pozici stálého podtajemníka lze přirovnat k postu náměstka ministra. Stálý podtajemník stojí v čele státní správy na ministerstvu; tato funkce není závislá na vládních změnách.

¹⁶¹ Grayson, Austen Chamberlain, s. 18.

¹⁶² O vztahu k podřízeným srv. The National Archives, London, Kew (dále NA). FO 371/9834, C 19457/4736/18, Minute by Lampson, January 1925 (nedatováno).

¹⁶³ Jednalo se o Winstona Churchilla a jeho vměšování do evropských i egyptských záležitostí, o Roberta Cecila a jeho snahy o získání většího vlivu nebo o miniatra kolonií Lea Ameryho. Maisel, E., The Foreign Office and Foreign Policy, 1919-1926, Sussex 1994, s. 155.

¹⁶⁴ Srv. Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Series, Volume XXVII (dále jen DBFP), ed. by Medlicott, W. N., Dakin, D., Bennett, G., London 1986, (Central Europe, the Balkans, and Germany, January-October, 1925, The Conference of Locarno, October, 1925), Minute by the Secretary of State, No. 180, January 4, 1925, s. 255-258.

politiku, velmi často s ním o věcech diskutoval a jeho názorům přikládal velkou váhu.¹⁶⁵

Po volbách, které proběhly ve Velké Británii na podzim roku 1924, však nebylo vůbec jisté, že se právě Austen Chamberlain stane ministrem zahraničí.¹⁶⁶ Chamberlain totiž patřil ke kritikům ukončení spolupráce s liberály v roce 1922.¹⁶⁷ Na konci roku 1923, poté, co konzervativní vláda Stanleyho Baldwina ztratila ve volbách předcházející většinu¹⁶⁸ a nedalo se vyloučit, že se poprvé v dějinách země dostane k moci Labouristická strana, dokonce hovořil o možnosti vytvoření alternativní vlády s novým vůdcem, jež by se opírala o podporu liberálů.¹⁶⁹ Tato varianta se nakonec ukázala jako nereálná a v lednu 1924 se vlády ujal labouristický kabinet. Konzervativní strana se de facto rozštěpila na dva tábory – na příznivce Stanleyho Baldwina a jeho kritiky. Jejich neformálním vůdcem se stal lord Birkenhead, jenž si předsevzal prezentovat skupinu kolem Austena Chamberlaina jako koherentní alternativu oficiálnímu vedení strany.¹⁷⁰ Proti štěpení strany se postavil Neville Chamberlain. Na začátku února 1924 pozval svého bratra na večeři, aby se zde mohl setkat s Baldwinem.¹⁷¹ Jeho vztahy s ním však nebyly zrovna nejlepší.¹⁷²

¹⁶⁵ NA, FO 371/10717, C 1204/109/18, Minute by Chamberlain, January 28, 1925.

¹⁶⁶ Očekával spíše posty lorda prezidenta Tajné rady nebo lorda strážce tajné pečeti. Jinými slovy tedy očekával nabídku pozice, jež zastával již za Lloyda Georgie nebo Bonara Lawa. Premiér měl však tyto posty již obsazeny a zároveň pochopil, že Curzon se na *Foreign Office* již vrátit nesmí. Pro Chamberlaina nejprve uvažoval o zahraničí nebo Indii. Dutton, c. d., s. 231. Sám Chamberlain preferoval návrat na post ministra pro Indii, který vykonával v letech 1915-1917.

¹⁶⁷ Na protest proti tomuto kroku dokonce odstoupil z postu vůdce strany v Dolní sněmovně, jenž vykonával od roku 1921.

¹⁶⁸ Strana získala 258 křesel, o 87 méně než za Bonara Lawa. Na Baldwina se snesla vlna kritiky, ale on vydržel. Našly se ale i takové hlasy, které ho vybízely, aby zůstal. „Myslím si, že je to jediný muž, jehož charakter a státnické umění mohou v budoucnu odvrátit velkou katastrofu“, napsala lady Bathurstová. Srv. Koss, S., *The Rise and Fall of The Political Press in Britain. Volume Two: The Twentieth Century*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, London 1984, s. 431.

¹⁶⁹ Srv. jeho rozhovor v *Daily Mail*, 11. prosince 1923. Výsledky voleb byly pro konzervativce velkým zklamáním, a proto nešetřili kritikou na hlavního viníka – S. Baldwina. Již před volbami napsal lord Curzon, že to celé je ohromný risk: „Jestli prohrájeme, Baldwin se stane viníkem jednoho z největších zločinů v dějinách...“ Self, R., *Conservative Reunion and the General Election of 1923. A Reassessment*. *Twentieth Century British History* 3, Number 3, 1992, s. 249.

¹⁷⁰ Dále sem patřili například Arthur Balfour nebo sir Laming Worthington-Evans.

¹⁷¹ Baldwin po večeři pronesl: „Myslím si, že za současných okolností a v pozici, v níž se nyní nacházíme, pro nás všechny nastala doba, abychom se sjednotili.“ *Baldwin Papers. A Conservative Statesman 1908-1947*, ed. by Williamson, P., Baldwin, E., Cambridge 2004, s. 143. Premiér si Chamberlainovu důležitost dobře uvědomoval. Srv. jeho dopis markýzi Salisburymu (James

Oba muži nakonec dokázali vzájemné neshody překonat a při formování svého druhého kabinetu Baldwin nabídl post ministra zahraničí právě Austenu Chamberlainovi. Při svém výběru si byl premiér dobře vědom skutečnosti, jakého muže zvolil. Dal tím jasně najevo, že zahraniční politika této konzervativní vlády se bude diametrálně lišit od té, jež prováděl lord George Nathaniel Curzon.¹⁷³ To, že Chamberlain Baldwinovu nabídku přijal, znamenalo konec rozkolu v Konzervativní straně a období 1924-1929 tak lze označit za „zlatá léta“ této strany v meziválečné éře.¹⁷⁴ Nový ministr zahraničí hodlal podle svých slov hrát roli „čestného makléře“ v kontinentálních záležitostech.¹⁷⁵

Formování nové vlády s sebou neslo i jmenování lorda Roberta Cecila do funkce kancléře lancasterského vévodství. Již v minulém konzervativním kabinetu byl odpovědný za záležitosti Společnosti národů a mnohdy zaujímal stanoviska, jež se neshodovala s většinovým míněním. Chamberlain se však rozhodl, že pokud bude ministrem zahraničí on, britská diplomacie bude řídit jenom jediný člověk a odmítl Cecilovu ideu,

Gascoyne-Cecil, bratr Roberta Cecila) z 25. ledna 1924. Baldwin Papers, s. 141-142. Austen přislíbil vstoupit do stínového kabinetu. Srv. The Austen Chamberlain Diary Letters. The Correspondence of Sir Austen Chamberlain with his Sisters Hilda and Ida, 1916-1937, ed. by Self, R., Cambridge 1995, s. 249.

¹⁷² V korespondenci se svými sestrami ho nezdědka označoval nelichotivými přívlastky. Například v červnu 1924 prohlásil: „Baldwin mě nezajímá a nepřitahuje. Podle mě je stupidní a nekomunikativní...“ O měsíc později o něm mluvil jako o někom, s kým se nedá pracovat. „Je to osel, myslím si, že je to nafoukaný osel“, napsal na závěr dopisu. Srv. The Austen Chamberlain Diary Letters, s. 252, s. 256.

¹⁷³ Baldwin prý viděl Curzona dvakrát v životě ohromně zklamaného – „v době, kdy mě [Baldwinovi – L. N.] jako premiérovi dali přednost před ním, a v době, kdy jsem mu musel sdělit, že by své zemi prospěl více jako předseda Výboru imperiální obrany (*Committee of Imperial Defence*) než na *Foreign Office*. Baldwin, S., On England and other addresses, Harmondsworth 1937, s. 180.

¹⁷⁴ Baldwinova druhá vláda byla „jednou z nejdůležitějších a nejméně doceněných reformních administrativ století a byla ovládána jedněmi z nejtalentovanějších ministrů“. Seldon, A., Conservative Century. In: Conservative Party since 1900, ed. by Seldon, A., Ball, S., Oxford 1994, s. 33.

¹⁷⁵ Velká Británie se měla stát nejdůležitějším faktorem při udržení evropské stability. McKercher, B. J. C., Old Diplomacy and new: the Foreign Office and foreign policy, 1919-1939. In: Diplomacy and world power. Studies in British foreign policy 1890-1950, ed. by Dockrill, M., McKercher, B., Cambridge 1996, s. 96. Na rozdíl od většiny konzervativních politiků pokládal „evropskou otázku za nejdůležitější“. McKercher, B. J. C., Austen Chamberlain and the Continental Balance of Power: Strategy, Stability, and the League of Nations, 1924-1929. Diplomacy and Statecraft, vol. 14, Nr. 2, June 2003, s. 208. Chamberlain zpočátku nevěřil, že se právě on stane ministrem zahraničí. The Austen Chamberlain Diary Letters, s. 263.

že by se snad mohl být ministrem zahraničí bez ministerstva. Na rozdíl od Curzona jej nevnímal ani jako hrozbu.¹⁷⁶

Když se Austen Chamberlain stal ministrem zahraničí, musel jasně formulovat své představy, které si do nové funkce přinesl. Jeho nejdůležitější premisu tvořila idea, podle níž už nesmí dojít k žádné válce.¹⁷⁷ Byl přesvědčen, že nejprve musí být rozptýleny obavy Francie, a až poté Německa.¹⁷⁸ Obecně je přijímán názor, že Chamberlain byl frankofil,¹⁷⁹ což mělo pro výkon jeho funkce velký význam. Chamberlainův konzervativní předchůdce v úřadě lord Curzon si totiž vysloužil pověst velkého nepřitele Paříže. Chamberlaina za velmi profrancouzského označil lord Beaverbrook nebo vikomt D'Abernon¹⁸⁰ a shodné hodnocení si vysloužil i u většiny historiků.¹⁸¹ Cítění britského ministra zahraničí bylo pochopitelné; první světovou válku zahájilo podle jeho názoru Německo a Francie v ní utrpěla největší ztráty. Na druhé straně je nutno říci, že Chamberlain nebyl člověkem, jenž by rigorózně trval na svých názorech, a jeho role při vyjednávání o locarnském paktu to potvrzuje. Jeho politika se musela řídit něčím jiným, než jen pocitem náklonnosti či odporu k jednomu nebo druhému státu.¹⁸²

Nový ministr se těšil velkému respektu především díky své čestnosti, loajalitě, serióznosti a pracovitosti. Když nastoupil do úřadu, list *National Review* předpovídal, že nyní nebude v zahraniční politice docházet

¹⁷⁶ Birn, D. S., *The League of Nations Union 1918-1945*, Oxford 1981, s. 59.

¹⁷⁷ Austen Chamberlain sdělil problém hledání systému evropské kolektivní bezpečnosti. McKercher, B. J. C., *Austen Chamberlain and the Continental Balance of Power*, s. 214

¹⁷⁸ Grayson, *Austen Chamberlain*, s. 32.

¹⁷⁹ V letech 1885-1886 studoval na École des Sciences Politiques v Paříži. Později prý při jedné příležitosti pronesl: „Miluji Francii jako ženu, kvůli jejím chybám právě tak jako kvůli jejím přednostem.“ *Facing the Dictators*, s. 8. Jeho sympatie však pramenily spíše z jeho lásky k Francii jako zemi, její kultuře a jejímu jazyku. Johnson, G., *Austen Chamberlain and Britain's Relations with France, 1924-1929. Diplomacy and Statecraft*, vol. 17, Nr. 4, December 2006, s. 755.

¹⁸⁰ „Svůj obdiv k Francii vyjadřoval v každém svém projevu; o žádné jiné velmoci – ano, dokonce ani o dominiu – se podobně vřelými slovy nevyjadřoval.“ Viscount D'Abernon. *Ein Botschafter der Zeitwende. Memoiren. Band III: Locarno (1924-1926)*, Leipzig, nedatováno, s. 32.

¹⁸¹ Podle Anne Ordeové viděl Chamberlain těsné britsko-francouzské vztahy „jako klíč k řešení evropských problémů“. Orde, A., *Great Britain and International Security 1920-1926*, London 1978, s. 71; srv. též Maisel, c. d., s. 158. Sally Marksová hovoří o „frankofilním Chamberlainovi, který byl rozhodnut zmírnit francouzské obavy tím, že podpoří bezpečnostní systém založený na dohodě Anglie, Belgie a Francie“. Marks, c. d., s. 62.

¹⁸² Nehledě na to, že většina jeho kolegů ve vládě jeho sympatie k Francii nesdílela.

k „žádným překvapením, trikům, intrikám...“¹⁸³ Veřejnost si velmi rychle zvykla na přísný výraz jeho tváře a toporné držení těla. Ale to bylo jen zdání. Za monoklem a neústupným výrazem se skrýval „upřímný, přátelský člověk“.¹⁸⁴ Vždy byl loajální ke svým přátelům a ke Konzervativní straně. Dokázal si rovněž vydobýt respekt u kolegů ve vládě i na půdě Dolní sněmovny. Podle Lea Ameryho byl Chamberlain „jedním z těch mužů – jež lze označit za morální páteř Anglie – kteří se narodili a byli vychováni v tradici služby vlasti, aby zasvětili své životy věrnému plnění povinností, jež na ně čekaly“.¹⁸⁵

Podle části historiků měli britští politici ve 20. letech 20. století na výběr ze dvou možností při řešení kolektivní bezpečnosti – systém založený na respektování Společnosti národů jako nové organizace, nebo politiku založenou na omezených regionálních dohodách.¹⁸⁶ Ve skutečnosti, otázka britských závazků na kontinentě byla realitou, s níž se Chamberlain musel potýkat. Protože byl přesvědčen o tom, že Londýn musí hrát v Evropě důležitou roli, rozhodl se přesvědčit kolegy ve vládě (především Ameryho, Birkenheada a další), že Velká Británie musí přijmout závazky plynoucí z locarnského paktu. Při tomto kabinetním „boji“ však nešlo o názorový střet „pro- a antifrancouzských ministrů“, nebo těch, kteří podporovali Společnost národů či regionální uskupení, jednalo se o „pro- a antievropské konzervativce“.¹⁸⁷ Chamberlainův koncept, byť jen omezený, zapojení se do systému kolektivní bezpečnosti nakonec převážil a ministr zahraničí prokázal své diplomatické umění a zkušenosti.

Poprvé od konce války a uzavření Versailleské mírové smlouvy převzali iniciativu vůdci umírněné frakce uvnitř Konzervativní strany. Předtím vítězily názory tzv. *die-hards* nebo nadšených obhájců Společnosti

¹⁸³ Thompson, *British Conservatives*, s. 79.

¹⁸⁴ Connell, J., „The Office“. *A Study of British Foreign Policy and its Makers 1919-1951*, London 1958, s. 70.

¹⁸⁵ Amery, *My Political Life*, s. 304.

¹⁸⁶ Srv. například Towle, P. *British Security and Disarmament Policy in Europe in the 1920s*. In: Ahmann, R., Birke, M., Howard, M. (eds.), *The Quest for Stability. Problems of West European Security 1918-1957*, London, Oxford 1993, s. 127-153.

¹⁸⁷ Grayson, *Austen Chamberlain*, s. 33.

národů. Nyní se mohli konzervativci sjednotit pod heslem, jež se objevilo v záhlaví jednoho článku v *The Morning Post*: „Politika na poslední chvíli.“¹⁸⁸

Tím, že se Chamberlain přihlásil k ideji evropského paktu a byl ochoten „donutit“ ke spolupráci státy v západní Evropě (Francii a Německo), představil novou alternativu do debaty o kolektivní bezpečnosti, která ve Velké Británii probíhala. Namísto proponovaného izolacionismu, jenž hlásaly například *Daily Express* nebo v konzervativní straně Amery či Birkenhead, nebo systému bezpečnosti, založeném na bázi celosvětových závazků, jak navrhovali obhájci Společnosti národů (Cecil), se nyní mělo uvažovat o takových dohodách, na nichž závisela existence národních zájmů a které by platily pouze pro určité regiony. Výsledek této politiky, locarnský pakt, tak představoval velký krok směrem ke snížení napětí a zmírnění pocitu hořkosti, který po roce 1918 převládal.¹⁸⁹ Sám Chamberlain později obhajoval Locarno jako „opatření, jež zvýšilo pocit bezpečí na britských ostrovech, zvětšilo míru francouzské bezpečnosti ... uklidnilo Německo a zmenšilo nebezpečí všeobecné války v Evropě“.¹⁹⁰

Pro Austena Chamberlaina hrál při výkonu jeho funkce důležitou roli jeden fakt: osobní a pracovní vztah k premiérovi Stanleyemu Baldwinovi.¹⁹¹ Zatímco osobně jej zpočátku neměl moc v oblibě a až postupem času k němu našel cestu, v pracovní rovině došlo velmi brzy k jasnému vymezení kompetencí.¹⁹² Britská zahraniční politika tradičně nikdy nebyla záležitostí vlády jako celku, ale spíše zůstávala v pravomoci premiéra a odpovědného ministra. Protože Baldwin se, což o něm bylo všeobecně

¹⁸⁸ *The Morning Post*, 25. března 1925.

¹⁸⁹ Podle Chamberlaina „znamenal locarnské smlouvy skutečný předěl mezi léty války a léty míru“. Gibbs, N. H., *Grand Strategy*. Vol. 1. *Rearmament Policy*, London 1976, s. 43.

¹⁹⁰ Jacobson, J., *Locarno, Britain and the Security of Europe*. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 13.

¹⁹¹ K jeho politickým názorům a k jeho osobě blíže srv. Williamson, P., *The Doctrinal Politics of Stanley Baldwin*. In: *Public and Private Doctrine. Essays in British History presented to Maurice Bowling*, ed. by Bentley, M., Cambridge 1993, s. 181-208; Williamson, Stanley Baldwin, s. 61-87; Ramsden, J., *The Age of Balfour and Baldwin 1902-1940*, London, New York 1978, s. 188-215.

¹⁹² Existuje dokonce názor, podle něhož byl premiér Chamberlainovým nejdůležitějším spojencem ve vládě. Dutton, *Austen Chamberlain: Gentleman in Politics*, s. 235.

známo, o zahraniční politiku skoro vůbec nezajímal,¹⁹³ měl Chamberlain v této oblasti volnou ruku.¹⁹⁴ V roce 1925 napsal Mary Carnegieové: „Nechává mě jít svou vlastní cestou, provádět svou vlastní politiku a čelit vlastním potížím. Domnívám se, že má jistou míru důvěry v mé počínání a mám podezření, že on sám cítí, že o zahraniční politice ví méně než nic. Celkem vzato ... si přeji, aby projevila trochu více zájmu a poskytl mi více aktivní podpory.“¹⁹⁵ Pravdou zůstává, že premiér do sféry zahraniční politiky příliš nezasahoval a při schůzích kabinetu většinou jen nehybně seděl a mlčel.¹⁹⁶

¹⁹³ Srv. například Middlemas, K., Barnes, J., Baldwin. A Biography, London 1969, s. 342-346; Vansittart, R. G., The Mist Procession. The Autobiography of Lord Vansittart, London 1958, s. 347; Kirkpatrick, I., The Inner Circle. Memoirs of Ivone Kirkpatrick, London, New York 1959, s. 38-39. „Úplně v protikladu ke zvyku většiny premiérů neměl ani ten nejmenší sklon prezentovat svůj vliv na evropskou politiku jako něco obzvlášť významného...“ Nicolson, H., Georg V., München 1954, s. 439. „Ve vládě a ve výborech jen zřídka dominoval diskuzi.“ Williamson, Stanley Baldwin, s. 62. Lord Birkenhead to vystihl velmi trefně, když napsal: „Je přirozeně tragédií, že taková velkolepá armáda má mít tak málo inspirujícího velitele.“ Ramsden, c. d., s. 268.

¹⁹⁴ Johnson, Austen Chamberlain and Britain's Relations with France, s. 757.

¹⁹⁵ The Austen Chamberlain Diary Letters, s. 264.

¹⁹⁶ Když řídil schůze vlády, znenadání se zajímal o určitou politiku, méně už ale o to, jak se problém bude řešit v praxi. Byl neochotný byť jen diskutovat o záležitostech jednotlivých ministrů, většinou naslouchal bez komentáře, jednotliví členové vlády si podle něj měli vytvářet vlastní názory, někdy dokonce „obrátil rozhovor na knihy, venkov, na cokoli vyjma politiky“. Williamson, Stanley Baldwin, s. 62. Československý velvyslanec v Londýně Vojtěch Mastný jej popsal takto: „Zcela upřímný, nesobecký a oddaný své zemi ... Nemá politických ambicí, jediná ctižádost byla vyplněna, když se stal premiérem...“ Břach, R., Československo a Evropa v polovině dvacátých let, Praha, Litomyšl 1996, s. 14.

2. Druhá kapitola

2. 1. Kolektivní bezpečnost a odzbrojení

Konzervativní strana vnímala Společnost národů jako organizaci, jejíž reálná odpovědnost je omezená, a proto nepovažovala ani její pravomoci za příliš rozsáhlé. V tomto názoru se však až příliš shodovala s jejími obhájci, kteří si přáli, aby Společnost národů působila jako opravdová alternativa k národnímu zbrojení a přispěla k vytvoření všeobecného pocitu bezpečí, založeném na schopnosti pojmenovat a potrestat případného agresora. Podle bývalého ministra zahraničí, lorda Edwarda Greye, bylo důležité, aby nová organizace nejprve potlačila v lidech strach a poskytla jim záruky míru; až poté měla podle něj přijít na řadu otázka omezení zbrojení.¹⁹⁷

Pakt Společnosti národů stanovoval, že vypuknutí války nebo hrozba jejího vypuknutí se stanou záležitostmi, jež se budou zabývat všichni členové Společnosti. Nástroje, které měly rychle a spravedlivě řešit nastalé rozpory, však vytvořeny nebyly. Jako šok pak na některé její obhájce zapůsobil fakt, že ani Pakt sám o sobě nezakázal všechny válečné konflikty. Především evropské státy trvaly na tom, že bezpečnost, jež jim formálně zajišťuje Společnost národů, není dostatečná. Všechny války jako prostředek řešení sporů nebyly podle nich jednoznačně zapovězeny. V případě konfliktů, které zakázány byly, neexistovala podle zástupců evropských států účinná a rychlá pomoc obětem případné agrese.¹⁹⁸

V letech 1923 a 1924 vzniklo proto několik návrhů, jež měly tuto „mezeru“ vyplnit. Rozhodným prostředkem, jak k tomuto cíli dospět, byl vždy požadavek odzbrojení nebo alespoň omezení národního zbrojení. V roce 1923 vyjádřil takové naděje Robert Cecil: „Dokud státům umožníme

¹⁹⁷ Twenty-Five Years 1892-1916. By Viscount Grey of Fallodon, K.G., vol. II, London 1926, s. 271.

¹⁹⁸ Walter, F. P., A History of the League of Nations. Vol. I, London, New York, Toronto 1952, s. 271. Někteří členové Společnosti národů začali v této souvislosti hovořit o tzv. „mezeře v Paktu.“

hromadit velké množství zbraní a především, když jim dovolíme bojovat mezi sebou, myslím si, že je zbytečné doufat, že nějaké mezinárodní uspořádání ... bude schopno je přesvědčit, aby nepoužily své zbraně na vlastní obranu ... Domnívám se, že opravdu nemůžeme nikdy uspět v zajištění pokojných vztahů mezi lidmi, dokud je nepřesvědčíme, aby nepoužívali zbraně, stejně tak jako nemůžeme zabezpečit mír na světě, dokud nepřesvědčíme státy, aby nepoužívaly zbraně víc, než je potřeba pro účely zajištění vnitřního pořádku a na obranu.¹⁹⁹

Nejdůležitější a nejrozsáhlejší návrhy, jak řešit problém kolektivní bezpečnosti a snížit národní zbrojení, byly Smlouva o vzájemné pomoci a Protokol o smírném řešení mezinárodních sporů (Ženevský protokol). O obou dokumentech se diskutovalo v době, kdy ve Velké Británii vládla Labouristická strana, o Ženevském protokolu rozhodl s konečnou platností až konzervativní kabinet Stanleyho Baldwina. Odmítnutí jednoho i druhého návrhu naznačila, že zásadní pochyby o tom, jak přistoupit k řešení problému kolektivní bezpečnosti, existují uvnitř obou politických subjektů. Konzervativci zároveň projevili neochotu přijmout ideu všeobecných záruk a arbitráže. Přesto, že garance a arbitráž hrály v otázce bezpečnosti zásadní roli, byly podle konzervativců podřadné. Neshody, které se kolem britských závazků vytvořily, však napomohly k přehodnocení konzervativního uvažování o záležitostech národní bezpečnosti a připravily v roce 1925 cestu k Locarnskému paktu.

Podle jednoho názoru „snad žádné slovní spojení neevokuje tolik meziválečnou britskou zahraniční politiku jako ‚kolektivní bezpečnost‘“.²⁰⁰ I přes nadměrné používání tohoto spojení existují stále ještě při zkoumání faktu, jakou roli sehrála kolektivní bezpečnost v britské zahraniční politice mezi válkami, bílá místa. Důležité je nejen pochopit to, jak se kolektivní bezpečnost stala základním principem zahraniční politiky Londýna ve 20. a

¹⁹⁹ Thompson, J. A., *British Conservatives and Collective Security 1918-1928*, unpublished Ph.D. thesis, Stanford University 1966, s. 55.

²⁰⁰ Heim, J. Ch., *Liberalism and the Establishment of Collective Security in British Foreign Policy*. *Transactions of the Royal Historical Society, Sixth Series, V*, Cambridge 1995, s. 91.

30. letech 20. století, ale zamyslet se i nad vztahem mezi bezpečností a odzbrojením.

Problém celosvětového zajištění míru, odzbrojení a především francouzský požadavek co možná nejširšího systému kolektivní bezpečnosti hrály důležitou úlohu už na mírové konferenci v roce 1919.²⁰¹ Francie byla rozhodnutá nedopustit, aby Německo ještě někdy bylo schopno vést válku, a proto požadovala nejen jeho odzbrojení, ale i široké bezpečnostní záruky. Spojené státy americké a Velká Británie jí je přislíbily, ale po odmítnutí amerického Senátu ratifikovat mírovou smlouvu a poté, co se USA nestaly členem Společnosti národů, se Londýn necítil vázán svým předchozím slibem a Francie pro tuto chvíli žádné bezpečnostní záruky neobdržela.²⁰²

Při zkoumání britské zahraniční politiky po první světové válce je třeba porozumět válečným cílům a zájmům Londýna. Na prvním místě stál vždy požadavek, aby si Británie zachovala status světové velmoci a aby si udržela svou hospodářskou pozici. Současně měly být zajištěny Britské impérium a pozice země jako námořní velmoci.²⁰³ Lze říci, že se do jisté míry jednalo o požadavek udržení statu quo. Poslední výzkumy ale naznačují, že Velkou Británii nelze označit za velmoc, jež nechtěla nic měnit, přinejmenším v Evropě. „Tvůrci britské politiky se nakonec nezabývali jen úpravou Versailleské mírové smlouvy, ale její kvalitativní přeměnou,“ poznamenal P. O. Cohrs.²⁰⁴

Válka ukázala, že vojenské možnosti země jsou omezené. Čelní britští politici pochopili, jaké škody mohou způsobit válečné konflikty. Proto se všechny vlády v meziválečném období, bez ohledu na politickou orientaci, snažily o udržení světového míru. Řešení existovala dvě – kolektivní bezpečnost a odzbrojení. Bylo však bezpodmínečně nutné

²⁰¹ „Odzbrojení bylo jedním z základních záměrů Versailleské smlouvy...“. Kitching, C., *Locarno and the Irrelevance of Disarmament*. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 161.

²⁰² Most, E., *Grossbritannien und der Völkerbund*. Studien zur Politik der Friedenssicherung 1925-1934, Frankfurt am Main, Bern 1981, s. 40-41.

²⁰³ Gottschalk, R., *Großbritannien und der Völkerbund 1918-1926*, Köln 1991, s. 14.

²⁰⁴ Cohrs, P. O., *The Quest for a New Concert of Europe: British Pursuits of German Rehabilitation and European Stability in the 1920s*. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 34-35.

stanovit, co má před čím přednost, případně určit míru jejich vzájemného propojení.

Britská flotila, která kdysi zcela jednoznačně kontrolovala situaci na světových mořích, byla stále více omezována nastupující námořními velmocemi – Spojenými státy americkými a Japonskem. Londýn se ocitl v pozici, kdy sotva dokázal ochránit své vlastní impérium. Náklady na námořní zbrojení, jež by byly potřeba pro opětné získání role prvního mezi rovnými, nemohly být po roce 1918 splněny.²⁰⁵

Jak mělo být tedy dosaženo nejdůležitějšího cíle britské zahraniční politiky – udržení míru? Ještě než byla podepsána Versailleská mírová smlouva, bylo zřejmé, že hlavním problémem poválečného vývoje se stane vzájemný vztah Francie a Německa. Mnoho britských politiků požadovalo stáhnout se z Evropy a zaměřit se na problémy impéria; proti nim naopak stáli ti, kteří si uvědomili, že Londýn nesmí zůstat v izolaci.

P. Towle napsal, že „dvojkolejnost britské politiky byla výsledkem Versailleské smlouvy a Paktu Společnosti národů“.²⁰⁶ Již během války prosazoval Robert Cecil závazky budoucího odzbrojení. Jeho snahy však blokoval sir Eyre Crowe z ministerstva zahraničí, jenž si byl vědom nesnadnosti dosažení úspěšného cíle při jednáních o odzbrojení.²⁰⁷ Nevýhodou návrhu amerického prezidenta Woodrowa Wilsona byla skutečnost, že „závazek odzbrojení nemohl být nikdy splněn a mohl být pouze požíván jako ‚klacek‘, kterým mohli Němci hrozit britské a francouzské vládě kvůli nesplnění tohoto závazku“.²⁰⁸

Odzbrojení samo o sobě bylo ve skutečnosti pro ty, jež jednali o mírových smlouvách, nepodstatné.²⁰⁹ Každá ze tří nejdůležitějších velmocí

²⁰⁵ Niedhart, G., *Weltmacht im Niedergang. Großbritannien im Zeitalter der Weltkriege*. In: Ploetz: *Geschichte der Weltkriege. Mächte, Ereignisse, Entwicklungen 1900-1945*, hrsg. von Hillgruber, A., Dülffer, J., Freiburg, Würzburg 1981, s. 224.

²⁰⁶ Towle, P., *British Security and Disarmament Policy in Europe in the 1920s*. In: Ahmann, R., Birke, M., Howard, M. (eds.), *The Quest for Stability. Problems of West European Security 1918-1957*, London, Oxford 1993, s. 128.

²⁰⁷ Viscount Cecil (Lord Robert Cecil), *A Great Experiment. An Autobiography*, London 1941, s. 61.

²⁰⁸ Towle, c. d., s. 129.

²⁰⁹ Kitching, c. d., s. 161.

sledovala při jednáních o míru své vlastní cíle. Především si chtěly upevnit získané pozice, a to znamenalo nedopustit jejich jakékoli oslabení v podobě hazardu se skutečně přihlásit k závazku odzbrojení.

Pro Německo znamenaly Versailleská mírová smlouva a její klauzule o snížení stavu armády a námořnictva veliké ponížení. Berlín musel omezit početní stavy svých ozbrojených složek nejen jako za trest za svou roli při vypuknutí první světové války, ale i, jak stanovila preambule části V mírové smlouvy, „aby připravil možný začátek všeobecného omezení zbrojení všech národů“.²¹⁰ Německá delegace se však zpřesnění této vágní formulace na mírové konferenci nedočkala.

Zmíněná preambule tedy nestanovila pro spojence žádný přesný harmonogram odzbrojení. V Paktu Společnosti národů byl už tento závazek vymezen konkrétněji. V článku 8 se psalo, že „členové Společnosti národů uznávají, že udržování míru vyžaduje omezení národního zbrojení na nejmenší míru, jež stačí k bezpečnosti státu a k provedení mezinárodních závazků uložených společným postupem“.²¹¹

Závazek omezení zbrojení na nejnižší míru slučitelnou s národní bezpečností je třeba vnímat v kontextu atmosféry po roce 1918. Po válce došlo mnoho politiků k závěru, podle něhož byly hlavní příčinou vypuknutí konfliktu především závody ve zbrojení. Zastánci jeho omezení dospěli k názoru, že to je jediná správná cesta, jak se vyhnout dalším válečným konfliktům. Když nebudou zbraně, s nimiž se bude moci bojovat, napětí mezi státy nebude moci přerůst v ozbrojené násilí, prohlašovali. Proti tomuto názoru bylo postaveno opačné stanovisko. Jeho obhájci tvrdili, že je to naopak. Napětí mezi státy zapříčinilo podle nich to, že se státy vyzbrojují proti možné agresi. „Muži nebojují proto, že mají zbraně. Mají zbraně, protože se domnívají, že je to nutné,“ napsal Henry Morgenthau.²¹²

Proti sobě tedy stály dva problémy – bezpečnost a odzbrojení. Většina států se rozhodla, že se prioritou musí stát jejich vlastní bezpečnost,

²¹⁰ Tamtéž, s. 162.

²¹¹ <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/leagcov.htm#art> (8. 12. 2007).

²¹² Kitching, c. d., s. 163.

proto bylo odzbrojení prozatím odsunuto do pozadí. Většina politiků sice veřejně prohlašovala, že válku způsobilo zbrojení, a proto musí dojít k jeho omezení, ale v soukromí jednoznačně upřednostňovali zajištění bezpečnosti.²¹³ Za této situace se v obtížné situaci ocitlo Německo. Muselo zredukovat své ozbrojené síly a očekávalo, že podobný krok učiní i ostatní velmoci. Jejich zástupci se ale k takovému kroku nechystali. Robert Cecil k tomu poznamenal: „Nikdy neexistovala vážná obava ve věci všeobecného pocitu, že Němci, pokud jde o tyto závazky, očekávají, že jeho dřívější oponenti odzbrojí, jakmile to učinilo Německo, a kdyby to neudělali, Německo to jistě pochopí jako ponechání volné ruky ke svému znovuvyzbrojení“.²¹⁴

V roce 1925 se nezdálo, že by dosažení cíle odzbrojení bylo blíže než v roce 1919. Kroky, jež byly v tomto ohledu učiněny, nebyly dostatečné a razantní. Společnost národů sice ustanovila dva orgány, jež se měly tímto problémem zabývat, Stálou poradní komisí (*The Permanent Advisory Commission for Military, Naval and Air Questions, PAC*)²¹⁵ a Dočasnou smíšenou komisí pro odzbrojení (*The Temporary Mixed Commission for Disarmament, TMC*),²¹⁶ ale ty nesplnily přílišné očekávání lidí, kteří to s odzbrojením mysleli vážně. Podle první zprávy Stálé poradní komise existovala jen malá naděje na zahájení skutečného odzbrojení, potom, co provedly velmoci na konci první světové války.²¹⁷

Vzájemný vztah mezi kolektivní bezpečností a odzbrojením lze vnímat rovněž jako vztah mezi zahraniční a obrannou politikou. V teoretické rovině měla mít jedna politika silný vliv na druhou, ale v praxi tomu bylo jinak. Ze žádného ze zahraničně politických závazků Velké Británie pro ni nevyplývaly vojenské povinnosti. Londýn se jim snažil

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ Cecil, *A Great Experiment*, s. 123.

²¹⁵ Vznikla 19. května 1920. Jejím úkolem bylo radit Radě Společnosti národů ve vojenských, námořních a leteckých otázkách. Byla složena z vojenských expertů členů Rady.

²¹⁶ Vznikla v prosinci 1920. jejím úkolem bylo zformulovat plány na snížení zbrojení podle článku 8 Paktu Společnosti národů. Byla složena, na rozdíl od Stálé poradní komise, spíš z lidí, jež disponovali potřebnými kompetencemi z politické, hospodářské a sociální oblasti.

²¹⁷ Podle Roberta Cecila byla komise pouze nástrojem pro Francii a Velkou Británii, který měl odzbrojení odsunout. Cecil, *A Great Experiment*, s. 124.

vyhýbat, neboť je považoval za škodlivé pro své zájmy.²¹⁸

Závazek omezit výzbroj armád jednotlivých států na minimum odpovídající národní bezpečnosti a mezinárodním závazkům vyplýval z Paktu Společnosti národů. Jeho nevýhodou však byla absence účinných nástrojů, které měly donutit jeho signatáře k plnění dohodnutých bodů. K odzbrojení tak došlo jen v případě Německa, a to ještě k vynucenému, představitelé ostatních států o něm pouze diskutovali. Jediným opravdu reálným pokusem o řešení problému ozbrojení v první polovině 20. let 20. století byl tzv. Esherův plán.²¹⁹ Vikomt ho představil v únoru 1922 a jeho obsahem bylo snížení stavu stávajících armád v době míru na základě počtů a poměrů, které byly použity při řešení omezení námořních sil na konferenci ve Washingtonu. Ačkoli plán nebyl ihned odmítnut, jeho realizace nebyla v atmosféře doby možná. Za situace, kdy se Spojené státy stáhly do izolace a Francie potřebovala zajištění svých pozic, znamenal návrh na omezení zbrojení zásadní zásah do její zahraničně politické koncepce. S nadšením se k návrhu nepostavila ani britská vláda. Podle vyjádření ministerstva války, které poslalo dopis Výboru imperiální obrany (*Committee of Imperial Defence*; dále jen CID) byl počet vojáků, jenž dostala přidělené Británie, nedostačující.²²⁰ Esherův plán byl oficiálně odmítnut vojenskými experty, jež tvořili Stálou poradní komisi.²²¹

Poté, co nebyl návrh lorda Eshera přijat, se už nikdo k žádnému skutečnému pokusu omezit zbrojení neodhodlal. Francie ani Velká Británie si nemohly dovolit snižovat početní stavy svých armád, každá pro to měla své důvody, Spojené státy stály mimo mezinárodní dění a Německo bylo v pozici, kdy jen čekalo na vhodnou příležitost, jak početní stav své armády zvýšit. Problém zajištění míru musel být tedy řešen jiným způsobem, a to

²¹⁸ Srv. Orde, A., *Great Britain and International Security 1920-1926*, London 1978, s. 155.

²¹⁹ Reginald Baliol Brett, druhý vikomt Esher. Towle, c. d., s. 135.

²²⁰ The National Archives, London, Kew (dále NA), CAB 4/8, *Committee of Imperial Defence*, *Miscellaneous Memoranda*, No. 341-B, May 6, 1922. Schéma lorda Eshera na snížení zbrojení srv. tamtéž, No. 339-B, April 3, 1922.

²²¹ Srv. Kitching, c. d., s. 165. Podle lorda Eshera byl neoficiálním důvodem pro odmítnutí jeho plánu to, že se lord Cecil nadchl pro jiné řešení a původně slíbenou podporu odvolal. Srv. i Towle, c. d., s. 132-135.

nepřímou cestou, ne omezením stavu armád, ale zvýšením pocitu bezpečnosti, což mělo vést ke snížení zbrojení. Protože se idea, kdy odzbrojení mělo samo o sobě implikovat bezpečnost, ukázala jako nepřijatelná, musel být zvolen opačný postup, tedy nejdříve vyřešit problém bezpečnosti, což s sebou mělo přinést omezení zbrojení.

2. 2. Pokusy o řešení problému kolektivní bezpečnosti v letech 1919-1923

Po skončení první světové války se stalo prvořadým úkolem bezpečnostní politiky Paříže udržet Německo politicky a hospodářsky na kolenou, aby už nikdy nemohlo zaútočit na Francii. Francouzští politici si však dobře uvědomovali, že jejich země je po válečném konfliktu oslabená a potřebuje si svou bezpečnost smluvně zajistit. Bývalí spojenci z války, Velká Británie a Spojené státy americké, hodlali přesto provádět vlastní politiku, která měla být založena na usmíření.²²² Zejména britští politici považovali za důležité, aby se Německo co nejdříve, především hospodářsky, vzpamatovalo z války, což mělo napomoci rozvoji obchodu a snížit závazky Londýna na kontinentě.²²³

Aby se Francie uklidnila, garantovaly jí Británie a USA v červnu 1919 pomoc proti případnému německému útoku.²²⁴ Zatímco britsko-francouzskou dohodu parlament ratifikoval, americko-francouzskou Senát neschválil. Londýn se tak necítil vázán splnit své závazky a v prosinci 1919 sdělil premiér David Lloyd George francouzskému kolegovi

²²² Kaiser, A., Lord D'Abernon und die englische Deutschlandspolitik 1920-1926, Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris 1989, s. 306. Rozpor existoval rovněž v dodržování mírové smlouvy s Německem. Británie a USA byly připraveny k ústupkům, Francie k nim nebyla ochotna za žádnou cenu.

²²³ Orde, c. d., s. 6. Velká Británie „chtěla v zásadě návrat k předválečným časům, k „normalitě“, neboť vnitřní stabilita závisela právě na zahraničním uklidnění“. Später, J., Vansittart. Britische Debatten über Deutsche und Nazis 1902-1945, Göttingen 2003. Velká Británie usilovala o hospodářskou obnovu Německa a tím o ukončení ekonomických potíží v Evropě. Jordan, W. M., Great Britain, France and the German Problem 1918-1939. A Study of Anglo-French Relations in the Making and Maintenance of the Versailles Settlement, London 1971, s. 47.

²²⁴ Jednalo se o dvě separátní dohody, britsko-francouzskou a americko-francouzskou. Vstoupit v platnost ale měly pouze obě dvě najednou.

Clemenceauovi, že je pro Británii velmi obtížné garantovat Francii pomoc bez americké účasti.²²⁵ Francie se tedy slíbené podpory nedočkala a tím více lpěla na dodržování mírové smlouvy ze strany Německa, což se nutně muselo setkat s negativní odezvou Londýna. Paříž se v jeho očích pokoušela získat dominantní pozici na evropském kontinentě a ohrožovala tak rovnováhu sil, jeden ze základních pilířů britské zahraniční politiky.

Zatímco Francie vnímala dohodu s Británií jako podstatnou záruku své bezpečnosti, Londýn považoval za důležitější úkol věnovat se zájmům impéria. Potřeba udržet ho pohromadě, spolu s finančními požadavky ze strany Washingtonu a odmítavým postojem dominií k evropským závazkům, posilovala v Británii pocit, že dohoda s Paříží není na místě. „Všechny bezpečnostní iniciativy, které byly od Velké Británie požadovány, byly tak již předem odsouzeny k nezdaru,“ napsala A. Kaiserová.²²⁶

Již v roce 1920 však byli britští politici nuceni přehodnotit svá stanoviska. Poté, co nevstoupil v platnost britsko-americký garanční pakt, v Londýně pochopili, že k nějaké dohodě s Francií dojít musí. Na druhé straně zde existovala možnost, že při zesíleném tlaku na Berlín může dojít k jeho bližší spolupráci se Sovětským Ruskem. Proto se musela britská politika snažit o zlepšení politické i hospodářské situace Německa. Bylo nicméně evidentní, že bez spolupráce s Belgií a hlavně s Francií nemá tato strategie naději na úspěch. Cíle byly tedy vytyčeny jasně – uzavřít obrannou alianci s Bruslem a Paříží a pak je přimět k ústupkům vůči Berlínu.

V únoru 1921, krátce před zahájením spojenecké konference v Londýně, navrhl stálý podtajemník na ministerstvu zahraničí, sir Eyre Crowe, ministru lordu Curzonovi, aby vláda opět zvážila možnost poskytnout Francii jisté garance nedotknutelnosti její hranice.²²⁷ Podle Crowa se britská zahraniční politika nacházela v nezáviděníhodné situaci.

²²⁵ NA, CAB 23/35, War Cabinet and Cabinet, Conferences of Ministers on Miscellaneous Matters, S. Series, No. 5, December 11, 1919. Podle Lloyda George vypadal Clemenceau, jako by očekával příznivé zprávy.

²²⁶ Kaiser, c. d., s. 307-308.

²²⁷ Crowe byl veden obavami ze zhoršení vztahů mezi oběma zeměmi kvůli turecko-řecké válce.

Londýn byl podle něj odkázán v turecko-řeckém konfliktu na blahovůli Paříže, jež byla ale podmíněna konsensuálním přístupem k francouzské politice vůči Německu. Británie si roztržku s Francií nemohla dovolit; jedinou možností pro ni podle Crowa zůstala dohoda s Paříží. To však neznamenal, že by se měl Londýn zavázat k nějakým dalekosáhlým závazkům.²²⁸

Návrh stálého podtajemníka se nakonec na pořad jednání vlády nedostal, pouze se nezávazně diskutovalo o možnosti, že nějaká forma dohody s Francií by mohla zmenšit její obavy a na druhé straně ji přimět k umírněnější politice vůči Německu.²²⁹ V červenci 1921 však byla idea britsko-francouzské aliance prozrazena britskému tisku a ihned předána francouzským novinám. Eyre Crowe raději zaujal zdrženlivé stanovisko: „Věřím, že oni (Francie) chtějí alianci proti Německu. Ale když dojde na protibritskou politiku ve zbytku světa, Francie, věrná své tradiční praxi, hodlá prodávat svou podporu kdekoli výměnou za dílčí odměny ... I když jsem nakloněn politice dorozumění s Francií ... Měl bych váhat doporučit ji za takových podmínek.“²³⁰

K možnosti britsko-francouzské aliance se vyjádřil i britský velvyslanec v Berlíně lord D'Abernon. Přiklonil se k názoru, že dohoda je v této chvíli vyloučena. Británie by se podle něj dostala do situace, kdy by zavázala k příliš širokým povinnostem, což by mohlo ohrozit celistvost impéria. Dále hrozilo nebezpečí, že kdyby se Londýn postavil na obranu Polska, dostal by se do konfliktu s Berlínem a Moskvou. „Bylo by stejně tak chytré jako nemoudré uzavřít spojenectví, abychom hájili všechny kočky proti všem psům, když bychom se zavázali, bránit Polsko proti Rusku nebo Německu. Lepší řešení této otázky by bylo dorozumění

²²⁸ Srv. Orde, c. d., s. 7-8. Crowe považoval za optimální nabídnout Francii stejné záruky jako v roce 1919.

²²⁹ NA, CAB 23/25, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 40 (21), 24th May, 1921. Anglo-francouzské vztahy byly nedobré, objevil se návrh poskytnout Francii garanci na základě smlouvy z roku 1919, jež padla kvůli odmítavému stanovisku amerického Senátu. Na druhé straně se ale muselo počítat s názorem veřejného mínění, které nebylo nakloněno písemně daným závazkům.

²³⁰ Kaiser, c. d., s. 312.

s Ruskem a Německem, což by Anglii, jako spřátelené mocnosti, poskytlo dostatečný vliv na řízení politiky obou států,“ napsal velvyslanec.²³¹ V roce 1921 však byly podobné úvahy pouze iluzorní, Británie v tuto chvíli na žádnou zásadní dohodu s oběma zeměmi nepomýšlela.

Na konci roku 1921 se dohoda mezi Velkou Británií a Francií stala do značné míry žádoucí. Jejich vzájemné vztahy nebyl zrovna dobré.²³² V listopadu jednala britská vláda a zabývala se i projevem francouzského premiéra Aristida Brianda, proneseném v listopadu 1921 na konferenci ve Washingtonu, v němž zazněl i požadavek společného postupu spojenců v případě německého pokusu o odvetu. Ministři se shodli, že Německo netvoří hrozbu ani pro Francii, ani pro Británii. Berlín nebyl podle nich schopen postavit dostatečnou vojenskou sílu, jež by mohla konkurovat francouzským jednotkám. Neklid však vyvolávalo francouzské námořní zbrojení.²³³

V prosinci 1921 přicestoval do Londýna francouzský premiér. Původně se mělo jednat jen o reparacích, ale Briand nastolil i otázku britsko-francouzské aliance. Francouzský velvyslanec v Londýně, Saint-Aulaire,²³⁴ totiž navrhl na začátku prosince lordu Curzonovi, že řešení, jak se vyhnout válce, nemusí spočívat v přímé britsko-francouzské dohodě, ale v defenzivní alianci, jejíž mechanismy by se spustily například i při německém útoku na Polsko. Velvyslanec jednal bez pověření své vlády, ale myslel si, že Briand bude uvažovat stejně. Francouzský premiér jednal s Curzonem i s premiérem Lloydem Georgem. Naznačil, že by si Británie a Francie mohly garantovat své zájmy po celém světě a úzce spolupracovat. To britský předseda vlády, s ohledem na veřejné mínění, odmítl.²³⁵ Londýn

²³¹ Viscount D'Abernon, Ein Botschafter der Zeitwende. Memoiren. Band I: Von Spa (1920) bis Rapallo (1922), Leipzig, nedatováno, s. 258. Zápis je z 18. prosince 1921.

²³² Rozpory nastaly kvůli podpisu obchodní smlouvy mezi Británií a Ruskem.

²³³ „Dokud Francie zachová svou velkou armádu v pohotovosti, situace v Evropě zůstane neurovnaná.“ NA, CAB 23/27, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 88 (21), 22nd November 1921.

²³⁴ Hrabě Auguste Félix Beauvoir de St.-Aulaire.

²³⁵ Byl však ochoten uvažovat o jistém „obchodu.“ Francie měla učinit ústupky ohledně reparací a za jistých okolností přijmout i moratorium na německé platby, Velká Británie by naopak Paříži nabídla garanční smlouvu podobnou té z roku 1919. Francie o koncesích odmítla uvažovat a místo

podle něj neměl žádné zájmy na německé východní hranici. Oba politici se shodli, že je potřeba jednat i nadále a že budou pokračovat v rozhovorech na konferenci v Cannes.²³⁶

V lednu 1922 začala v Cannes spojenecká konference, jejíž účelem byly rozhovory o reparacích²³⁷ a ekonomické obnově evropského kontinentu. Účastníci jednání dospěli ke shodě o některých bodech, na něž měli donedávna rozdílná stanoviska, poskytli Německu dočasné moratorium na reparační splátky a dohodli se na uspořádání důležité konference, která se měla konat v Janově a jejímž cílem měly být ekonomické záležitosti a vztahy se Sovětským Ruskem. Francouzský premiér v Cannes rovněž diskutoval s britským kolegou o možnosti uzavřít defenzivní pakt mezi oběma zeměmi. Briand po Londýnu nepožadoval přijetí závazků ve východní Evropě, neboť si byl vědom jejich marginálního významu z hlediska britských zájmů. Podle Lloyda George bylo nejdůležitější vytvořit podmínky pro stabilní mír v Evropě.²³⁸

Dne 4. ledna 1922 poslal britský premiér Briandovi memorandum, v němž shrnul své názory. Britsko-francouzské vztahy popsal jako zásadní pro zachování světového míru a navrhoval uzavřít defenzivní pakt, jenž měl být omezen na případ nevyprovokovaného německého útoku a jehož platnost měla být stanovena na deset let. Londýn však nemohl podle vyjádření Lloyda George nabídnout Paříži spojeneckou alianci, protože tato forma závazků vybočuje z tradic britské zahraniční politiky a její šance na přijetí by byly minimální. „Britská veřejnost by se nerada zavázala k vojenským povinnostem pro případ porušení míru ve východní Evropě a nebyla by ochotná převzít jakoukoli odpovědnost za obranu zemí ve východní a střední Evropě, kde jsou její zájmy nevyhnutelně malé,“ napsala

garanční smlouvy požadovala alianci. Bell, P. M. H., *France and Britain 1900-1940: Entente and Estrangement*, London, New York 1996, s. 138.

²³⁶ Srv. Orde, c. d., s. 12-13. Po návratu Brianda do Paříže vzniklo na ministerstvu zahraničí memorandum, jež obsahovalo dvě možná řešení – britsko-francouzský pakt a dohodu Velké Británie, Francie, Německa a Itálie.

²³⁷ Německo prohlásilo, že není schopné zaplatit to, co je po něm v roce 1922 požadováno.

²³⁸ Srv. Maisel, E., *The Foreign Office and Foreign Policy, 1919-1926*, Sussex 1994, s. 117-118.

A. Ordeová.²³⁹ Lloyd George tedy stanovil mez, kam byl Londýn ochoten v poskytnutí garancí Paříži zajít. Žádná spojenecká smlouva, ale pouze příslib pomoci pro případ napadení Francie Německem.

S tímto se Briand nemohl spokojit. Francouzský premiér požadoval ujištění, že Británie poskytne své jednotky i k obraně poválečného statu quo na východních hranicích Německa.²⁴⁰ Francouzské veřejné mínění se rovněž postavilo proti britské nabídce, a to z několika důvodů – lhůta deseti let byla podle něj naprosto nedostačující;²⁴¹ dalšími nedostatky byly nedostatečná reciprocita a absence vojenských závazků.²⁴² 8. ledna 1922 předala francouzská strana Lloydovi Georgovi memorandum, v němž popsala své návrhy. Obě země se měly zavázat, že budou společně pracovat na udržení míru; pomoc měla být poskytnuta, kdyby došlo k porušení režimu v demilitarizované části Porýní i v případě útoku na území Francie; třetí bod byl nejvíce problematický, protože obsahoval požadavek společného postupu obou zemí v případě jakékoli možnosti ohrožení všeobecného míru.²⁴³

Poslední část francouzského memoranda byla z hlediska britských zájmů nepřijatelná. Londýn nemohl zajít dále než v roce 1914, kdy Británie vstoupila do války, protože Německo porušilo neutralitu Belgie a ohrozilo tak její základní zájem. Situace na východě by pro Velkou Británii nemohla znamenat *casus belli*. A Paříž nyní chtěla, aby Londýn své zájmy modifikoval. Narážka na všeobecný mír znamenala jasný požadavek na Británii, aby svou dosavadní politiku přehodnotila.

Po rozhovoru s Briandem poslal Lloyd George do Londýna návrh smlouvy a upravenou verzi svého memoranda. Smlouva předpokládala britskou pomoc v případě nevyprovokovaného německého útoku na území Francie, společný postup obou zemí, kdyby byla napadena Belgie a vzájemné konzultace, kdyby Německo učinilo opatření, jež by porušovala

²³⁹ Orde, c. d., s. 16.

²⁴⁰ Kaiser, c. d., s. 314.

²⁴¹ Do roku 1935 mělo být obsazeno Porýní, takže desetiletá lhůta nic neřešila

²⁴² Srv. D'Aberton, c. d., s. 272.

²⁴³ Srv. Orde, c. d., s. 17

mírovou smlouvu.²⁴⁴ Britská vláda smlouvu v principu přivítala, ale vyjádřila obavy z šíře možných závazků. Sdělila premiérovi, že s tímto bodem nesouhlasí.²⁴⁵

Dne 10. ledna 1922 oba premiéři opět jednali. Briand poznamenal, že je znepokojen podrobným seznamem podmínek, jež britské memorandum obsahovalo, vyjádřil obavy z jeho přijetí ve Francii a požadoval, zda by nebylo možné, aby se znění formulovalo trochu obecněji.²⁴⁶ Zde se projevil zásadní nesoulad v chápání kolektivní bezpečnosti ze strany Londýna a Paříže, který se při pozdějších jednáních bude několikrát opakovat – zatímco Francie se klonila k systému, kde by závazky jednotlivých stran byly formulovány pokud možno co nejobecněji, aby se daly vykládat různým způsobem, Velká Británie trvala na přesných definicích, které by se nedaly zneužít.

Ve stejný den jako oba premiéři se sešla i francouzská vláda, která vyjádřila pochyby o tom, aby Rusko bylo zváno na konferenci o ekonomických záležitostech,²⁴⁷ odmítla poskytnout Německu moratorium na placení reparací bez náležitých garancí z jeho strany, že bude respektovat mírové uspořádání a vyjádřila nesouhlas s tím, aby se byt' jen uvažovalo o možnosti revize mírových smluv. V obou komorách francouzského parlamentu vznikly skupiny, které označily Briandovo jednání s britským premiérem za takových podmínek jako škodlivé pro národní zájmy Francie.²⁴⁸

O den později se Briand musel na naléhání prezidenta Alexandra Milleranda vrátit do Paříže, kde měl vysvětlit svůj postoj kritikům v

²⁴⁴ NA, FO 371/8249, W 251/50/17, britská delegace (Cannes), January 9th, 1922. Platnost smlouvy byla stanovena na deset let a dominia se jí nemusela řídit, pokud by ji neratifikovala. Vláda se seznámila s francouzským memorandumem a shledala šíři závazků jako nepřijatelnou. Návrh memoranda, jež se týkalo smlouvy mezi Velkou Británií a Francií a pozicí Impéria, srv. tamtéž, W 304/50/17, britská delegace (Cannes), 10th January, 1922.

²⁴⁵ NA, CAB 23/29, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 1 (22), 10th January, 1922. Vláda jednala o problému britské garance v případě nevyprovokovaného německého útoku proti Francii, ale dospěla k názoru, podle něhož „byla anglo-francouzská aliance bilaterálního charakteru vystavena vážným výhradám...“

²⁴⁶ Orde, c. d., s. 18 píše i o problému francouzského námořního zbrojení, konkrétně o ponorkách.

²⁴⁷ Francie stále požadovala splacení ohromných půjček, jež poskytla carskému Rusku před rokem 1914 a které komunistický režim odmítl zaplatit.

²⁴⁸ D' Abernon, c. d., s. 273.

parlamentu. Následující den obhajoval své jednání v Národním shromáždění, ale protože necítil potřebnou podporu, oznámil rezignaci na úřad předsedy vlády.²⁴⁹ Jeho odstoupení vyvolalo v Cannes rozruch.²⁵⁰ 13. ledna se konalo zasedání Nejvyšší rady, kde byl přítomen pouze francouzský pozorovatel.²⁵¹

Výsledky konference, návrh smlouvy a britské memorandum, doznaly oproti původním verzím určitých změn. Ve smlouvě se již neobjevila zmínka o společném postupu Británie a Francie v případě napadení Belgie. Do memoranda se dostala klauzule o konzultacích týkajících se námořního zbrojení.²⁵²

Dne 14. ledna 1922 se v listu *Daily Telegraph* objevil návrh britsko-belgické smlouvy, jenž lze označit za předzvěst locarnského paktu.²⁵³ Paříž nešetřila kritikou, protože na rozdíl od britsko-francouzské smlouvy, kde musel být případný nepřítel, Německo, zmíněn, vstupovala tato dohoda v platnost při jakémkoli narušení belgických hranic. Podle lorda D'Abernona mohla tahle smlouva posloužit do budoucna jako vzor pro další podobná ujednání. „Tímto způsobem se vytváří precedent velikého mezinárodního významu,“ napsal velvyslanec.²⁵⁴

Na počátku roku 1922 bylo tedy jasné, že představy Velké Británie a Francie ohledně kolektivní bezpečnosti se podstatně liší. Londýn se odmítl podílet na garancích východních hranic Německa a, na rozdíl od Paříže, nepovažoval německý útok na Francii za reálný. Možnost případné dohody se navíc „zkomplikovala“, když se předsedou francouzské vlády stal Raymond Poincaré, známý nepřítel Německa a člověk, jenž byl připraven

²⁴⁹ Odstoupil, aniž by čekal na hlasování o nedůvěře své vlády.

²⁵⁰ Sestavením nové vlády byl pověřen Raymond Poincaré.

²⁵¹ To, na čem se účastníci mezitím dohodli, bylo potvrzeno, například svolat konferenci do Janova nebo poskytnout Německu odklad dvou reparačních splátek (15. ledna a 15. února).

²⁵² Orde, c. d., s. 19.

²⁵³ Kaiser, c. d., s. 314.

²⁵⁴ D'Abernon, c. d., s. 277. Velvyslanec odmítl francouzské obavy z německého útoku a označil bilaterální britsko-francouzskou dohodu pro Londýn za nevýhodnou. „Zdá se, že si Francie opravdu přeje anglicko-francouzský pakt, ale ne takový, který nám ponechá volnou ruku, abychom podnikli to, co považujeme za správné, nýbrž takový pakt, jenž nás bude nutit ke krokům, které považuje za správné Francie.“ C. d., s. 287.

hájit zájmy Francie „do posledního dechu“ a nepřipustit sebemenší změny v mírovém uspořádání.

V dubnu 1922 začala spojenecká konference v Janově, kde se mělo jednat především o ekonomických problémech. Jednající však nedosáhli pokroku ani v otázce hospodářské obnovy Evropy, ani v otázce britsko-francouzské dohody. Příčinou byl jednoznačně neústupný postoj Poincarého, který do Janova dokonce ani nepřijel a zůstal s francouzskou delegací v telegrafickém kontaktu.²⁵⁵

Lloyd George navrhl v průběhu konference evropský pakt o neútočení. Jeho potřebu vysvětlili zástupci britské delegace vytvořit podmínky, za nichž by bylo možné oživení obchodu. Poincaré vznášel proti návrhu stále nové námitky, takže se podle D'Abernona žádný posun v jednání nedal očekávat.²⁵⁶ Pakt byl sice na závěrečném jednání v květnu schválen, ale jeho reálná hodnota byla snížena na minimum.²⁵⁷

Výsledek janovské konference v sobě nesl možnost krize v britsko-francouzských vztazích. Člen *Central Departement ve Foreign Office*, Sydney Philip Waterlow, proto vypracoval memorandum, v němž popsal dva jasné úkoly, které by měly být splněny, aby se vztahy mezi Velkou Británií a Francií zlepšily – a) hospodářská obnova Německa, jež je nezbytně nutná pro stabilizaci Evropy a důležitá pro ekonomické zájmy Londýna; b) pokrok v otázce odzbrojení, které je naopak zásadní pro Paříž, aby mohly být zmírněny její obavy z německého útoku. Konference v Janově při řešení tohoto úkolu zklamala. „Není možné tolerovat, aby neústupnost jedné velmoci, jejíž vojenská síla dominuje Evropě ... mohla mařit naši snahu navrátit Rusko zpět do hospodářského prostoru Evropy, bránit pokusům o nastolení všeobecných obchodních a finančních podmínek, které jsou životně důležité pro Britské impérium, a mohla se

²⁵⁵ Cílem práce není se věnovat hlavnímu problému, jenž se na konferenci řešil – pokusu se dohodnout s ruskou vládou o uznání předválečných dluhů carského Ruska a poskytnutí náhrady za zabavené majetky.

²⁵⁶ Poincaré podmínil podle D'Abernona „souhlas Francie s takovým paktem tolika důležitými omezeními a výhradami, že tím celou dohodu připravil o její účel a o její cenu“. C. d., s. 324.

²⁵⁷ Hankey to onačil za „více méně nádech neútočení“. Orde, c. d., s. 30.

snažit zamezit jakémukoli pokusu o návrat takového systému evropských aliancí, jenž poskytnul podmínky pro poslední válku,“ napsal Waterlow.²⁵⁸

Podle Waterlowa bylo evidentní, že dosavadní politika západních velmocí vedla k upevnění spojení Německa a Sovětského Ruska. Autor memoranda navrhol dát Francii najevo, že pokud bude i nadále trvat na své nynější tvrdé politické linii, nezbude Velké Británii nic jiného, než svůj vztah k Paříži přehodnotit. Waterlow na druhé straně uznal, že k úplnému konci spolupráce mezi oběma zeměmi dojít nemůže. Podle něj by to nepřineslo žádný hmatatelný výsledek. Navrhl ale, aby Londýn vyslal do Reparační komise významnějšího zástupce a aby se více pokusil spolupracovat se Společností národů.²⁵⁹

K memorandu se vyjádřili Waterlowovi nadřízení. Zástupce stálého podtajemníka na ministerstvu zahraničí, sir William Tyrrell, přišel v nápadem uzavřít garanční pakt, k němuž by se kromě Británie a Francie připojily ještě Belgie, Itálie a případně i Německo. Byl rovněž „přesvědčen, že nemůžeme dosáhnout buď míru, nebo dohody, dokud nedojdeme ke komplexní dohodě s Francií, založené na poskytnutí podpory z naší strany pro případ útoku na její východní hranici náhradou za to, že ona bude provádět rozumnou politiku jak v Evropě, tak na Blízkém východě, k čemuž má v současné době daleko“.²⁶⁰

Ministrovi zahraničí Curzonovi se nelíbil ani jeden návrh; „Waterlowovy návrhy považoval za prázdné, Tyrrellovy za dávání vozu před koně.“²⁶¹ Curzon opět prokázal svůj protifrancouzský postoj. Společnost národů podle něj stejně neplnila svou funkci, protože nedokázala přimět Polsko, aby opustilo Vilno. Odmítl proto prozatím doporučit vládě změnu dosavadní politiky.

²⁵⁸ NA, FO 371/7567, C 6200/6200/18, Memorandum by Waterlow, 28th April, 1922. Waterlow rovněž vyjádřil obavy, podle nichž by mohla nastat situace, kdy bude Německo vehnáno do náručí Ruska.

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ NA, FO 371/7567, C 6200/6200/18, Minute by Tyrrell, 29th April, 1922. Tyrrell navrhol, aby byl garanční pakt v souladu se Společností národů.

²⁶¹ Orde, c. d., s. 32. Francie se podle něj chovala všude nepřístojně a „Británie by mohla jen pobíhat kolem dokola, uzavřít garanční smlouvu a být všude hodná“.

Waterlow své memorandu po připomínkách svých nadřízených upravil a ještě více se v něm vyslovil pro britsko-francouzský pakt. Poté, co americký Senát odmítl ratifikovat Versailleskou mírovou smlouvu, zůstal podle něj jediným garantem světového míru Londýn. Dohoda mezi Velkou Británií a Francií by měla být uzavřena i za předpokladu, že nedojde k nalezení shody v ostatních záležitostech. Z hlediska reparací přišel s nápadem snížit britské reparační nároky a nabídnout Paříži odpuštění části dluhů, jež v Londýně měla.²⁶²

Ministr zahraničí tento opravený elaborát neviděl, protože byl nemocný a neúřadoval. Ve vládě se však o dokumentu jednalo. Při diskuzi o reparacích vystoupil Winston Churchill,²⁶³ jenž se ptal, zda lze použít obavy z jejich nezaplacení k mírnému nátlaku na Francii, aby více spolupracovala.²⁶⁴ Těsnější spolupráce Británie a Francie byla rovněž vyloučena; uzavření vojenského spojení nepřipadalo v úvahu, „zatímco systém kolektivní bezpečnosti pod patronací Společnosti národů začínal mít stále více příznivců“.²⁶⁵

Jednání o britsko-francouzské alianci skončila v roce 1922 neúspěchem. Jeho příčinou byly především rozdíly ve vnímání reparací, Německa jako možného budoucího narušitele evropského míru a, v neposlední řadě, i odlišné zahraničně politické cíle obou zemí. Paříž nezměnila svůj postoj k Berlínu, požadovala podporu Londýna v případě německého útoku a její politici, především Raymond Poincaré, trvali na dodržování mírových smluv. Francie rovněž po Británii požadovala větší angažovanost o oblasti střední Evropy, v tom se shodli Briand i Poincaré, ale pro Londýn zůstávala hranice na Rýně *conditio sine qua non* jakýchkoli debat o kolektivní bezpečnosti. Velká Británie sice cítila jistou morální vinu za krach ujednání z roku 1919, rozhovory o nové garanční smlouvě s Francií ale považovala pouze za součást větší obnovy evropského

²⁶² NA, FO 371/7567, C 6875/6200/18, Memorandum by Waterlow, 9th May, 1922. Waterlow zopakoval svůj návrh na užší spolupráci se Společností národů.

²⁶³ Zastával post ministra kolonií.

²⁶⁴ Srv. NA, CAB 23/30, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 29 (22), 23rd May, 1922.

²⁶⁵ Kaiser, c. d., s. 316.

kontinentu; její politici také rozhodně odmítli širší vojenské závazky nebo požadavek na britské angažmá ve střední Evropě. Pozice obou zemí byly sice jednoznačné, tím více však navzájem neslučitelné. Důležitým faktorem byla i osobnost Lloyda George. Britský premiér považoval jednání o garancích s Francií pouze za jeden z pilířů budoucí obnovy Evropy a poté, co rozhovory ustrnuly na mrtvém bodě, ztratil zájem. Ministerstvo zahraničí rovněž nehrálo v těchto debatách roli, jež by mu příslušela. Lord Curzon se o kontinent příliš nezajímal a byl si vědom i skutečnosti, že premiér se považuje za odborníka na zahraniční politiku, takže se mu její řízení, pokud se jednalo o Evropu, ve značné míře přenechal. Situace se změnila, když se koaliční vláda v říjnu 1922 rozpadla a premiérem se stal konzervativec Andrew Bonar Law, jenž naopak nechal Curzonovi v zahraničně politických otázkách volnou ruku.²⁶⁶

Poté, co jednání o britsko-francouzském paktu v létě roku 1922 zkrachovala, se problém kolektivní bezpečnosti nestal téměř rok předmětem zájmu Londýna. Návrhy, jež v této době vznikly, tak počítaly s posílením pozice Společnosti národů a centrem jejich příprav se stala Ženeva. Pozice Velké Británie v této době však nebyla jednoduchá – Londýn byl po návratu USA k izolaci vnímán jako hlavní garant bezpečnosti.

Když byl odmítnut plán lorda Eshera na odzbrojení, chopil se iniciativy Robert Cecil a nastolil novou ideou – propojit omezení zbrojení s garancemi bezpečnosti. Přišel s ní v červenci 1922. Jeho návrhy se dostaly před Shromáždění Společnosti národů v září 1922. Cecil odmítl myšlenku všeobecného odzbrojení, protože pochopil, že některé státy nemohu drasticky omezit počty svých vojsk, aniž by jim předtím byla garantována jejich bezpečnost.²⁶⁷

Postoj britské vlády nebyl dlouho jasný. Ještě v lednu 1923 kabinet nezaujal oficiální stanovisko. Cecil doufal, že v případě uzavření všeobecné dohody bude možné zabránit nepřátelským agresím. Pokud by však na ní

²⁶⁶ Kitching, C. , Britain and the Problem of International Disarmament 1919-1934, London, New York 1999, s. 65. Curzon si svůj post udržel i v nové vládě.

²⁶⁷ Podrobněji srv. Orde, c. d., s. 38. Srv. rovněž Heim, c. d., s. 106.

neparticipovaly ostrakizované velmoci (Německo a Sovětský svaz), byl podle Cecila úspěch jeho plánu vyloučen.²⁶⁸

Maurice Hankey považoval za důležité se zamyslet nad faktem, jak dalece bude možné plnit požadované garance bez zvýšení počtu ozbrojených sil a dospěl k závěru, podle něhož by vyčlenění čtvrtiny britských sil na záležitosti Společnosti národů znamenalo drastické omezení bojeschopnosti země.²⁶⁹

Cecil mezitím svůj návrh doplnil. Byl si vědom nedostatku, podle něhož bylo třeba, aby se Rada Společnosti národů rozhodovala jednomyslně.²⁷⁰ Požadoval proto, aby Rada určovala agresora ne jednomyslně, ale tří čtvrtinovou většinou. Ihned se objevila kritika, že takto může dojít k situaci, v níž budou britské síly nasazeny proti vůli samotné Británie.²⁷¹

V dubnu 1923 rozhodla Stálá poradní komise, že Cecilův plán nelze uskutečnit. Ten se stal opět předmětem kritiky britských politiků. Na schůzi CID na konci června 1923 ho zpochybnili Leo Amery a Winston Churchill. Amery nesouhlasil s všeobecně rozšířeným míněním, podle něhož se zbrojení stalo příčinou války. Odmítl rovněž ideu všeobecných garancí a názor, aby se Velká Británie starala o záležitosti na kontinentě.²⁷² Cecil, jenž se nedávno stal členem vlády,²⁷³ se pokoušel svým kritikům oponovat,

²⁶⁸ NA CAB 4/8, Committee of Imperial Defence, Miscellaneous Memoranda, No. 383-B, December 19, 1922. Cecilovým cílem nebylo podle jeho vlastních slov omezení počtu celkových ozbrojených sil, které mohly státy skutečně postavit do pole, ale „počtu sil, jež mohou být mobilizovány během prvních několika měsíců války“. Srv. NA CAB 4/9, Committee of Imperial Defence, Miscellaneous Memoranda, No. 393-B, January 5, 1923.

²⁶⁹ NA, FO 371/9418, W 1075/30/98, from Sir M. Hankey to Sir E. Crowe, Feb. 7th, 1923.

²⁷⁰ Článek 10 hovořil o závazku členů Společnosti národů hájit nynější územní celistvost a politickou nezávislost všech členů proti každému vnějšímu útoku. V případě útoku, nebo nebezpečí útoku měla Rada navrhnout prostředky, jak zabezpečit provedení tohoto závazku. Pokud by se však dalo na striktní výklad, Velká Británie by se nemusela účastnit ničeho, pokud by její zástupce v Radě použil práva veta.

²⁷¹ Jednalo se kopii dopisu z Admirality, jež byla určena CID. Srv. NA CAB 4/9, Committee of Imperial Defence, Miscellaneous Memoranda, No. 406-B, March 12, 1923. Stanovisko *War Office* srv. tamtéž, No. 408-B, March 20, 1923.

²⁷² Amery prohlásil, že „je podstatné pro tuto zemi zdržet se zasahování do aliancí v Evropě“. NA, CAB 2/3, Committee of Imperial Defence, Minutes of the 173rd Meeting, June 29, 1923. Kdyby vláda schválila to, co navrhl Cecil, znamenalo by to podle Ameryho konec Britského impéria. Orde, c. d., s. 41.

²⁷³ Ve vládě Stanleyho Baldwina se stal lordem strážcem tajné pečeti. Měl se starat i o záležitosti Společnosti národů.

když tvrdil, že bez všeobecného omezení zbrojení nelze dospět ke snížení napětí.

Ke kritikům dokumentu se připojil i lord Salisbury,²⁷⁴ jenž tvrdil, že britské jednotky mohou být kvůli zájmům impéria nasazeny kdekoli na světě. Dále považoval navrhované vojenské závazky za neslučitelné s britskými a *casus foederis* mohl podle něj nastat v ten samý okamžik, „kdy budeme mít plné ruce práce s domácími problémy“, což se mohlo podle jeho názoru týkat Indie, Irska, nebo dokonce zemí, jež nebyly členy Společnosti národů.²⁷⁵

Sir Eyre Crowe také pochyboval o možnosti omezení zbrojení. Nezamlouvala se mu idea, podle níž měla Francie snížit počty svých jednotek výměnou za garanci svého území. Stálý podtajemník na *Foreign Office* nebyl rovněž přesvědčen o účinnosti všeobecných garancí. V minulosti sice podle něj podobné nástroje fungovaly, ale jen proto, že obsahovaly jasně definované kompetence. Crowe dospěl k závěru, že by Británie neměla být v otázce odzbrojení iniciativní.²⁷⁶

V srpnu 1923 přijala Dočasná smíšená komise opravenou verzi Cecilova návrhu, na němž se autorsky podílel i francouzský plukovník Edouard Réquin.²⁷⁷ Oba muži pochopili, že musí dojít ke kombinaci odmítnutí jakékoli agrese se systémem regionálních aliancí, jež měly postavit proti případnému útočníkovi.

Opravený dokument byl v září 1923 předložen Shromáždění Společnosti národů, jež se k němu nepostavilo ani kladně, ani záporně, a

²⁷⁴ James Edward Hubert Gascoyne-Cecil, čtvrtý markýz Salisbury (1861-1947), byl Cecilův bratr. Ve vládě zastával post lorda prezidenta rady. Více o jeho osobě srv. Rose, K., *The Later Cecils*, London 1975, s. 58-110.

²⁷⁵ NA CAB 4/9, Committee of Imperial Defence, Miscellaneous Memoranda, No. 420-B, May 7, 1923.

²⁷⁶ Eyre Crowe se domníval, že by Londýn měl veškeré kroky konzultovat s dominií. NA, FO 371/9419, W 5047/30/98, Memorandum by Sir E. Crowe, 24 June, 1923.

²⁷⁷ Změnil se rovněž název dokumentu – původní označení Smlouva o vzájemné garanci bylo opraveno na Smlouva o vzájemné pomoci. Signatáři se měli podřídit plánu odzbrojení, jenž by vypracovala Rada Společnosti národů; stejný orgán by rovněž určoval agresora, stanovoval případné sankce proti němu a organizoval popřípadě i vojenské operace. Povinnost vojenské pomoci napadenému státu byla v návrhu omezena geograficky (povinnost zasáhnout proti agresorovi pouze na vlastním kontinentu).

poslalo ho jednotlivým vládám k vyjádření.²⁷⁸ Vznikla sice ještě nějaká memoranda, ale britský kabinet o dokumentu nerozhodl. Důvodem pro to bylo především zaměření se na, podle názoru premiéra Baldwina, důležitější problémy – otázky svobodného obchodu a ochranných cel. Premiér se proto rozhodl vypsát všeobecné volby,²⁷⁹ jež proběhly v prosinci 1923.

Po vyhlášení výsledků voleb bylo jasné, že premiérův předpoklad nevyšel. Konzervativní strana ztratila svou většinu v Dolní sněmovně. Navíc, žádná politická strana nemohla vytvořit většinovou vládu.²⁸⁰ Nabízely se dvě možnosti – koaliční nebo menšinová vláda. Koaliční politika byla ale od doby Davida Lloyda George ve Velké Británii nepopulární, a tak musel vzniknout menšinový kabinet. Jako nejpravděpodobnější varianta se jevila vláda labouristů s podporou liberálů.²⁸¹ Přes počáteční velký odpor se nakonec podařilo přesvědčit Jiřího V.,²⁸² aby novým premiérem jmenoval vůdce Labouristické strany Jamese Ramsayho MacDonalda.²⁸³ V čele Velké Británie tak poprvé

²⁷⁸ Britská vláda své vyjádření neposlala. Nový premiér (od května 1923), Stanley Baldwin, se o „zahraniční politiku obecně a o odzbrojení především nezajímal“ a podle jednoho úředníka na *Foreign Office* bylo jeho jediným přáním „udržet mír mezi svými kolegy“. Kirkpatrick, I., *The Inner Circle. Memoirs of Ivone Kirkpatrick*, London, New York 1959, s. 39.

²⁷⁹ Král Jiří V. myšlenkou nových voleb nebyl nijak nadšen, ale 16. listopadu 1923 parlament rozpustil. Srv. Mowat, Ch. L., *Britain between the Wars, 1918-1940*, London 1955, s. 165-167.

²⁸⁰ Konzervativní strana získala 258 poslanců, labouristé 191 a liberálové 158.

²⁸¹ Břach, R., *Československá zahraniční politika v politických proměnách Evropy 1924. (I. Nástup MacDonalldovy a Herriotovy vlády)*. *Československý časopis historický* 1970, roč. XVIII, č. 1, s. 52.

²⁸² Sir Robert Sanders si 23. ledna 1924 poznamenal do svého deníku, že MacDonalldovou ideou je „ukázat, jak jsou seriózní“ [labouristická strana jako celek – L. N.] a že zanechal v panovníkovi dobrý dojem. *Real Old Tory Politics. The Political Diaries of Sir Robert Sanders*, Lord Bayford, 1910-1935, ed. by Ramsden, J., London 1984, s. 214.

²⁸³ Dne 21. ledna 1924 se Stanley Baldwin chystal pronést řeč v Dolní sněmovně. Podle Thomase Jonese nebyl prý premiér nikdy tak veselý jako v ten den. Jones, T., *Whitehall Diary*, ed. by Middlemas, K., Vol. I., 1916-1925, London, Oxford, New York, Toronto 1969, s. 265. Vláda byla poražena a následující den podal Baldwin demisi. Král porušil tradici a nezeptal se ho, koho doporučuje za svého nástupce; do svého deníku si panovník napsal: „Potom jsem mu [Macdonaldovi – L. N.] nabídl, aby sestavil novou vládu, což přijal.“ Jiří V. si poté neodpustil osobní poznámku: „Dnes před 23 lety zemřela moje drahá babička. Copak by asi řekla tomu, že vznikne labouristická vláda?“ Srv. Nicolson, H., *Georg V.*, München 1954, s. 418.

v jejich dějinách stanul šéf *Labour Party*. Nová vláda nezhálela a sešla se už 23. ledna 1924, aby se ujala své práce.²⁸⁴

2. 3. První labouristická vláda ve Velké Británii a její vnímání kolektivní bezpečnosti

Na poli zahraniční politiky musela labouristická vláda řešit dva zásadní problémy. Tím prvním byla francouzská okupace Porúří a s ní spojená otázka německých reparací, tím druhým byla otázka kolektivní bezpečnosti v Evropě. Vláda se při přístupu k řešení těchto zahraničněpolitických problémů řídila především programem strany, který prosazoval požadavek spravedlivého míru, mezinárodní spolupráci, smírné vyřizování sporů nebo odzbrojení.²⁸⁵

Nový kabinet zásadní změny v linii zahraniční politiky neprovedl, a to ze dvou důvodů – jednalo se o menšinovou vládu, jež mohla být kdykoli poražena; noví ministři se museli spolehnout na stejné rádce, s nimiž spolupracovali jejich předchůdci.²⁸⁶ Především sir Eyre Crowe nepřestával působit proti přijetí Smlouvy o vzájemné pomoci.²⁸⁷ Ministerstvo zahraničí považovalo současnou situaci vlády za obtížnou. Návrh smlouvy vypracoval člen předchozího kabinetu Robert Cecil, jenž je ale zároveň hlavním zástupcem Británie v Ženevě, psalo se v memorandu.²⁸⁸

Nový premiér měl k návrhu Smlouvy o vzájemné pomoci rovněž

²⁸⁴ Morgan, A., J. Ramsay MacDonald, Manchester UP 1987, s. 103. O sestavování vlády srv. Marquand, D., Ramsay MacDonald, London 1977, s. 300-302; Roskill, S., Hankey. Man of Secrets, Volume II, 1919-1931, London 1972, s. 355-356.

²⁸⁵ Břach, c. d., s. 54. „Ohniskem mezinárodní aktivity labouristů měla být Společnost národů, současně ale zásadně odmítal [Ramsay MacDonald – L. N.] partikulární aliance.“ Dejmek, J., Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918-1938), Praha 2003, s. 98. MacDonald se chtěl „vší silou zasadit o to, aby posílil autoritu Společnosti národů“. Gottschalk, c. d., s. 107.

²⁸⁶ Na počátku února 1924 si MacDonald povzdychl, „že úředníci vládnou nad ministry“. Morgan, c. d., s. 104. Srv. rovněž Maisel, c. d., s. 132.

²⁸⁷ Srv. NA, FO 371/9419, W 5047/30/98, Memorandum by Sir E. Crowe, 24 June, 1923.

²⁸⁸ NA, FO 371/10568, W 637/134/98, Memorandum by Mr. Campbell, 25th January, 1924.

výhrady.²⁸⁹ Nelíbily se mu definice agrese ani lhůta čtyř dní, dokdy měla Rada rozhodnout o případném zásahu. Vnímal i nesouhlasná stanoviska dominií²⁹⁰ a vnesl dotaz, co se stane se státy, jež nejsou členy Společnosti národů. Ramsay MacDonald měl nedůvěru k formování regionálních aliancí, které podle něj mohly skončit opětovným vytvořením nepřátelských bloků, čímž by se opakovala situace před první světovou válkou.²⁹¹

MacDonaldovy obavy z návratu dvou navzájem se kontrolujících bloků rezonovaly u velké části Labouristické strany. Podle premiérova názoru v sobě „vojenské aliance nenesly velké záruky bezpečnosti“.²⁹² Odzbrojení a arbitráž, podřízené autoritě Společnosti národů, byly podle něj jediným způsobem jak dosáhnout bezpečnosti a míru.²⁹³ V prvních letech po válce se však labouristé stavěli ke Společnosti národů docela odmítavě. Viděli v ní jen nástroj k prosazování mírových smluv. Stanovisko strany se začalo měnit po roce 1922; vznesla však požadavek, aby se členy organizace staly i Německo a Rusko.²⁹⁴

²⁸⁹ Přesto se hodlal zaměřit na skutečné řešení problému a rozhodl se opustit „velkolepé plány“ Lloyd George a lhostejnost Curzonovy politiky z roku 1923. Cohrs, c. d., s. 39.

²⁹⁰ Např. Kanada nebyla ochotna se zapojit do války proti USA, ani se podílet na sankcích, jež by mohly být proti jejímu sousedovi zavedeny. Srv. Marks, S., *The Illusion of Peace: International Relations in Europe, 1918-1933*, London 1976, s. 60-61. „Diplomatická jednota Britského impéria byla fikcí.“ Robbins, K., *The Chamberlains and Europe*. Prinz-Albert-Gesellschaft. Prince Albert Society. Essays, ed. by Franz Bosbach, Coburg 2007, s. 10.

²⁹¹ Již v červenci MacDonald 1923 pronesl: „Nakonec stejně budeme muset důvěřovat ve veřejné mínění ... Osvícené veřejné mínění, jež zná názor veřejného mínění sousedních států, a důvěřuje mu, je bezpečné před obavami, na nichž spočívá zbrojení.“ Tucker, W. R., *The Attitude of the British Labour Party towards European and Collective Security Problems 1920-1939*, Genève 1950, s. 99. Více k MacDonaldovým zahraničně politickým názorům srv. Gilbert, M., *The Roots of Appeasement*, London 1966, s. 105-107. Nejsilnější mocností na kontinentě byla nyní Francie, a ta proto ohrožovala rovnováhu sil v Evropě. Bell, c. d., s. 146.

²⁹² Srv. Jacobson, J., *Locarno, Britain and the Security of Europe*. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 22. „Francouzská politika bezpečnosti, založená na zbrojení a aliancích, byla považována za typický příklad přežití předválečného systému.“ Tucker, c. d., s. 97. Vojenské aliance jsou jako „hořčičné semínko, z nějž nakonec vyroste strom, který zastíní celé nebe, a my se ocitneme ve stejné vojenské situaci, v níž jsme se nacházeli v roce 1914“. Gordon, M. R., *Conflict and Consensus in Labour's foreign policy, 1914-1965*, Stanford 1969, s. 48-49.

²⁹³ Kleine-Ahlbrandt, L., *The Burden of Victory. France, Britain and Enforcement of the Versailles Peace, 1919-1925*, Lanham, New York, London 1995, s. 165. „Náš zájem na zachování míru je mnohem větší než náš zájem na vzniku obranného mechanismu. Je snadné vytvořit obranný mechanismus, ale dejte si pozor, abyste jeho vytvořením nezničili naději na mír.“ Jordan, c. d., s. 202.

²⁹⁴ Břach, c. d., s. 56. Srv. rovněž Krieger, W., *Labour Party and Weimarer Republik. Ein Beitrag zur Aussenpolitik der britischen Arbeiterbewegung zwischen Programmatik und Parteitaktik (1918-1924)*, Bonn 1978, s. 338; Winkler, H. R., *The Emergence of a Labor Foreign Policy in Great Britain, 1918-1929*. *The Journal of Modern History* 28, 1956, No. 3, s. 251.

Konzervativní tisk byl samozřejmě potěšen postojem vlády k návrhu smlouvy a své obavy z možných zahraničně politických kroků kabinetu částečně zmírnil. *Saturday Review* pochválil MacDonalda za preciznost a razanci ve formulování „důvodů k zamítnutí smlouvy“.²⁹⁵ *Daily Express* přivítal premiérovo prohlášení, jež má podporu „britského lidu“. Když se země potřebuje uchýlit k vojenským opatřením, politika by měla být formulována z Westminsteru a ne ze Ženevy, napsal deník.²⁹⁶ *The Morning Post* byl potěšen, že dokonce i socialistický premiér nahlíží na Společnost národů s klidem a zabývá se fakty.²⁹⁷

CID se k dalším diskuzím o návrhu smlouvy sešel až v dubnu 1924. Jeho členové se, pod dojmem jejího téměř jednomyslného odmítnutí, rozhodli, že doporučí vládě o dokumentu dále nejednat. Hlavní důvody pro nepřijetí byly podle výboru přílišná šíře závazků (při rozsahu celosvětových zájmů Velké Británie se jen obtížně dalo hovořit o regionálním omezení pomoci napadenému státu), nesnadnost při určení útočnicka, pravděpodobný vznik nových aliancí a zvýšení pravomocí Rady Společnosti národů.²⁹⁸

Podle Maurice Hankeyho bylo nutné se podrobněji zabývat otázkami typu, jaká doba bude třeba na určení útočnicka, na mobilizaci vojsk vyčleněných na potlačení agrese; odpovědi na tyto otázky podle něj naznačovaly, že účinnost diskutované smlouvy bude omezená. Tajemník vlády nevěřil, že by tento systém mohl fungovat, a proto navrhoval začít pracovat na vhodnějším konceptu kolektivní bezpečnosti.²⁹⁹

Robert Cecil se pokoušel přesvědčit, stejně jako členy předchozí konzervativní vlády, i současný labouristický kabinet, že návrh smlouvy neobsahuje pro Londýn žádné další závazky a evropský kontinent podobný dokument potřebuje. „Věřil, že bezpečnost, jež smlouva nabízela, přesvědčí Francii, aby zásadně snížila stavy své armády a letectva a omezila počet

²⁹⁵ Thompson, *British Conservatives*, s. 59.

²⁹⁶ *Daily Express*, 2. září 1924.

²⁹⁷ *The Morning Post*, 23. července 1924.

²⁹⁸ NA, CAB 2/4, Committee of Imperial Defence, Minutes of the 183rd Meeting, April 3, 1924.

²⁹⁹ Podle Hankeyho britská vláda cítila, že „skutečná síla Společnosti národů je spíše morální než materiální“. NA, FO 371/10568, W 3508/134/98, from Sir M. Hankey to Sir W. Tyrrell, April 29, 1924.

ponorek,“ napsala C. Kitchingová.³⁰⁰

Premiér a vláda se však již rozhodli. S veřejným oznámením však Britové nespěchali, protože současně probíhala jednání o německých reparacích, a MacDonald se obával, že příliš rychlé odmítnutí Smlouvy o vzájemné pomoci by mohlo Francii přimět k zaujmutí méně kompromisního stanoviska. Dokument byl proto poslán dominiím k vyjádření až na konci května 1924.³⁰¹ Oficiální odmítnutí bylo do Ženevy posláno v červenci 1924.

Dne 4. září 1924 promluvil britský premiér před Valným shromážděním Společnosti národů v Ženevě³⁰² a potvrdil rozhodnutí své vlády odmítnout návrh Smlouvy o vzájemné pomoci.³⁰³ Odzbrojení a arbitráž, podřízené autoritě Společnosti národů, byly podle něj jediným způsobem jak dosáhnout bezpečnosti a míru. MacDonalдова řeč byla, s výjimkou francouzského delegáta, přijata kladně. Georges Bonnet ji označil za monotónní a rozpačitou; Britové podle jeho názoru hledali jen záminku, jak donutit Paříž k odzbrojení. „Je neznepokojuje Německo, ale síla francouzské armády“, prohlásil na závěr ironicky.³⁰⁴

Odmítnutí Smlouvy o vzájemné pomoci zřetelně poukázalo na problémy, jež vyplývaly z Paktu Společnosti národů a které se týkaly bezpečnostních garancí. Idea poskytnutí pomoci v sobě nesla možnost, že se státy nebudou v určitém okamžiku moci svobodně rozhodnout a budou se muset podřítit cizí vůli. Představa, že se jakákoli britská vláda podrobí rozhodnutí ze Ženevy, byla iluzorní. Pro Londýn hrálo rovněž důležitou roli stanovisko dominií, která nebyla takto pojaté ideji kolektivní bezpečnosti

³⁰⁰ Kitching, *Britain and the Problem*, s. 75.

³⁰¹ *Srv. Orde, c. d.*, s. 45. 30. května 1924 vláda učinila oficiální rozhodnutí a návrh Smlouvy o vzájemné pomoci odmítla. *Srv. NA, CAB 23/48, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 35 (24), May 30th, 1924*; návrh dopisu generálnímu tajemníkovi Společnosti národů, v němž Londýn dokument odmítl, *srv. NA, CAB 24/167, C.P. 309 (24), 21 May 1924*.

³⁰² Bylo to poprvé, kdy britský premiér oslovil Shromáždění.

³⁰³ *Mowat, c. d.*, s. 180.

³⁰⁴ Podle francouzského premiéra Herriota „zůstal Ramsay MacDonald u planých abstrakcí, jež sám odsuzoval ... a byl více negativní než pozitivní“. Herriot, E., *Jadis: D'une guerre à l'autre*, Paris 1952, s. 169. MacDonald „hovořil o vágním, ale rozhodném pacifismu. Zdálo se, že spojuje prostou víru, že veřejná diskuze a výzvy k rozumu a dobré vůli budou stačit, aby zabránily nebezpečí války.“ *Walters, F. P., A History of the League of Nations, vol. I, London, New York, Toronto 1952, s. 269.*

nakloněna. Obrana impéria musela být vnímána jako celek a nemohla být rozčleněna na několik geografických oblastí.

Francie byla britským rozhodnutím pochopitelně zklamána. Její obyvatelé žili na evropském kontinentě, podle francouzských politiků museli čelit potencionální hrozbě německého útoku, a proto potřebovali mít pocit, že existuje něco, co je v případě nebezpečí ochrání. Paříž tudíž požadovala vytvoření systému bezpečnosti, jež by měl jasně stanovené pojistky pro případ jeho porušení.

Návrh Smlouvy o vzájemné pomoci vznikl sice před nástupem labouristické vlády, ale rozhodnout o něm musela s konečnou platností ona. V lednu 1924 se poprvé v historii Velké Británie dostala k moci a podle Alana Johna Percivala Taylora se její politika příliš nelišila od konzervativního kabinetu Stanleyho Baldwina. „Labouristická vláda poznala, že nemůže provádět žádné zásadní změny, dokonce i kdyby věděla, jak na to: byla v úřadě, ale ne u moci,“ napsal anglický historik.³⁰⁵

V letech 1919-1924 byl ve Velké Británii z hlediska odzbrojení a kolektivní bezpečnosti učiněn jenom velmi malý pokrok. Ani návrhy na omezení zbrojení (Esherův plán), ani pokusy řešit bezpečnostní situaci (Smlouva o vzájemné pomoci) nebyly dotaženy do úspěšného konce. Důvodů bylo několik – obava ze ztráty národní suverenity; nechť k hazardu s bezpečností země; přílišné závazky, jež by Londýn musel plnit; odpor části britských politických elit k zatahování země do problémů na evropském kontinentě a v neposlední řadě i neschopnost najít takové řešení, které by vyhovovalo i Francii.

Jak podotkl sir Eyre Crowe, Smlouva o vzájemné pomoci byla předčasná. Od států se očekávalo, že se odhodlají k odzbrojení dřív, než se dočkají jasné garance pomoci v případě napadení. Zde je vidět zásadní rozpor s názorem premiéra MacDonalda, jenž je zároveň typickým příkladem protikladu dvou konceptů – Crowe chtěl nejprve garanci a poté

³⁰⁵ Taylor, A. J. P., *English History 1914-1945*, Oxford 1965, s. 210; srv. rovněž *Memoirs of a Conservative*. J. C. C. Davidson's *Memoirs and Papers 1910-1937*, ed. by James, R. Rhodes, London 1969, s. 191.

odzbrojení, předseda labouristické vlády požadoval opačný postup. Většina států podle něj zastávala názor, že „národní bezpečnost je v první řadě vojenský problém. Čím více moci nějaký stát získá, tím bezpečněji se cítí“.³⁰⁶ Vojenské aliance ale podle premiéra nemohly opravdovou bezpečnost zajistit.

Oba hlavní politické subjekty ve Velké Británii, Konzervativní i Labouristická strana, považovaly návrh Roberta Cecila za špatný, protože podle nich hrozil nárůst dalších závazků a zvýšení počtu ozbrojených sil. *Labour Party* se rovněž odmítala podílet na konceptu kolektivní bezpečnosti, jenž byl jen pro „vyvolené“. Bez spolupráce všech států nebylo podle jejího názoru možné skutečného cíle dosáhnout.

2. 4. Cesta ke sjednocení Konzervativní strany a její návrat k moci v listopadu 1924

Léta 1922-1924 nepatřila v historii Konzervativní strany k nejlepším. Po rozpadu koalice s Liberální stranou, po volbách, v nichž strana sice zvítězila, ale ztratila většinu v Dolní sněmovně a po necelém roce v opozici, se konzervativcům na podzim 1924 podařilo vrátit se k moci. Následujících pět roků vlády Konzervativní strany patřilo k nejklidnějším a nejlepším v meziválečném období a málokdo si vzpomněl na potíže, s nimiž se strana musela potýkat.

Od roku 1916 vládl ve Velké Británii koaliční kabinet Davida Lloyd George. Pozice vlády se však v průběhu roku 1922 zhoršovala.³⁰⁷ Krize kulminovala kvůli premiérově podpoře Řecka v jeho boji proti

³⁰⁶ Gottschalk, c. d., s. 118.

³⁰⁷ „Jak se rok táhl, koalice se potácěla od jedné krize ke druhé; její klesající prestiž byla vyjádřena řadou porážek v doplňujících volbách.“ McKenzie, R. T., *British Political Parties. The Distribution of Power within the Conservative and Labour Parties*, Melbourne, Toronto, London 1955, s. 93. K rozporům srv. i Williamson, P., Stanley Baldwin. *Conservative leadership and national values*, Cambridge 1999, s. 24. Se zajímavým postřehem přišel David Cannadine: „Lloyd George neměl nikdy rád peery a většina peerů neměla nikdy ráda jeho.“ Cannadine, D., *The Decline and Fall of the British Aristocracy*, London 1992, s. 227.

Turecku.³⁰⁸ V této době rovněž začaly diskuze o tom, zda do příštích voleb půjde koalice jako celek. Pro Lloyda George to byla velmi důležitá otázka vzhledem k faktu, že se Liberální strana rozštěpila. Pro svůj plán se mu podařilo si zajistit podporu významných konzervativních politiků – Austena Chamberlaina, Arthura Balfoura a lorda Birkenheada. Na druhé straně, ministr obchodu Stanley Baldwin, ministr zahraničí lord Curzon a další se vyjádřili proti tomuto plánu.³⁰⁹

Dne 19. října 1922 se konala schůzka v Carlton Clubu,³¹⁰ kde se shromáždili konzervativní poslanci, kteří měli rozhodnout o pokračování či konci koalice. Zde hrály důležitou roli dva aspekty – skutečný odpor Baldwina vůči premiérovi a osoba Andrewa Bonara Lawa. Pokud by došlo k rozpadu koaliční vlády, byl on tím jediným, kdo se mohl postavit do čela čistě konzervativního kabinetu. Bonar Law se nakonec vyslovil proti pokračování koalice a následné hlasování dopadlo 187:87 v její neprospěch.³¹¹ Lloyd George ihned rezignoval a významní konzervativní politici (Chamberlain, Balfour, Birkenhead a Robert Horne) se rozhodli, že do nového kabinetu nevstoupí, což rázem katapultovalo Baldwina mezi tři nejdůležitější muže nové vlády.³¹²

Bonar Law vykonával funkci premiéra do května 1923, kdy ze zdravotních důvodů odstoupil.³¹³ Nyní stála Konzervativní strana před nelehkým úkolem – najít za odstoupivšího premiéra náhradu. Skupina

³⁰⁸ Daalder, H., *Cabinet Reform in Britain 1914-1963*, Stanford 1963, s. 58. „Chanakská krize byla jedním z klíčových důvodů, proč padla druhá koalice, vedená Lloydem Georgem.“ Johnson, F. A., *Defence by Committee. The British Committee of Imperial Defence 1885-1959*, London, New York, Toronto 1960, s. 191; srv. rovněž Pope-Hennessy, J., *Lord Crewe 1858-1945. The Likeness of a Liberal*, London 1955, s. 163.

³⁰⁹ Baldwin Lloyda George neměl rád a jeho politiku považoval za nebezpečně inovátorskou. Gilbert, B. B., *Britain Since 1918*, London 1967, s. 46; srv. rovněž Macmillan, H., *Winds of Change 1914-1939*, London Melbourne, Toronto 1966, s. 127.

³¹⁰ Jedná se o pánský klub v Londýně. Založili ho v roce 1832 konzervativní lordi, poslanci a další konzervativní politici. Zde se měla koordinovat stranická politika. Od 60. let 19. století, díky volební reformě, však jeho role při tvorbě politiky poklesla.

³¹¹ Macmillan, c. d., s. 128. Bonar Law prohlásil: „Názor proti pokračování koalice je tak silný, že, pokud bychom přijali radu Austena Chamberlaina, naše strana by se rozpadla.“ McKenzie, c. d., s. 104.

³¹² Volby se konaly v listopadu 1922 a Baldwin se stal ministrem financí.

³¹³ Byla mu diagnostikována rakovina hrtanu. Zemřel zanedlouho v říjnu 1923.

kolem Austena Chamberlaina stála mimo kabinet,³¹⁴ takže se výčet zúžil na dvě jména – Curzon a Baldwin.³¹⁵ Po konzultacích, jež probíhaly se členy strany (lord Salisbury, Balfour),³¹⁶ se Jiří V. nakonec rozhodl jmenovat novým premiérem Stanleyho Baldwina.³¹⁷

Nový předseda vlády se ujal svého úřadu s pozoruhodnou sebedůvěrou. Skutečnost, že nebyl ve Whitehallu a Westminsteru tak známý, přeměnil ve výhodu. Rozhodl se věnovat vnitropolitickým problémům země; kořeny britských poválečných problémů podle něj ležely „ve finančním a hospodářském chaosu v kontinentální Evropě“.³¹⁸

Hospodářská situace ve Velké Británii se na podzim roku 1923 zhoršila. Textilní, strojírenský nebo loďařský průmysl zažívaly depresi, nezaměstnanost vzrostla ve srovnání s květnem o půl procenta. Podle premiéra mohla tyto problémy vyřešit jediná věc – zavedení ochranných cel, které měly chránit britské hospodářství. Konzervativci však byli vázáni slibem Baldwinova předchůdce Andrewa Bonara Lawa, jenž prohlásil, že v otázce protekcionismu nebo naopak volného obchodu nedojde k žádným změnám. Pokud chtěl tedy Baldwin svůj plán prosadit, a získat tak co

³¹⁴ Léta 1922-1923 poznamenala neochota dvou frakcí strany spolupracovat. Kitching, Britain and the Problem, s. 65.

³¹⁵ Bonar Law se kvůli okolnostem necítil oprávněn poskytnout panovníkovi radu, kdo by měl stát jeho nástupcem. Tradice podle něj velela, aby premiér, jehož vláda utrpěla v Dolní sněmovně porážku, kráľi poradil, aby poslal pro vůdce opozice. Ale on, jenž odstoupil ze zdravotních důvodů, a za situace, kdy má vláda pohodlnou většinu, nemá na takovou radu právo, tvrdil.

³¹⁶ Srv. Bogdanor, V., The Selection of the Party Leader. In: Conservative Party since 1900, ed. by Seldon, A., Ball, S., Oxford 1994, s. 74.

³¹⁷ Curzona znevýhodnily jeho špatné vlastnosti – arogance a neochota ke kompromisu. Williamson, c. d., s. 27. „Volba byla mezi markýzem Curzonem z Kedlestonu – ministrem zahraničí a kancléřem oxfordské univerzity, mužem, jenž po celý život ... sloužil státu, grandem s pěti domy a mnoha tituly; a Stanleyem Baldwinem – až donedávna neznámou veličinou, s malými zkušenostmi ve vládě...“, napsal výstižně David Cannadine. Cannadine, c. d., s. 230. K okolnostem Baldwinova vítězství srv. Gilmour, D., Curzon. Imperial Statesman 1859-1925, London 2003, s. 582-583; Lindsay, T. F., Harrington, M., The Conservative Party 1918-1970, London 1974, s. 49-50. „Stanley Baldwin se stal premiérem – král pro něj zřejmě poslal, protože vůdcem strany v Dolní sněmovně – Curzonovy nároky byly bezpochyby větší, ale musel zaplatit za to, že je lord ... jen dva roky ministrem a teď je premiérem ... F. E. [Frederick Edwin Smith, lord Birkenhead – L. N.] musí běsnit!“, zapsal si do deníku sir Cuthbert Morley Headlam. Parliament and Politics in the Age of Baldwin and MacDonald. The Headlam Diaries 1923-1935, ed. by Ball, S., London 1992, s. 34. Podle některých názorů byl Stanley Baldwin „nejúspěšnějším vůdcem strany od doby Salisburyho a nejreformnějšími konzervativním premiérem od doby Disraeliho“. Seldon, A., Conservative Century. In: Conservative Party since 1900, ed. by Seldon, A., Ball, S., Oxford 1994, s. 33.

³¹⁸ Williamson, c. d., s. 28.

nejširší podporu veřejnosti, musely být vypsány nové všeobecné volby.³¹⁹

Po volbách vznikla menšinová labouristická vláda a Konzervativní strana, zmítaná vnitřními rozpory mezi Baldwinovými příznivci a odpůrci, skončila v opozici.³²⁰ Na Baldwinových bedrech nyní ležela tíha úkolu stranu zase sjednotit. Neformálním vůdcem jeho protivníků se stal lord Birkenhead, jenž si předsevzal prezentovat skupinu kolem Austena Chamberlaina jako koherentní alternativu oficiálnímu vedení strany.³²¹ Proti hrozbě rozštěpení strany, jež nabývalo reálných obrysů, se postavil Neville Chamberlain. Na začátku února 1924 pozval svého bratra na večeři, aby se zde mohl setkat s Baldwinem.³²² Jeho vztahy s ním však nebyly zrovna nejlepší.³²³ Přesto Austen Chamberlain dokázal svůj odpor překonat a spolu s ostatními, jež doposud Baldwina odmítali, uznal jeho pozici. On a několik dalších poté vstoupili do stínové vlády.³²⁴

Na konci října 1924 vypukla ve Velké Británii vnitropolitická aféra, na jejímž konci byl pád vlády a nové parlamentní volby.³²⁵ Ty skončily

³¹⁹ Lord Curzon si před volbami napsal, že to celé je ohromný risk: „Jestli prohrájeme, Baldwin se stane viníkem jednoho z největších zločinů v dějinách.“ Self, R., *Conservative Reunion and the General Election of 1923. A Reassessment*. Twentieth Century British History 3, Number 3, 1992, s. 249.

³²⁰ Po volebním neúspěchu „chtěli někteří lidé Baldwina vyhnat“. *The Crawford Papers: The Journals of David Lindsay, twenty-seventh Earl of Crawford and tenth Earl of Balcarres (1871-1940), during the Years 1892 to 1940*, ed. by Vincent, J., Manchester 1984, 8. ledna 1924, s. 490.

³²¹ Dále sem patřili například Arthur Balfour nebo sir Laming Worthington-Evans. Baldwin je však odmítal chápat jako zvláštní skupinu a nechtěl jednat s Austenem Chamberlainem jako s jejím vůdcem. Self, c. d., s. 263.

³²² Baldwin po večeři pronesl: „Myslím si, že za současných okolností a v pozici, v níž se nyní nacházíme, pro nás všechny nastala doba, abychom se sjednotili.“ *Baldwin Papers. A Conservative Statesman 1908-1947*, ed. by Williamson, P., Baldwin, E., Cambridge 2004, s. 143. Premiér si Chamberlainovu důležitost dobře uvědomoval. Srv. jeho dopis markýzi Salisburymu (James Gascoyne-Cecil, bratr Roberta Cecila) z 25. ledna 1924. *Baldwin Papers*, s. 141-142. Austen přislíbil vstoupit do stínového kabinetu. Srv. *The Austen Chamberlain Diary Letters. The Correspondence of Sir Austen Chamberlain with his Sisters Hilda and Ida, 1916-1937*, ed. by Self, R., Cambridge 1995, s. 249.

³²³ V korespondenci se svými sestrami ho nezdědka označoval nelichotivými přívlastky. Například v červnu 1924 prohlásil: „Baldwin mě nezajímá a nepřitahuje. Podle mě je stupidní a nekomunikativní...“ O měsíc později o něm mluvil jako o někom, s kým se nedá pracovat. „Je to osel, myslím si, že je to nafoukaný osel“, napsal na závěr dopisu. Srv. *The Austen Chamberlain Diary Letters*, s. 252, s. 256.

³²⁴ Williamson, c. d., s. 31.

³²⁵ Jednalo se o tzv. Zinověvův dopis. Jeho náplní byla výzva britské komunistické straně, aby zmobilizovala proletariát na podporu ratifikace nedávno podepsané britsko-sovětské obchodní smlouvy a aby se připravila na ozbrojené povstání a třídní boj proti kapitalistickému zřízení ve Velké Británii. Ačkoli dnes není pochyb o tom, že dopis byl padělek, jeho obsah ovlivnil vnitropolitické klima ve Velké Británii a spolu s Campbellovým případem a jednáními o britsko-

drtivým vítězstvím konzervativní strany, která se po necelém roce v opozici opět vrátila k moci.³²⁶ Premiérem se stal Stanley Baldwin,³²⁷ jenž nominoval na post šéfa *Foreign Office* Austena Chamberlaina, jednoho z vedoucích představitelů donedávné vnitrostranické opozice. Při svém výběru si byl premiér dobře vědom skutečnosti, jakého muže zvolil. Dal tím jasně najevo, že zahraniční politika konzervativní vlády se bude diametrálně lišit od té, jež prováděl lord Georgie Nathaniel Curzon. To, že Chamberlain Baldwinovu nabídku přijal, znamenalo definitivní konec rozkolu v Konzervativní straně a období 1924-1929 tak lze označit za „zlatá léta“ této strany v meziválečné éře.³²⁸ Nový ministr zahraničí hodlal podle svých slov hrát roli „čestného makléře“ v kontinentálních záležitostech.³²⁹

sovětských obchodních smlouvách napomohl k volební porážce labouristů. Blíže srv. Novotný, L., *Der Sinowjew Brief. Prague Papers on the History of International Relations* 2006, s. 201-227.

³²⁶ Konzervativci získali 413 křesel, labouristé sice 40 mandátů ztratili a obsadili jich tak 151, ale obdrželi o milión více hlasů oproti minulým volbám. Skutečnými poraženými se stali liberálové. Zůstalo jim pouhých 40 křesel. Srv. Kleine-Ahlbrandt, c. d., s. 174. Stanley Baldwin k tomu poznamenal, že okolnosti již delší dobu naznačovaly blížící se konec Liberální strany. Ramsden, J., *The Age of Balfour and Baldwin 1902-1940*, London, New York 1978, s. 265. K atmosféře kolem voleb srv. *The Leo Amery Diaries. Volume I: 1896-1929*, ed. by Barnes, J., Nicholson, D., London, Melbourne, Sydney, Auckland, Johannesburg 1980, s. 388-389.

³²⁷ K jeho jmenování srv. NA, PREM 5/199, Prime Minister's Office: Patronage Papers, Ministerial Appointments, 6th a 7th November 1924.

³²⁸ „Úkol vytvořit vládu ostře kontrastoval s úlohou Bonara Lawa v roce 1922 nebo Baldwina v roce 1923; problémem nyní nebyl nedostatek talentů, nýbrž jejich nadbytek. Ramsden, J., *The Age of Balfour and Baldwin 1902-1940*, London, New York 1978, s. 266.

³²⁹ Velká Británie se měla stát nejdůležitějším faktorem při udržení evropské stability. McKercher, B. J. C., *Old Diplomats and New: the Foreign Office and Foreign Policy, 1919-1939*. In: *Diplomacy and World Power. Studies in British Foreign Policy 1890-1950*, ed. by Dockrill, M., McKercher, B., Cambridge 1996, s. 96. Hodnocení osoby Austena Chamberlaina srv. například Břach, R., *Československo a Evropa v polovině dvacátých let*, Praha, Litomyšl 1996, s. 16-17. Chamberlain zpočátku nevěřil, že se právě on stane ministrem zahraničí. Srv. *The Austen Chamberlain Diary Letters*, s. 263.

3. Třetí kapitola

Ženevský protokol; počátky jednání o Rýnském garančním paktu (leden-březen 1925); role velvyslance D'Abernona

V březnu 1925 probíhalo 33. zasedání Rady Společnosti národů. Na pořadu jednání byl Protokol o smírném vyřizování mezinárodních sporů (Ženevský protokol). Všeobecně se čekalo na vystoupení britského ministra zahraničí Austena Chamberlaina. Jeho projev však atmosféru na zasedání Rady zmrazil. Vláda Jeho Veličenstva vyslovila ústy svého člena proti Protokolu nepřekonatelné námitky a jeho ratifikaci odmítla. Chamberlain prohlásil, že Velká Británie podporuje každou snahu o prosazení ideálů Společnosti národů. Členové kabinetu, po poradě s dominií a Indií, však dospěli k závěru, že Protokol je v této podobě pro Londýn nepřijatelný. Nejvíce mu podle jeho názoru vytýkali ideu závazné arbitráže a povinné sankce proti případnému útočníkovi.³³⁰

Ženevský protokol, u jehož zrodu v září 1924 stáli francouzský a britský premiér Édouard Herriot a James Ramsay MacDonald, se tak zařadil do řady neúspěšných pokusů o vyřešení problému kolektivní bezpečnosti, které se objevovaly od ratifikace Versailleské mírové smlouvy (trojstranný pakt mezi Spojenými státy americkými, Francií a Velkou Británií z června 1919, francouzsko-britský pakt z ledna 1922, smlouva o vzájemné pomoci z roku 1923). V první polovině 20. let 20. století se ukázalo, že ani návrat k plánům na defenzivní alianci, ani moderní systém všeobecných garancí v rámci Společnosti národů nejsou pro Velkou Británii a Francii přijatelné.

Když se v lednu 1924 stal vůdce britských labouristů James Ramsay MacDonald premiérem a zároveň i ministrem zahraničí,³³¹ čekaly na jeho vládu na poli zahraniční politiky dva zásadní úkoly, jež musela řešit –

³³⁰ Celý projev A. Chamberlaina srv. Zahraniční politika. Sborník pro studium mezinárodních otázek politických, právních, hospodářských a sociálních. Rok 1925, I. díl, roč. IV. (VI.), s. 406-412. Chamberlain připomněl, že členy Společnosti národů nejsou Spojené státy americké, což by podle něj velmi znesnadnilo použití hospodářských sankcí.

³³¹ Morgan, A., J. Ramsay MacDonald, Manchester 1987, s. 103. O sestavování vlády srv. Marquand, D., Ramsay MacDonald, London 1977, s. 300-302.

francouzská okupace Porúří a s ní spojené německé reparace a otázka kolektivní bezpečnosti v Evropě.³³² MacDonald se rozhodl, že se nejprve zasadí o zlepšení vztahů s Francií, a proto se pro něj stalo prvořadou záležitostí vyřešení problému reparací.³³³

Konference v Londýně v létě 1924 a následné přijetí Dawesova plánu vyřešily první ze zahraničněpolitických otázek. Francie se zavázala opustit Porúří a Německo přijalo nový plán splácení závazků vyplývajících z mírové smlouvy. Labouristickému kabinetu zbývalo vyřešit druhý problém – kolektivní bezpečnost v Evropě.

Dne 4. září 1924 promluvil MacDonald před Valným shromážděním Společnosti národů v Ženevě a potvrdil rozhodnutí britské vlády odmítnout návrh Smlouvy o vzájemné pomoci. Podle jeho názoru v sobě „vojenské aliance nenesly velké záruky bezpečnosti“.³³⁴ Odzbrojení a arbitráž, podřízené autoritě Společnosti národů, byly podle něj jediným způsobem jak dosáhnout bezpečnosti a míru.³³⁵ Georges Bonnet označil MacDonalduvu řeč za monotónní a neurčitou; Londýn podle jeho názoru

³³² „MacDonaldovým cílem bylo opět vytvořit důvěrné vztahy s Francií a Itálií, rozhýbat stagnující jednání o reparacích, přimět Francii k vyklizení Porúří a přivést Německo zpět do společenství národů.“ Nicolson, H., Georg V., München 1954, s. 427.

³³³ Již na druhém zasedání vlády proto hovořil o nutnosti „přátelských vztahů“ a o „spolupráci“ s Francií. O několik dní později si do svého deníku poznamenal: „Francie musí dostat druhou šanci. Nabídnou jí spolupráci, ale musí se chovat rozumně a vzdát se své domýšlivé a sobecké politiky. To je můj první úkol. Odzbrojení a problémy s ním spojené musí počkat.“ Krieger, W., Labour Party and Weimarer Republik. Ein Beitrag zur Aussenpolitik der britischen Arbeiterbewegung zwischen Programmatik und Parteitaktik (1918-1924), Bonn 1978, s. 322. MacDonald vinil Francii, že okupací Porúří nejen podkopala německé hospodářství, ale i ohrozila ještě nepřilíš pevné republikánské zřízení. Cohrs, P. O., The Quest for a New Concert of Europe: British Pursuits of German Rehabilitation and European Stability in the 1920s. In: Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 41.

³³⁴ Srv. Jacobson, J., Locarno, Britain and the Security of Europe. In: Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 22. „Francouzská politika bezpečnosti, založená na zbrojení a aliancích, byla považována za typický příklad přežití předválečného systému.“ Tucker, W. R., The Attitude of the British Labour Party towards European and Collective Security Problems 1920-1939, Genève 1950, s. 97. Vojenské aliance jsou jako „hořčičné semínko, z něžž nakonec vyroste strom, který zastíní celé nebe, a my se ocitneme ve stejné vojenské situaci, v níž jsme se nacházeli v roce 1914“. Gordon, M. R., Conflict and Consensus in Labour's foreign policy, 1914-1965, Stanford 1969, s. 48-49.

³³⁵ Kleine-Ahlbrandt, L., The Burden of Victory. France, Britain and Enforcement of the Versailles Peace, 1919-1925, Lanham, New York, London 1995, s. 165. „Náš zájem na zachování míru je mnohem větší než náš zájem na vzniku obranného mechanismu. Je snadné vytvořit obranný mechanismus, ale dejte si pozor, abyste jeho vytvořením nezničili naději na mír“. Jordan, W. M., Great Britain, France and the German Problem 1918-1939. A Study of Anglo-French Relations in the Making and Maintenance of the Versailles Settlement, London 1971, s. 202.

hledal jen záminku, jak donutit Francii k odzbrojení. „Je neznepokojuje Německo, ale síla francouzské armády“, prohlásil na závěr ironicky.³³⁶

V Ženevě se projevil, ostatně jako již poněkoli káté od konce války, rozdílné britsko-francouzské chápání pojmu kolektivní bezpečnost i odlišné hledání způsobu, jak k ní dospět. Londýn nahlížel na evropský kontinent prizmatem svých specifických zájmů, a v tom se britská zahraniční politika, nezávisle na tom, zda ve Whitehallu seděli konzervativní či labourističtí ministři, příliš nelišila od doby před první světovou válkou. Kabinet odmítal přijmout jakékoli závazky, jež by se příliš dotýkaly suverenity státu; těžiště zájmů Velké Británie neleželo v Evropě, byť by si to ostatní státy, a především Francie, sebevíc přály.³³⁷ Zájmem Paříže bylo, na rozdíl od Londýna, dosažení skutečné bezpečnosti pokud možno pro všechny evropské státy prostřednictvím systému vojenských aliancí. Francie pokládala svůj spojenecký systém za nástroj mocenského postavení a chápala Společnost národů především jako kontrolní organismus v rámci versailleského mírového systému.

Britská vláda, vědoma si francouzského zklamání kvůli odmítnutí Smlouvy o vzájemné pomoci, byla nucena přijít s nějakým alternativním plánem, jenž by odstranil její hlavní nedostatky.³³⁸ Jeden z britských delegátů, lord Parmoor,³³⁹ přišel s návrhem, jak řešit bezpečnost v Evropě. Podstatná byla pro něj „supremace mezinárodního práva“, kterou měly zajistit mezinárodní soudní tribunál a co nejrychlejší odzbrojení. Herriot naopak prosazoval skutečnou bezpečnost; vzájemná pomoc mezi státy v případě nebezpečí měla být smluvně zakotvena. Britská, spíše teoretická

³³⁶ Tamtéž. Podle francouzského premiéra Herriota „zůstal Ramsay MacDonald u planých abstrakcí, jež sám odsuzoval ... a byl více negativní než pozitivní“. Herriot, E., *Jadis: D'une guerre à l'autre*, Paris 1952, s. 169.

³³⁷ Britská politika ve 20. letech 20. století obsahovala ideu omezených závazků. Jonhson, G., *The Berlin Embassy of Lord D'Abernon, 1920-1926*, Basingstoke 2002, s. 108.

³³⁸ Kitching, C., *Britain and the Problem of International Disarmament 1919-1934*, London, New York 1999, s. 81.

³³⁹ Charles Alfred Cripps, 1. baron Parmoor.

arbitráž se opět střetla s požadavkem Francie na reálnou kolektivní bezpečnost v Evropě.³⁴⁰

V noci z 5. na 6. září 1924 požádal MacDonald o rozhovor československého ministra zahraničí Edvarda Beneše. Ten poté hovořil i s Herriotem. Zrodila se tak společná rezoluce britského a francouzského premiéra, jež byla druhý den jednomyslně přijata Valným shromážděním a která nasměrovala činnost V. shromáždění Společnosti národů „ke všem třem aspektům bezpečnostního problému: omezení zbrojení, arbitráž, garancie“.³⁴¹

Na základě této rezoluce byla z odzbrojovací komise vyčleněna zvláštní subkomise, tzv. Výbor dvanácti.³⁴² Největší překážkou pro dosažení dohody se stala britská účast na sankcích proti případnému agresorovi. Londýn nakonec ustoupil a s účastí na nich souhlasil. Labouristický premiér sice výrazně přispěl ke zdaru jednání v Ženevě, zároveň však porušil tradici britské zahraniční politiky, která vždy odmítala poskytnout vojenské síly k obraně cizích zájmů. Nyní se stala reálnou možností, že britské loďstvo, „symbol britského impéria a pýcha každého Angličana“, vypluje ve službách Společnosti národů.³⁴³ Zástupci konzervativního tisku ve Velké Británii vyjádřili s návrhem Protokolu ostrý nesouhlas. Podle listu *Saturday Review* hrozilo nebezpečí, že loďstvo bude „komunalizováno, nabídnuto jako městské lázně chudým obyvatelům“.³⁴⁴

³⁴⁰ Dejmek, J., *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918-1938)*, Praha 2003, s. 108.

³⁴¹ Břach, R., *Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924. Historie a vojenství XLI*, 1992, č. 6, s. 39. Srv. rovněž Marquand, c. d., s. 354; Paul-Boncour, J., *Entre deux guerres. Souvenirs sur la IIIe République. Les lendemains de la victoire 1919-1934*, Paris 1945, s. 152.

³⁴² Oficiálně to byla IV. subkomise III. komise! Členy byli Arthur Henderson, J. Paul-Boncour, E. Beneš a další. Československý ministr zahraničí se stal předsedou výboru.

³⁴³ Tento krok vyvolal ostrý nesouhlas opozice. Břach, *Ženevský protokol*, s. 40. „Myšlenka, že by nyní měla [Velká Británie – L. N.] předstoupit před arbitrážní orgán, nebýt soudcem, ale stranou – imperiálně cítící Angličany pobuřovala.“ Břach, R., *Československo a Evropa v polovině dvacátých let*, Praha, Litomyšl 1996, s. 24. Ke kritice Protokolu se přidal i šéf Admirality Frederic John Napier Thesiger, první vikomt Chelmsford. V memorandu věnovaném odzbrojení a kolektivní bezpečnosti napsal, že „Admiralita hledí s obavami“ na dokument, „který se nyní připravuje v Ženevě“. Srv. *The National Archives*, London, Kew (dále NA), CAB 24/168, C.P. 456 (24), 27th September, 1924.

³⁴⁴ Thompson, J. A., *British Conservatives and Collective Security 1918-1928*, unpublished Ph.D. thesis, Stanford University 1966, s. 65.

Daily Mail označil jakýkoli nápad na zmezinárodnění byť jen části britské flotily za „bláhový plán“; *Daily Express* odmítl internacionalizaci něčeho, co musí zůstat národním bohatstvím.³⁴⁵ Jedinou výjimkou v hodnocení Protokolu mezi konzervativním tiskem zůstal list *The Spectator*. Pokud by byl dokument přijat, znamenalo by to podle jeho vyjádření začátek „období vlády zákona“ v Evropě.³⁴⁶

Práce subkomise nerušeně pokračovaly a 1. října 1924 byl předložen plenárnímu zasedání Společnosti národů Protokol o smírném vyřizování mezinárodních sporů (Ženevský protokol).³⁴⁷ O den později byl návrh schválen a zástupcům jednotlivých států bylo doporučeno, aby ho jejich vlády ratifikovaly. Zvolením formy protokolu se dokument stal pro signatářské státy závaznou interpretací a doplňkem Paktu Společnosti národů.

Ženevský protokol vnímali jeho architekti jako velkou naději pro poválečnou Evropu.³⁴⁸ Dokument nabízel řešení několika zásadních problémů spojených s kolektivní bezpečností. Útočná válka byla zakázána. Signatáři se měli zavázat, že nevstoupí do ozbrojeného konfliktu kvůli prosazení svých zájmů s výjimkou, že by se jednalo o souhlas nebo nařízení Rady Společnosti národů. V případě, že by vzniklý spor nebyl urovnán vzájemnou dohodou, nabízel Protokol jako řešení buď rozhodnutí Stálého soudního dvora pro mezinárodní spravedlnost, nebo rozhodčí výrok arbitrážní komise. Jako agresor byl definován stát, jenž by se uchýlil k válce navzdory výsledku smířčí procedury předpokládané Protokolem.

³⁴⁵ *Daily Mail*, 19. září 1924; *Daily Express*, 22. září 1924.

³⁴⁶ Thompson, *British Conservatives*, s. 67.

³⁴⁷ O den dříve telegrafoval ze Ženevy Edvard Beneš a informoval o přijetí Protokolu československé ministerstvo zahraničí. „Politicky to má dalekosáhlý dosah a mění to politické poměry evropské, bude-li ovšem Anglie a Francie ratifikovati,“ napsal. Beneš, E., *Cirkulární telegramy 1920-1935*. Z dokumentů Archivu ministerstva zahraničních věcí České republiky k vydání připravil Jindřich Dejmek, Praha 2002, s. 84-85.

³⁴⁸ Srv. Noel-Baker, P., *The Geneva Protocol*, London 1925, s. 1-6. Srv. rovněž Marquand, c. d., s. 355. Kdyby byl Ženevský protokol schválen, domníval se Hugh Dalton, uklidnil by Francii a znamenal by velkou naději pro jednání o konečném odzbrojení. Dalton, H., *Call Back Yesteraday*. *Memoirs 1887-1931*, London 1953, s. 170.

V takovém případě nastupovaly proti útočníkovi sankce. Signatáři se jich měli účastnit s ohledem na svou geografickou polohu a vojenskou sílu.³⁴⁹

Mohlo se zdát, že problém kolektivní bezpečnosti je vyřešen. „Francie byla navnaděna na odzbrojení britským slibem účasti v systému kolektivní bezpečnosti; Británie naopak souhlasila se svou účastí v systému kolektivní bezpečnosti výměnou za francouzské odzbrojení.“³⁵⁰ Francie a devět dalších států podepsaly Protokol ještě před skončením jednání Valného shromáždění; francouzský ministr zahraničí Aristide Briand ho dokonce považoval za vrchol své politické kariéry. „Rychlé přijetí, kterého se ve Francii Ženevský protokol dočkal, lze vysvětlit skutečností, že v podstatné míře předpokládal zachování statu quo vytvořeného mírovými smlouvami,“ napsal Peter Urbanitsch.³⁵¹ Lord Parmoor litoval, že nemohl následovat Briandova příkladu. Premiér jej totiž požádal, aby jménem britské delegace nepodepisoval.³⁵²

Opak tak byl spíše pravdou. Existence Protokolu byla již v momentě svého zrodu vážně ohrožena.³⁵³ Premiér a ministr zahraničí MacDonald se totiž rozhodoval téměř bez konzultací s vládními kolegy.³⁵⁴ Britští delegáti, Parmoor a Arthur Henderson, rovněž jednali bez porady se státními úředníky. Další vážný problém představovala skutečnost, že labouristický kabinet byl menšinový; v Dolní sněmovně se musel spoléhat na toleranci liberálů.

³⁴⁹ Srv. Orde, A., *Great Britain and International Security 1920-1926*, London 1978, s. 68-69; Grayson, R. S., *Austen Chamberlain and the Commitment to Europe. British Foreign Policy, 1924-1929*, London, Portland 1997, s. 33; Kitching, c. d., s. 81. Ženevský protokol v sobě spojoval britskou ideu, podle níž bylo odzbrojení nutné pro dosažení bezpečnosti, a francouzský požadavek bezpečnosti, bez níž naopak nebylo možné dosáhnout odzbrojení. Sharp, A., *Anglo-French Relations from Versailles to Locarno, 1919-1925: The Quest for Security*. In: Sharp, A., Stone, G., *Anglo-French Relations in the Twentieth Century. Rivalry and Cooperation*, London and New York 2000, s. 131.

³⁵⁰ Marquand, c. d., s. 355.

³⁵¹ Urbanitsch, P., *Großbritannien und die Verträge von Locarno*. Diss., Wien 1968, s. 5.

³⁵² Kitching, c. d., s. 82. Premiér chtěl počkat, až se s dokumentem seznámí ostatní členové kabinetu a parlament.

³⁵³ Část *Labour Party* se totiž postavila proti Protokolu. Srv. Gordon, c. d., s. 51-53; Crowe, S. E., *Sir Eyre Crowe and the Locarno Pact. The English Historical Review* 87, 1972, No. 342, s. 51. „Antifrancouzské citění dosáhlo uvnitř Labour Party gargantuovských rozměrů.“ Gilbert, M., *The Roots of Appeasement*, London 1966, s. 106.

³⁵⁴ Most, E., *Grossbritannien und der Völkerbund. Studien zur Politik der Friedenssicherung 1925-1934*, Frankfurt am Main, Bern 1981, s. 62.

Na konci října 1924 vypukla ve Velké Británii vnitropolitická aféra, na jejímž konci byl pád vlády a nové parlamentní volby.³⁵⁵ Ty skončily drtivým vítězstvím konzervativní strany, která se po necelém roce v opozici opět vrátila k moci.³⁵⁶ Novým premiérem se stal Stanley Baldwin,³⁵⁷ jenž nominoval na post šéfa *Foreign Office* jednoho z vedoucích představitelů vnitrostranické opozice Austena Chamberlaina, jenž patřil ke kritikům ukončení spolupráce s liberály v roce 1922.³⁵⁸ Při svém výběru si byl premiér dobře vědom skutečnosti, jakého muže zvolil. Dal tím jasně najevo, že zahraniční politika konzervativní vlády se bude diametrálně lišit od té, jež prováděl lord George Nathaniel Curzon. To, že Chamberlain Baldwinovu nabídku přijal, znamenalo konec rozkolu v konzervativní straně a období 1924-1929 tak lze označit za „zlatá léta“ této strany v meziválečné éře. Nový ministr zahraničí hodlal podle svých slov hrát roli „čestného makléře“ v kontinentálních záležitostech.³⁵⁹

Vítězství konzervativců nicméně znamenalo vážné narušení plánů všech, kteří podporovali Ženevský protokol, a naopak posílilo naděje jeho

³⁵⁵ Jednalo se o tzv. Zinověvův dopis. Jeho náplní byla výzva britské komunistické straně, aby zmobilizovala proletariát na podporu ratifikace nedávno podepsané britsko-sovětské obchodní smlouvy a aby se připravila na ozbrojené povstání a třídní boj proti kapitalistickému zřízení ve Velké Británii. Ačkoli dnes není pochyb o tom, že dopis byl padělek, jeho obsah ovlivnil vnitropolitické klima ve Velké Británii a spolu s Campbellovým případem a jednáními o britsko-sovětských obchodních smlouvách napomohl k volební porážce labouristů. Blíže srv. Novotný, L., *Der Sinowjew Brief. Prague Papers on History of International Relations* 2006, s. 201-227.

³⁵⁶ Konzervativci získali 413 křesel, labouristé sice 40 mandátů ztratili a obsadili jich tak 151, ale obdrželi o milión více hlasů oproti minulým volbám. Skutečnými poraženými se stali liberálové. Zůstalo jim pouhých 40 křesel. Srv. Kleine-Ahlbrandt, c. d., s. 174. K atmosféře kolem voleb srv. *The Leo Amery Diaries. Volume I: 1896-1929*, ed. by Barnes, J., Nicholson, D., London, Melbourne, Sydney, Auckland, Johannesburg 1980, s. 388-389.

³⁵⁷ Srv. *Baldwin Papers. A Conservative Statesman 1908-1947*, ed. by Williamson, P., Baldwin, E., Cambridge 2004, s. 163-165. K vytváření nové vlády srv. Dutton, D., *Austen Chamberlain: Gentleman in Politics*, Bolton 1985, s. 231-233.

³⁵⁸ Chamberlain byl zkušený politik, svůj první vládní post získal již v roce 1895. Dutton, D., *Austen Chamberlain as Foreign Secretary. History Review*, 2001, Issue 39, s. 9. O jeho nástupu do úřadu a vztazích s podřízenými srv. Maisel, E., *The Foreign Office and Foreign Policy, 1919-1926*, Sussex 1994, s. 155-156.

³⁵⁹ Velká Británie se měla stát nejdůležitějším faktorem při udržení evropské stability. McKercher, B. J. C., *Old Diplomacy and New: the Foreign Office and Foreign Policy, 1919-1939*. In: *Diplomacy and World power. Studies in British Foreign Policy 1890-1950*, ed. by Dockrill, M., McKercher, B., Cambridge 1996, s. 96. Hodnocení osoby Austena Chamberlaina srv. například Břach, Československo a Evropa, s. 16-17. Chamberlain zpočátku nevěřil, že se právě on stane ministrem zahraničí. Srv. *The Austen Chamberlain Diary Letters. The Correspondence of Sir Austen Chamberlain with his Sisters Hilda and Ida, 1916-1937*, ed. by Self, R., Cambridge 1995, s. 263.

odpůrců (především představitelů státní správy a dominií).³⁶⁰ Zásadními otázkami při rozhodování o Protokolu se staly šíře závazků, které by měl Londýn akceptovat, a míra jeho angažovanosti na kontinentě.³⁶¹

Několik dní po nástupu do úřadu předal Chamberlain vládě dokument, jenž vypracovali členové *Central Departement* na ministerstvu zahraničí a který pojednával o naléhavosti řešení problému francouzské bezpečnosti.³⁶² Úředníci v něm psali, že první zásadní problém evropského kontinentu, německé reparace, upravil Dawesův plán. Další dva, mezispojenecké dluhy a otázka bezpečnosti, na své řešení podle jejich názoru zatím čekají.³⁶³

O den později (10. listopadu 1924) ministr zahraničí prohlásil, že je bezpodmínečně nutné zachovat jednotu Britského impéria, což v praxi neznamenal nic jiného, než že vláda bude přihlížet k názoru dominií.³⁶⁴ Austen Chamberlain pochopil, že Velká Británie by se svým podpisem Protokolu mohla dostat do pozice, kdy její závazky, vyplývající z dokumentu, budou neomezené, a chtěl tomu zabránit. Ministrovu reakci na Ženevský protokol je rovněž nutno sledovat v kontextu jeho postoje k ústředním problémům britské zahraniční politiky, jež od konce války „úspěšně vzdorovaly pokusům britských státníků je řešit“.³⁶⁵

³⁶⁰ Tajemník vlády Maurice Hankey napsal 24. listopadu premiéru Baldwinovi, že lord Cecil je ve vládě jedinou osobou, která kdy pronesla o Ženevském protokolu něco dobrého. Roskill, S., Hankey. *Man of Secrets*, Volume II, 1919-1931, London 1972, s. 393.

³⁶¹ Již v roce 1921 sdělil lord Curzon francouzskému velvyslanci: „Je třeba mít na paměti, že britská zahraniční politika není v tuto chvíli pouze politikou vlády v Downing Street, ale je politikou Impéria, a názory premiérů našich vzdálených dominií musí být rovněž brány v úvahu.“ Jordan, c. d., s. 211. „Na dění v Evropě se tradiční anglická politika dívala jako na něco, co se děje mimo ni, co ji zajímá pouze potud, pokud se dotýká její vlastní moci a bezpečnosti.“ Břach, Československo a Evropa, s. 17. O faktickém konci Ženevského protokolu píše i Jindřich Dejmek. Dejmek, c. d., s. 112. Srv. i Robbins, K., *The Chamberlains and Europe*. Prinz-Albert-Gesellschaft. Prince Albert Society. Essays, ed. by Franz Bosbach, Coburg 2007, s. 10.

³⁶² Podobný elaborát vypracovali úředníci *Foreign Office* již pro premiéra MacDonalda. Jednalo se o dlouhodobější koncepci britské zahraniční politiky vůči kontinentu, tedy o něco, co nebylo za lorda Curzona možné. Srv. Maisel, c. d., s. 134-138.

³⁶³ NA, CAB 24/168, C.P. 481 (24), November 9, 1924. Podle autorů memoranda zajímala francouzské politiky v tuto chvíli nejvíce otázka bezpečnosti. Velká Británie se proto tomuto problému musí věnovat se zvýšenou pozorností, doporučovali.

³⁶⁴ Domínia se vyjádřila jasně. Jihoafrická unie a Nový Zéland byly ostře proti, Kanada a Austrálie zahalily svá prohlášení do mírného odmítnutí. Ministr zahraničí rovněž nesouhlasil s návrhem jednat s Německem o problému bezpečnosti. Při jedné příležitosti hovořil o britském přání „mít důvěrnější přátelské vztahy s bývalými spojenci než s ostatními státy“. Gilbert, c. d., s. 111.

³⁶⁵ Dutton, Austen Chamberlain: *Gentleman in Politics*, s. 238.

Za jeden z hlavních nedostatků Versailleské mírové smlouvy lze označit pouze dočasné řešení francouzsko-německých vztahů. Německo bylo i po roce 1919 potenciálně nejsilnějším státem v Evropě, zároveň ale neskrývalo své rozhořčení z ponížení, jež mu mírová smlouva připravila. Francie, na druhé straně, naléhavě usilovala o zachování stavu z roku 1919. Chamberlain rozuměl lépe než jeho předchůdci obavám francouzské diplomacie;³⁶⁶ v jeho osobě tak Paříž našla pravděpodobně největšího zastánce, jaký kdy *Foreign Office* šéfoval.³⁶⁷ Ministr zahraničí doufal, že se mu podaří zmírnit francouzský strach z Německa a prosadit uvolnění napětí na kontinentě. Byl přesvědčen, že jakákoli účinná dohoda mezi Francií a Německem je možná pouze za předpokladu aktivní účasti Velké Británie.³⁶⁸

Premiér Baldwin vnímal Protokol obdobně jako Chamberlain. Kabinet proto bude podle něj nucen postupovat tak, že bude „zavázán podniknouti šetření v dohodě s dominii“.³⁶⁹ V případě, že by vláda dokument přijala a nepřesvědčila o jeho prospěšnosti i zámořské části impéria, hrozil podle jeho názoru Britské říši vážný a velmi obtížně překonatelný rozkol. Někteří členové kabinetu dokonce zastávali názor, podle něhož by bylo nejlepší cestou k prosazení britských zájmů do dění na kontinentě vůbec nezasahovat.³⁷⁰

Na začátku prosince 1924 se britský ministr zahraničí zastavil na cestě do Říma v Paříži, aby se dověděl, jaký názor na Protokol má Herriot. Chamberlain dospěl po rozhovoru s ním k závěru, že Francie dokument

³⁶⁶ Při setkání v březnu 1925 mu Herriot sdělil, že očekává „s hrůzou“, že Německo „nás za deset let opět napadne“. Petrie, Ch., *The Life and Letters of the Right Hon. Sir Austen Chamberlain, K.G., P.C., M.P.*, volume II, London, Toronto, Melbourne, Sydney 1940, s. 263. „Prvořadým úkolem Austena Chamberlaina bylo zbavit Francouze strachu z Německa, který v nich přetrvával.“ Jordan, c. d., s. 55.

³⁶⁷ „Austen Chamberlain byl výchovou i názorově přítelem Francie“. Petrie, Ch., *Die Chamberlains*, Leipzig 1938, s. 182.

³⁶⁸ „Potřebuji prostředníka a čestného makléře, aby je dal dohromady.“ *The Austen Chamberlain Diary Letters*, s. 266.

³⁶⁹ Dejmek, *Nenaplněné naděje*, s. 112.

³⁷⁰ Jednalo se o Curzona nebo Churchilla. Podle nich byla účast Velké Británie v první světové válce „tragickou odchylkou“ od britské politiky, jež by se už nikdy neměla opakovat. Chamberlain s nimi nesouhlasil. „Jestli se stáhneme z Evropy ... bez váhání říkám, že šance na trvalý mír bude promeškána.“ Dutton, *Austen Chamberlain as Foreign Secretary*, s. 10. Kancléř lancasterského vévodství Robert Cecil si neodpustil kritiku Francie: „Zatímco jsme slyšeli mnoho o nutnosti francouzské bezpečnosti, nutnost bezpečnosti pro ostatní národy v Evropě nemá pro mír o nic menší význam“. Johnson, *The Berlin Embassy*, s. 110.

podporuje a chce, aby ho ratifikovaly i ostatní státy.³⁷¹ Stejný dojem v něm zanechal i belgický ministr zahraničí Paul Hymans. Benito Mussolini se naopak klonil k odmítnutí Protokolu.³⁷²

Nový ministr zahraničí našel velmi brzy společnou řeč se svými úředníky, kteří většinou odmítali britské angažmá v evropských záležitostech přinejmenším v té míře, jak je stanovil Protokol. Na druhou stranu si Chamberlain uvědomil, že přímé odmítnutí bez nějaké alternativy by bylo špatným přístupem, jenž by ve svém důsledku znamenal promarnění atmosféry spolupráce, kterou vytvořil premiér Ramsay MacDonald.³⁷³

Zástupci *Foreign Office* přesto dospěli k názoru, že dokument je pro Velkou Británii příliš svazující. Ministr zahraničí například souhlasil nejen s názorem stálého podtajemníka na ministerstvu zahraničí sira Eyreho Crowa,³⁷⁴ ale i ostatních podřízených, kteří nepovažovali Ženevský protokol za ideální prostředek k vytvoření stability v Evropě.³⁷⁵ O několik dní později se k nim přidali členové Výboru imperiální obrany (*Committee*

³⁷¹ Srv. Documents on British Foreign Policy 1919-1939 (dále jen DBFP), ed. by Medlicott, W. N., Dakin, D., Bennett, G., First Series, Volume XXVI (Central Europe and the Balkans 1924, German Affairs 1924), London 1985, Memorandum of a Conversation between Mr. Chamberlain and M. Herriot, No. 608, December 5, 1924, s. 954-960. Protokol měl podle Herriota pro Francii velký význam a britskému kolegovi sdělil, že jeho země požaduje největší možnou míru bezpečnosti. Chamberlain k tomu poznamenal: „Učinil na mě dojem, že i kdyby byl protokol podepsán, bude stejně nastolena otázka vzájemného paktu“ (s. 956). Šéf *Foreign Office* však zatím nebyl schopen ani naznačit, jakým směrem se bude ubírat rozhodovací proces britské vlády.

³⁷² Orde, c. d., s. 72.

³⁷³ List *The Economist* o situaci, v níž se ocitla britská vláda, na počátku ledna 1925 napsal: „V tomto roce se budeme muset rozhodnout, jakým způsobem a do jaké míry jsme připraveni spolupracovat s ostatními národy, abychom prosadili mír. Toto bude zdaleka nejpodstatnější a nejdůležitější rozhodnutí roku 1925.“ Thompson, c. d., s. 70. Autor uvádí špatnou citaci 3. ledna 1924.

³⁷⁴ Eyre Crowe vykonával post stálého podtajemníka v letech 1920-1925. S příchodem Austena Chamberlaina se mu dostalo ministra zahraničí, s nímž si dokonale rozuměl. „Chamberlainova a Croweho spolupráce ... se stala mocným, i když příliš krátkým faktorem v zahraniční politice.“ Baldwin jej dokonce označil za „nejschopnějšího státního úředníka Koruny“. Srv. Goldstein, E., *The Evolution of British Diplomatic Strategy for the Locarno Pact, 1924-1925*. In *Diplomacy and World Power. Studies in British Foreign Policy 1890-1950*, ed. by Dockrill, M., McKercher, B., Cambridge 1996, s. 127.

³⁷⁵ Sir Eyre Crowe považoval dokument za nebezpečný pro Britské impérium; žádná vláda ho podle něj nemohla přijmout. Srv. NA, FO 371/10571, W 9974/134/98, Minute by Sir E. Crowe, November 17, 1924. Podle Chamberlaina nebyl pro Británii bezpečnostní hranicí kanál La Manche, ale východní hranice Francie. NA, CAB 2/4, Committee of Imperial Defence, Minutes of the 192nd Meeting, December 16, 1924; odmítavý postoj vlády srv. NA, FO 371/10571, W 9879/134/98, Foreign Office to the Secretary-General, League of Nations (Geneva), November 15, 1924.

of Imperial Defence, dále jen CID),³⁷⁶ v jehož čele stál Chamberlainův a MacDonaldův předchůdce George Nathaniel Curzon.³⁷⁷ Ten trval na tom, že se body, které v sobě Protokol obsahuje, dotýkají nejen bezpečnosti, ale téměř samotné existence Británie a impéria. Britské loďstvo se podle něj mohlo dostat do nejasné, nucené, ale především ponižující pozice.³⁷⁸ Curzon rovněž nijak neskrýval svůj odpor k Francii, a také proto Protokol odmítal.³⁷⁹ Nesouhlas s dokumentem vyjádřily i ministerstva obchodu a financí. Ekonomické sankce, jež Protokol obsahoval, mohly podle názoru obou úřadů způsobit britskému obchodu vážné ztráty.³⁸⁰

Členové Konzervativní strany také pochybovali o proveditelnosti univerzální arbitráže. Ne prvky mezinárodního práva, ale zájmy Velké Británie, potažmo konflikt se zájmy jiného státu zaujímaly v jejich úvahách rozhodující místo. Již v roce 1918 se Arthur Balfour zamyslel nad smyslem arbitráže: „Kdykoli mohu doporučit arbitráž, ale pokud zamýšlíte uzavírat arbitrážní smlouvy, abyste zabránili válkám, potom musíte rozšířit svůj dosah na i subjekty, u nichž se všeobecně předpokládá, že dosažení arbitráže bude velmi obtížné.“³⁸¹

Nejen Curzon, ale i ostatní ministři vnímali Protokol především jako nástroj francouzské bezpečnosti, a zde je nutno hledat základní námitku proti němu. Jak tedy dokument odmítnout, ptali se. Arthur Balfour prohlásil, že takový návrh nemá smysl, pokud se členem Společnosti národů nestanou i Spojené státy americké, ministr kolonií Leo Amery a ministr letectví Samuel Hoare navrhli připravit jiný plán, jenž by řešil

³⁷⁶ Skutečnost, že CID měl zkoumat důsledky Protokolu pro Velkou Británii, jasně odrážela názor vlády na tento dokument – kabinet ho nevnímal jako „počátek nového světového uspořádání, v němž by se jednotlivé státy pohybovaly na základě práva a spravedlnosti ... nýbrž jako vyjádření systému založeném na militaristickém myšlení...“ Urbanitsch, c. d., s. 7.

³⁷⁷ Formálně stál v čele CID Stanley Baldwin, ale protože se neúčastnil všech zasedání, přenechal tuto funkci Curzonovi. Další členové byli například Churchill, Amery, Balfour, Cecil a další.

³⁷⁸ NA, CAB 2/4, Committee of Imperial Defence, Minutes of the 190th Meeting, December 4, 1924. Podle Curzona by Protokol „ušťědřil řeznou ránu do kořenů národní suverenity“ a přeměnil by Společnost národů v to, čemu se Británie snažila vždy zabránit – vytvoření superstátu. Srv. rovněž Minutes of the 192nd Meeting, December 16, 1924.

³⁷⁹ Objevila se i teze, že byl velmi zahořklý, protože očekával, že se stane ministrem zahraničí. Grayson, c. d., s. 36. Na druhou stranu je nutno přiznat, že Curzon řídil schůze CID nestranně a dával všem stejný prostor.

³⁸⁰ Kitching, c. d., s. 82.

³⁸¹ The Times, 2. srpna 1918.

kolektivní bezpečnost. Ministr financí Winston Churchill zase obhajoval myšlenku vytvoření několika demilitarizovaných zón.³⁸²

Po návratu z Říma sdělil Chamberlain své dojmy CID. Prohlásil, že intenzivně vnímá důležitost rozhodnutí, které na něm leží. Hlavním pocitem, jenž nyní ovládá Evropu, byl podle něj strach. Ministr se zeptal členů výboru na jejich názor. Bylo by velmi snadné odmítnout Protokol, ale nenabídnout alternativu by podle něj znamenalo katastrofu. On sám se přikláněl k myšlence trojstranného paktu mezi Velkou Británií, Francií a Belgií.³⁸³ Lord Robert Cecil,³⁸⁴ jeden z členů výboru, navrhl, aby se přistoupilo k revizi Protokolu, spíše než k jeho nahrazení jinou formou spolupráce. Evropský mír nemohl být podle něj rovněž zajištěn bez účasti Německa. Na dvou schůzích CID (4. a 16. prosince 1924) padlo několik návrhů a bylo vysloveno mnoho názorů. Všechny obsahovaly základní myšlenku – Ženevský protokol je třeba odmítnout. Nakonec bylo rozhodnuto, že bude vytvořen podvýbor CID, který měl dokument prozkoumat a vydat o něm zprávu. Premiéři dominií měli být pozváni do Londýna k diskuzím o Protokolu.³⁸⁵

Když do britského hlavního města dorazily první odpovědi ze zámoří, bylo jasné, že nebude snadné uspořádat konferenci, na níž by se o věci diskutovalo. Vlády Nového Zélandu, Jihoafrické unie a Austrálie dokument jednoznačně odmítly. Důvody pro jejich negativní postoj byly

³⁸² Srv. Grayson, c. d., s. 36-37. Mezi ministry panovala všeobecná shoda, že prosté odmítnutí Protokolu by mohlo Londýn posunout do role jediné překážky řešení problému bezpečnosti a odzbrojení v Evropě. Rozdílná stanoviska nicméně panovala v názorech na další postup. Jacobson, J., *Locarno Diplomacy. Germany and the West 1925-1929*, Princeton, New Jersey 1972, s. 15.

³⁸³ Kaiser, A., *Lord D'Abernon und die englische Deutschlandspolitik 1920-1926*, Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris 1989, s. 336.

³⁸⁴ Edgar Algernon Robert Gascoyne-Cecil, syn významného konzervativního premiéra z přelomu 19. a 20. století. Ve vládě vykonával post kancléře lancasterského vévodství; byl odpovědný, po nezbytných konzultacích s ministrem zahraničí, za britské aktivity v záležitostech Společnosti národů.

³⁸⁵ NA, CAB 2/4, Committee of Imperial Defence, Minutes of the 192nd Meeting, December 16, 1924.

podobné – nesouhlas s povinnou arbitráží a nejasná pozice Spojených států.³⁸⁶

Jaká byla vůbec role Washingtonu? Velká Británie vyšla z první světové války sice jako vítěz, ale ohromné dluhy, které měla u svého bývalého spojence za mořem, ji donutily respektovat jeho názor. Podle člena kabinetu Balfoura nebyl Ženevský protokol bez účasti USA proveditelný a myslitelný. Na počátku roku 1925 přišla depeše z Washingtonu. Britský velvyslanec sir Esmé Howard hlásil, že americký ministr zahraničí Charles Evans Hughes Protokol odmítá a pokud by vstoupil v platnost, musejí být i nadále respektována práva neutrálních států.³⁸⁷ Ambasador doporučil vládě, aby v případě, že dokument přijme, navrhla Washingtonu uplatnění případných sankcí pouze po předcházející vzájemné dohodě.³⁸⁸

Na konci ledna 1925³⁸⁹ předložil Austen Chamberlain vládě memorandum, jehož obsah tvořila informace o postoji Spojených států amerických vůči Ženevskému protokolu. „Nemohl jsem se,“ psal ministr zahraničí, „vlády Spojených států formálně dotázat, což moji kolegové pochopí, ale z neoficiálních a důvěrných dotazů, které jsem učinil, je možné tvrdit, že postoj současné administrativy je všeobecně následující: Protokol v jejich očích obsahuje mnoho nejasností a doufají, že zanikne přirozenou cestou...“³⁹⁰

Podvýbor CID, který vznikl na konci roku 1924, dostal za úkol Protokol důkladně prozkoumat a vydat vládě doporučení, zda ho přijmout

³⁸⁶ Orde, c. d., s. 73. Kanadská vláda odpověděla až v březnu 1925, tedy v momentě, kdy Chamberlain, jménem britské vlády, Protokol definitivně odmítl. Irský svobodný stát zareagoval dokonce až v červnu 1925.

³⁸⁷ Kleine-Ahlbrandt, c. d., s. 177-178.

³⁸⁸ Most, c. d., s. 98-99.

³⁸⁹ Již v polovině ledna 1925 informoval ministr financí vládu o dojmu ze soukromých rozhovorů, které vedl v Paříži: „Převažujícím rysem byla francouzská obava ohledně vlastní bezpečnosti“, oznámil svým kolegům. NA, CAB 23/49, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 2 (25), 15th January, 1925.

³⁹⁰ NA, CAB 24/171, C.P. 48(25), January 27, 1925. Washington podle názoru Austena Chamberlaina vnímal Společnost národů s velkou nedůvěrou a hrozilo tak podle něj, že se evropské státy dostanou do konfliktu s Monroevou doktrínou. Podobně se o měsíc později vyjádřil i Frank Kellogg, jenž se stal v březnu 1925 americkým ministrem zahraničí. NA, CAB 23/49, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 7 (25), 11th February, 1925.

nebo odmítnout. Orgán měl zvážit všechny námitky vznesené proti dokumentu ze strany Curzona, *Foreign Office* a představitelů státní správy. Jeho činnost byla založena na předpokladu, že vláda by neměla odmítat něco, co nepodrobila důkladnému zkoumání; v případě negativního stanoviska se měl kabinet pokusit navrhnout nějakou alternativu.³⁹¹ Členy podvýboru se stali zkušení státní úředníci.³⁹²

Podvýbor dospěl velmi brzy k rozhodnutí, že je prakticky nemožné Protokol přijmout, protože jeho smysl je založen na povinné arbitráži a na automatických sankcích proti agresorovi, což by obojí mohlo omezit svobodu jednání britské vlády.³⁹³ Jeho členové rovněž nastolili problém souhlasu dominií.³⁹⁴ Bez jejich kladného stanoviska nemohl dokument přijmout ani Londýn. Na schůzce 19. prosince 1924 se členové podvýboru zabývali jednotlivými články Protokolu. Někteří z nich se obávali, že část závazků by mohla být interpretována v širším duchu, než by bylo pro Velkou Británii vhodné.³⁹⁵

Předseda podvýboru Maurice Hankey dospěl k názoru, že by se Londýn dostal do obtížné situace, kdyby se ocitl ve sporu s Francií. Toto nebezpečí vnímal jako reálné, pokud by byl Protokol odmítnut a nevznikla by žádná alternativní nabídka řešení problému kolektivní bezpečnosti. Nakonec přišel s návrhem geograficky omezeného paktu, jenž by byl ve

³⁹¹ NA, CAB 16/56, Sub-Committee of the CID on the Protocol for Pacific Settlement of International Disputes, G.P. (24), 1st Minutes, 18th December, 1924. Ve zprávě se uvádí, že členové by měli dospět k rozhodnutí do 10. ledna 1925.

³⁹² Předsedou se stal sir Maurice Hankey, dalšími členy byli sir Eyre Crowe, sir Arthur Hirtzel a sir Henry Lambert. Několik schůzek podvýboru navštívil i právní poradce *Foreign Office* sir Cecil Hurst.

³⁹³ „Myšlenka, že by nyní měla [Velká Británie – L. N.] předstoupit před arbitrážní orgán, nebýt soudcem, ale stranou – imperiálně cítící Angličany pobuřovala.“ Břach, Československo a Evropa, s. 24.

³⁹⁴ K problému stanoviska dominií se v prosinci 1924 vyjádřil i ministr zahraničí. Podotkl, že je ochoten co nejrychleji vyhovět jejich případným žádostem o informace či konzultace. „Ale v případě krize nesmí být Britské impérium paralyzováno, protože nikdo nemá kdekoli v tomto Impériu právo mluvit či jednat sám za sebe.“ Srv. NA, FO 371/10565, W 11200/4972/50, Mr. Austen Chamberlain (memorandum), 20th Dec., 1924.

³⁹⁵ NA, CAB 16/56, G. P. (24), 3rd Minutes, 19th, December 1924. Dále srv. i schůzky, které se konaly 23., 29. a 30. prosince 1924. NA, CAB 16/56, G. P. (24), 4th Minutes, 23rd December, 1924, 5th Minutes, 29th December, 1924, 6th Minutes, 30th December, 1924.

svých formulacích přesně definován. Ustanovení Protokolu viděl Hankey naopak jako velmi vágní.³⁹⁶

O změnách mluvili i ostatní členové podvýboru. Navrhli vypustit tezi o povinné arbitráži a především o zákazu provádění obranných vojenských opatření v průběhu hledání mírového řešení sporu. Podle nich by totiž mohla nastat absurdní situace, kdy se potenciální napadený dostane do obtížnější pozice než útočník. Přesněji měla být definována i povinnost přijmout opatření na podporu Paktu Společnosti národů. Tato doporučení či návrhy změn výrazným způsobem posunuly původní smysl Protokolu. Nebylo proto pravděpodobné, že by Francie s takto pojatým dokumentem souhlasila. Jedinou možností tak zůstal nějaký druh garančního paktu, který by byl „z britského pohledu přijatelnější než Protokol“.³⁹⁷

Byl předložen návrh deklarace, v níž by se britská, francouzská a belgická vláda zavázaly, že udržení nezávislosti a integrity jejich území hraničících se Severním mořem a Lamanšským průlivem bude patřit k životním zájmům zmíněných zemí. Členové podvýboru se domnívali, že takto pojatá deklarace by mohla Paříži a Bruselu stačit jako dostatečná britská garance jejich územní integrity. Již zde se objevily první náznaky budoucího Locarnského paktu. Objevila se totiž úvaha, zda do deklarace nezahrnout i Německo. Tato myšlenka však neuspěla, protože Britové se domnívali, že by Francie chtěla rozšířit jejich závazky i na východní sousedy Německa, což bylo pro Londýn nepřijatelné. Podvýbor vydal rovněž doporučení, aby se vláda domluvila s dominií a pokusila se shodnout s Francií a Belgií na bodech deklarace ještě předtím, než odpoví Společnosti národů ohledně Protokolu.³⁹⁸

³⁹⁶ NA, CAB 4/12, Committee of Imperial Defence, Miscellaneous Memoranda, No. 571-B, 23rd January, 1925. Srv. Roskill, S., Hankey. Man of Secrets, Volume II, 1919-1931, London 1972, s. 395. Hankey nesouhlasil s vojenskými závazky vůči Francii a Belgii, což podle něj Protokol obsahoval.

³⁹⁷ Kaiser, c. d., s. 344. „Závazky plynoucí z všeobecné smlouvy o bezpečnosti, jako byl Ženevský protokol, mohly pro Británii potenciálně znamenat závazek vojenské pomoci kterémukoli členu Společnosti národů, případně podřídit vlastní problémy arbitráži, a proto byly odmítnuty.“ Jacobson, Locarno, Britain and the Security of Europe, s. 14.

³⁹⁸ NA, CAB 4/12, Committee of Imperial Defence, Miscellaneous Memoranda, No. 559-B, 23rd January, 1925.

Mohlo by se zdát, že Ženevský protokol odmítli skoro všichni, kdo k němu měli co říct. Jejich názory lze shrnout do dvou bodů – příliš široce pojaté závazky, a to jak ekonomické, tak vojenské, a podřízení národní suverenity Společnosti národů. Přesto ve Velké Británii existovali jedinci, kteří dokument podporovali. Podle jejich názoru nebylo jeho cílem omezit suverenitu země. Lord Parmoor prohlásil, že Protokol neobsahuje větší povinnosti a nezavazuje signatáře účastnit se sankcí ve větší míře než Pakt Společnosti národů. Na druhou stranu je nutno přiznat, že zastánci Protokolu tvořili výraznou menšinu mezi britskými politiky a patřili spíše ke starší generaci, jež už neměla takový vliv na formování zahraniční politiky.³⁹⁹

Na počátku ledna 1925 vyvolal Austen Chamberlain diskuzi uvnitř *Foreign Office*, jejíž cílem byla debata o britské politice vůči evropskému kontinentu.⁴⁰⁰ Podle britského ministra zahraničí měla současná situace své kořeny v minulosti.⁴⁰¹ Šéf *Foreign Office* zastával názor, podle něhož „otázka bezpečnosti dnes dominuje politice všech kontinentálních národů“. Chamberlain hovořil o třech možných řešeních problému kolektivní bezpečnosti. Jako první zmínil britsko-francouzsko-belgický garanční pakt, jenž by mohl být rozšířen o Německo. Druhá možnost spočívala podle něj v jasném definování britských zájmů a ve stanovení stavu, který by pro Londýn znamenal *casus belli*. Třetí varianta byla založena na obraně životních zájmů Velké Británie v západní Evropě a zároveň na předpokladu nebýt zatažen do konfliktu kvůli Litvě nebo Polsku.⁴⁰²

³⁹⁹ Kitching, c. d., s. 83. Parmoor nebyl jediný, kdo Protokol podporoval. Mezi jeho zastánce patřil například i bývalý ministr zahraničí Edward Grey, nyní vikomt Grey z Fallodonu.

⁴⁰⁰ Požádal *Central a Western Department* o vypracování memoranda, jež by zhodnotilo současnou politickou situaci v Evropě.

⁴⁰¹ Odborný poradce ministerstva zahraničí (oficiální titul zněl *Historical Adviser*) James Wycliffe Headlam-Morley dostal za úkol zpracovat historický přehled pozice Velké Británie a pokusit se z něj vytvořit několik ponaučení pro současnost. Ačkoli psal svá memoranda pro *Foreign Office*, neměla žádný oficiální charakter a nevyjadřovala stanoviska vlády. Nabízela pouze jisté rady a poučení, za něž odpovídal jen on sám.

⁴⁰² NA, FO 371/11064, W 362/9/98, Minute by the Secretary of State, 4th Jan., 1925. Ministr předpokládal, že pokud by vypukla válka, Velká Británie by musela bojovat proti Německu. Londýn proto nemohl připustit zničení Francie nebo ovládnutí Nizozemí nepřátelským státem.

Chamberlain přesto považoval za nemožné hájit zájmy Londýna v západní Evropě a současně se vyhnout střetu kvůli Litvě, Polsku nebo Bessarábii. Neměl ani jasný názor, jaký postoj zaujmout vůči zmíněným zemím, a proto si přál slyšet stanoviska svých úředníků. Za tímto účelem svolal poradou, jež se měla konat 22. ledna a na níž měli jeho podřízení vyjádřit své názory. Ministr zahraničí, jak vidno, s konečným řešením nijak nespěchal, nýbrž naopak v této chvíli prokázal „svou důkladnost ... s níž hodlal k problému přistoupit“.⁴⁰³

V situaci, kdy Chamberlain dosud nebyl jednoznačně rozhodnut, jak k otázce kolektivní bezpečnosti přistoupit a kterou možnost jejího řešení vládě doporučit, byl po poradě z 22. ledna pověřen Harold Nicolson vypracováním memoranda, jež by zhodnotilo současný stav věcí.⁴⁰⁴

Už první věty jeho dokumentu hovořily jasnou řečí: „Obyvatelstvo impéria nepřijme úkol garantovat bezpečnost celé Evropy, jak si to přejí její národy.“ Nicolson odmítl do problému kolektivní bezpečnosti v Evropě zahrnout Rusko; podle jeho názoru byla tato země „spíš asijský než evropský problém“. Pro zbytek Evropy měl velmi zajímavé zhodnocení: „Všichni naši bývalí nepřátelé si přejí získat zpět, co ztratili; a všichni naši bývalí spojenci se bojí, že přijdou o to, co získali.“⁴⁰⁵

Hlavním předmětem obav pro Velkou Británii se podle Nicolsona muselo stát Německo. Ostatní poražené státy by mohly Londýnu způsobit jen dílčí nepříjemnosti. Rakousko bude problémem jen v případě svých snah o sjednocení s Německem, Maďarsko a Bulharsko mohou vyvolat konflikt pouze ve střední resp. jihovýchodní Evropě. Ale Berlín se v každém případě vzchopí a začne usilovat o získání polského koridoru a

⁴⁰³ Maisel, c. d., s. 165.

⁴⁰⁴ Harold Nicolson pracoval v *Central Department* na *Foreign Office*. Dohled nad koncipováním memoranda převzal Eyre Crowe. Sr. NA, FO 371/10727, C 2201/459/18, Memorandum by Mr. Harold Nicolson of Foreign Policy, prepared in pursuance of Directions of the Secretary of State, February 20, 1925. Německo disponovalo podle Nicolsona velkou vojenskou silou a dříve či později se mělo opět stát významným faktorem v Evropě. Londýn by se měl zaměřit na své vlastní zájmy a nezavazovat se k něčemu, co by veřejné mínění a dominia neschválily, doporučoval. Naděje na stabilitu v Evropě však podle něj představovala dohoda Britského impéria s Francií.

⁴⁰⁵ NA, FO 371/11065, W 2035/9/98, Foreign Office memorandum (Mr. Campbell and Mr. Nicolson), 23rd January, 1925.

Horního Slezska. Nejprve přijde na řadu podle Nicolsona nabídka mírové dohody o změnách. Když tato zklame, odhodlá se Německo k válce. Berlín se zcela určitě poučil a pokusí se vyhnout konfliktu s aliancí Francie, Británie a Ruska. „Osamocená Francie by mohla být poražena; Rusko se může stát německým spojencem; Británie se nesmí nechat opět zatáhnout do nepřátelství vůči Německu.“ Jeho útok, pokud by k němu došlo, očekával tak Nicolson ne proti Británii nebo Francii, ale proti Polsku.

A jaká byla pozice Paříže? Podle Nicolsona převládal u francouzských politiků strach. Francie se obávala útoku, a proto se aktivně podílela na vytvoření aliančních uskupení za východní hranicí Německa (Malá dohoda). Tento systém však v konečném důsledku nepřinesl posílení bezpečnosti Paříže, nýbrž jen rozšířil francouzské spojenecké závazky a přispěl k růstu německých negativních pocitů, napsal Nicolson. „Možná, že Společnost národů bude jednou schopná se vypořádat s hluboce zakořeněnými animozitami, v současné chvíli však nemůže přijít řešení problému bezpečnosti ze Ženevy.“⁴⁰⁶

Nicolson v této nejisté situaci na závěr svého memoranda doporučoval, aby se Velká Británie zaměřila především na sledování svých vlastních zájmů. Zahraničněpolitická izolace už nebyla podle něj možná. Prvořadým úkolem pro britské politiky měla podle něj být ochrana impéria a Velké Británie. Zájmy Evropy a jejích států byly pro něj druhořadé. Přesto, je třeba něco udělat, aby bylo zmírněno francouzsko-německé napětí, radil.

Německo by podle něj mělo akceptovat uzavření paktů o neútočení se sousedními státy, dokud nebudou uzavřeny problémy polského koridoru a Horního Slezska. Nyní by bylo totiž nanejvýš nebezpečné jen zmínit otázku revize mírových smluv. Bez uklidnění Francie není kolektivní bezpečnost možná, napsal Nicolson a pokračoval: „Jedinou nadějí pro evropskou stabilitu je nová dohoda s Francií.“⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Tamtéž.

⁴⁰⁷ Tamtéž. Orde, c. d., s. 77 uvádí, že memorandum vzniklo 23. ledna 1925; Grayson naopak dokument datuje o tři dny později, ačkoli o něm píše, že vznikl 23. ledna. Srv. c. d., s. 38, 69. Pro

Nicolsonovo memorandum z ledna 1925 se stalo oficiální zprávou pro *Foreign Office*.⁴⁰⁸ Při jeho podrobnějším zkoumání vyniká několik prezentovaných závěrů – Velká Británie nemůže garantovat bezpečnost pro celou Evropu; Londýn by se měl zaměřit na své vlastní zájmy; na druhé straně je však nemožné zůstat v izolaci, nýbrž je třeba se pokusit dohodnout s Bruslem a Paříží. Nicolson tedy Chamberlainovi doporučil, aby předložil vládě návrh na jednání o alianci s Francií, což plně korespondovalo s ministrovými představami.⁴⁰⁹ Otázkou ovšem zůstalo, jaký postoj v konečné fázi zaujme kabinet. Autor memoranda dospěl rovněž k závěru, že efektivní řešení problému kolektivní bezpečnosti nemůže zajistit Ženevský protokol, a přeneseně tedy ani Společnost národů, nýbrž pouze přímé jednání Británie s vybranými evropskými státy.

Jestliže Nicolsonův dokument doporučoval jednání jen s některými zeměmi, elaborát, jenž vznikl v únoru 1925, který vypracoval James Wycliffe Headlam-Morley, se klonil k odlišnému závěru. Autor se sice shodoval s Nicolsonem, že žádná mocnost by sama neměla kontrolovat oblast pobřeží Lamanšského průlivu a Severního moře, na druhé straně však přišel s variantou vůči Protokolu. Jeho ustanovení, společně s politikou Společností národů, podle něj zevšeobecnilo problémy, jež by nejlépe řešil orgán podobný koncertu velmocí z 19. století.

Velká Británie podle autora vždy tvořila součást Evropy a nejlepších výsledků dosahovala, když vystupovala aktivně. Její největší zájem poutala území Nizozemí a severní Francie, proto nemohla připustit, aby podléhala německému vlivu. Headlam-Morley dospěl k závěru, že garance územní integrity Belgie a Francie s sebou nutně nese i závazek zabránit narušení demilitarizovaného Porýní.

stabilitu Evropy musely být splněny dvě podmínky – britská snaha o dohodu s Belgií a Francií, a v případě nutnosti, závazek ke garanci jejich územní integrity. Srv. Maisel, c. d., s. 165-166. Ministr zahraničí předložil zkrácenou verzi memoranda vládě 19. února 1925.

⁴⁰⁸ Gábor Bátonyi hovoří o strategii tzv. omezených slibů. Bátonyi, G., *Britain and Central Europe 1918-1933*, Oxford 1999, s. 206.

⁴⁰⁹ O jeho frankofonní orientaci svědčí jeho výrok, podle něhož „měl rád Francii jako ženu, kvůli jejím vadám i přednostem“. *The Austen Chamberlain Diary Letters*, s. 265.

Autor memoranda, na rozdíl od Nicolsona, Chamberlaina a celé britské vlády, neodmítal britské angažmá ve střední a východní Evropě: „Jak každý ví, neuralgické body v Evropě tvoří Rýn, ale Visla, ne Alsasko-Lotrinsko, ale polský koridor a Horní Slezsko.“ Podle něj bylo v bytostném zájmu Londýna nedopustit, aby Berlín získal zpět svá bývalá území na východě. Tento úspěch by totiž znamenal nárůst německého sebevědomí a v konečném důsledku by se projevil v tažení na západ. „Pokusil se někdo domyslet, co by se stalo, kdyby došlo k novému rozdělení Polska nebo kdyby Československo bylo zmenšeno a rozděleno do té míry, že by zmizelo z mapy Evropy?“, ptal se Headlam-Morley a pokračoval: „Celý kontinent by se rázem ocitl uprostřed chaosu ... Představte si například, že by se Rakousko za určitých zvláštních okolností spojilo s Německem, že by Německo využilo nespokojenou menšinu v Čechách a požadovalo vytyčení nových hranic ... To vše by vedlo ke katastrofě.“⁴¹⁰

Malé země tak podle Headlam-Morleyho požadovaly pouze ujištění, že v případě vážné krize se budou moci spolehnout na účinnou pomoc. A tuto podporu jim musí slíbit i Velká Británie. Londýn by měl jasně deklarovat, že nedopustí žádnou změnu nového evropského uspořádání. Autor však nedoporučoval uzavřít formální spojenecké smlouvy se státy ve střední a východní Evropě. Pochopil, že tato varianta zahraniční politiky by u vládnoucích konzervativních elit neuspěla. Navrhl proto takový směr britské politiky, jenž by do řešení evropských záležitostí zahrnul i Německo.⁴¹¹

Při podrobnější analýze tohoto dokumentu vychází najevo, že Headlam-Morley prosazoval ideu jisté paralely v zahraniční politice Velké Británie ve vztahu k západní a východní Evropě, což Chamberlaina příliš neovlivnilo, neboť tuto myšlenku odmítal.⁴¹² Podle názoru ministra

⁴¹⁰ NA, FO 371/11064, W 1252/9/98, Memorandum by Mr. Headlam-Morley, February 12, 1925.

⁴¹¹ Tamtéž. Srv. rovněž Headlam-Morley, J. W., *Studies in Diplomatic History*, London 1930, s. 171-192.

⁴¹² Headlam-Morley byl tedy nucen vypracovat v březnu 1925 nové memorandum, v němž doporučil přijatelnější řešení v podobě uzavření garančních paktů. C. d., s. 156-171.

zahraničí mohl současnou situaci vyřešit pokus o obnovení koncertu velmocí za předpokladu, že se jeho součástí stane Německo.⁴¹³

Zatímco na *Foreign Office* posuzovali varianty budoucího britského postupu vůči problému kolektivní bezpečnosti, velvyslanec v Berlíně D'Abernon⁴¹⁴ pracoval na zcela odlišném schématu. Velvyslanec přitom vycházel z premisy, podle níž by měla Velká Británie poskytnout stejné garance Paříži i Berlínu. Dalším důvodem pro jeho iniciativu byla snaha zabránit vzniku britsko-francouzského paktu. Dospěl totiž k názoru, že rovnováha sil v Evropě je přímo ohrožena Francií a její politikou ve střední Evropě.⁴¹⁵ Odmítl rovněž krátkozrakou ideu, že po podpisu dohody mezi Velkou Británií a Francií bude snadné přizvat k této dohodě i Německo. Velvyslanec, jak vidno, uvažoval v intencích britské zahraniční politiky 19. a počátku 20. století, kdy bylo úkolem Londýna zabránit nejsilnější zemi na kontinentě stát se hegemonek v Evropě. Nyní byla podle něj hlavním protivníkem Francie.⁴¹⁶ Velvyslanec se navíc obával sblížení Berlína s Moskvou v případě jeho pokračující ostrakizace ze strany Londýna a Paříže. Ministr zahraničí nevnímal tyto obavy tak intenzivně, na druhé straně část jeho kolegů ve vládě s D'Abernonem souhlasila.

D'Abernon se proto již 29. prosince 1924 sešel s Carlem von Schubertem, německým státním sekretářem na ministerstvu zahraničí, aby mu doporučil oživení tzv. Cunova návrhu z roku 1922.⁴¹⁷ Německý ministr zahraničí Gustav Stresemann zpočátku považoval tuto ideu za obtížně

⁴¹³ NA, FO 371/11064, W 1252/9/98, Minute by Chamberlain, February 21, 1925. Německo mělo vstoupit do Společnosti národů a zároveň se stát plnoprávným členem koncertu velmocí. Chamberlain uvažoval podobně jako jeho předchůdce po skončení vídeňského kongresu v roce 1815 lord Castlereagh – co nejrychleji obnovit koncert velmocí.

⁴¹⁴ Edgar Vincent, baron D'Abernon. V roce 1926 byl povýšen na vikomta.

⁴¹⁵ Podle D'Abernona bylo nyní důležité, aby se do jednání o evropské bezpečnosti zapojilo i Německo. To mělo převzít iniciativu a ukázat tak *Foreign Office*, že Berlín má dobrou vůli a chce jednat. Urbanitsch, c. d., s. 29; srv. rovněž i Dutton, Austen Chamberlain: Gentleman in Politics, s. 242.

⁴¹⁶ NA, FO 371/10726, C 459/459/18, Lord D'Abernon to Mr. Chamberlain, January 7, 1925. Podle velvyslance nedovolovala současná situace Německu se vyzbrojit, a proto nepředstavovalo hrozbu. Dokonce označil Francii za větší hrozbu než jakou představovalo Německo před rokem 1914.

⁴¹⁷ Jeho podstatou byla smlouva, v níž se měly mocnosti, zainteresované na Rýnu, zřeknout války. Berlín byl rovněž připraven uznat územní status quo na Rýně.

proveditelnou. Pod dojmem možnosti upevnění britsko-francouzské spolupráce se však rozhodl tuto možnost podpořit.⁴¹⁸

Zde je nutno podrobněji prezentovat roli a vliv britského velvyslance v Berlíně na tvorbu německého memoranda. Je totiž otázkou, proč vyvíjel tak rozsáhlé úsilí směřující k zapojení Německa do jednání o kolektivní bezpečnosti. Na své diplomatické misi působil od roku 1920 a pochopil, že řešení bez Německa je pouze dočasné.⁴¹⁹ Možností britsko-francouzské dohody byl vážně zneklidněn a velvyslanci do Bruselu napsal: „Jsem jednoznačně proti jakémukoli paktu a naprosto odmítám věřit v účinnost [spojeneckého uspořádání – L. N.] v Porýní. Jsem nucen vrátit se k myšlence železné opony.“⁴²⁰ Dále se obával, že výsledky války nebezpečně vychýlily evropskou rovnováhu ve prospěch Francie.

D'Abernon proto dospěl k názoru, že je nutné přinutit německé odpovědné činitele k převzetí iniciativy. Na schůzce s von Schubertem mu podle Angely Kaiserové ideu memoranda dokonce vsugeroval. Názory ostatních historiků však prezentují velvyslancův vliv jako „jistou inspiraci“ nebo ho blíže nehodnotí.⁴²¹ Nejnovější výzkum, věnovaný D'Abernonově diplomatické misi, naznačuje, že se britský diplomat pokoušel von Schuberta přesvědčit, aby převzal iniciativu, a dokonce se snažil vzbudit dojem, že ví víc než jeho vláda. Německý politik však dospěl na konci rozhovoru k názoru, že jeho spoludebatující o celé situaci „moc neví“.⁴²²

⁴¹⁸ Stresemann se obával uzavření dohody bez Německa: „Smlouva o bezpečnosti bez Německa byla ale smlouvou o bezpečnosti proti Německu.“ Stresemann, G., *Vermächtnis: der Nachlass in drei Bänden*, Bd. 2, Berlin 1932, s. 112, srv. rovněž s. 98. Němečtí i francouzští zástupci si byli dobře vědomi skutečnosti, že bez aktivní účasti Velké Británie nelze doufat v úspěch celé akce. Kaiser, c. d., s. 339. Německo bylo nuceno jednat, protože bylo „žalostně izolováno, mělo ekonomické problémy a bylo odzbrojeno“. Enssle, M. J., *Stresemann's Diplomats Fifty Years after Locarno: Some Recent Perspectives*. *The Historical Journal*, vol. 20, No. 4, 1977, s. 941.

⁴¹⁹ „Žádný jiný diplomat neměl v Berlíně takové postavení a takový vliv.“ Břach, *Československo a Evropa*, s. 67. Velvyslanec se vyznal v německých poměrech i politice. Jeho hodnocení německými politiky asi nejlépe vystihuje Hans Luther: „Jestli kdy existoval nějaký cizinec, jemuž by mělo být Německo vděčné za pracně znovuzískanou svébytnost, tak to byl vikomt Edgar Vincent D'Abernon ...“ Luther, H., *Politiker ohne Partei. Erinnerungen*, Stuttgart 1960, s. 356. Srv. rovněž Connell, J., „The Office“. *A Study of British Foreign Policy and its Makers 1919-1951*, London 1958, s. 74.

⁴²⁰ Kaiser, c. d., s. 336.

⁴²¹ Tamtéž. Srv. rovněž Dejmek, *Nenaplněné naděje*, s. 122; Grayson, c. d., s. 39; Orde, c. d., s. 84.

⁴²² Johnson, *The Berlin Embassy of Lord D'Abernon*, s. 112. Podle Petera Urbanitsche nejednal D'Abernon podle pokynů z Londýna. Urbanitsch, c. d., s. 28.

Zatímco na německém ministerstvu zahraničí panovalo určité bezvládní,⁴²³ poslal D'Abernon Chamberlainovi na začátku ledna dokument, v němž hodnotil současnou situaci v Evropě. Šéf *Foreign Office* na něj reagoval slovy, podle nichž byla vláda v Berlíně slabá a nemohla prosadit vše, co si předsevzala.⁴²⁴

Dne 14. ledna 1925 se D'Abernon dostavil k dalším jednáním s von Schubertem, který tzv. Cunův návrh jako základ pro budoucí pakt odmítl a navrhl místo něj dohodu, podle níž měly všechny země zainteresované na Rýnu garantovat bezpečnost v tomto regionu.⁴²⁵ Jednalo se o projekt z dubna 1923 a jehož autorem byl doktor Friedrich Gaus, právní poradce německého ministerstva zahraničí. Britský velvyslanec pochyboval, zda Londýn bude ochoten přijmout podobný závazek.⁴²⁶ Nakonec prosadil vypracování nóty, v níž budou obě varianty postaveny vedle sebe.⁴²⁷ Zde se D'Abernon pravděpodobně mýlil, protože von Schubert od něj očekával pouze radu a ne nějaké definitivní stanovisko. Berlín považoval připravovaný dokument za určitý základ pro další jednání a nikoliv za konečný a neměnný fakt. „Bezpečnostní návrh, jenž vznikl a byl poslán spojencům, byl tak kompromisem mezi diplomatickými programy dvou mužů, spíše než bezvýhradným přijetím britské myšlenky.“⁴²⁸

Počátky vzniku německého návrhu v sobě skrývají ještě jeden

⁴²³ Padla Marxova vláda a Lutherova ještě nezačala úřadovat. S ohledem na německé memorandum chtěl prý D'Abernon vzbudit dojem, že nabídka jednání přichází od nové vlády. Kaiser, A., Lord D'Abernon und die Entstehungsgeschichte der Locarno-Vetträge. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 34, 1986, Heft 1, s. 96.

⁴²⁴ Kaiser, Lord D'Abernon und die englische Deutschlandspolitik, s. 341.

⁴²⁵ „Takový pakt by byl pro Francii jistě cennější než Cunův pakt a vyvolal by větší dojem už tím, že obsahuje dobrovolné potvrzení německé rezignace na Alsasko-Lotrinsko.“ Von Schubert se takto vyjádřil v dopise velvyslanci v Londýně Sthamerovi. Locarno-Konferenz 1925. Eine Dokumentensammlung. Hrsg. vom Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten der Deutschen Demokratischen Republik (dále jen Locarno-Konferenz), Berlin 1962. Erlaß des Staatssekretärs im Auswärtigen Amt, Schubert, an den deutschen Botschafter in London, Sthamer, Berlin, den 19. Januar 1925, Nr. 1, s. 50. O schůzce se D'Abernon zmínil i ve svých pamětech. Sr. Viscount D'Abernon. Ein Botschafter der Zeitwende. Memoiren. Band III: Locarno (1924-1926), Leipzig, nedatováno, s. 144.

⁴²⁶ Podle Gaynor Johnsonové D'Abernon dokonce sdělil von Schubertovi, že britská vláda je připravena opustit svůj dosavadní zahraničněpolitický koncept. Johnson, G., „Das Kind“ Revisited: Lord D'Abernon and German Security Policy 1922-1925. Contemporary European History 9, 2000, Nr. 2, s. 215.

⁴²⁷ D'Abernon byl podle své manželky toho dne velmi rozčilen. Sr. Red Cross and Berlin Embassy 1915-1926. Extracts from the Diaries of Viscountess D'Abernon, London 1946, s. 136.

⁴²⁸ Johnson, The Berlin Embassy, s. 112.

důležitý aspekt, a sice osobní vztah D'Abernona k Chamberlainovi a Stresemannovi. V minulosti byl dosti často přijímán názor, podle něž se britský ministr nechal přesvědčit právě berlínským titulářem, aby uznal rovnocennost požadavků Berlína a Paříže.⁴²⁹ Tento názor dnes neobstojí. Nebyl to D'Abernon, ale britská vláda, jež donutila Chamberlaina vzdát se myšlenky dvoustranného paktu s Francií.⁴³⁰ Britský velvyslanec také kritizoval ministrovu frankofilii a jednoznačně jej vnímal jako hybnou sílu prosazování profrancouzského kurzu ve vládě.⁴³¹ Chamberlain byl na druhé straně přesvědčen, že D'Abernon přispěl rozhodující měrou ke vzniku německého memoranda.⁴³²

Vztah německého ministra zahraničí a britského velvyslance byl v osobní rovině srdečný, ale jinak profesionální.⁴³³ Stresemannův tiskový sekretář je oba popsal jako pragmatiky, kteří se dívali na situaci v Evropě stejnými očima. „Vliv ... lorda D'Abernon a důvěra, s níž Stresemann přijímal jeho rady, vytvořily hybnou sílu, s jejíž pomocí se mohl dát do pohybu tento nový diplomatický prostředek.“⁴³⁴ Tento názor neodpovídá realitě a lze ho přičíst ovlivnění atmosférou doby. Stresemann D'Abernonovy rady nikdy přímo nevyhledával, vnímal je spíše jako

⁴²⁹ Johnson, D., Austen Chamberlain and the Locarno Agreements. *University of Birmingham Historical Journal*, vol. VIII, No I, 1961-1962, s. 79; Stambrook, F. G., „Das Kind“ – Lord D'Abernon and the Origins of the Locarno Pact. *Central European History* 1, 1968, s. 238-239. „V současné situaci je nutnější zabránit Francii a jejím vojenským spojencům v uplatnění politické dominance nebo v provádění agresivní politiky proti ostatním národům.“ Tamtéž, s. 245.

⁴³⁰ Gaynor Johnsonová polemizuje s názorem F. G. Stambrooka na roli velvyslance D'Abernona jako architekta německé politiky na počátku roku 1925. Podle ní Stambrook zcela nepochopil ambasadorovy vztahy s německou vládou; pokouší se rovněž zasadit iniciativu Berlína do širšího kontextu německé zahraniční politiky v roce 1925. Srv. Johnson, „Das Kind“ Revisited, s. 209-224; Johnson, *The Berlin Embassy*, s. 109.

⁴³¹ D'Abernon se obával, že by britsko-francouzská dohoda omezila svobodu jednání Londýna a navázala jeho zahraniční politiku na rozhodování Paříže. Stambrook, c. d., s. 245.

⁴³² Johnson, *The Berlin Embassy*, s. 116. Chamberlain označil D'Abernona za „našeho velmi schopného zástupce v Berlíně“. Sir Austen Chamberlain, *Englische Politik. Erinnerungen aus fünfzig Jahren*, Essen 1938, s. 670.

⁴³³ Oba muži se však v jedné zásadní věci odlišovali – Stresemann vnímal Německo jako silný stát, D'Abernon naopak považoval Německo za slabou zemi, které je třeba pomoci. Johnson, *The Berlin Embassy*, s. 109.

⁴³⁴ Stern-Rubarth, E., *Drei Männer suchen Europa. Briand – Chamberlain – Stresemann*, München 1948, s. 85.

užitečný zdroj informací; německý ministr primárně sledoval bezpochyby zahraničněpolitické cíle své země.⁴³⁵

Dne 20. ledna 1925 německá vláda předala britskému velvyslanci memorandum,⁴³⁶ v němž vyjádřila ochotu uzavřít pakt, na jehož základě „by mocnosti zainteresované na Rýně, především Anglie, Francie, Itálie a Německo, přijaly závazek ... nevést válku proti smluvním státům“. Berlín se nebránil ani možnosti podepsat arbitrážní smlouvy se zeměmi, s nimiž měl nějaké právní či politické neshody. Zároveň mělo dojít ke garanci územního statu quo na Rýně.⁴³⁷

Reakce britské vlády i ministerstva zahraničí byly chladné a vyjadřovaly určitou nejistotu. Zástupci *Foreign Office* se střídali v neurčitých hodnoceních.⁴³⁸ J. C. Sterndale Bennett nepovažoval nynější situaci za vhodnou; Francie nebyla podle něj na dohodu s Německem připravena. Dále požadoval od Německa ještě další důkaz dobré vůle, a sice pozitivní postup v otázce odzbrojení. Miles Lampson navrhoval nejprve uzavřít pakt s Francií, a až poté přizvat Berlín. Eyre Crowe dospěl k názoru, že německý návrh by neměl být a priori odmítnut, nicméně ho považoval pouze okrajovou variantu k právě probíhající diskuzi ohledně kolektivní bezpečnosti.⁴³⁹ Austen Chamberlain rovněž nebyl připraven o této možnosti diskutovat.⁴⁴⁰ Stále trval na dohodě Velké Británie, Francie a Belgie. Vláda podezřívala Německo, že hodlá tímto návrhem vrazit klín mezi Londýn a

⁴³⁵ Německá vláda prováděla určitý zahraničněpolitický kurz, jenž vznikl již před jednáním D'Abernona s von Schubertem. Johnson, „Das Kind“ Revisited, s. 217.

⁴³⁶ O dokumentu věděli jen Stresemann, pracovníci ministerstva zahraničí a kancléř Hans Luther; vláda o něm nejednala. Luther, H., *Politiker ohne Partei. Erinnerungen*, Stuttgart 1960, s. 357. Návrh měl být držen v tajnosti částečně kvůli nejistotě, zda D'Abernon nejedná na vlastní pěst, a částečně kvůli klidu na přípravu dalších jednání. Orde, c. d., s. 86. Německo si také chtělo ověřit reakci Londýna. „Doba a forma našeho kroku v Paříži bude záviset na tom, jak britská vláda memorandum přijme.“ Břach, *Československo a Evropa*, s. 68. „Německá iniciativa má velký význam.“ D'Abernon, c. d., s. 151.

⁴³⁷ NA, FO 371/10726, C 950/459/18, Lord D'Abernon to Mr. Austen Chamberlain (Received January 22), Berlin, January 20, 1925. „Uznání východních hranic nemohla být naproti tomu ani řeč.“ Wintzer, J., *Deutschland und der Völkerbund*, Paderborn, München, Wien, Zürich 2006, s. 449.

⁴³⁸ Peter Urbanitsch nabízí vysvětlení, proč se zástupci ministerstva zahraničí stavěli k dokumentu tak zdrženlivě. Podle jeho názoru představovalo německé memorandum nebezpečí pro dosavadní koncepci ministerstva, čímž byla dohoda s Francií. Urbanitsch, c. d., s. 35.

⁴³⁹ NA, FO 371/10726, C 980/459/18, Minute by J. C. Sterndale Bennett, Jan. 22, 1925; Minute by W. L. Lampson, Jan. 22, 1925; Minute by E. Crowe, Jan. 22, 1925.

⁴⁴⁰ Dokonce odmítal do 30. ledna přijmout německého velvyslance a omlouval se „indispozicí“.

Paříž. Motivy Berlína však byly trochu jiné. Němečtí politici se hodlali aktivním přístupem „vyhnout návratu do konstelace prvních poválečných let. Německá demokracie nemohla vnitro a zahraničně politicky profitovat z toho, kdyby se její vztahy k západním velmocem zase zhoršily“.⁴⁴¹

Po projevu Édouarda Herriota v Národním shromáždění⁴⁴² a rovněž z důvodu dlouhého britského mlčení⁴⁴³ Stresemann znejistěl a sdělil D'Abernonovi, že se obává, aby nebyla německá mírová iniciativa v Paříži vnímána jako pokus vyhnout se jednáním o odzbrojení. Podle německého ministra nebylo v tuto chvíli žádoucí, kdyby byl takto důležitý projekt chápán ve „špatném světle nebo byl zaměňován s pro tento moment ne tak významným procesem, jako je odzbrojení“. Pro pozici Berlína hrál zásadní roli rovněž fakt, aby byl návrh všeobecně přivítán a s velkou pravděpodobností i přijat. Stresemann podle velvyslance mluvil o „odsunutí této myšlenky nebo o jejím opuštění“. D'Abernon nemohl adekvátně reagovat, protože neměl žádné konkrétní instrukce. Proto apeloval na ministra zahraničí: „Bylo by velikou škodou dovolit Německu, aby stáhlo svůj zamýšlený návrh.“⁴⁴⁴

O den později se v Londýně sešli Chamberlain a německý velvyslanec Friedrich Sthamer. Ministr vystupoval opatrně, nechtěl se k ničemu jasně vyjádřit. Přivítal návrh Berlína na uklidnění francouzských obav, na druhou stranu o něm odmítl diskutovat do doby, než se vyjasní postoj Londýna k Ženevskému protokolu. Až Británie dospěje k rozhodnutí v tomto bodě, „mohlo by být velmi užitečné ujmout se návrhu dr. Stresemanna“. Oba muži dále diskutovali možnost německého vstupu do Společnosti národů.⁴⁴⁵

⁴⁴¹ Wintzer, c. d., s. 449.

⁴⁴² Srv. NA, FO 371/10727, C 1319/459/18, Telegram from Lord Crewe (Paris), 28th January, 1925. Projev prý trval tři a čtvrt hodiny a Herriot v něm odsoudil německý militarismus jako pokračující hrozbu francouzské bezpečnosti. Dočkal se za to ovací ve stoje. Podle lorda Creweho mohl podobnou řeč pronést klidně Raymond Poincaré.

⁴⁴³ D'Abernon ho připisoval neochotě Londýna podniknout cokoli bez konzultace s Paříží. D'Abernon, c. d., s. 160.

⁴⁴⁴ NA, FO 371/10727, C 1372/459/18, Telegram from Lord D'Abernon, January 29th, 1925.

⁴⁴⁵ Tamtéž, C 1454/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Lord D'Abernon (Berlin), January 30, 1925.

Chamberlain dále německému velvyslanci sdělil, že nehodlá v tomto bodě jednat za zády Francie.⁴⁴⁶ 30. ledna 1925 skutečně vše oznámil francouzskému velvyslanci Aimé Josephu de Fleuriauovi; neřekl mu ale, že německý návrh dostal Londýn v písemné podobě.⁴⁴⁷

Dne 2. února 1925 se Chamberlain v projevu v Birminghamu vyjádřil k problému německého návrhu: „Úkolem britského ministra zahraničí je upevňovat stará přátelství a zmírňovat staré spory a hořkosti. Nemůžete ale zmírňovat staré spory tím, že zapomenete na stará přátelství.“ O den později sdělil D'Abernonovi, že německá iniciativa je v tuto chvíli předčasná a že není vhodný moment v ní pokračovat.⁴⁴⁸ Když velvyslanec oznámil tuto skutečnost Stresemannovi, ten se rozčílil a křičel na něj: „Měl jsem zapotřebí být se s kolegy z vlády o jejich souhlas, abych si nechal dát takovou odpověď?“⁴⁴⁹ Zde německý ministr nesporně blfoval, protože o memorandu vědělo jen několik vyvolených; vláda o něm vůbec nejednala.

Postup britského ministra zahraničí, k němuž se přidaly i spekulace tisku, donutily Stresemanna k rozhodnutí, že Berlín musí vše oznámit Paříži. Velvyslanec ve Francii Leopold von Hoesch proto na počátku února obdržel instrukce, podle nichž měl francouzské vládě vysvětlit důvody, jež vedly k německému návrhu. Stresemann v nich psal, proč Berlín převzal iniciativu. Hrozilo totiž nebezpečí, že Londýn poskytne Paříži takové garance, jež by mohly být pro Německo nepřijatelné.⁴⁵⁰

Francouzský ministr zahraničí obdržel německé memorandum 9. února 1925.⁴⁵¹ Jeho reakce byla velmi opatrná. Herriot prý přijal dokument

⁴⁴⁶ „Jakýkoli náznak jednání mezi Německem a touto zemí [Velká Británie – L. N.] za zády Francie by vyvolal podezření a zničil vliv, který by mohla mít britská vláda u francouzské vlády.“ Petrie, *The Life and Letters*, s. 256.

⁴⁴⁷ NA, FO 371/10727, C 1455/459/18, Mr. Austen Chamberlain to the Marquess of Crewe (Paris), January 30, 1925.

⁴⁴⁸ Petrie, *The Life and Letters*, s. 256.

⁴⁴⁹ Břach, *Československo a Evropa*, s. 73.

⁴⁵⁰ „Návrhy byly myšleny vážně, ale kdyby neuspěly, alespoň by upevnily pozici Německa v boji s nebezpečnými návrhy z druhé strany.“ Orde, c. d., s. 88.

⁴⁵¹ Ve „francouzské verzi“ došlo k vypuštění úvodního odstavce, kde se německé návrhy dávaly do spojitosti s odzbrojením a evakuací kolínské zóny; ke změnám došlo i v pasáži o Ženevském protokolu.

příznivě⁴⁵² a dodal, že vše musí samozřejmě prodiskutovat se spojenci. Slíbil rovněž, že vše ponechá v naprosté tajnosti.⁴⁵³ Návštěva sekretáře německého velvyslanectví, jenž memorandum předal, měla být vysvětlena konzultací o obchodní smlouvě.⁴⁵⁴ V jednáních o kolektivní bezpečnosti došlo k na první pohled ne tak patrnému zlomu – návrh Berlína počítal s ideou paktu, jenž rozlišoval bezpečnostní měřítka pro západní a východní Evropu. Obě velmoci, Velká Británie i Francie, tím, že tuto myšlenku a priori nezavrhly, naznačily, že o ní bude možné jednat.

Britskému velvyslanci v Berlíně se přesto Chamberlainův postup stále nezamlouval. Protože všechny předchozí pokusy přimět ho k jednání selhaly, obrátil se přímo na Jiřího V. V dopise panovníkovi napsal: „Kdyby se podařilo přinutit spojence k tomu, aby co nejrychleji zahájili jednání a prokázali současné německé vládě jistú míru důvěry, věřím, že je možné uzavřít pakt o neútočení, jenž by nabídl Francouzům skutečnou bezpečnost a současně celé Evropě větší naději na mír.“⁴⁵⁵ Panovník předal ihned dopis ministrovi zahraničí a naléhal, aby využil tento příhodný okamžik pro jednání o zajištění míru. Král byl podle slov svého tajemníka, barona Stamfordhama,⁴⁵⁶ příznivě nakloněn rozumným návrhům kancléře Luthera.⁴⁵⁷

O rozhovoru s Herriotem podrobně informoval Londýn velvyslanec Crewe. Ministr zahraničí mu sdělil, že o nabídce Berlína zatím nikomu na úřadě neřekl ani slovo. Pochválil německého kancléře Luthera ze jeho

⁴⁵² Wurm, C. A., *Die französische Sicherheitspolitik in der Phase der Umorientierung 1924-1926*, Frankfurt am Main, Bern, Las Vegas 1979, s. 252.

⁴⁵³ Herriot samozřejmě vše oznámil do Londýna, kde vyvolal požadavek na zachování tajnosti u Chamberlaina podrážděnou reakci: „Jak jsou tihle Němci zábavní! Nejprve předali kopii svého tajného memoranda D’Abernonovi, žádali mě o radu a přitom se pokoušeli prosadit podmínku, abych neřekl nic Francouzům ... potom poslali stejné memorandum Herriotovi – jak jsem se dozvěděl již v první instanci od D’Abernona, sdělili Herriotovi, že o tom se mnou nesmí mluvit.“ Chamberlain se ptal, jakému účelu má sloužit tato „neupřímná obojakost“. DBFP, First Series, Volume XXVII (Central Europe, the Balkans, and Germany, January-October, 1925, The Conference of Locarno, October, 1925), London 1986, Mr. Chamberlain to Lord Crewe (Paris), No. 200, February 16, 1925, s. 303.

⁴⁵⁴ NA, FO 371/10727, C 2021/459/18, Telegram from Lord D’Abernon, February 10th, 1925. velvyslanec Hoesch byl podle D’Abernona nemocen a nechtěl, aby se předání memoranda zdržela. D’Abernon, c. d., s. 167; srv. i Wurm, c. d., s. 251.

⁴⁵⁵ Nicolson, c. d., s. 442. Dopis je z 9. února.

⁴⁵⁶ Arthur Bigge, první baron Stamfordham (1849-1931).

⁴⁵⁷ Urbanitsch, c. d., s. 36.

dobré úmysly a dodal, že nevidí žádný podstatný problém v jednání o bezpečnosti, v níž by Německo nemělo v budoucnu figurovat. Přesto má Herriot svázané ruce, psal Crewe. Pokud se mu nepodaří uklidnit domácí veřejné mínění v jeho názoru na německé plnění závazků mírové smlouvy, mohl by být v čele vlády vystřídán někým, kdo nebude Berlínu tak příznivě nakloněn.⁴⁵⁸

Dne 13. února 1925 začalo jednání CID,⁴⁵⁹ jež trvalo šest dní a na němž se mělo s definitivní platností rozhodnout o tom, jaké stanovisko zaujme vláda Jeho Veličenstva k otázce Ženevského protokolu. Členové výboru připravili kabinetu náměty k posouzení. Jednalo se o tyto body - a) zašle se Společnosti národů jednoduché odmítnutí Protokolu, nebo ujištění, že vláda bude jednat s dominii o jeho alternativě či o jistých závazcích v západní Evropě?; b) v případě aktivního zapojení Londýna do řešení problému bezpečnosti v západní Evropě to bude znamenat účast Velké Británie v regionálních dohodách?; c) mohla by být dominia nucena souhlasit s britskou politikou jako celkem, anebo alespoň očekávat svolání konference, kde by s nimi diskutovalo?; d) měly by být navrženy jisté dodatky Paktu Společnosti národů? Většina členů výboru se klonila k názoru, že nejlepší by bylo v této chvíli nedělat nic; důvody pro své postoje měli různé.⁴⁶⁰

Předseda výboru lord Curzon zpočátku doporučoval postupovat opatrně, na závěr se však nechal ovlivnit názorem ministra zahraničí, který tvrdil, že vláda musí směrem k dominiím něco udělat. Podle Chamberlaina kabinet nemohl čekat rok, než se sejde Imperiální konference. Curzon přesto nezměnil své dosavadní přesvědčení ohledně britsko-francouzského aliance, ale navrhl, aby se Londýn zapojil do takového uspořádání, jehož součástí by bylo i Německo.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ NA, FO 371/10727, C 2085/459/18, Telegram from Lord Crewe (Paris), 12th February, 1925.

⁴⁵⁹ Podle Graysona se premiér schůze neúčastnil. C. d., s. 43.

⁴⁶⁰ Orde, c. d., s. 78. Debaty uvnitř CID se „ve druhé polovině února věnovaly hlavně otázce, zda a v jaké míře by měla Velká Británie vystoupit s nějakým alternativním návrhem“. Urbanitsch, c. d., s. 40.

⁴⁶¹ Srv. Grayson, c. d., s. 43-44.

Balfour se klonil k modelu regionálních seskupení, na druhou stranu ale odmítl britskou účast v nich. Tvrdil, že jakákoli dohoda by mohla „pobouřit svět“.⁴⁶² Jediné, s čím byl ochoten se smířit, byl slib Francii, že v případě nebezpečí s ní bude Londýn konzultovat. Názor Winstona Churchilla spočíval v odmítnutí jakékoli britské účasti na evropských záležitostech kromě pomoci vytvořit na kontinentě rovnováhu sil mezi Francií a Německem. V jeho očích to ale znamenalo, že měla být „ihned evakuována německá území, jež byla doposud obsazena spojeneckými vojsky, a výrazně korigovány jeho východní hranice“. Ministr kolonií Leo Amery se projevil jako zastávce imperiální politiky. Odmítl poskytnout britské jednotky a námořnictvo k dispozici Společnosti národů; tato koncepce podle něj vyhovovala pouze Francii a jejím vojenským plánům. Dominia by rovněž neměla souhlasit s právě diskutovanou politikou; on sám byl ochoten podpořit pouze britský závazek garantovat neutralitu Belgie a Lucemburska, což mohlo být, podle něj jako jediné, ospravedlněno zájmy impéria.⁴⁶³

Další diskutujícím byl ministr pro Indii lord Birkenhead,⁴⁶⁴ který přiznal, že o Evropě toho ví velmi málo, ale souhlasil s většinou vládních kolegů v tom, že je třeba poslat Společnosti národů uvážlivou odpověď. Ministr obchodu, sir Philip Cunliffe-Lister, pouze zopakoval výhrady svého úřadu k ekonomickým sankcím, jak je obsahoval Protokol. Ministři války, letectví a námořnictva se shodli na tom, že Velká Británie by měla pomoci Francii pro případ jejího napadení Německem. Na druhé straně se ale

⁴⁶² Balfour sice neřekl dohoda s kým, ale měl na mysli Francii; rovněž se ostře postavil proti dohodě s ní: „Chování Francouzů jsem popuzen. Myslím si, že jejich posedlost (bezpečností) je nesnesitelná ... Mají strach, že je spolkně tygr, ale tráví většinu času tím, že ho provokují.“ Jacobson, Locarno Diplomacy, s. 15.

⁴⁶³ Srv. Amery, L. S., My Political Life, Volume II, War and Peace, 1914-1929, London 1953, s. 300-302. Amery napsal, že „někteří z nás“ usilují „o třetí cestu ... tedy vidí překážky pro přijetí jak u Protokolu tak u Austenem navrhované garanční smlouvy“ (s. 301). Amery se zde dopustil určitých desinterpretací – označil sebe jako „někteří z nás“ a naznačil, že někteří ministři uvažovali o vzájemných garančních smlouvách ještě před doručením německých návrhů v lednu 1925. Chamberlain však 13. února 1925 ministry pouze seznámil s německou nótou a označil ji jako možnou variantu pro další jednání (o materiálu se nediskutovalo). Srv. rovněž The Leo Amery Diaries. Volume I: 1896-1929, ed. by Barnes, J., Nicholson, D., London, Melbourne, Sydney, Auckland, Johannesburg 1980, s. 383.

⁴⁶⁴ Frederick Edwin Smith, 1. hrabě Birkenhead.

obávali nárůstu německého nepřátelství. Samuel Hoare se vyslovil proti uvážlivé odpovědi Společnosti národů a navrhl nedělat nic. Lord Cecil, jehož největším přáním bylo dospět k dohodě o odzbrojení, se byl ochoten smířit s Protokolem, pokud by znamenal snížení počtu zbraní.⁴⁶⁵

Austen Chamberlain setrval ve svém názoru na regionální uskupení jako na vhodná řešení problému bezpečnosti. Za nejlepší považoval dohodu s Francií,⁴⁶⁶ a pokud by se ukázalo, že tato je nepřijatelná, byl ochoten uvažovat i o jejím rozšíření na Německo. Ministr zahraničí byl však přesvědčen, že partneři očekávají od Velké Británie v brzké době jasné a konstruktivní řešení otázky kolektivní bezpečnosti. Většina ministrů se nakonec vyslovila pro britsko-francouzsko-německý pakt a Chamberlain tak musel ustoupit.⁴⁶⁷ Postoj vlády Jeho Veličenstva tak jasně naznačil Berlínu i Paříži, co by měly učinit – Německo by v žádném případě nemělo stáhnout svůj lednový návrh, jak to zamýšlel Stresemann, a Francie by tento dokument měla brát velmi vážně. Dokonce i ministr zahraničí začal postupně chápat, že garanční pakt za účasti Velké Británie, Francie a Německa nabízí nejlepší možnost, jak zajistit Paříži bezpečnost v takové míře, jakou on považoval za rozhodující pro stabilitu Evropy.

Na schůzce CID 19. února 1925 bylo s konečnou platností rozhodnuto doporučit vládě, aby Ženevský protokol odmítla. Ministr letectví Hoare a náčelník štábu vzdušných sil sir Hugh Trenchard tvrdili, že v případě přijetí britsko-francouzského paktu by mohlo dojít k rozdělení Evropy na nepřátelské tábory. První jmenovaný ještě navrhl, aby se Londýn neukvapil a několik let počkal, dokud Francie nezmírní své postoje vůči

⁴⁶⁵ Srv. Orde, c. d., s. 79-80. Podle Cecila mohlo řešení problému bezpečnosti v západní Evropě pomoci odzbrojení, ale osobně měl výhrady k regionálním paktům, které vznikaly nad rámec Společnosti národů. Nakonec s rozpaky podpořil názor ministra zahraničí.

⁴⁶⁶ Již 9. února 1925 proto napsal královu tajemníkovi lordu Stamfordhamovi, že „klíč k řešení je nutno hledat ve zmírnění francouzského strachu“. Goldstein, c. d., s. 117.

⁴⁶⁷ Williamson, D. G., *The British in Germany 1918-1930. The Reluctant Occupiers*, New York, Oxford 1991, s. 284. Následující den napsal Chamberlain velvyslanci do Paříže lordu Crewemu, že „v současné chvíli se garance východních hranic Francie a Belgie ze strany Británie jeví jako praktické řešení, pokud se jeho součástí stane i Německo“. DBFP, XXVII, Mr. Chamberlain to Lord Crewe (Paris), No. 200, February 16, 1925, s. 304.

Německu.⁴⁶⁸ Ministr války sir Laming Worthington-Evans s nimi nesouhlasil a podobně jako Chamberlain považoval za lepší řešení jednat bez Německa. Británie nyní okupuje jeho území, a proto by bylo podle něj velmi obtížné brát Berlín jako rovnocenného partnera. Ministr zahraničí se i nadále nevzdal myšlenky na pakt s Francií: „Nemáme žádný zájem na německých hranicích. Máme bezprostřední zájem na garantování francouzských hranic.“⁴⁶⁹ Šéf *Foreign Office* zopakoval, že každé další zdržení při řešení problému kolektivní bezpečnosti by mohlo způsobit vážné mezinárodní komplikace. Rovněž informoval členy CID o přípravě Nicolsonova memoranda⁴⁷⁰ a o dokumentech, jež vypracovali Miles Lampson a Eyre Crowe a podle nichž by se Velká Británie neměla řídit tím, co tvrdí Churchill a Curzon.⁴⁷¹

Schůze CID 13. a 19. února 1925 potvrdily, že naděje na přijetí Ženevského protokolu ve Velké Británii jsou mizivé. Nikdo z členů výboru ani vlády se pro jeho přijetí jednoznačně nevyslovil. Jedni odmítali téměř jakékoli britské angažmá v Evropě a stavěli na první místo zájmy impéria (Amery, Birkenhead, Hoare), druzí se vyslovili spíše pro regionální pakt – buď jen s Francií jako Chamberlain, nebo navrhli jednat i s Německem (Churchill). Naprosto stranou téměř všech jednání však zůstával z hlediska britských tradic premiér. Stanley Baldwin jako by se o zahraniční politiku vůbec nezajímal a přenechal ji ministru zahraničí, což byla podstatná změna oproti praxi Lloyda George nebo Ramsayho MacDonalda.⁴⁷²

⁴⁶⁸ V memorandu určeném vládě z konce února 1925 Hoare tvrdil, že by bylo pro Londýn velkým riskem převzít nějaké závazky na evropském kontinentě a pokračoval: „Domnívám se, že velká část veřejného mínění ve Velké Británii a téměř veškerá veřejnost v dominiích si přejí být co možná nejvíce osvobozena od evropských závazků.“ Srv. NA, CAB 24/172, C.P. 121 (25), February 27, 1925.

⁴⁶⁹ Grayson, c. d., s. 44.

⁴⁷⁰ NA, CAB 2/4, Committee of Imperial Defence, Minutes of the 196th Meeting, February 19, 1925.

⁴⁷¹ Srv. NA, FO 371/10727, C 2201/459/18, Minute by W. L. Lampson, 17 February 1925; tamtéž, C 2201/459/18, Minute by E. Crowe, 18 February 1925.

⁴⁷² Premiér podle Chamberlaina cítil, že „neví o zahraničních záležitostech víc než nic a že nemá, co by v tomto smyslu nabídl“. Srv. The Austen Chamberlain Diary Letters, s. 264.

Den po schůzi CID, na níž bylo rozhodnuto nedoporučit vládě přijetí Protokolu,⁴⁷³ informoval Chamberlain členy kabinetu o Nicolsonově memorandu z ledna 1925,⁴⁷⁴ jež obsahovalo sdělení, že největší hrozbu pro evropskou bezpečnost představuje Německo a jeho snahy o revizi versailleského mírového uspořádání. Britským zájmům by podle autora memoranda rovněž nevyhovovalo, kdyby Francie napadla Německo a významně tak narušila rovnováhu sil na kontinentě. Londýn by proto měl usilovat o „uzavření dohody s Francií a Belgií“, což by podle Nicolsona vytvořilo „jádro stability“, do něhož by mohlo být později začleněno i Německo. „Dokud nebudeme schopni uklidnit Francii, není možné dosáhnout evropského koncertu, a Francii uklidníme jenom za předpokladu, že k ní budeme hovořit z pozice jejího spojence. Jediná naděje na stabilitu v Evropě spočívá v nové dohodě Britského impéria s Francií“, napsal Nicolson.⁴⁷⁵

Austen Chamberlain tedy stále setrval ve svém přesvědčení a představil kolegům ve vládě oficiální stanovisko *Foreign Office* vůči evropským záležitostem a doufal, že se mu podaří přimět ostatní ministry ke změně stanoviska. Uzavřít pakt s Francií a později i s Německem, to byl návrh ministerstva zahraničí. Chamberlain považoval za nejdůležitější zaručit Paříži bezpečnost, a to jakýmkoli způsobem.⁴⁷⁶ Vláda Jeho Veličenstva tak měla na svém jednání na výběr k posouzení tři varianty, přičemž ani jedna u nich nepočítala s přijetím Ženevského protokolu – a) návrh ministra zahraničí; b) jednat přímo s Francií a Německem; c) zaměřit se na problémy impéria a do záležitostí na kontinentě pokud možno nezasahovat.

⁴⁷³ Peter Urbanitsch zastává názor, že členové CID by byli nejraději, kdyby Chamberlain odjel do Ženevy, odmítl Protokol, vrátil se zpět, a teprve poté by se diskutovalo o britské politice vůči kontinentu. Urbanitsch, c. d., s. 46.

⁴⁷⁴ Členy CID s ním seznámil již 19. února.

⁴⁷⁵ NA, FO 371/10727, C 2201/459/18, Memorandum by Mr. Harold Nicolson of Foreign Policy, prepared in pursuance of Directions from the Secretary of State, February 20, 1925.

⁴⁷⁶ Srv. NA, CAB 24/172, C.P. 122 (25), February 26, 1925. Chamberlain navrhl defenzivní pakt mezi Velkou Británií a Francií a tím podle Martina Gilberta předpokládal návrat k politice *Entente Cordiale* z počátku 20. století. Pod tlakem kolegů z vlády však musel ustoupit. Gilbert, c. d., s. 113.

Pro velvyslance D'Abernona byla rozhodující druhá možnost, jednání s Paříží a Berlínem. Již 24. února proto informoval ministerstvo zahraničí o předání německého memoranda v Římě a Bruselu. „Tím byla pro Foreign Office splněna podmínka k zahájení rozhovorů s Berlínem v této otázce.“⁴⁷⁷ Velvyslanec tak mohl být spokojen. Návrh Berlína obdrželi všichni potenciální účastníci jednání o garančním paktu. I když britská vláda o Ženevském protokolu ještě oficiálně nerozhodla ani neurčila směr jednání o otázce kolektivní bezpečnosti, dalo se z názorů členů vlády a CID usuzovat, že Protokol i koncepce Austena Chamberlaina budou odmítnuty.

Důležité jednání kabinetu začalo 2. března 1925.⁴⁷⁸ Ministr zahraničí ustoupil od původní koncepce (pakt s Francií), pro niž získal podporu *Foreign Office* a části ozbrojených složek, a nyní obhajoval vzájemnou dohodu čtyř států včetně Německa. Chtěl rovněž znát stanovisko svých kolegů ještě před odjezdem na jednání Společnosti národů, kde měl oznámit oficiální názor britské vlády. Ostatní ministři však jeho představu řešení problému kolektivní bezpečnosti nepodpořili. Churchill,⁴⁷⁹ Birkenhead a Balfour návrh *Foreign Office* jednoznačně odmítli. Curzon se k nim přidal a dodal, že ani CID nedoporučil Protokol přijmout. Vláda se podle něj nyní musela usnést, jak ho co nejlépe odmítnout. Jediný, kdo Chamberlainovu

⁴⁷⁷ Kaiser, Lord D'Abernon und die englische Deutschlandspolitik, s. 354.

⁴⁷⁸ Vláda na něm přijala závěry CID, podle nichž v sobě Ženevský protokol skrýval vážné nedostatky a „nemůže být přijat“. Kabinet se však shodl, že by Londýn neměl oznámit jen prosté odmítnutí podílet se na řešení problému kolektivní bezpečnosti. Austen Chamberlain měl proto do příští schůze připravit politicky vhodnou formuli pro nadcházející setkání s Edouardem Herriotem. NA, CAB 23/49, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 12 (25), March 2nd, 1925. Jednání v prvním březnovém týdnu 1925 podle Jindřicha Dejmků ukázala, „že v dané politické situaci nestála před kontinentální Evropou dvojice alternativ: univerzální bezpečnostní systém, symbolizovaný tzv. Ženevským protokolem, či limitovaný bezpečnostní systém pro západní Evropu, jenž svým nepřímým vlivem mohl ovlivnit i klima v dalších regionech“. Autor má nepochybně pravdu, když tvrdí, že „zatímco“ první možnost „byla prakticky nerealizovatelná, rysoval se ke zmiňované druhé alternativě jedině výhled úplného odvratu Velké Británie k problémům své globální říše“. Dejmek, c. d., s. 124. Chamberlain byl den před schůzí vlády nervózní, ale spoléhal na Baldwinovu podporu. Sestře Idě napsal: „Nevím, jaký bude výsledek, ale v tuto chvíli spoléhám na premiéra, že použije svou autoritu.“ The Austen Chamberlain Diary Letters, s. 274.

⁴⁷⁹ Ministr financí odmítl tezi, podle níž byl osud Británie spjat s osudem Francie.

ideu podpořil přímo, byl ministr školství lord Eustace Sutherland Campbell Percy; s výhradami se k němu připojil i lord Cecil.⁴⁸⁰

Poprvé se výrazněji k otázce bezpečnosti vyjádřil také premiér. Stanley Baldwin byl ovlivněn názory Eyreho Crowa a dalších úředníků ministerstva zahraničí a domníval se, že pokud by Velká Británie pokračovala v dosavadní politice vůči Francii, mohlo by to vést k definitivnímu rozkolu mezi oběma zeměmi. Proto souhlasil s Chamberlainovým návrhem oznámit Paříži, že Londýn zaujme kladný postoj k takovému řešení, jež by se týkalo západní Evropy.⁴⁸¹ Tato varianta však byla podle Ameryho nastíněna pouze kvůli ministrovi zahraničí, aby snadněji přijal svůj neúspěch. „Austen přemlouval členy kabinetu, aby souhlasili se slibem nějakého paktu, jenž by se více či méně zamlouval Herriotovi“, napsal ministr kolonií.⁴⁸² Rozhodnutí vlády z 2. března 1925 tak znamenalo velkou ránu zahraničněpolitické koncepci Austena Chamberlaina i *Foreign Office*.

Na Chamberlainovu stranu se nicméně přiklonilo i stanovisko generálního štábu armády. Podle jeho názoru „ležela strategická hranice Velké Británie na Rýně ... a ... francouzská bezpečnost znamená britskou bezpečnost“. Samuel Hoare na druhou stranu tvrdil, že největší nebezpečí pro evropskou bezpečnost nepředstavuje německý útok na Francii, ale rozdělení Evropy na dva nepřátelské tábory, „na tábor vítězů a tábor poražených“.⁴⁸³

⁴⁸⁰ Oponenti Protokolu viděli jako hlavní nebezpečí dohody s Francií možnost německého příklonu k Rusku. Middlemas, K., Barnes, J., Baldwin. *A Biography*, London 1969, s. 350. Podle názoru Johna Roberta Ferrise byly názory ministrů následující: Amery, Birkenhead, Curzon a Balfour se vyslovili proti jakýmkoli závazkům; Austen Chamberlain, Worthington-Evans a Bridgeman obhajovali alianci s Francií; Cecil prosazoval ideu kolektivní bezpečnosti. Nejasný zůstal názor premiéra. Ferris, J. R., *Men, Money, Diplomacy: The Evolution of British Strategic Policy, 1919-1926*, Ithaca, New York 1989, s. 151-152.

⁴⁸¹ Vláda se tak skutečně rozhodla. Pokud by s jejím návrhem souhlasila i Francie, „vláda Jeho Veličenstva neprodleně zahájí rozhovory s dominií a bude se všemožně snažit o prosazování společných kroků“. Middlemas, Barnes, c. d., s. 350-351. Baldwinova podpora Chamberlainově politice však měla své meze, na čemž nesl velký podíl především nekompromisní postoj lorda Curzona. Dejmek, J., *Velká Británie a Československo v době jednání o Západní garanční pakt (leden-prosinec 1925)*. Český časopis historický 98, 2000, č. 4, s. 784.

⁴⁸² *The Leo Amery Diaries*, s. 399. Zápis z 2. března 1925.

⁴⁸³ Srv. Grayson, c. d., s. 47-48

Členové vlády se přesto shodli na tom, že Velká Británie musí přispět ke zmírnění nejistoty v Evropě. Protože Ženevský protokol zájmům Londýna nevyhovoval, bylo nutné hledat jinou alternativu řešení kolektivní bezpečnosti. Bylo rovněž rozhodnuto, co přesně sdělí Austen Chamberlain Édouardu Herriotovi. Oficiální formulace, jež měl britský ministr zahraničí použít, potvrzovala, že „vláda Jeho Veličenstva se necítí připravena přijmout dvoustranný pakt s Francií a s Belgií nebo jen s Francií“.⁴⁸⁴ Na druhou stranu však kabinet dospěl k závěru, že „otázka čtyřstranné dohody je založena na odlišných základech než dvoustranný pakt a může se stát značným příslibem evropskému míru“. Ve stanovisku se dále uvádělo, že Londýn bude muset vše projednat s dominií.⁴⁸⁵ Francouzský předseda vlády měl tedy přijmout negativní postoj Londýna k Protokolu a spokojit se s vágním ujištěním ohledně možné dohody o západních hranicích Německa.

Curzonovi se vše po jednání vlády (2. března) rozleželo v hlavě, navštívil společně s Balfourem ministra zahraničí a oznámil mu, že podle jeho názoru bylo rozhodnutí kabinetu ukvapené. Balfour poté dodal, že smlouva o vzájemné garanci hranic obsahuje pro Londýn širší závazky než dohoda se samotnou Francií. Chamberlain později napsal, že byl jejich jednáním překvapen a jen velmi obtížně se v celé situaci orientoval.⁴⁸⁶

Další jednání kabinetu se konalo 4. března.⁴⁸⁷ Na programu byla opět otázka, co přesně má Chamberlain sdělit v Paříži. Došlo však k zásadnímu

⁴⁸⁴ Orde, c. d., s. 90; Kaiser, Lord D'Abernon und die englische Deutschlandspolitik, s. 356.

⁴⁸⁵ Middlemas, Barnes, c. d., s. 350. Jedná se formulaci, na níž se shodli Chamberlain s Baldwinem. Srv. poznámku 75. Ministr zahraničí byl nepochopitelně přesvědčen, že vládu přesvědčil o „své“ politice: „V tento den jsem získal vládu pro vzájemnou dohodu“. Orde, c. d., s. 90.

⁴⁸⁶ Orde, c. d., s. 91.

⁴⁸⁷ Vláda na něm schválila návrh odpovědi generálnímu tajemníkovi Společnosti národů týkající se jejího stanoviska vůči Ženevskému protokolu. V úvodu stály obvyklé fráze o důležitosti, jež Londýn přikládá idejím všeobecného odzbrojení a arbitráži, a že vláda Jeho Veličenstva prosazuje tyto myšlenky i v praxi. Po prostudování celého dokumentu a po poradě s dominií však kabinet „vidí nepřekonatelné překážky bránící podpisu a ratifikaci Protokolu v jeho současné podobě“, zněl oficiální názor vlády. NA, CAB 24/172, C.P. 136 (25), March, 1925. Přesné datum chybí. V ten den se konala dvě zasedání; diskuze o Ženevském protokolu byla odsunuta až na odpoledne. Srv. NA, CAB 23/49, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 13 (25), March 4th, 1925. Dohoda mezi Francií, Velkou Británií, Německem a Belgií (a možná i Itálií) měla garantovat hranice v západní Evropě. NA, CAB 23/49, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 14 (25), March 4th, 1925.

přehodnocení postoje některých členů vlády.⁴⁸⁸ Za nepřítomnosti premiéra⁴⁸⁹ a výrazného přispění Curzona a Balfoura vláda zplnomocnila ministra zahraničí, aby při nadcházející schůzce s francouzským předsedou vlády Herriotem tlumočil stanovisko Londýna ohledně britského nepřijetí Protokolu a informoval jej pouze o významu, jenž Londýn přikládá myšlence čtyřstranného paktu. Britská vláda tedy modifikovala své dva dny staré stanovisko a hodlala *de facto* odmítnout, nebo alespoň politicky rozmělnit svůj postoj k ideji dohody čtyř států. Nejen Curzonovi a Balfourovi se totiž zdálo,⁴⁹⁰ že kabinet přijal příliš široce pojaté závazky a britská veřejnost ani dominia by to podle nich nemohly akceptovat. Jako jediné možné řešení problému se pro Londýn ukázal být německý návrh z ledna 1925, který počítal se smluvními zárukami stávajících hranic mezi Německem, Francií a Belgií.⁴⁹¹

Britský ministr zahraničí přijel 6. března 1925 do Paříže, aby o rozhodnutí vlády nepodepsat Ženevský protokol informoval Herriota a zároveň aby mu sdělil, že domácí veřejné mínění není nakloněno ani myšlence britsko-francouzského paktu.⁴⁹² Doporučil však francouzskému kolegovi⁴⁹³ pečlivě zvážit německý návrh.⁴⁹⁴ Ten vyjádřil obavy, že

⁴⁸⁸ „Ubohý Austen utrpěl hrozný šok, když Curzon a Balfour zcela změnili svoje předchozí názory...“ The Neville Chamberlain Diary Letters, volume II, the Reform Years, 1921-1927, ed. by Self, R., Aldershot, Burlington USA, Singapore, Sydney 2000, s. 273. Amery se v deníku zmiňuje o tom, že tím hlavním, kdo změnil stanovisko, byl Curzon. The Leo Amery Diaries, s. 399. Zápis ze 4. března 1925.

⁴⁸⁹ Jel navštívit svou nemocnou matku. Schůzi vlády řídil Austen Chamberlain. Zmiňuje se o tom např. Amery. Srv. The Leo Amery Diaries, s. 399.

⁴⁹⁰ Přidali se k nim i Hoare, Amery a Churchill. Curzon prý opouštěl schůzi vlády s pocitem, že se mu podařilo „zničit ideu garančního paktu čtyř mocností“. Srv. Roskill, c. d., s. 396.

⁴⁹¹ Chamberlain měl Herriota povzbudit a poradit mu, aby Francie přijala německou nabídku k jednání. Pokud by si Berlín přál k rozhovorům přizvat i Londýn, byli britští politici podle něj připraveni učinit vše, aby jednání neztroskotala na nedostatku jejich dobré vůle. „Vláda ale nemohla přijímat podobné závazky před předchozí porady s dominii.“ Srv. Maisel, c. d., s. 170-171. Podle Austenova bratra Nevilla to na něj zapůsobilo jako „studená sprcha“. Srv. The Neville Chamberlain Diary Letters, s. 273.; The Leo Amery Diaries, s. 399-400.

⁴⁹² Kaiser, Lord D'Abernon und die englische Deutschlandspolitik, s. 357.

⁴⁹³ Herriot vykonával zároveň i funkci ministra zahraničí.

⁴⁹⁴ Srv. NA, FO 371/10728, C 3367/459/18, Letter from Mr. Austen Chamberlain to Sir Eyre Crowe (Received March 9), March 7, 1925. Chamberlain sdělil Herriotovi, že ani vláda, ani Dominia nepovažují Protokol za rozumný. Zároveň mu oznámil, že domácí veřejné mínění není britsko-francouzské dohodě nakloněno, a pokračoval: „Na druhou stranu, německé návrhy pro nás představují nadějně řešení, na němž můžeme spolupracovat.“ Herriot prý přijal tyto zprávy se zachmuřenou tváří. Postavení Paříže však bylo nezáviděníhodné a „francouzská vláda se nacházela

nabídka Berlína se objevila jen kvůli rychlejší spojenecké evakuaci Porýní. Chamberlain poznamenal, že německý ministr zahraničí Gustav Stresemann jasně prohlásil, že tyto dvě věci spolu nesouvisejí. Druhý den Herriot naznačil, že Francie by mohla zůstat v kolínské zóně neomezeně dlouhou dobu, protože podle něj není pravděpodobné, že by Německo splnilo závazky Versailleské mírové smlouvy.⁴⁹⁵ Chamberlain mu odpověděl, že otázka obsazení Kolína nemůže v žádném případě posloužit jako prostředek nátlaku na vládu Jeho Veličenstva, aby přijala ideu britsko-francouzské smlouvy. Naopak mohlo dojít podle ministrových slov ke zhoršení spolupráce obou zemí.⁴⁹⁶

Možnosti francouzského protahování přítomnosti v Porýní se Chamberlain vskutku obával. „Skutečně mě tíží pocit, že Francouzi budou trvat na okupování Kolína z důvodů, jež sice budou vycházet z formulací mírové smlouvy, ale které bude britské veřejné mínění ... vnímat jako nedostatečné pro zdůvodnění prodloužení okupace,“ postěžoval si ministr. Chamberlain si na druhou stranu dobře uvědomoval, že jednostranné stažení britských jednotek by ke zlepšení vztahů mezi Londýnem a Paříží rozhodně nepřispělo. Požádal proto o pomoc Crowa, který měl zjistit názor vlády na tento problém.⁴⁹⁷

Stálý podtajemník, jenž sdílel ministrovu nelibost, zahájil ihned po obdržení dopisu 11. března 1925 kampaň, která měla Chamberlainovi

v pozici prosebníka a disponovala mizivými prostředky, kterými by donutila britskou vládu ke změně jejího názoru“. Wurm, c. d., s. 266.

⁴⁹⁵ Srv. NA, FO 371/10728, C 3368/459/18, Letter from Mr. Austen Chamberlain to Sir Eyre Crowe (Received March 9), March 7, 1925. Chamberlain měl možnost v Ženevě hovořit i s Aristidem Briandem. Francouzský politik vyjádřil pochopení pro situaci, v jaké se při rozhodování o Ženevském protokolu nacházela britská vláda. Současně ale podotkl, že Francie tento dokument plně podporuje. Briand se rovněž obával, aby odmítnutí Londýna neoslabilo pozici Společnosti národů, což Chamberlain odmítl. V dalším průběhu diskuze se oba muži bavili o současném stavu bezpečnosti v Evropě. Britský ministr Briandovi sdělil, že nejlepší variantu řešení tohoto problému vidí „ve vzájemných dohodách mezi státy ... než v jakýchkoli všeobecných změnách nebo dodatcích k Paktu [Společnosti národů – L. N.]“. NA, CAB 24/172, C.P. 149 (25), March 9, 1925.

⁴⁹⁶ Urbanitsch, c. d., s. 60.

⁴⁹⁷ NA, FO 371/10728, C 3569/459/18, Mr Chamberlain (Geneva) to Sir E. Crowe, 8th March, 1925. Baldwin měl Chamberlainovi poradit v otázce evakuace kolínské zóny a tlumočit mu názory vlády na tento problém.

poskytnout širší prostor pro jednání.⁴⁹⁸ Požádal premiéra o povolení účastnit se schůze kabinetu. Zároveň mu sdělil, že se obává zhoršení britsko-francouzských vztahů v důsledku nekompromisního postoje Londýna. Crowe poté připomněl Baldwinovi rozhovor, který spolu nedávno vedli a při němž se shodli, že Británie musí Francii něco nabídnout náhradou za odmítnutí Ženevského protokolu. Stálý podtajemník premiéra rovněž varoval před situací, kdy Chamberlain nenabídne Francii ani vzájemný pakt, ani dohodu čtyř států. To by podle něj mohlo znamenat nejen zhoršení francouzsko-německých vztahů, ale také vyvolat třenice ve střední Evropě. Požádal proto Baldwina, aby se pokusil přimět vládu k ústupkům.⁴⁹⁹

Premiér souhlasil, že instrukce, jež obdržel ministr zahraničí 4. března, jsou dosti nekompromisní, ale poznamenal, že je nemůže změnit bez vědomí kabinetu.⁵⁰⁰ Podle jeho názoru mělo být Chamberlainovi dovoleno postupovat pružněji a ne mu stanovit tak striktní vyjednávací pozici. Po určitém váhání se nakonec někteří ministři sešli v Dolní sněmovně.⁵⁰¹

Den nato poslal Crowe ministrovi zahraničí dopis, v němž mu popsal, co se dělo na schůzi ministrů. On sám jim nejprve vysvětlil, proč se na ně jménem ministra zahraničí obrací a co od nich žádá.⁵⁰² Nejprve se slova ujal Churchill, jenž neviděl „žádný důvod, proč bychom měli cokoli dělat; nebo, proč bychom uzavírali nějakou dohodu s Francií, která by se měla dusit ve vlastní šťávě.“⁵⁰³ Ministr financí si rovněž myslel, že žádné

⁴⁹⁸ Tamtéž, Eyre Crowe to Mr Chamberlain, 11 March, 1925. Stálý podtajemník požádal premiéra, aby se směl zúčastnit jednání vlády. Crowe rovněž hovořil s velvyslanci několika států (Francie, Belgie, Itálie, Japonsko) a seznámil je s obsahem Chamberlainových pařížských rozhovorů.

⁴⁹⁹ Maisel, c. d., s. 171. Crowe navrhl, aby bylo Chamberlainovi alespoň umožněno sdělit Herriotovi, a zároveň jej tak uklidnit, že britská vláda bude zvažovat celou řadu možných dohod. Orde, c. d., s. 94.

⁵⁰⁰ Baldwin se schůze neúčastnil a domníval se, že vláda zašla na svém jednání dále, než by byl on sám ochoten přijmout.

⁵⁰¹ 11. března 1925. Přítomni byli Baldwin, Churchill, Birkenhead, Hoare, ministr války Worthington-Evans, první lord admirality William C. Bridgeman, Amery, lord strážce tajné pečeti James Gascoyne-Cecil, markýz Salisbury (bratr Roberta Cecila) a Robert Cecil. Na schůzce chyběl Curzon, který o několik dní později zemřel (20. března).

⁵⁰² Crowe debatu, jež trvala přibližně hodinu a půl, popsal jako „vágní a nikam nevedoucí“.

⁵⁰³ Crowe, c. d., s. 69.

rozpory s Paříží nehrozí. Amery, jako pokaždé, připomněl, že se nedá nic dělat proti vůli dominií, a pronesl několik „moudrých“ vět, které přiměly Crowa poznamenat, že „nikdy neslyšel Ramsayho MacDonalda, ani ve chvílích jeho nejpitomějších prohlášení, pronést takové nejapnosti, jež vypustil Amery“.⁵⁰⁴ Birkenhead podpořil ministry financí a kolonií a prohlásil, že je i nadále proti jakékoli dohodě a popřel, že by vláda vůbec kdy s návrhem nějakého paktu souhlasila. Cecil se jako jediný vyjádřil pro jednání, a to včetně rozhovorů s Německem. Poněkud exaltovaně pronesl, že Velká Británie je připravena bojovat nejen kvůli přístavům u Lamanšského průlivu, ale i na východních hranicích Francie. Podle Birkenheada nebylo složité odpovědět na Chamberlainovu žádost o radu – Londýn si nepřeje žádnou dohodu ani s Francií, ani s jinými státy! Ať se Paříž dohodne s Berlínem, a pokud by došlo k útoku jednoho státu na druhý, Británie poté možná zváží otázku zahájení konzultací nad vzniklou situací.⁵⁰⁵

Analýza jednání ministrů vede k jednoznačnému závěru, že Churchill, Amery a další hodlali revokovat rozhodnutí vlády ze 4. března ohledně myšlenky paktu čtyř států. Zastánci nevměšování do evropských záležitostí využili nepřítomnosti Austena Chamberlaina a prosazovali zpřísnění britského postoje k jednáním o kolektivní bezpečnosti v Evropě. Pokud by tato linie zahraniční politiky byla přijata, hrozil návrat do dob „skvělé izolace“.

Crowe byl zděšen. Varoval přítomné před zhoršením vztahů s Francií a vypuknutím chaosu na kontinentě. Prohlásil zároveň, že jestli je toto stanovisko konečné, britský ministr zahraničí mystifikoval svého francouzského kolegu tím, když mu oznámil, že Londýn sice neuzavře dohodu s jeho zemí a Belgií, ale že může uvažovat, společně s dominií, o

⁵⁰⁴ Tamtéž.

⁵⁰⁵ Tamtéž, s.70. Stanley Baldwin, jak bylo jeho dobrým zvykem, neřekl nic. První lord admirality Bridgeman litoval, že vláda odmítla jednat o jakémkoli paktu s Francií. Williamson, P. (ed.), *The Modernisation of conservative Politics. The Diaries and Letters of William Bridgeman 1904-1935*, London 1988, 11. března 1925, s. 182.

jiné variantě. Poté byl stálý tajemník požádán, aby opustil jednací místnost.⁵⁰⁶

I Baldwin informoval ministra zahraničí o výsledku jednání. Sdělil mu, že podle mínění vlády jednal správně a neuvedl Herriota v žádný omyl. Premiér se domníval, že k problému vyklizení kolínské zóny se musí přistoupit s velkou opatrností; otázku jednání o jakémkoli paktu navrhl ponechat na dobu, až se Chamberlain vrátí ze Ženevy.⁵⁰⁷

Francouzský premiér byl zklamán odmítavým postojem Londýna k Ženevskému protokolu a očekával nějaký vstřícný krok. Chamberlain mu ale nyní nemohl nabídnout nic kromě mlhavého ujištění, že vláda jeho země má v úmyslu vše ještě jednou pečlivě zvážit. Baldwinův dopis totiž ministrovi zahraničí neposkytl žádný pevný bod pro jednání ani podporu jemu osobně či jeho politice.⁵⁰⁸

Chamberlain byl zklamán a zároveň pobouřen. Cítil, že zahraniční politika přestává být jeho doménou a kolegové ve vládě se až příliš vměšují do jejího řízení, proto se pohrozit rezignací. Crowe se měl sejít s premiérem a sdělit mu to. Ministr zahraničí se nechtěl desavuoovat tím, že poté, co prohlásil, že Velká Británie odmítne Protokol, ale bude uvažovat o jiných alternativách, by měl nyní tvrdit, že to není pravda? Pohrozil proto rezignací, pokud mu vláda vysloví nedůvěru tím, že jeho postup neschválí, a dostane jej tak do neobhájitelné pozice⁵⁰⁹

Za normálních okolností by byla demise s velkou pravděpodobností přijata. Situace se však nyní začala vyvíjet překvapivým směrem. Chamberlain ani Crowe totiž netušili, že slova stálého podtajemníka na poradě 11. března 1925 měla na ministry přesvědčivý účinek. Na poradě

⁵⁰⁶ Podstatné bylo, že Crowe napsal Chamberlainovi dopis, přičemž neznal konečné rozhodnutí kabinetu. Seznámil jej tedy s průběhem jednání, na němž byl přítomen, a sdělil mu své dojmy. Srv. Orde, c. d., s. 95-96.

⁵⁰⁷ „Oni všichni [ti, co se sešli na schůzce 11. března – L. N.] se domnívají, že jste naše rozhodnutí tlumočil rozhodně a jasně a já osobně bych Vám chtěl vyjádřit uznání a sympatie.“ Middlemas, Barnes, c. d., s. 354.

⁵⁰⁸ „Sfinga [tak Chamberlain označoval Baldwin – L. N.] tiše seděla ... a poté jen řekla, že si musíme o všem vážně promluvit, až se vrátím“, napsal ministr své manželce. Crowe, c. d., s. 71.

⁵⁰⁹ „Netrvám na tom být ve vládě, jež každých několik dní mění své rozhodnutí“, napsal Crowovi. Petrie, The Life and Letters, s. 264. Srv. i Crowe, c. d., s. 72.

bylo za Crowovy nepřítomnosti sice rozhodnuto „pokračovat v politice odmítnutí jakékoli dohody s Francií“. Zároveň ale nedošlo ke změně stanoviska ze 4. března, že Londýn bude uvažovat o dohodě čtyř států.⁵¹⁰ Zajímavé vysvětlení nabízí Richard Grayson. Podle jeho názoru udělal chybu Eyre Crowe, který měl za úkol zjistit názor vlády na problém evakuace kolínské zóny; o otázce britských závazků nepadlo ani slovo. Stálý podtajemník tak uvedl podle Graysona kabinet v omyl.⁵¹¹

Problém Chamberlainovy rezignace byl vyřešen. Jednalo se nedorozumění a desinterpretaci jeho dotazu ze strany stálého podtajemníka *Foreign Office*. Stanley Baldwin sám ideu čtyřstranného paktu schvaloval a zamýšlel svolat jednání vlády, aby tuto myšlenku podpořila.⁵¹² Podle premiéra přesto existovaly různé možnosti dohody o začlenění Německa, a proto vyzýval Chamberlaina, aby zatím nebyl moc konkrétní. Nepřijetí demise ministra zahraničí mělo i jiný důvod. Baldwin si velmi přál, aby Chamberlain ve vládě zůstal; ať už kvůli jeho respektu nebo pozici uvnitř Konzervativní strany. Ministr zahraničí dokázal v tomto momentě přimět vládu k závazku jednat o francouzské bezpečnosti, ačkoli to neodpovídalo formě, jež původně prosazoval. Lze proto říci, že „vyhrál nad Balfourem, Curzonem a Churchillem a natrvalo prosadil svůj vliv do řízení zahraniční politiky.“ Jeho pozici v této oblasti již nikdo do roku 1929 nenarušil.⁵¹³

Chamberlain se vracel domů ze Ženevy přes Paříž, kde se opět sešel se svým francouzským kolegou. Diskuze se nevyhnutelně stočila na problém bezpečnosti. Herriot nastínil tři podmínky, za nichž by byla Francie ochotna jednat – otázka případné dohody nebude spojována

⁵¹⁰ Maisel, c. d., s. 175. Podle Baldwina nemělo smysl diskutovat o důvěře v ministra zahraničí. To, co někteří jednotlivci pronesli na neformální schůzce, nemohlo ovlivnit rozhodnutí vlády. Orde, c. d., s. 97.

⁵¹¹ Vše asi zavini Crowe i Baldwin. Jeden mluvil o problému kolínské zóny a druhý o britských závazcích na kontinentě. Stálý podtajemník však pravděpodobně překročil své instrukce, protože se před premiérem zmínil i o otázce „separátních paktů“, o což jej Chamberlain nežádal. Snad chtěl učinit poslední pokus o prosazení dohody s Francií. Srv. Grayson, c. d., s. 51-55. V tom, že jednal autonomně, se shodují i další badatelé. Nejnověji srv. například Jacobson, *Locarno, Britain and the Security of Europe*, s. 24.

⁵¹² Baldwin se „postavil plnou vahou za Chamberlainovu politiku závazků vůči evropskému kontinentu“. Jacobson, *Locarno, Britain and the Security of Europe*, s. 24.

⁵¹³ Jacobson, *Locarno Diplomacy*, s. 21.

s urychlením evakuace kolínské zóny; Paříž nerezignuje na své závazky vůči Polsku; Německo musí vstoupit do Společnosti národů. Berlín by se měl podle Herriota rovněž vzdát války jako prostředku revize hranic.⁵¹⁴

Když se šéf *Foreign Office* vrátil 17. března 1925 ze Ženevy, dostalo se mu od premiéra jednoznačné podpory. O tři dny později, na schůzi kabinetu, dokonce Chamberlainovi blahopřál k tomu, jak si počínal. Bylo rovněž rozhodnuto, že německý návrh představuje nejlepší variantu pro zajištění evropské bezpečnosti.⁵¹⁵ Vláda tedy odmítla přání některých ministrů (Amery, Birkenhead), jejichž cílem byl návrat k politice izolace a tím pádem k nezájmu o evropské záležitosti.⁵¹⁶

Ženevský protokol se stal zcela jistě nejobsáhlejším a pravděpodobně i nejsrozumitelnějším pokusem o vytvoření systému kolektivní bezpečnosti v Evropě v období mezi dvěma světovými válkami.⁵¹⁷ Dokument obsahoval ústřední tezi ze Smlouvy o vzájemné bezpečnosti – dosažení bezpečnosti za pomoci účinných ekonomických a vojenských sankcí – navíc ale počítal s povinnou arbitráží. Ta se stala pro konzervativce největším problémem. Jistě bylo možné zformulovat dodatky, které by zmírnily námitky dominií a Spojených států amerických, ale povinná arbitráž a automatická pomoc napadené straně tvořily jádro Protokolu. Nad přijetím těchto dvou závazků vládnoucí konzervativci váhali.

⁵¹⁴ NA, FO 371/10729, C 3921/459/18, Memorandum of a Conversation with Mr. Herriot, March 16th, 1925.

⁵¹⁵ Maurice Hankey si v tento den ve svém deníku poznamenal: „V průběhu sedmi hodin od jeho smrti [Hankey myslí lorda Curzona, který zemřel 20. března 1925 – L. N.] se vláda rozhodla zmocnit Austena Chamberlaina, aby oznámil schválení politiky, jejíž cílem bude čtyřstranný garanční pakt“. Roskill, c.d., s. 396.

⁵¹⁶ Chamberlain odmítl oficiálně jménem britské vlády Ženevský protokol ve svém projevu před Radou Společnosti národů 12. března 1925. Srv. telegrafickou zprávu Edvarda Beneše z 15. března 1925. Ministr napsal, že „Anglie nepřijme protokolu a v blízké budoucnosti nic protokolu podobného“. Jediné, o čem byl Londýn ochoten uvažovat, byl německý návrh z počátku roku 1925. Církulární telegramy 1920-1935, s. 86. Obavu z prostého odmítnutí Protokolu vyjádřil i list *The Spectator*. Podle jeho názoru to mohlo vyvolat vážnou reakci v Evropě a posílit „čistě prospěchářské strany“. Thompson, *British Conservatives*, s. 68.

⁵¹⁷ Lze se však setkat i s názorem, podle něhož se jednalo o „poněkud vizionářskou a idealistickou dohodu“. Dutton, D., *Austen Chamberlain as Foreign Secretary*. *History Review*, 2001, Issue 39, s. 10.

Osud Ženevského protokolu se stal velmi nejistým již v momentě, kdy se k moci ve Velké Británii vrátila Konzervativní strana. Ačkoli si nejen Francie, ale i ostatní státy (Československo, Polsko, Belgie) přály kladné stanovisko Londýna, shledala vláda Jeho Veličenstva podmínky Protokolu nepřijatelnými.⁵¹⁸ Termíny jako povinná arbitráž, automatické uplatnění sankcí v případě odmítnutí podřídit se arbitráži, nebo možnost, že by britské loďstvo vyplulo v zájmu Společnosti národů či situace, kdy by došlo k omezení svobody rozhodování o válce a míru, to vše vytvořilo již od počátku nepřekonatelné námitky pro odpůrce Protokolu. Ti působili nejen uvnitř kabinetu, nýbrž existovali i vně, ať už se jednalo o členy státní správy nebo představitele armády. Jejich námitky nesměřovaly a priori proti každému návrhu na řešení kolektivní bezpečnosti, nýbrž proti jakémukoli pokusu vnutit Londýnu příliš obsáhlé závazky na kontinentě a upřít mu svobodu jednání v případě konfliktu. Většina Konzervativní strany tak na jaře 1925 nebyla připravena přijmout řešení kolektivní bezpečnosti na základě univerzální arbitráže. Naopak, její členové nechtěli opustit myšlenku „každý stát sám za sebe“. Odmítnutí Ženevského protokolu však donutilo britské politiky vážně se zabývat představami, které měly ukázat, jakým způsobem je Londýn připraven přispět k zajištění míru.⁵¹⁹

Ve vládě vznikly dvě skupiny, jež si přijetí dokumentu nepřály. Tu první lze označit jako „zastánce impéria“. Její členové považovali jakékoli britské angažmá na kontinentě za něco nemyslitelného, co naprosto odporuje zájmům Londýna i dominií.⁵²⁰ Tento názor nejhlasitěji vyslovovali Leo Amery, Winston Churchill, lord Birkenhead a Samuel

⁵¹⁸ Polští historici Stanisław Sierpowski a Antoni Czubinski odmítají tezi, že příčinou odmítnutí Protokolu se stal pouze postoj Velké Británie a její konzervativní vlády. Obdobný názor zastávaly podle nich i delegace Itálie, Nikaraguy a Irska. Srv. Sierpowski, S., Czubinski, A., *Der Völkerbund und das Locarno-System*. In: *Locarno und Osteuropa. Fragen eines europäischen Sicherheitssystems in den 20er Jahren*, hrsg. von Schattkowsky, R., Marburg 1994, s. 33.

⁵¹⁹ Poté, co neuspěly snahy o zajištění míru prostřednictvím Společnosti národů, bylo nutné se vrátit k tradičnějším konceptům defenzivních aliancí. Marks, S., *The Illusion of Peace: International Relations in Europe 1918-1933*, London 1976, s. 61.

⁵²⁰ „Pro tyto muže se účast Británie ... ve válce v letech 1914 a 1918 stala tragickým vybočením a tím pádem něčím, co by se už nemělo opakovat.“ Dutton, Austen Chamberlain as Foreign Secretary, s. 10.

Hoare,⁵²¹ podporu tomuto uskupení poskytovaly i závěry CID. Druhá skupina sice Ženevský protokol odmítla, její zástupci byli nicméně připraveni, kvůli zachování dobrých vztahů s Paříží, diskutovat o jiné variantě, jež by byla pro Británii přijatelná. Sem patřili například Laming Worthington-Evans nebo Eustace Percy. K tomuto postoji se přiklonil i Austen Chamberlain, když pochopil, že jeho idea spolupráce s Francií a případně Belgií není průchodná. Osoba ministra zahraničí hrála v době jednání o Ženevském protokolu důležitou úlohu. Chamberlain totiž patřil k oné části Konzervativní strany, jež byla ochotna přijmout alespoň omezené závazky na kontinentě. Snad jediný, kdo byl ve vládě ochoten s přijetím Protokolu souhlasit, byl Robert Cecil. Pokud jde o osobu premiéra, jeho postoj lze označit za zvláštní. Stanley Baldwin se o zahraniční politiku příliš nezajímal, její řízení přenechal ministru zahraničí. V březnu 1925 se však, zcela atypicky vzhledem ke svému dosavadnímu chování, do debaty o zahraniční politice zapojil a potvrdil tím vážnost situace, jakou hrozba odstoupení ministra zahraničí bezpochyby byla.

Velká Británie a Francie chápaly kolektivní bezpečnost odlišně. Pro Londýn stály na prvním místě zájmy impéria; bez příznivého stanoviska dominií by totiž hrozil vážný vnitropolitický rozkol. Vládní konzervativní elity proto nebyly Protokolu příliš nakloněny, protože podle nich obsahoval příliš široké závazky, jež by zámořská teritoria nepřijala. Navíc, značná část britského veřejného mínění byla orientována protifrancouzsky a nesdílela názory šéfa *Foreign Office*. Odmítnutí znamenalo i vyjádření britského nesouhlasu s nepružným systémem kolektivní bezpečnosti, který vznikl v roce 1919. Paříž, na druhé straně, požadovala dosažení skutečného systému kolektivní bezpečnosti, a to prostřednictvím smluv a aliancí, které by ji garantovaly. Se svými pokusy vyřešit tento problém však neuspěla.⁵²²

⁵²¹ Tito politici navrhovali „politiku odměřenosti“ vůči Evropě, dokud nebude opět nastolena rovnováha sil mezi Francií a Německem. Určitou podskupinu odpůrců závazků na kontinentě tvořili tzv. „malí Angličané“, jež preferovali domácí záležitosti před zahraniční politikou. Cohrs, c. d., s. 47-48.

⁵²² „Francouzský pokusy zjednat si bezpečnost z pozice hospodářské a vojenské síly (vpád do Porúří), nebo z pozice morální a diplomatické síly (Ženevský protokol) ztroskotaly.“ Wintzer, c. d., s. 452.

Oba státy se rovněž rozcházely v názoru, jak přistupovat k Německu. Zatímco britští politici pochopili, že i nadále trvající ostrakizace Berlína Evropě neprospěje, jejich francouzští kolegové trvali v první řadě na plnění podmínek Versailleské mírové smlouvy, a až poté byli ochotni s Německem jednat.

Odmítnutí Ženevského protokolu v březnu 1925 sice znamenalo neúspěch jistého konceptu kolektivní bezpečnosti, zároveň však umožnilo Německu zahájit cestu z izolace a návrat mezi evropské velmoci.

4. Čtvrtá kapitola

4. 1. Velká Británie a Locarno

Britský ministr zahraničí Austen Chamberlain se vracel v polovině března 1925 ze Ženevy, kde se účastnil zasedání Společnosti národů, na němž jménem Vlády Jeho veličenstva odmítl Ženevský protokol. Cestou domů se zastavil v Paříži, kde se sešel s francouzským premiérem Édouardem Herriotem. Ten se již smířil s faktem odmítavého postoje Londýna k britsko-francouzské, popřípadě britsko-francouzsko-belgické dohodě a byl ochoten jednat o takové koncepci kolektivní bezpečnosti, jejíž součástí by bylo i Německo.⁵²³

Chamberlain si dobře uvědomoval, že Francie je současným postojem Británie zklamána, a aby v Evropě zavládl klid, musely být podle něj splněny dvě základní podmínky: Paříž obdrží záruky bezpečnosti a Berlín se stane členem Společnosti národů, a vrátí se tak do společenství vyspělých států.

Dne 20. března 1925 se sešla britská vláda. Na svém zasedání se zabývala zprávou ministra zahraničí z jeho cesty na kontinent. K Chamberlainově překvapení kabinet jeho postup schválil. Ministr zahraničí poté naznačil další možnosti postupu ohledně kolektivní bezpečnosti. Garance německo-francouzských hranic představovala podle jeho názoru jediný způsob, jak zvýšit ve Francii pocit bezpečí.⁵²⁴ Vláda poté rozhodla, že německý návrh z ledna 1925 představuje nejlepší prostředek k dosažení evropské bezpečnosti a zároveň slibuje i možnost nevrátit se k politice izolace. Pokud by se Londýn rozhodl opačně, mohlo

⁵²³ The National Archives, London, Kew (dále NA), FO 371/10729, C 3921/459/18, Memorandum of a Conversation with Mr. Herriot, March 16th, 1925. Herriot se Chamberlaina zeptal, zda Německo v budoucnu vstoupí do Společnosti národů, a především, zda se vzdá použití síly i ve východní a střední Evropě. K německému návrhu se začaly pozitivně stavět i Belgie a Itálie. Wurm, C. A., Die französische Sicherheitspolitik in der Phase der Umorientierung 1924-1926, Frankfurt am Main, Bern, Las Vegas 1979, s. 270.

⁵²⁴ On sám však přijal ideu garance německo-francouzských hranic ne proto, že by ji preferoval, nýbrž kvůli tomu, že to byla jediná forma garance francouzské bezpečnosti, jež byl britský kabinet ochoten přijmout. Srv. Jacobson, J., Locarno Diplomacy. Germany and the West 1925-1929, Princeton, New Jersey 1972, s. 21.

by to podle názoru členů vlády vést k nárůstu stávajícího neklidu v Evropě a skončit vypuknutím nového válečného konfliktu.⁵²⁵ Kabinet tedy zmocnil ministra zahraničí k tomu, aby pokračoval v jím naznačeném kurzu politiky kolektivní bezpečnosti.⁵²⁶

Vezmeme-li v úvahu rozpory, které nad mírou britského angažmá v Evropě ve vládě na přelomu února a března 1925 panovaly a jež hrozily přerůst v otevřený konflikt v kabinetu, jeví se toto rozhodnutí na první pohled překvapivé. Poté, co Velká Británie odmítla Ženevský protokol, se na ni snesla kritika většiny evropských států za její sobeckou zahraniční politiku. Londýn pochopil, že je třeba, aby přispěl k řešení nelehké situace, jež vznikla po roce 1919. „Na druhé straně se objevily i náznaky, podle nichž někteří ministři sice rozhodnutí vlády podpořili, zároveň ale doufali, že jednání o bezpečnostním paktu ztroskotají na nemožnosti sladit francouzská přání s německými představami dřív, než se dospěje ke konkrétnímu výsledku.“⁵²⁷

Čtyři dny po schůzi vlády se sešli poslanci Dolní sněmovny. Diskutovat měli o britské politice vůči Evropě.⁵²⁸ Chamberlain nejprve naznačil obrysy německého memoranda a poté prohlásil: „Pokud jsem mu porozuměl dobře, znamená to: že Německo je připraveno dobrovolně garantovat to, co dosud přijímalo jen jako nutnost vyplývající z mírové smlouvy, totiž *status quo* v západní Evropě; že je připraveno vzdát se, a to nejen, pokud se jedná o západní, ale i o východní Evropu, války jako prostředku, jímž by měla jakýmkoli způsobem měnit mírová smlouva.“⁵²⁹

Jednání přihlížel i německý velvyslanec Friedrich Sthamer. Jakmile to bylo možné, vyhledal Chamberlaina a požádal jej o rozhovor. Sdělil mu,

⁵²⁵ NA, CAB 23/49, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 17 (25), March 20th, 1925.

⁵²⁶ Chamberlain se podle D'Abernona velmi brzy stal obhájcem německého návrhu z ledna 1925. Srv. Viscount D'Abernon. Ein Botschafter der Zeitwende. Memoiren. Band III: Locarno (1924-1926), Leipzig, nedatováno, s. 185.

⁵²⁷ Urbanitsch, P., Großbritannien und die Verträge von Locarno. Diss., Wien 1968, s. 84.

⁵²⁸ Nebylo to poprvé, co se o německém návrhu v parlamentu mluvilo. Již 5. března Chamberlain naznačil, že možnost jednat s Německem existuje. O existenci memoranda však oficiálně poslance nikdo neinformoval. Ještě 18. března ministr zahraničí odpověděl na interpelaci týkající se tohoto problému vyhýbavě.

⁵²⁹ Orde, A., Great Britain and International Security 1920-1926, London 1978, s. 100.

že jeho vyjádření týkající se německých východních hranic byla nepřesná. Britský ministr to pochopil tak, že se Berlín nehodlá vzdát použití síly. Oznámil velvyslanci, že pokud tomu skutečně tak je, musí se vrátit do jednacího sálu a všem to oznámit. To Sthamer odmítl a odešel.⁵³⁰

Německá strana se obávala, aby ministrovo prohlášení nebylo chápáno jako pokus donutit Německo k uzavření paktu o neútočení s Polskem. Podle velvyslance D'Abernona tomu tak nebylo; Londýn pouze požadoval odpověď Berlína. Ta přišla o několik dní později a psalo se v ní, že se „německá vláda zříká jakékoli možnosti dosažení změny současné německo-polské hranice válečnými prostředky“.⁵³¹ D'Abernon přesto musel upozornit státního sekretáře na německém ministerstvu zahraničí Carla von Schuberta, že idea čtyřstranného paktu stála britského ministra zahraničí hodně přemáhání a Berlín by měl projevit dobrou vůli, aby ministra přesvědčil o upřímnosti svého jednání.⁵³²

Chamberlainův projev v Dolní sněmovně znamenal důležitý krok na cestě k dosažení cíle – uzavření garančního paktu. Ministr zahraničí totiž prohlásil, že bez britské pomoci a účasti je i tento pokus odsouzen k nezdaru. Velká Británie se podle jeho slov musela aktivněji zapojit do práce na projektu zajištění míru. „Je to v rukou Britského impéria, a jestli bude chtít, aby už nebyly žádné války, žádné už nebudou,“ prohlásil na závěr.⁵³³ Šéf *Foreign Office* dále uvedl, že se Londýn musí rovněž zasadit o to, aby žádná velmoc v Evropě nezískala dominantní pozici a neohrozila zájmy Británie.⁵³⁴

Postoj britské vlády byl tedy jasný – jednat o německém návrhu. Ministr zahraničí a jeho úřad měli nyní zahájit rozhovory s Francií a dospět

⁵³⁰ Chamberlain telegrafoval velvyslanci v Berlíně D'Abernonovi a oznámil mu, že tento německý postoj se musí ihned vyjasnit. Srv. NA, FO 371/10729, C 4302/459/18, Code Telegram to Lord D'Abernon (Berlin) from FO (Secretary of State), 25th March, 1925.

⁵³¹ Orde, c. d., s. 101.

⁵³² Kaiser, A., Lord D'Abernon und die englische Deutschlandspolitik 1920-1926, Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris 1989, s. 368.

⁵³³ Urbanitsch, c. d., s. 87. Podle Chamberlaina musel být návrh ještě dopracován.

⁵³⁴ Chamberlain doslova prohlásil: „Dějiny nám ukazují cestu. Všechny velké války, naše největší války byly vedeny s úmyslem zabránit tomu, aby jakákoli velmoc ovládla Evropu a současně pobřeží kanálu a přístavy v Nizozemí.“ Stresemann, G., *Vermächtnis: der Nachlass in drei Bänden*, Bd. 2, Berlin 1932, s. 85.

k cíli. Nebylo to však jednoduché. Trvalo totiž téměř měsíc, než Paříž uznala danou skutečnost. Podle J. C. Sterndale Bennetta z *Foreign Office* a jeho materiálu, jenž vznikl 7. dubna 1925, se „francouzské veřejné mínění postupně smiřuje s ideou paktu s Německem a začíná si uvědomovat, že není v zájmu Německa použít proti Polsku sílu“. Nový pakt v sobě podle Bennetta rovněž obsahoval nový jev – mohla nastat situace, kdy bude Londýn muset pomoci Německu proti Francii, což se mu zdálo nepředstavitelné.⁵³⁵

Dne 10. dubna 1925 padla vláda premiéra Herriota. Novým předsedou vlády se o týden později stal Paul Painlevé. Post ministra zahraničí převzal Aristide Briand.⁵³⁶ S vytvořením nového francouzského kabinetu byla rovněž spojena i naděje Londýna, že se události konečně dají do pohybu. Ve Francii přesto existovala skupina lidí, jež si dohodu nepřála, protože ji považovala za „past, jež je míněna jako prostředek jak vrazit klín mezi spojence a omezit vojenský manévrovací prostor Francie“.⁵³⁷

Když se zdálo, že zahájení vážných rozhovorů mezi Londýnem a Paříží už nic nestojí v cestě, došlo k události, jež na krátkou dobu ochromila činnost *Foreign Office* – 28. dubna 1925 zemřel sir Eyre Crowe. Stálý podsekretář byl již dlouho nemocen a v době, kdy přemýšlel o odpočinku, se jeho nemoc zhoršila a on skončil. Novým podsekretářem se stal sir William Tyrrell.⁵³⁸

Croweho smrt neznamenalala z hlediska britské zahraniční politiky žádnou podstatnou změnu. William Tyrrell sledoval totiž stejný kurz. I pro

⁵³⁵ NA, FO 371/10730, C 4853/459/18, Memorandum (Mr. Bennett), April 7th, 1925.

⁵³⁶ Ačkoli byl Briand úplně jiný, pokud se jednalo o vlastnosti, získal si Chamberlainův obdiv. Britský ministr zahraničí měl ze jmenování Brianda radost. „Pan Briand je přizpůsobivý a chytrý, schopný přiznat si nepříjemné skutečnosti.“ Srv. NA, FO 371/10730, C 5414/459/18, Minute by Austen Chamberlain, April 22nd, 1925.

⁵³⁷ Maisel, E., *The Foreign Office and Foreign Policy, 1919-1926*, Sussex 1994, s. 175.

⁵³⁸ Chamberlain byl Croweho nemocí velmi zasažen. Sestře Hildě 25. dubna napsal: „Mám velký zármutek. Sir Eyre Crowe ... umírá, jestli už v tuto chvíli není mrtev. Byl to velký úředník, který zasvětil život povinností, byla radost s ním pracovat ... Nechce se mi věřit, že mohu být tolik zasažen kvůli muži, jehož jsem znal důvěrně jen několik měsíců.“ *The Austen Chamberlain Diary Letters. The Correspondence of Sir Austen Chamberlain with his Sisters Hilda and Ida, 1916-1937*, ed. by Self, R., Cambridge 1995, s. 275. „Sir Eyre Crowe byl perfektním typem britského státního úředníka – pracovitý, loajální, vzdělaný, pečlivý, milý, oddaný a statečný.“ Cosgrove, R. A., *The Career of Sir Eyre Crowe: A Reassessment*. *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, vol. 4., No. 4, 1972, s. 202.

něj bylo rozhodující premisou zachování dobrých vztahů s Francií. Pro nadcházející jednání však byla změna na postu státního podsekretáře z jednoho důvodu důležitá. Eyre Crowe byl limitován svým zdravotním stavem a na Británii čekal obtížný úkol – přimět Paříž a Berlín k dohodě. Britský ministr Chamberlain se při něm mohl spolehnout na člověka, jenž byl naprosto zdravý a mohl se této činnosti věnovat na sto procent.⁵³⁹

Když se ani na začátku května 1925 Francie k německému návrhu oficiálně nevyjádřila, Austen Chamberlain lehce znejistěl. Instruoval proto britského velvyslance v Paříži markýze Creweho,⁵⁴⁰ aby vyhledal ministra zahraničí Brianda, a promluvil s ním o německém návrhu. Berlín musel být podle něj dlouhým mlčením rovněž znepokojen a jakýkoli další odklad jednání mohl způsobit potíže německému ministrovi zahraničí Gustavu Stresemannovi. Podle některých členů německé vlády totiž příliš ustupoval západním velmocem.⁵⁴¹

Britský velvyslanec v Paříži odpověděl na dotaz svého ministra, že i on sám už je francouzským mlčením poněkud znepokojen a dodal: „Obávám se, že nejsme v příliš silné pozici, abychom mohli představitele *Quai d'Orsay* nutit, dokud se s nimi neshodneme v odpovědi týkající se vojenské kontroly.“⁵⁴² Francouzi podle velvyslance odmítli chápat tři základní problémy (odzbrojení, evakuaci kolínské zóny a všeobecnou bezpečnost) odděleně a „budou schopni poukázat na to, že Berlín má přinejmenším stejný důvod ke stížnosti na mlčení spojenců ohledně těch

⁵³⁹ Tyrrell byl „intuitivní, smílivý, pružný a disponoval pozoruhodným instinktem jak se vyhnout diplomatickým potížím“. Urbanitsch, c. d., s. 113. O jeho osobě srv. McKercher, B. J. C., *Old diplomacy and new: the Foreign Office and foreign policy, 1919-1939*. In: *Diplomats and world power. Studies in British foreign policy 1890-1950*, ed. by Dockrill, M., McKercher, B., Cambridge 1996, s. 99.

⁵⁴⁰ Robert Offley Ashburton Crewe-Milnes, první markýz Crewe (1858-1945).

⁵⁴¹ „Nepřikládám příliš velkou důležitost obrazu současné situace ... Přesto je pravdou, že už uteklo dost času, aniž by bylo cokoli proneseno.“ Srv. NA, FO 371/10731, C 5969/459/18, Foreign Office to Lord Crewe (Paris), 5th May, 1925. Již 1. května poslal velvyslanec D'Abernon telegram ministru Chamberlainovi, v němž jej informoval, že se německá strana i nadále hlásí ke svému návrhu z 20. ledna 1925: „Dlouze a důvěrně jsem hovořil se státním sekretářem ... domnívá se, že neexistuje žádná nebezpečí, podle něhož by se zahraniční politika vlády [dvojice – L. N.] Luther-Stresemann změnila.“ Srv. NA, FO 408/33, Lord D'Abernon to Mr. Austen Chamberlain (Received May 2), May 1, 1925.

⁵⁴² Podrobnější zprávu srv. NA, FO 371/10731, C 6154/459/18, Lord Crewe (Paris) to Mr. Chamberlain, 5th May, 1925.

dvou problémů, jež už dávno měly být vyřešeny“, pokračoval. Crewe nepovažoval za rozumné v tuto chvíli na Brianda v otázce francouzské odpovědi na německý návrh tlačit. Přislíbil však, že jakmile to bude možné, francouzského ministra zahraničí se zeptá.⁵⁴³

Francie si dala s oficiální odpovědí na čas a poslala ji do Londýna až 13. května 1925.⁵⁴⁴ Informovala svého partnera, že dříve, než začnou rozhovory o podrobnostech budoucí dohody, bude nutné určité věci vyjasnit. Zároveň představila body, o nichž by se podle jejího názoru mělo jednat nejdříve.

Paříž na začátku své odpovědi německou iniciativu přivítala a deklarovala, že tento návrh plně odpovídá ideálům Paktu Společnosti národů a že nelze dospět k žádné dohodě, pokud Berlín neuzná závazky plynoucí z tohoto dokumentu. Dále vyjádřila souhlas s ideou, podle níž by měly být všechny války zapovězeny. V budoucím paktu by podle ní měla určitě figurovat i Belgie, „jež není v německém memorandu výslovně zmíněna“. Dalším bodem francouzské odpovědi byl rozbor německého závazku uzavřít arbitrážní smlouvy se státy, jež jsou zainteresovány na Rýnu. Francie považovala tyto smlouvy „za přirozený doplněk Rýnského paktu“. Berlín měl podle Paříže uzavřít podobné dohody se všemi svými sousedy, kteří podepsali mírovou smlouvu, a vstoupit do Společnosti národů.⁵⁴⁵

Britská strana zkoumala francouzskou odpověď velmi pečlivě. Smysl některých požadavků jí unikal a jiné vnímala problematicky. Austen Chamberlain zpracoval pro vládu memorandum, v němž napsal: „Je třeba zmínit, že i když má francouzský koncept formu nóty německé vládě, jež jí

⁵⁴³ NA, FO 371/10731, C 6112/459/18, Telegram from Lord Crewe, May 6th, 1925. Francie se nacházela v obtížné situaci. Měla na výběr mezi dohodou, „jež by garantovala francouzsko-německé a belgicko-německé hranice, a politikou izolace...“ Wurm, c. d., s. 278.

⁵⁴⁴ Anne Orde uvádí datum 13. května, c. d., s. 106, ale ostatní historici datují francouzskou odpověď o den dříve: např. Maisel, c. d., s. 176; Urbanitsch, c. d., s. 124; Wurm, c. d., s. 275.

⁵⁴⁵ Podrobněji srv. NA, FO 371/10731, C 6493/459/18, the Marquess of Crewe to Mr. Austen Chamberlain (Received May 14), May 13, 1925. Velvyslanec přeposlal do Londýna návrh francouzské nóty, jež představovala odpověď Německu. Srv. tamtéž. Zajímavý rozbor arbitrážní procedury z pera sira Thomase Barclayho srv. NA, FO 372/2129, T 8547/8547/377, from Institute of International Law, 24th August, 1925.

poslala francouzská vláda samotná a tudíž ne za spojence, je napsána v takovém duchu, jako kdyby francouzský kabinet neodpovídal sám za sebe, ale jménem spojenců.“ Chamberlain s dokumentem v principu souhlasil, ale v určitých pasážích si nebyl jist a potřeboval se opřít o rozhodnutí vlády. Francie podle něj chtěla, aby arbitrážní smlouvy, které mělo Německo uzavřít se svými východními sousedy, disponovaly stejným významem jako dohoda týkající se západní Evropy. Podle ministra zahraničí to v sobě neslo nebezpečí nových závazků v podobě garance polských a československých hranic, a to bylo podle něj pro Velkou Británii nepřijatelné. „Musíme být co nejdříve připraveni odpovědět na tyto otázky,“ napsal Chamberlain v závěru svého memoranda.⁵⁴⁶

Britský ministr zahraničí tedy jasně naznačil pozici, na níž nehodlal Londýn nic měnit. O územních garancích na východ od Rýna se sice nevyjádřil přímo odmítavě, ale pochybnosti, jež vznesl, dávaly tušit, že tuto možnost bude velmi obtížné prosadit. Velká Británie nebyla připravena, a ani ochotna převzít garanci východních hranic Německa.

Ve stejný den, kdy Chamberlain připravil memorandum pro vládu, napsal i velvyslanci do Paříže.⁵⁴⁷ Informoval jej o schůzce s velvyslancem Fleuriauem,⁵⁴⁸ na níž probírali francouzskou odpověď na německý návrh. Ministr Briand podle Fleuriaua našel v dokumentu některé pasáže, které jej znepokojily a jež by mohly rozvířit francouzské veřejné mínění. Chamberlain velvyslanci připomněl, že cokoli mu sdělí, bude mít pouze nezávazný charakter, protože se jedná o velmi důležitou záležitost a on se nejprve musí poradit s kolegy ve vládě. Poté se jej zeptal, zda je vstup Německa do Společnosti národů stále vnímán jako důležitá podmínka při

⁵⁴⁶ Srv. NA, FO 371/10731, 6654/459/18, Cabinet Memorandum by Mr. A. Chamberlain, May 14th, 1925. Podle článku, který vyšel v Birmingham Post, považovala Francie navrhovaný pakt pouze za doplněk Versailleské mírové smlouvy. Paříž podle listu nebyla připravena učinit jakýkoli ústupek. Srv. Birmingham Post, 19. května 1925.

⁵⁴⁷ Poděkoval mu za poslání kopie francouzské odpovědi. Chamberlain se díky tomu mohl na setkání s Fleuriauem připravit.

⁵⁴⁸ Aimé Joseph de Fleuriau, v letech 1924-1933 francouzský velvyslanec v Londýně. Jeho předchůdce hrabě Auguste Félix Beauvoir de St.-Aulaire se v Londýně netěšil příliš dobré pověsti. Srv. Goldstein, E., The Evolution of British Diplomatic Strategy for the Locarno Pact, 1924-1925. In Diplomacy and World Power. Studies in British Foreign Policy 1890-1950, ed. by Dockrill, M., McKercher, B., Cambridge 1996, s. 120.

jednání, anebo jestli se situace změnila.⁵⁴⁹ Fleuriau prohlásil, že se nic nezměnilo. Šéf *Foreign Office* se zajímal i o to, jak bude Francie přistupovat k arbitráži. Podle něj se vnímání tohoto bodu od jejich minulého setkání změnilo. Další nesrovnalost viděl Chamberlain ve formulaci o stejném významu mezi dohodou v západní Evropě a smlouvami se státy ve východní Evropě. Velvyslanci sdělil, že podle jeho názoru není možné, aby Londýn tyto dohody garantoval. Fleuriau odpověděl, že bude tyto připomínky tlumočit své vládě.⁵⁵⁰

Britský ministr zahraničí tedy sice francouzskou nótu přivítal, ale vyjádřil s některými jejími formulacemi nesouhlas. Při podrobnějším studiu dokumentu se navíc zjistilo, že se Paříž vůbec nezmínila o demilitarizaci Porýní. Podle úředníků *Foreign Office* Francie rovněž pomlčela o podstatném bodu německého návrhu, o principu vzájemnosti.⁵⁵¹

Lord D'Abernon o výhradách *Foreign Office* nevěděl, a proto viděl vše příliš pozitivně. Lutherova vláda podle něj přijala francouzskou odpověď kladně, což jistě přispěje k upevnění pozice kancléře Hanse Luthera a ministra zahraničí Gustava Stresemanna, domníval se. I když se objeví jisté námitky, „jsem optimista, pokud se jedná o konečný úspěch jednání založeném na tomto základě“, napsal.⁵⁵²

Úředníci ministerstva zahraničí velvyslancův optimismus nesdíleli, ale rozhodnutí o dalším postupu bylo odloženo, dokud se k dokumentu nevyjádří britská vláda. Ta se sešla 20. května 1925, aby jednala o Chamberlainově memorandu ze 14. května. Diskuze se týkala především problému závazků, jež měl Londýn převzít. Francie ve své odpovědi podle názoru kabinetu požadovala od Londýna více, než byl ochoten přijmout. Situace se podobala jednání o Ženevském protokolu – opět se po Británii požadovalo více, než ona sama byla schopna snést. Vláda se rozhodla, že

⁵⁴⁹ Premiér Herriot totiž nepožadoval vstup Německa do Společnosti národů ještě před zahájením jednání.

⁵⁵⁰ NA, FO 371/10731, C 6558/459/18, Mr. Austen Chamberlain to the Marquess of Crewe (Paris), May 14, 1925.

⁵⁵¹ Kaiser, c. d., s. 376.

⁵⁵² NA, FO 371/10731, C 6711/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), May 18th, 1925.

poskytne ministrovi zahraničí skupinu odborníků, jež mu pomůže s přípravou odpovědi na francouzskou nótu.⁵⁵³ Ministři se podle Petera Urbanitsche v tuto chvíli nerozhovali, zda nótu přijmout nebo odmítnout, nýbrž měli „stanovit zahraničně politický kurz na příští roky. Měla by se země angažovat v Evropě, nebo by měla ukázat kontinentu záda a vydat se touto cestou k politice izolacionismu a soustředit všechny síly na udržení námořní situace v Pacifiku?“⁵⁵⁴ Členové kabinetu, jež se klonili k politice izolace, viděli ve francouzské nótě nebezpečí zesílené účasti na evropských záležitostech.⁵⁵⁵

Britský velvyslanec v Berlíně se rovněž dostal do menšího sporu s ministerstvem zahraničí. Mluvil prý s francouzským velvyslancem, který mu sdělil, že nóta týkající se bezpečnosti by měla být předána dříve než nóta zabývající se problémem odzbrojení.⁵⁵⁶ Požadavek francouzského velvyslance sice odpovídal D'Abernonově názoru, ale odporoval koncepci *Foreign Office*, kde všeobecně převládalo mínění, podle něhož bylo třeba odpověď na francouzskou nótu pečlivě zvážit. D'Abernon považoval v tuto chvíli za nerozumné váhat, neboť se obával oslabení podpory pro zahraničně politický kurz kancléře Luthera. Německo už totiž čekalo podle něj na oficiální odpověď spojenců čtvrtý měsíc a velvyslanec se domníval, že by to v Berlíně mohlo vyvolat pocit nezájmu ze strany západních velmocí.⁵⁵⁷

Francouzská vláda po schůzce Chamberlaina s Fleuriauem (14. května 1925) několik dní váhala, než na britské dotazy zareagovala. Její odpověď dorazila do Londýna 25. května 1925. Britský ministr zahraničí ihned informoval velvyslance v Paříži Creweho. Sdělil mu, že Francie

⁵⁵³ Srv. NA, CAB 23/50, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 26 (25), May 20th, 1925. Na schůzi vlády o pět dní později Austen Chamberlain požadoval, aby kabinet schválil britskou odpověď na francouzskou nótu. Ministři souhlasili. Srv. NA, CAB 23/50, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 27 (25), May 25th, 1925.

⁵⁵⁴ Urbanitsch, c. d., s. 130-131.

⁵⁵⁵ Nedostatečné hájení britských zájmů kritizovali i ministři, kteří byli vyjednávání o paktu příznivě nakloněni. Srv. Daily Telegraph, 25. května 1925.

⁵⁵⁶ Srv. NA, FO 371/10731, C 6852/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 20th May, 1925.

⁵⁵⁷ Srv. NA, FO 371/10732, C 7142/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 26th May, 1925.

považuje za důležité, aby se garance arbitrážních smluv stala předmětem velmi podrobného studia, protože „neexistuje žádný precedent, jenž by nám poskytl v této záležitosti vodítka“. Chamberlain se poté rozepsal o německém vstupu do Společnosti národů. Až se tak stane, bude muset Berlín automaticky souhlasit se závazkem, že nevstoupí do války, aniž by se předtím nepokusil vyřešit spornou záležitost smírnou cestou, konstatoval. Britský ministr vyjádřil v dopise rovněž pochopení pro Francii a její pozici vůči státům ve východní Evropě, zároveň ale prohlásil, že Paříž musí na druhé straně pochopit Británii, jež nemůže převzít nové závazky na východ od Rýna.⁵⁵⁸

O den později se sešel Vládní výbor pro zahraniční politiku (*Foreign Policy Committee*),⁵⁵⁹ aby jednal o francouzské nótě z 12. května. Austen Chamberlain přítomným sdělil, že nóta obsahuje vše, co bylo možno od Francie očekávat, a požádal je, jménem Aristida Brianda, o neodkladné projednání tohoto dokumentu. Francouzský ministr zahraničí považoval podle něj za důležité dva principy: jakákoli dohoda nesmí být v rozporu s Versailleskou mírovou smlouvou; mírové řešení sporů by se mělo týkat všech možných konfliktů. Tento požadavek byl podle Chamberlaina jednoznačně ovlivněn francouzsko-polským paktem. „Je možné, že dohoda o bezpečnosti na západě může znamenat oslabení existujících pout mezi Francií a Polskem,“ prohlásil ministr zahraničí. Paříž se tak podle něj nepochybně pokusila spojit uspořádání ve východní Evropě se zamýšlenými smlouvami v západní Evropě.⁵⁶⁰

Poté začala diskuze. Kancléř Lancasterského vévodství lord Cecil prohlásil, že by bylo vhodné, aby vláda Jeho Veličenstva dala jasně najevo, že si dohodu s Francií přeje a že jediným způsobem, jak toho dosáhnout, je pokusit se navrhnout nějakou smlouvu. Cecil se navíc obával možného

⁵⁵⁸ Tamtéž, C 7064/459/18, Mr. Austen Chamberlain to the Marquess of Crewe (Paris), May 25, 1925.

⁵⁵⁹ Výbor se scházel v nepravidelných intervalech a při různých příležitostech. Působil jako fórum pro předběžné diskuze nad otázkami, jež pak s definitivní platností řešila vláda.

⁵⁶⁰ NA, FO 371/10732, C 7204/459/18, Notes on Meeting of Committee of the Cabinet held in the Prime Minister's Room at the House of Commons on Tuesday, May 26th, 1925.

odkladu rozhovorů, nebo nebezpečí, že ve Francouzích zvítězí pocit, že Británie nejedná seriózně. Lord Balfour mu částečně oponoval. Podle něj bylo v tuto chvíli nejdůležitější, aby si Londýn ujasnil, co vlastně chce. Chamberlain mu odpověděl, že Velká Británie v žádném případě nepřevezme nové závazky vyjma těch, jež se dotýkají západní Evropy. Balfour byl s tímto vyjádřením spokojen. Poté navrhl, aby byla francouzská nóta rozebrána bod po bodu – paragraf I, jenž se týkal vstupu Německa do Společnosti národů, nebylo podle ministra zahraničí nic, co by neodpovídalo zájmům Londýna. K paragrafům II a III nebyly žádné podstatnější výhrady, ale paragraf IV byl ve své formulaci pro Británii nepřijatelný. Podle Chamberlaina neexistoval důvod, proč by Londýn měl garantovat arbitrážní smlouvy mezi Německem a ostatními zeměmi. „Jediné, co jsme ochotni udělat, je garantovat hranice na Rýnu – to a nic víc,“ pronesl.⁵⁶¹

Leo Amery navrhl, aby budoucí uspořádání obsahovalo dvě jasné podmínky: „1. Bude existovat Rýnský garanční pakt, na němž se bude vláda Jeho Veličenstva podílet. 2. Vláda Jeho Veličenstva dá své požehnání jakékoli arbitrážní dohodě, jež v budoucnu uzavřou Francie a Německo.“ Považoval však za nemožné, že by Británie přijala ideu všeobecné arbitráže. Austen Chamberlain v principu souhlasil s Amerym a trval na tom, že Londýn musí stanovit meze svých závazků.⁵⁶²

Den po schůzi Vládního výboru pro zahraniční politiku se k francouzské nótě a k následnému jednání o ní vyjádřil i právní poradce *Foreign Office* sir Cecil Hurst. Podle jeho názoru dospěl výbor k závěru, podle něhož se závazky Velké Británie měly omezit na široce pojatou garanci arbitrážní smlouvy mezi Francií a Německem. Pokud by byl takový

⁵⁶¹ Tamtéž.

⁵⁶² Tamtéž. Členové výboru se rozhodli, že bude lepší počkat se zaujetím stanoviska do doby, než ministr zahraničí předloží všechny podklady týkající se odpovědi francouzské vládě. Chamberlain slíbil, že to do příští schůze výboru připraví. Srv. NA, CAB 27/275, War Cabinet and Cabinet: Miscellaneous Committees, Committee on Security, F.P. (25), 1st Cons., Conclusions of a Meeting held in the Prime Minister's Room, House of Commons, on Tuesday, May 26th, 1925, at 4.0 p.m. Austen Chamberlain informoval lorda Creweho, že francouzskému velvyslanci sdělil, na čem se britská vláda dohodla. Srv. NA, FO 371/10732, C 7265/459/18, Mr. Austen Chamberlain to the Marquess of Crewe (Paris), May 28, 1925.

plán přijat, mělo se podle Hursta přistoupit k přeformulování návrhu bezpečnostního paktu. Takto upravený dokument „by měl mít podobu závazku, uzavřeného mezi Francií (a Belgií) na jedné straně a Německem na druhé straně, že ani jeden z nich neporuší demilitarizovanou část Porýní, a Britské impérium (a ostatní státy, jako například Itálie, pokud budou chtít), by mohly být jen garanti dodržování francouzsko-německého závazku“.⁵⁶³

Dne 28. května 1925 byla do Paříže poslána britská odpověď na francouzskou nótu, jež byla projednána Vládním výborem pro zahraniční politiku a která obsahovala jasné stanovisko Londýna. Austen Chamberlain vysvětloval velvyslanci Crewemu, že „základní princip, jímž je vedena vláda Jeho Veličenstva ve svém přístupu k této záležitosti, je a musí být takový, že jakýkoli nový závazek, který [kabinet – L. N.] převezme, bude specifický a omezen na zachování již existujícího stavu na německé západní hranici“.⁵⁶⁴

Ministr zahraničí dále psal, že vláda není připravena zajít ve svých úvahách o kolektivní bezpečnosti tak daleko, jak požaduje Francie. Pro tuto chvíli z toho jednoznačně vyplývalo, „že francouzské návrhy nemohou být v této podobě přijaty“. Paříž podle Chamberlaina požadovala více, než byl Londýn ochoten a schopen nabídnout.⁵⁶⁵

Britská vláda, jak vidno, v tento okamžik po Francii nepožadovala, aby svůj návrh změnila, dokonce ho ani přímo neodmítla, nýbrž v něm učinila některé změny, s nimiž svého partnera seznámila: dokument nyní obsahoval nový návrh územní garance vztahující se k německé západní hranici; ideu arbitrážních smluv, jež měly uzavřít Francie, Německo a Belgie a které si měly tyto státy navzájem, společně s Velkou Británií,

⁵⁶³ NA, FO 371/10732, C 7299/459/18, Foreign Office Minute (Sir C. Hurst), 27th May, 1925. Hurst se domníval, že přijetí závazku nevstoupit do války a přihlášení se k mírovým metodám, jež měly být použity v případě sporu, musí být časově stejně ohraničeny.

⁵⁶⁴ NA, FO 371/10732, C 7174/459/18, Mr. Austen Chamberlain to the Marquess of Crewe (Paris), May 28, 1925.

⁵⁶⁵ Tamtéž. Crewe měl vyhledat Aristida Brianda a podrobně mu vysvětlit britské stanovisko. Jednání výboru srv. NA, CAB 27/275, War Cabinet and Cabinet: Miscellaneous Committees, Committee on Security, F.P. (25), 2nd Cons., Conclusions of a Meeting held in the Prime Minister's Room, House of Commons, on Thursday, May 28th, 1925, at 3.30 p.m.

garantovat; arbitrážní smlouvy mezi Německem a ostatními státy, jež podepsaly Versailleskou mírovou smlouvu, však neměly být ze strany Londýna garantovány; Británie, stejně jako Francie, požadovala vstup Německa do Společnosti národů.⁵⁶⁶

Stanovisko vlády Jeho Veličenstva se tedy nezměnilo. Londýn odmítl přijmout jakékoli další závazky mimo oblast západní Evropy a nesouhlasil s francouzským požadavkem garantovat arbitrážní smlouvy, které by se týkaly německých východních hranic. Britská odpověď na francouzskou nótu je tak důležitá z několika důvodů. Londýn hned na začátku vážné debaty o kolektivní bezpečnosti Francii jasně naznačil, že její pokus vmanévrovat ho do angažmá ve východní Evropě nemá naději na úspěch. Británie apriori neodmítla jakékoli spojení východní Evropy se systémem kolektivní bezpečnosti na západě, jen jasně naznačila, že ona se na tom podílet nebude. „Netoužíme bránit Francii v převzetí širších závazků, jež mohou být pro ni žádoucí nebo nutné, z hlediska Britského impéria jsou ale nežádoucí,“ napsal Austen Chamberlain.⁵⁶⁷

Dalším důvodem k zamyšlení pro Francii byla i skutečnost, že se Londýn ve své odpovědi nezmínil o tom, že by byl připraven podepsat s Německem arbitrážní smlouvu jako Francie a případně Belgie. Vyjádřil pouze ochotu tyto dohody garantovat.⁵⁶⁸ Británie jako by pro sebe hledala nějakou zvláštní pozici. „Jako garant arbitrážních smluv mezi Francií (a Belgií) a Německem se vyčlenila z až dosud jednotné fronty spojenců a zůstala na půli cesty mezi oběma tábory.“⁵⁶⁹

Velvyslanec v Paříži lord Crewe se, v souladu s pokynem Austena

⁵⁶⁶ Srv. NA, FO 371/10732, C 7265/459/18, Mr. Austen Chamberlain to the Marquess of Crewe (Paris), May 28, 1925. Austen Chamberlain si nechal zavolat francouzského velvyslance, aby jej seznámil se stanoviskem své vlády. Idea britsko-francouzsko-belgického paktu byla podle ministra s konečnou platností mrtvá.

⁵⁶⁷ NA, FO 371/10732, C 7262/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Sir R. Graham (Rome), May 27, 1925. Graham byl velvyslancem v Římě. S tímto postojem britské vlády souhlasil i D'Abernon. Srv. D'Abernon, c. d., s. 196. „Odpor britské vlády proti závazkům ve střední a východní Evropě byl důsledný, přímočarý a nepřekonatelný.“ Břach, R., Československo a Evropa v polovině dvacátých let, Praha, Litomyšl 1996, s. 218.

⁵⁶⁸ Německý návrh i francouzská nóta naopak počítaly s tím, že rovněž i Velká Británie arbitrážní smlouvy podepíše.

⁵⁶⁹ Urbanitsch, c. d., s. 136.

Chamberlaina, pokusil navštívit francouzského ministra zahraničí Brianda a vysvětlit mu britské stanovisko. Briand byl však přítomen na zasedání vlády, a tudíž se nemohl s Crewem sejít. Velvyslanec proto vyhledal generálního sekretáře francouzského ministerstva zahraničí Philippa Berthelota. „To byla výhoda, protože jeho pozice na *Quai d'Orsay* je tak zásadní, že jeho souhlas se změnami, jež navrhuje, bude mít velký vliv na vládu,“ napsal Crewe Chamberlainovi.⁵⁷⁰

O den později napsal velvyslanec ministru zahraničí znovu, aby mu předal memorandum Erica Phippse,⁵⁷¹ který se sešel s Aristidem Briandem a diskutoval s ním o britské odpovědi na francouzskou nótu. Phipps informoval Londýn, že se s Briandem potkal na večeři a několik minut s ním hovořil. Zeptal se jej, jak vnímá britské stanovisko, a vyjádřil naději, že bude přijato kladně. Francouzský ministr Phippsovi odpověděl, že nevidí žádnou velkou překážku, která by dohodě bránila, a sdělil mu, že chápe „neochotu vlády Jeho Veličenstva, se zřetelem na názor dominií, vázat se s ohledem na východní hranice Německa více, než tak učinila již v Paktu [Společnosti národů – L. N.]“.⁵⁷²

Briand podle Phippse věřil, že budoucnost Evropy záleží na těsné spolupráci Francie a Velké Británie a byl přesvědčen, že německý návrh z ledna 1925 byl veden s úmyslem obě země od sebe rozdělit, a proto by měly Londýn a Paříž hovořit stejným jazykem, dodal francouzský ministr. Přesto doufal, že bude možné i za současné situace nalézt rozumné řešení problému kolektivní bezpečnosti.⁵⁷³

Britský ministr zahraničí informoval na začátku června 1925 lorda

⁵⁷⁰ NA, FO 371/10732, C 7272/459/18, Telegram from Lord Crewe (Paris), May 29th, 1925. Crewemu se zdálo, že Berthelot britské návrhy pozorně studoval a že je ihned neodmítl.

⁵⁷¹ Sir Eric Phipps (1875-1945), pracoval jako sekretář britského velvyslanectví v Paříži. V letech 1933-1937 byl velvyslancem v Berlíně, v letech 1937-1939 v Paříži.

⁵⁷² NA, FO 371/10732, C 7322/459/18, the Marquess of Crewe to Mr. Austen Chamberlain (Received June 2), May 30, 1925.

⁵⁷³ Tamtéž. Phipps napsal rovněž stálému podtajemníkovi na *Foreign Office* Tyrrellovi a vysvětloval mu, že francouzský tisk se obává, aby se Velká Británie nepostavila proti Francii, kdyby Paříž chtěla jít na pomoc svým partnerům (především Polsku) a musela tak porušit neutralitu Porýní. Srv. Documents on British Foreign Policy 1919-1939 (dále jen DBFP), ed. by Medlicott, W. N., Dakin, D., Bennett, G., First Series, Volume XXVII (Central Europe, the Balkans, and Germany, January-October, 1925, The Conference of Locarno, October, 1925), London 1986, Mr. Phipps to Sir W. Tyrrell (Received June 4), No. 354, May 31, 1925, s. 560-561.

Creweho o rozhovoru, který vedl s francouzským senátorem Henrim Jouvenelem.⁵⁷⁴ Chamberlain psal velvyslanci, že senátor za ním přišel jako soukromá osoba a ne jako představitel francouzské vlády. Oba muži podle něj diskutovali o politice britské vlády vůči Společnosti národů a samozřejmě také o bezpečnosti v Evropě. Jouvenel prohlásil, že Velká Británie představuje nordickou a Francie jižní rasu, jež je pod vlivem římského práva. „Jedna druhou doplňujeme a společně ztělesňujeme světový názor. Proto, když budeme ve shodě, bude vše v pořádku,“ pronesl podle Chamberlaina Jouvenel.⁵⁷⁵

O den později napsal šéf *Foreign Office* premiérovi Baldwinovi, aby jej informoval o nótě, kterou obdržel od francouzského velvyslance. Změny, jež Francie navrhuje, ministerstvo podle Chamberlaina pečlivě prostudovalo, diskutovalo i se sirem Cecilem Hurstem a dospělo k závěru, že tyto opravy lze s klidem až na jedinou výjimku přijmout.⁵⁷⁶

Součástí ministrova infortoria Baldwinovi byla i kopie Briandova dopisu francouzskému velvyslanci v Londýně. Briand psal Fleuriauovi, že mu Crewe předal britskou odpověď na nótu z 12. května 1925, kde je zformulováno stanovisko Londýna a připojen návrh změn. „Francouzská vláda citlivě reagovala na přátelský tón a na upřímnost britské odpovědi. Neopomněla ocenit úsilí, jež učinila anglická vláda, aby se přiblížila francouzskému stanovisku,“ napsal ministr. Briand dále ocenil skutečnost, že Paříž našla v Londýně podporu pro svou snahu postupovat vůči německému návrhu jednotně. Francie se podle něj smířila s tím, že Británie odmítá převzít nové závazky na východní hranici Německa a ocenila fakt,

⁵⁷⁴ Henri Jouvenel byl francouzským delegátem u Společnosti národů. V Británii byl na pozvání *League of Nations Society*.

⁵⁷⁵ NA, FO 371/10732, C 7446/459/18, Mr. Austen Chamberlain to the Marquess Crewe (Paris), June 4, 1925. Chamberlain vysvětloval Jouvenelovi, že „síly, které představujeme, se doplňují, ale právě proto jsou rovněž rozdílné, a Francouzi a Angličané dovedou nahlížet různé otázky z odlišných úhlů pohledu, jež jsou přirozeným výsledkem rozdílů v jejich národních charakterech a historii“.

⁵⁷⁶ NA, FO 371/10732, C 7565/459/18, Chamberlain to Prime Minister, June 5, 1925. Francouzi podle Chamberlaina navrhovali vypustit část VI opraveného britského návrhu, v níž se psalo o nedotknutelnosti práv a povinností vyplývajících z členství ve Společnosti národů. Cecil Hurst trval naopak na tom, aby tato pasáž zůstala zachována, protože podle něj bude důležitá pro Německo, až vstoupí do Společnosti národů.

že jí bude zachována svoboda jednání intervenovat „v případě porušení arbitrážní smlouvy ... například mezi Německem a Polskem nebo mezi Německem a Československem“.⁵⁷⁷

Paříž tedy ustoupila a netrvala na tom, aby Británie převzala dodatečné závazky ve střední a východní Evropě. Briand však považoval za naprosto nutné ponechat si právo intervence v případě napadení Polska nebo Československa ze strany Německa. Francie podle něj proto přišla s novým návrhem, jenž sice, stejně jako v nótě z 12. května, obsahoval ideu garance arbitrážních smluv ve střední Evropě, ale byl doplněn dodatkem, podle něhož záleželo na každém státu, zda se garantem těchto smluv stane nebo ne.⁵⁷⁸

V červnu 1925 se v Ženevě konalo zasedání Rady Společnosti národů, jehož se účastnili Chamberlain i Briand. Britský ministr zahraničí napsal ve švýcarském městě Briandovi, aby jej informoval o stanovisku své země k přepracované francouzské nótě. Kabinet se podle něj tímto návrhem podrobně zabýval a vyjádřil spokojenost, že se Francie odhodlala přijmout většinu změn, které Londýn navrhl. „Vláda Jeho Veličenstva, zcela si vědoma potřeby poslat Německu odpověď co možná nejdříve, je potěšena zjištěním, že nynější změny, jež navrhuje francouzská vláda, jsou takového rázu, jenž nevyžaduje podrobné zkoumání, a záležitosti se tím pádem nemusí zdržovat,“ sděloval Chamberlain Briandovi.⁵⁷⁹

Oba ministři se v Ženevě rychle dohodli; Chamberlainova jediná

⁵⁷⁷ Tamtéž.

⁵⁷⁸ Problém svobody jednání v případě garance arbitrážních smluv ve střední Evropě zmínil Austen Chamberlain při rozhovoru s Fleuriauem. Sdělil mu, že tento francouzský problém chápe, na druhé straně však upozornil, aby se dbalo na přesné formulace. Ministrovi se totiž zdálo, že Francie nehodlá dodržet princip vzájemnosti, jenž je pro Londýn zásadní, a podle jeho názoru by Německo nedisponovalo stejnými právy jako ostatní. Zároveň velvyslanci vysvětlil, že francouzský návrh musí být teprve podrobně prostudován. Srv. NA, FO 371/10732, C 7577/459/18, FO to Crewe, June 5, 1925.

⁵⁷⁹ Srv. NA, FO 371/10732, C 7743/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Mr. Briand, June 8, 1925. Londýn byl podle Chamberlaina připraven tento návrh přijmout, ale o jedné věci chtěl ještě jednat. Jednalo se o již zmíněnou část VI opraveného britského návrhu, v níž se psalo o nedotknutelnosti práv a povinností vyplývajících z členství ve Společnosti národů. Chamberlain vyjádřil přání britské vlády, aby tato pasáž zůstala zachována.

připomínka byla francouzskou stranou přijata.⁵⁸⁰ Rychlost, s jakou se obě země dohodly a Briandovo neurčité oznámení, zahájily spekulace v tisku, jenž byl až dosud k možnosti britsko-francouzské dohody pesimistický. „Zpráva agentury Havas způsobila poplach v Berlíně a potíže v Římě, protože naznačovala, že bylo rozhodnuto o vzniku možné anglo-francouzsko-belgické aliance.“ Tato zpráva pobouřila italského vůdce Benita Mussoliniho, jenž se uklidnil až po ujištění, že britská a francouzská vláda budou potěšeny, když se Itálie do jednání o bezpečnostním paktu zapojí.⁵⁸¹

Německo bylo rovněž informováno o tom, že zpráva tiskové agentury Havas je nepřesná.⁵⁸² V podobném duchu se vyjádřil i britský premiér Baldwin. V projevu před Dolní sněmovnou prohlásil, že byly stanoveny pouze obecné mantinely, ale nedošlo k uzavření žádného paktu a dodal: „Vypracování přesných formulací ... by mělo proběhnout za spolupráce všech signatářů, a tedy i Německa.“⁵⁸³

Ve dnech 8.-12. června 1925, tedy v době, kdy se oba politici shodli v Ženevě na odpovědi Německu, mezi nimi zároveň vznikl přátelský vztah. „Dlouho spolu hovořili o románech Waltera Scotta, o Byronově poezii, o dílech Voltaira a Rousseaua.“⁵⁸⁴ Chamberlain se přesvědčil, že francouzský ministr zahraničí je ochoten udělat velmi mnoho, aby dosáhl uzavření dohody.

Britský velvyslanec v Berlíně D'Abernon psal již 11. června 1925 o příznivém přijetí informací, podle nichž se jednání o kolektivní bezpečnosti pohnula rychle dopředu. Podle jeho názoru se stále více ukazovalo, že německá vláda má ve svém zahraničně politickém kurzu podporu, což se

⁵⁸⁰ Srv. NA, FO 371/10733, C 7862/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Sir W. Tyrrell (Received June 11), June 8, 1925. Chamberlain s Briandem povečeřel, hovořili o všem možném a na závěr své zprávy Chamberlain uvedl, že Briand „informoval v mé přítomnosti tisk, že jsme v úplné shodě a že francouzská odpověď bude Německu poslána během jednoho či dvou dní“.

⁵⁸¹ Orde, c. d., s. 108.

⁵⁸² Srv. NA, FO 371/10733, C 7807/459/18, Telegram from Consul London (Geneva), 10th June, 1925; C 7819/459/18, Foreign Office to Lord D'Abernon (Berlin), June 10th, 1925.

⁵⁸³ Urbanitsch, c. d., s. 141.

⁵⁸⁴ Maisel, c. d., s. 177.

jistě projeví i v co nejrychlejším přijetí spojeneckých požadavků, dodal.⁵⁸⁵

Poslední den svého pobytu v Ženevě (12. června 1925) napsal Chamberlain stálému podtajemníkovi na *Foreign Office* Tyrrellovi a označil zprávu agentury Havas za „ohavnou“. Ministr zahraničí se rozčiloval, protože podobné akce mohly podle něj celé jednání ohrozit, ne-li zničit. „Když se na tu událost dívám ze zpětného pohledu, dospívám k názoru, že tisk v obou zemích a konec konců na celém světě se domnívá, že pan Briand a já jsme přijeli do Ženevy, aniž bychom předtím byli na čemkoli dohodnutí a že všechny obtížné body, jež nebyly vyřešeny, jsme projednali až zde. Jak víte, opak byl pravdou, obě vlády byly prakticky zajedno dřív, než jsem opustil Londýn,“ postěžoval si Chamberlain.⁵⁸⁶

Znepokojen agenturní „kachnou“ byl rovněž jeho francouzský kolega Briand. O schůzce s ním referoval do Londýna britský velvyslanec Crewe. Ministr zahraničí se podle něj obával, aby bylo premiérovi Baldwinovi za nepřítomnosti Austena Chamberlaina dostatečně jasně vysvětleno, že zpráva od Havas „nemá žádný oficiální charakter a ... že on sám ji neviděl do té doby, než vyšla v tisku“. Agentura nesmí být v žádném případě označována jako oficiální mluvčí vlády, dodal Briand.⁵⁸⁷

Francouzský ministr zahraničí byl spokojen i s průběhem ženevských jednání. Oddychl si, že Velká Británie a Francie tak rychle sjednotily svá stanoviska a ocenil i skutečnost, podle níž bylo symbolické, že rozhodující krok k dohodě byl učiněn v Ženevě, v sídle Společnosti národů.⁵⁸⁸

Dne 16. června 1925 dorazila do Berlína francouzská odpověď na německé memorandum, jež odpovídala i britskému stanovisku. Nyní záleželo na německé straně, jakým způsobem a zda vůbec budou jednání

⁵⁸⁵ „Atmosféra v Berlíně je všeobecně příznivě nakloněna rychlému pokroku v jednání...“, napsal velvyslanec. NA, FO 371/10733, C 7895/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 11th June, 1925.

⁵⁸⁶ NA, FO 371/10734, C 8199/459/18, Chamberlain to Tyrrell, June 12, 1925.

⁵⁸⁷ NA, FO 371/10733, C 7956/459/18, Telegram from Lord Crewe (Paris), June 13th, 1925.

⁵⁸⁸ Tamtéž.

pokračovat.⁵⁸⁹ Londýn se v tomto okamžiku musel zaměřit na dvě důležité věci – pokusit se co nejdříve odstranit rozdíly, které ještě mezi Francií a Německem panovaly a působit na německou stranu v tom smyslu, aby její odpověď byla rychlá a konciliantní, protože v případě neumírněného vyjádření Berlína hrozil krach celé dosavadní politiky.

O tři dny později zveřejnilo britské ministerstvo zahraničí německé memorandum,⁵⁹⁰ dokumenty, které si kvůli aktivitě Berlína vyměnily Londýn a Paříž, a rovněž francouzskou odpověď Německu.⁵⁹¹ Tato nota byla podrobena pečlivé analýze v tisku i v Dolní sněmovně. Deník *The Times* ocenil britskou garanci a její dopad na odmítnutí války jako nástroje řešení možných konfliktů ze strany Francie i Německa; list *Scotsman* naopak přivítal fakt, že s iniciativou mírového řešení sporů a zachování statu quo na Rýnu přišlo Německo.⁵⁹²

Do popředí debat se nyní dostaly otázky spojené s britským angažmá v západní Evropě⁵⁹³ a s možnou garancí smluv mezi státy zainteresovanými na Rýně ze strany Londýna. Důležité bylo, aby se skutečně všechny možné sporné případy, k nimž mohlo dojít mezi Německem a jeho sousedy, staly předmětem rozhodčího řízení. Lloyd George se pustil do kritiky připravovaného paktu, protože by podle něj mohlo dojít k situaci, kdy si

⁵⁸⁹ Podle Maxe von Stockhausena představil francouzský velvyslanec v Berlíně Pierre Jacquin de Margerie notu již 15. června; dokument byl podle něj „vstřícný a zdvořilý“. Podmínky byly ale nekompromisní: Německo musí vstoupit do Společnosti národů, rezignovat na jakoukoli možnost revize mírové smlouvy a souhlasit s arbitrážními smlouvami s Polskem a Československem. „Luther a Stresemann budou muset používat tento úzký most, aby mohli v jednáních pokračovat,“ dodal na závěr Stockhausen. Srv. Stockhausen, M. von, *Sechs Jahre Reichskanzlei. Von Rapallo bis Locarno. Erinnerungen und Tagebuchnotizen 1922-1927*, hrsg. von Görlitz, W., Bonn 1954, s. 165. Předání noty srv. NA, FO 371/10733, C 8128/459/18, Telegram from Mr. Addison (Berlin), 16th June, 1925; C 8139/459/18, Telegram from Mr. Addison (Berlin), 16th June, 1925.

⁵⁹⁰ Verzi z 9. února, jež byla předána Francii.

⁵⁹¹ Reakci Francie srv. NA, FO 371/10734, C 8310/459/18, the Marquess of Crewe to Mr. Austen Chamberlain (Received June 22), June 21, 1925. Crewe psal o „značné spokojenosti“.

⁵⁹² *The Times*, 19. června 1925; *Scotsman*, 19. června 1925. Deník *Daily Express* naopak v článku s titulkem *The Pact War* kritizoval úmysl garantovat francouzské a belgické východní hranice. Podle jeho názoru se Velká Británie mohla při sebemenším narušení demilitarizované zóny ocitnout ve válce. Na závěr vyjádřil autor článku obavu z ohrožení Impéria, kdyby došlo k přijetí paktu. *Daily Express*, 19. června 1925.

⁵⁹³ Propojení garance německé západní hranice s problémem jeho východních hranic odmítl právní poradce *Foreign Office* Cecil Hurst. Srv. NA, FO 371/10734, C 8209/459/18, Memorandum on the proposed Security Settlement on Germany's Western Frontier in its Relation to Germany's Eastern Frontiers. June 18, 1925. V dokumentu zaznělo jasné „Ne“ jakýmkoli závazkům Londýna směrem na východ od Rýna.

Paříž usmyslí, že z rozhodčího řízení vyjme některé body, jako například vyklizení druhé a třetí zóny v Porýní nebo problém Sárska, a dokument tak nebude mít „ani cenu papíru, na němž je napsán,“ domníval se bývalý premiér.⁵⁹⁴

V Británii zavládl všeobecný pocit, podle něhož se francouzská odpověď dala vykládat jako pokus uzurpovat si jako jediný stát právo vykládat Versailleskou mírovou smlouvu. Deník *Daily Telegraph* se obával, aby se Francie nepokusila do paktu prosadit právo na nějaké soukromé sankce proti Německu.⁵⁹⁵ Dalším bodem kritiky se stala skutečnost, podle níž Paříž příliš lpěla na dodržování mírových smluv a odmítala jakékoli pokusy je revidovat. Ramsay MacDonald odmítl v Dolní sněmovně situaci, kdy je jeden stát pod útlakem svého souseda a „na příkladu Rakouska demonstroval, že hranice v Evropě nebudou zachovány na věčné časy“.⁵⁹⁶ Jako jediný ze zástupců britského tisku francouzskou nótu přivítal deník *Morning Post*, který v ní viděl „nástroj míru“.⁵⁹⁷

Austen Chamberlain byl reakcí německého tisku na francouzskou nótu zklamán: „Věřil jsem co nejupřímněji, že německá vláda neučiní tu chybu a nebude se dohadovat o problémech ve francouzské nótě z 16. června.“ Dokument byl podle ministra zahraničí koncipován jako pokus o dosažení pokroku v nelehké otázce nastolení přátelských vztahů mezi Německem a spojenci. Chamberlain se obával, aby Berlín tuto příležitost nezahodil.⁵⁹⁸

Šéf *Foreign Office* se nechtěl stát obhájcem politiky německé vlády, ale považoval za důležité, aby se Berlín vyhnul pro tuto chvíli nepodstatným debatám nad detaily nóty a aby ji přijal jako podklad pro další jednání. Německo by totiž svým postupem mohlo zapříčinit krach

⁵⁹⁴ Urbanitsch, c. d., s. 155.

⁵⁹⁵ *Daily Telegraph*, 19. června 1925.

⁵⁹⁶ Urbanitsch, c. d., s. 156.

⁵⁹⁷ *Morning Post*, 25. června 1925. Ideu paktu přímo neodmítl ani deník *Daily Chronicle*, podle jehož názoru muselo být nejdůležitějším cílem Velké Británie zachování míru. *Daily Chronicle*, 20. června 1925.

⁵⁹⁸ NA, FO 371/10734, C 8305/459/18, Telegram to Mr. Addison, June 21st, 1925. Addison byl charge d'affaires, D'Abernon pobýval v tuto dobu v Londýně.

vlastní iniciativy, domníval se Chamberlain.⁵⁹⁹

Druhý den přišla z Berlína odpověď na Chamberlainův telegram. Charge d'affaires Addison v ní sděloval, že dlouze diskutoval s von Schubertem, což považoval ze nejlepší a nejrychlejší způsob jak německé straně sdělit ministrovu názory. Addison požádal ministra zahraničí, aby německá odpověď na francouzskou nótu nebyla koncipována příliš nesmlouvavě, a neimplikovala tak v sobě případný krach jednání. Stresemann prohlásil, že komentáře tisku nevyjadřují stanovisko německé vlády a ujistil britského politika, že Berlín zareaguje přiměřeně situaci a že jeho postoj určitě nezabrání dalším rozhovorům.⁶⁰⁰

Dne 22. června 1925 vzniklo v *Central Department* na *Foreign Office* memorandum, jehož cílem bylo zhodnotit změny učiněné do německého návrhu z února 1925. Zásadní formulační posuny se podle autorů dokumentu týkaly účasti Belgie, východních hranic Německa, rozsahu navrhovaných arbitrážních smluv a vztahu mezi budoucím paktem a spojeneckou okupací Porýní.⁶⁰¹

O den později vypracovali úředníci ministerstva zahraničí další memorandum, jež se týkalo možnosti nezávislého postupu proti Německu, včetně okupace části jeho území.⁶⁰² Jednalo se především o postup Francie z ledna 1923. Podstatné bylo, zda zachování práva na podobnou politiku může do budoucna znamenat nebezpečí. Podle autora memoranda bylo důležité, že již konference v Londýně v srpnu 1924 „nahradila tento svévolný a chybný postup spravedlivější a propracovanější procedurou“.⁶⁰³

⁵⁹⁹ Tamtéž.

⁶⁰⁰ NA, FO 371/10734, C 8418/459/18, Telegram from Mr. Addison (Berlin), June 22nd, 1925.

⁶⁰¹ NA, FO 371/10734, C 8441/459/18, Memorandum showing the Various Verbal Amplifications which have been made of the German Proposals for a Security Pact June 22, 1925. Součástí memoranda byl podrobný výčet veřejných projevů, které se týkaly zmíněných formulačních posunů.

⁶⁰² Paragraf 18 dovětky II části VIII Versailleské mírové smlouvy hovořil o možnosti použití hospodářských a finančních sankcí proti Německu, kdyby neplnilo své závazky. Součástí textu byla i věta, jež hovořila o použití „takových dalších opatření, která příslušné vlády uznají vzhledem k okolnostem za nutná“. Srv. <http://www.firstworldwar.com/source/versailles231-247.htm> (31. ledna 2008).

⁶⁰³ DBFP, XXVII, Memorandum on the French Claim, under Paragraph 18 of Annex II to Part VIII of the Treaty of Versailles, to take Independent Action against Germany, including the Occupation of the German Territory, No. 393, June 23, 1925, s. 638.

Velká Británie si přála, aby už nenastala možnost, že se bude francouzský vpád do Porúří opakovat.

Německo mezitím však s oficiální odpovědí na francouzskou nótu z poloviny června 1925 váhalo. Austen Chamberlain byl podrážděn reakcí německého tisku na podle něj vstřícnou reakci Paříže, ale doufal, že postoj vlády v Berlíně se bude lišit. Při setkání s francouzským velvyslancem v Londýně se dozvěděl, že už proběhla nějaká jednání mezi francouzským velvyslancem v Berlíně a německým ministrem zahraničí. Fleuriau při rozhovoru s Chamberlainem vyjádřil přání, aby se jednání mezi Francií a Německem „pořádně hnula dopředu“. Ministr zahraničí s ním naprosto souhlasil a oba muži se rovněž shodli, že by nebylo od věci, kdyby by obě vlády zkonzultovaly svá stanoviska.⁶⁰⁴

Den po rozhovoru Austena Chamberlaina s velvyslancem Fleuriauem požádal o schůzku s britským ministrem zahraničí i německý velvyslanec Sthamer. Svoje přání zdůvodnil dlouhou a důležitou zprávou z Berlína, jež obdržel a o níž si chtěl s ministrem promluvit. Jednalo se o jednání, která v Berlíně vedli Gustav Stresemann a Pierre de Margerie. Sthamer tvrdil, že popis rozhovoru francouzským velvyslancem v Berlíně způsobil na německé straně vážné obavy, a proto „obdržel instrukce, aby se mě zeptal, jestli souhlasím s francouzským výkladem“, uvedl Chamberlain v dopise charge d'affaires v Berlíně Addisonovi.⁶⁰⁵

Šéf *Foreign Office* považoval velvyslancův výklad za nejasný, a proto bylo podle něj „velmi obtížné přesně zjistit, co si myslí [Sthamer – L. N.], že francouzský velvyslanec řekl, ale dospěl jsem k názoru, že německá vláda pochopila velvyslancovu odpověď v tom smyslu, že nové smlouvy, jež mají být uzavřeny, nahradí ustanovení Paktu [Společnosti národů – L. N.]“.⁶⁰⁶ Německé straně šlo o vyjasnění důležitého faktu – měly by ostatní

⁶⁰⁴ NA, FO 371/10734, C 8474/459/18, Mr. Austen Chamberlain to the Marquess of Crewe (Paris), June 23, 1925. Ministr zahraničí hovořil s Fleuriauem o den dříve.

⁶⁰⁵ NA, FO 371/10734, C 8548/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Mr. Addison (Berlin), June 23, 1925. Sthamer měl na mysli memorandum, které vysvětlovalo některé body ve francouzské nótě ze 16. června 1925, především podstatu a rozsah arbitrážních smluv a rozpor mezi bezprostředním naplněním garance uvedené v arbitrážní smlouvě a Paktem Společnosti národů.

⁶⁰⁶ Tamtéž.

státy v případě porušení arbitrážních smluv právo ihned podniknout příslušná opatření, nebo by musely počkat na rozhodnutí Rady Společnosti národů? Starost Berlína vzbuzovala především Francie a její potencionální garance arbitrážních smluv Německa s Polskem a Československem. Za určitých okolností by totiž právě Paříž měla „výhradní právo rozhodovat o případném porušení“ těchto smluv.⁶⁰⁷

Chamberlain odmítl komentovat výsledky schůzky, které se neúčastnil a z níž měl jen zprávy z druhé ruky. Sthamerovi však sdělil, že jej velvyslanec Fleuriau o jednání mezi Stresemannem a de Margeriem krátce informoval, ale že není v tuto chvíli schopen udělat si o všem hodnověrné závěry. Velvyslanci doporučil, ať se podívá na francouzskou nótu z 16. června, kde je v části VI napsáno, že nic z nových smluv by nemělo ovlivnit práva a povinnosti vyplývající z členství ve Společnosti národů.⁶⁰⁸

Francie dospěla na konci června 1925 k rozhodnutí, podle něhož „nadešel čas k tomu, kdy bychom měli začít přemýšlet o dalším kroku v jednání o paktu a více či méně se shodnout na následující proceduře“. Podle zpráv, jež Paříž obdržela z Berlína od velvyslance de Margerieho, se totiž dala německá odpověď očekávat během osmi až devíti dnů a měla vyznít pravděpodobně v příznivém duchu.⁶⁰⁹

Aristide Briand se podle Gregoryho domníval, že jakmile německá strana odpoví, on a Chamberlain by měli začít jednat o dalším postupu a rovněž dospět ke shodě v hlavních bodech nové smlouvy. Fleuriau byl opačného názoru. Požadoval, aby se o následných krocích začalo uvažovat neformálně bez čekání na stanovisko Berlína. Gregory se k tomuto návrhu nevyjádřil, nicméně podotkl, že „konečné rozhodnutí svolat konferenci jako

⁶⁰⁷ Urbanitsch, c. d., s. 176-177.

⁶⁰⁸ NA, FO 371/10734, C 8548/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Mr. Addison (Berlin), June 23, 1925. Sthamer se po Chamberlainově ujištění uklidnil. Britský ministr na oplátku požadoval alespoň náznak toho, jak německá vláda odpoví, i když samozřejmě „na ni nechtěl nijak tlačit“, jak Addisonovi napsal.

⁶⁰⁹ NA, FO 371/10735, C 8684/459/18, Mr. Austen Chamberlain to the Marquess of Crewe (Paris), June 26, 1925. Chamberlain Crewemu preposílal obsah rozhovoru, který vedli úředník *Foreign Office* J. D. Gregory a francouzský velvyslanec Fleuriau.

nutný nástroj k potvrzení konečného řešení může být učiněno teprve až po přijetí nóty“.⁶¹⁰

V posledních červnových dnech 1925 se do Berlína vrátil z dovolené velvyslanec D'Abernon a ihned začal jednat v souladu s instrukcemi, jež obdržel v Londýně od Austena Chamberlaina a podle nichž měl „použít veškerý svůj vliv a zabránit Němcům ve zničení jejich vlastního díla“. Britský ministr zahraničí rovněž požádal německého velvyslance Sthamera, aby naléhal na svou vládu, ať pošle „rychlou a neproblematickou odpověď“.⁶¹¹

D'Abernon se tedy neprodleně sešel se státním sekretářem von Schubertem, jenž byl podle něj velmi ovlivněn francouzskou nótou z 16. června 1925. Německý politik se domníval, že se Francie chce stylizovat do role „jediného posuzovatele toho, co by mohlo představovat nepřátelský akt“. Podle von Schuberta by pak Paříž mohla z pozice garanta německo-polské arbitrážní smlouvy zahájit bezprostřední vojenskou akci, kdykoli by se jí to hodilo.⁶¹²

Britský velvyslanec si byl vědom faktu, který způsobil nelehkou pozici německé vlády – vnitropolitická situace. Kabinet si podle něj nemohl být jistý většinou v Říšském sněmu a podpora bezpečnostnímu paktu mezi politickými stranami nebyla nijak ohromující. Pravice tento styl politiky odmítá a levice je přesvědčena, že by to měla být právě ona, kdo bude hrát rozhodující roli při jednáních o bezpečnosti, tvrdil D'Abernon.⁶¹³

O den později velvyslanec informoval Austena Chamberlaina o svém rozhovoru s ministrem zahraničí Stresemannem. D'Abernon psal, že vnitropolitická situace v Německu není pokračování jednání příznivě nakloněna. Veřejné mínění bylo podle něj rozděleno na ty, „kteří si myslí, že udělal [Stresemann – L. N.] chybu, když zahájil jednání o paktu, a na ty,

⁶¹⁰ Tamtéž. Fleuriau podotkl, že Francie, na rozdíl od Velké Británie, není s přípravou některých částí smlouvy tak daleko.

⁶¹¹ Orde, c. d., s. 109-110.

⁶¹² NA, FO 371/10735, C 8699/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 28th June, 1925. Britský velvyslanec von Schubertovi odpověděl, že jeho výklad francouzské nóty je chybný.

⁶¹³ Tamtéž. D'Abernon rovněž upozornil i na postoj Ruska, jež i nadále německé snahy o řešení situace v západní Evropě odmítalo.

jež se kloní k názoru, že si počínal správně, když rozhovory začal, ale že je vede s velkým nedostatkem zkušenosti“.⁶¹⁴

Stresemann podle D'Abernona rovněž odmítl jako pro Německo nepřijatelnou ideu, podle níž by Francie dostala právo garantovat německo-polskou arbitrážní smlouvu a za určitých podmínek intervenovat, kdyby došlo k jejímu porušení. Přesto dospěl německý ministr zahraničí k závěru, že by bylo vhodné, aby Berlín odpověděl ve smířlivém duchu a ponechal si kritiku na ústní jednání.⁶¹⁵

Celkový dojem, který si britský velvyslanec z rozhovoru s německým ministrem odnesl, byl následující: „1. Stresemann je připraven maximálně urychlit jednání o paktu a stojí za ním celým svým srdcem. 2. Opozice, s níž se při svém úkolu setkal, je neočekávaně tvrdá a on si není ničím jist, ani sám s sebou ... 4. Čím dříve se dostaneme do situace, kdy bude možné svolat konferenci, tím lépe.“⁶¹⁶

Protože byly D'Abernonovy zprávy z Berlína spíše pesimistické, reagoval Austen Chamberlain neprodleně. Hned druhý den v podvečer telefragoval velvyslanci, že jej jeho informace značně udivily: „Když jste viděl první verzi francouzské odpovědi na německé návrhy, vyjádřil jste názor, že její zveřejnění vyvolá v Německu příznivý dojem.“⁶¹⁷ Ministr zahraničí si rovněž neodpustil narážku, podle níž měly všechny změny, jež velvyslanec v textu francouzské nóty požadoval, na Berlín zapůsobit v tom smyslu, aby dokument bez větších průtahů přijal. „Předtím, než jste opustil Londýn, jste mi sdělil, že jste upřímným optimistou a já jsem sdílel Vaši naději ... Nikdy od konce války britská vláda tak rozhodně nevyjádřila své přání mít lepší vztahy s Německem,“ napsal Chamberlain velvyslanci.⁶¹⁸

⁶¹⁴ NA, FO 371/10735, C 8770/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 29th June, 1925.

⁶¹⁵ Tamtéž. Francouzská nota však byla tak precizně formulována, že bylo pro Německo velmi obtížné odpovědět smířlivě a zároveň mlčky přejít požadavek Paříže na garanci německo-polské arbitrážní smlouvy.

⁶¹⁶ Tamtéž.

⁶¹⁷ NA, FO 371/10735, C 8770/459/18, Chamberlain to Lord D'Abernon, June 30th, 1925. Na telegramu je uvedeno 19.00 (7 p.m.).

⁶¹⁸ Tamtéž. Chamberlain rovněž informoval D'Abernona o rozhovoru, který spolu vedli Miles W. Lampson, vedoucí *Central Departement* na *Foreign Office*, a německý velvyslanec Sthamer. Lampson velvyslanci sdělil, že poslední zprávy z Berlína nejsou moc optimistické. Německá vláda

Britský ministr zahraničí byl opravdu rozčilen. Německo podle něj samo otevřelo možnost jednání, což se ještě před několika měsíci zdálo nemožné, a nyní se ukazuje, že Berlín hodlá vše zdržovat a dohadovat se o nepodstatných věcech. Ale aby se nepřepočítalo, varoval Chamberlain D'Abernona a pokračoval: „Jsem nyní nucen se ptát sám sebe, zda jsem nebyl napálen při jednáních, ... jež byla vedena s nadějí, že mezi spojenci vznikne nesoulad...“⁶¹⁹

Šéf *Foreign Office* upozornil D'Abernona na fakt, podle něhož měl německým činitelům vysvětlit, že vláda Jeho Veličenstva je posledním vývojem událostí poněkud zaskočena a že je záležitost kritická. Německo se podle Chamberlaina muselo samo rozhodnout, zda chce patřit do společenství vyspělých národů, a zbavit se tak neustálého podezřívání a latentního nepřátelství, s nímž se v posledních letech setkávalo. „Jestli odmítne nebo bude přijetí odsunovat, příležitost může být navždy promeškána,“ uzavřel ministr svůj varovný telegram.⁶²⁰

Rozčilení Austena Chamberlaina se v kontextu doby dalo pochopit. Politika založená na uzavření garančního paktu mezi nejdůležitějšími státy západní Evropy se v okamžiku odmítnutí Ženevského protokolu stala i politikou Velké Británie. Pokud by nyní tato idea ztroskotala, znamenalo by to zcela nepochybně ránu do Chamberlainova zahraničně politického konceptu a poškodilo by to prestiž nejen Londýna, ale především jeho samotného.

Lze říci, že to, co Berlínu vadilo nejvíce, byly zejména požadavek na vstup Německa do Společnosti národů, zamýšlená garance arbitrážních smluv s Polskem a Československem, nepřesně definovaný charakter ostatních smluv a, v neposlední řadě i fakt, že by si spojenci ponechali

podle něj prý pro stromy nevidí les. Sthamer odpověděl, že jej tyto špatné zprávy mrzí, vyjádřil ale naději, že se všelepší. Lampson, podobně jako Chamberlain, rovněž argumentoval optimistickým postojem velvyslance D'Abernona při jeho odjezdu z Londýna zpět do Německa. Sthamer byl podle šéfa *Central Departmentu* při odchodu zneklidněn. Lampson předpokládal, že velvyslanec pošle do Berlína varování, aby si tamější politici počínali při přípravě odpovědi na francouzskou notu opatrně. O Lampsonově rozhovoru srv. NA, FO 371/10735, C 8805/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Lord D'Abernon (Berlin), June 30, 1925.

⁶¹⁹ NA, FO 371/10735, C 8770/459/18, Chamberlain to Lord D'Abernon, June 30th, 1925.

⁶²⁰ Tamtéž.

práva, jimiž disponovali na základě již uzavřených dohod. „Některé námitky se týkaly obav z toho, co by se mohlo teoreticky stát, kdyby vznikly právní mezery, ale některé vyjadřovaly důležité politické úvahy,“ napsala Anne Ordeová.⁶²¹

Ještě než D'Abernon obdržel Chamberlainův telegram (30. června 1925), sešel se v průběhu dne se státním sekretářem von Schubertem a s právním poradcem německého ministerstva zahraničí doktorem Friedrichem Gausem. Cílem schůzky bylo si ujasnit, jaké pasáže ve francouzské nótě činí německé straně největší potíže. Podle velvyslance byly připomínky, jež na jednání padly, „spíše právní než skutečné a spíše teoretické než praktické.“⁶²²

Německé straně se v první řadě nelíbila idea, podle níž by měly být veškeré spory řešeny arbitráží. Technicky je nemožné, aby i neshody marginálního významu řešil institut arbitráže, tvrdili shodně von Schubert a Gaus. Další neuralgický bod způsobila podle Němců Francie tím, že se rozhodla si ponechat právo uvalit na Berlín, v souladu s Versailleskou mírovou smlouvou, sankce, aniž by hodlala řešit spor mírovou cestou. Podle von Schuberta bylo pro německé veřejné mínění nepřijatelné, aby nastala situace, kdy Francie bude mít teoretickou možnost „opět vstoupit do Porúří bez předběžné arbitráže“.⁶²³

Německý státní sekretář nebyl spokojen ani s tím, že Francie v nótě zdůraznila „obnovené potvrzení Versailleské smlouvy“. To mělo podle něj velmi negativní účinky nejen na německé obyvatelstvo, ale i na zástupce některých politických stran. Na závěr debaty se von Schubert i Gaus shodli, že „jejich původní idea spočívala v krátké a jednoduché dohodě“. Francouzi podle nich německou nabídku jenom zamotali, a proto z ní vznikl nesrozumitelný dokument.⁶²⁴

⁶²¹ Orde, c. d., s. 110.

⁶²² NA, FO 371/10735, C 9066/459/18, Lord D'Abernon to Mr. Austen Chamberlain (Received July 7), July 1, 1925. Součástí D'Abernonovy zprávy bylo i podrobné memorandum, které se týkalo rozhovoru s von Schubertem a s Gausem.

⁶²³ Tamtéž. V podstatě to znamenalo, že kdyby Paříž dospěla k názoru, že došlo k porušení článků 42 a 43 Versailleské smlouvy, mohla napadnout Německo i bez britského souhlasu.

⁶²⁴ Tamtéž.

Situace se ale nezdála být dramatická do té míry, že by hrozilo přerušení nebo dokonce ztroskotání jednání. O zlepšení atmosféry v Německu psal do Londýna velvyslanec D'Abernon, jenž informoval ministra zahraničí o tom, že se německá vláda rozhodla poslat odpověď na francouzskou nótu ještě před zahájením debaty v Říšském sněmu. Datum odhadoval na 12. července. Dokument vypracuje ministerstvo zahraničí a rozhodne o něm vláda pravděpodobně bez porady s politickými stranami. „V předcházejících případech vedla tato konzultace k nežádoucímu odkladu,“ napsal velvyslanec.⁶²⁵

I když Německo oficiálně na francouzskou nótu ze 16. června neodpovědělo, britské ministerstvo zahraničí přesto zahájilo práce na formalizaci dosavadního elaborátu, aby se z něj mohl stát politicky zásadnější dokument, o němž bude možno diskutovat. Již 1. července 1925 proto předal Austen Chamberlain Výboru imperiální obrany (*Committee of Imperial Defence*, dále jen CID) k projednání konečný návrh dokumentu,⁶²⁶ který pro *Central Departement* vypracoval právní poradce *Foreign Office* sir Cecil Hurst. Poté byl dokument poslán do Paříže.⁶²⁷

Jednalo se o návrh smlouvy, jež obsahovala třináct klauzulí. Všechny smluvní strany měly garantovat nedotknutelnost a neporušitelnost francouzských, německých a belgických hranic, zřeknout se války proti sobě navzájem, uzavřít arbitrážní smlouvy a přislíbit, že proti případné agresi zakročí pouze v případě rozhodnutí Rady Společnosti národů.⁶²⁸

Při podrobnějším zkoumání se dá dokument rozdělit na tři části.

⁶²⁵ NA, FO 371/10735, C 8938/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 3rd July, 1925. Srv. rovněž C 8939/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 3rd July, 1925. Britský velvyslanec v telegramu sděloval Chamberlainovi, že opět připomněl státnímu sekretáři von Schubertovi nutnost německé odpovědi. Ten prý odpověděl, že připraví návrh německé odpovědi. Dodal však, že není jednoduché najít termíny, jež by byly přijatelné pro politické strany v Německu. Berlín podle D'Abernona především odmítal francouzský požadavek stát se garantem německo-polské arbitrážní smlouvy

⁶²⁶ Vláda se rozhodla, že jako první instance posoudí dokument CID. Srv. NA, CAB 23/50, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 32 (25), July 1st, 1925.

⁶²⁷ Srv. NA, CAB 2/4, Committee of Imperial Defence, Minutes of the 201st Meeting, July 1, 1925. CID dokument schválil a o dva dny později s ním vyslovila souhlas i vláda. Během schůze kabinetu se o návrhu paktu diskutovalo, žádný z přítomných ministrů ho nepodrobil kritice. Ministr kolonií ale požadoval, aby byl text dokumentu zatelegrafován dominiím. Srv. NA, CAB 23/50, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 33 (25), July 3rd, 1925.

⁶²⁸ NA, CAB 2/4, Committee of Imperial Defence, Minutes of the 201st Meeting, July 1, 1925.

První obsahuje vlastní návrh paktu, druhá se zabývá problémem arbitrážních smluv a poslední je věnována vztahu navrhované smlouvy ke Společnosti národů, vymezení doby její platnosti a dalším technickým záležitostem.⁶²⁹

Návrh garančního paktu, jak ho Londýn prezentoval, vyjadřoval britskou koncepci kolektivní bezpečnosti v Evropě, jež, na rozdíl od francouzské představy pomoci pro případ vypuknutí války, jasně deklarovala připravenost Velké Británie jednat o vytvoření takového systému kolektivní bezpečnosti, který by válce zabránil.⁶³⁰ Londýn chtěl tedy zabránit opakování válečného konfliktu, a proto se snažil donutit Francii, Německo a Belgie, aby své budoucí spory řešily prostřednictvím arbitráže.

Foreign Office dospěl k závěru, že předložený dokument splňuje základní ideu britské zahraniční politiky, tedy zabránit vypuknutí války. Zároveň se úředníci ministerstva domnívali, že smlouva vychází vstříc i Francii, neboť se v ní jasně hovoří o poskytnutí pomoci v případě napadení země ze strany Německa.

Velká Británie musela při jednáních o bezpečnostním paktu rovněž čelit jednomu podstatnému problému, který se nepřímo dotýkal jednoty impéria – jak se vyrovnat s pozicí dominií. Otázka spočívala v tom, zda by závazky vyplývající ze smlouvy automaticky platily i pro dominia a ona sama by se následně rozhodla je odmítnout, anebo by závazky byly pro dominia irelevantní do doby, než by je sama přijala. Austen Chamberlain musel předsedům vlád jednotlivých dominií vysvětlit, že otázka bezpečnosti evropského kontinentu se dotýká i Británie a že Londýn nemůže v případě válečného konfliktu dělat, jako by se ho to netýkalo. „Za žádnou cenu nechci být odpovědný za pokusy o provádění zahraniční politiky této země za podmínek, jež podle mého názoru činí válku nevyhnutelnou“, dodal.⁶³¹

O svém neobvyklém postupu (urychlení přípravy návrhu paktu)

⁶²⁹ Podrobněji srv. Urbanitsch, c. d., s. 196-199.

⁶³⁰ Headlam-Morley, J. W., *Studies in Diplomatic History*, London 1930, s. 8.

⁶³¹ Orde, c. d., s. 113.

informoval Chamberlain velvyslance v Paříži lorda Creweho. Napsal mu, že tak učinil kvůli posunu jednání o tomto zásadním problému. Návrh smlouvy, který byl rovněž předán francouzskému velvyslanci, odpovídal podle ministra zahraničí tomu, co obsahovala francouzská nóta ze 16. června 1925. Fleuriau podle Chamberlaina požadoval, aby se Crewe zasadil o urychlené předání dokumentu ministrovi zahraničí Briandovi, jenž měl však vše udržet v naprosté tajnosti. Britský velvyslanec měl rovněž zdůraznit, že se jedná o návrh, o němž se bude ještě diskutovat.⁶³²

O den později se šéf *Foreign Office* obrátil na velvyslance D'Abernona. Ve svém telegramu přivítal jeho setkání se státním sekretářem von Schubertem a rovněž schválil jeho mírný nátlak na německého politika, aby si Berlín pospíšil se svou odpovědí. Menší nadšení už projevil z neochoty Německa přijmout fakt francouzské garance jeho arbitrážní smlouvy s Polskem. Chamberlain požádal britského velvyslance, aby vysvětlil německé straně delikátnost situace a upozornil ji na skutečnost, že „francouzsko-polská alianční smlouva již existuje...“ Berlín by si měl vše pečlivě zvážit, napsal ministr.⁶³³

Dne 6. července 1925 se o problematice bezpečnosti debatovalo i na půdě Horní sněmovny. Lord Oxford⁶³⁴ poznamenal, že všechny pokusy o smluvní zakotvení kolektivní bezpečnosti od roku 1919 skončily neúspěchem a nyní nastal ten správný okamžik, kdy by se to mělo napravit. „Je to základní a řídicí povinnost evropských státníků,“ pronesl bývalý premiér.⁶³⁵

Lord Grey⁶³⁶ prohlásil, že zatím nemůže přeceňovat význam německého návrhu. Válka s sebou přinesla pokles autority evropské civilizace, a hlavním úkolem tak nyní podle něj muselo být zvýšení prestiže

⁶³² NA, FO 371/10735, C 8861/459/18, Mr. Austen Chamberlain to the Marquess of Crewe (Paris), July 4, 1925. Chamberlain ještě doporučil Crewemu, aby naznačil Briandovi, že lepší způsob komunikace by byl přes něho než prostřednictvím Fleuriaua.

⁶³³ NA, FO 371/10735, C 8939/459/18, Chamberlain to Lord D'Abernon, 5th July, 1925.

⁶³⁴ Herbert Henry Asquith, premiér v letech 1908-1916.

⁶³⁵ NA, FO 371/10735, C 9069/459/18, Summary of a Debate on security which took place in the House of Lords on July 6th, 1925.

⁶³⁶ Edward Grey, bývalý ministr zahraničí (1906-1916).

této civilizace a ne řešení problémů jednotlivých států. Dohoda Paříže a Berlína je správnou cestou jak tohoto cíle dosáhnout a vstup Německa do Společnosti národů tuto organizaci nepochybně posílí, prohlásil.⁶³⁷

Lord Balfour poděkoval Asquithovi a Greyovi za slova, jimiž podpořili politiku vlády. Poté se rozhovořil o zamýšlených arbitrážních smlouvách. „Pokud tomu rozumím, arbitráž je úplná. Není žádná otázka, jež by mohla vyvstat mezi Německem, Francií, Belgií a námi ... která by nemohla být řešena arbitráží při použití termínu tohoto slova v jeho nejširším smyslu.“⁶³⁸

V Horní sněmovně tedy panovala nad směrem politiky vlády vzhledem k problému kolektivní bezpečnosti shoda. Lordi si uvědomovali, že od roku 1919 se nepodařilo uspokojivě vyřešit otázku vztahu Francie a Německa a byli přesvědčeni o tom, že nyní je ta správná doba na odstranění tohoto nedostatku. Zástupci ve Sněmovně lordů rovněž požadovali, aby do připravované smlouvy byly co nejvíce inkorporovány mechanismy Společnosti národů.

D'Abernon na telegram ministra Chamberlaina z 5. července 1925 odpověděl o tři dny později. Znovu se podle svých slov sešel s von Schubertem a diskutoval s ním o německé reakci na francouzskou nótu, ale státní sekretář podle něj působil velmi deprimovaně a prohlásil, že nebude jednoduché sestavit uspokojivou odpověď. „Navrhl, že zítra stráví den na venkově se Stresemannem, aby s ním jednal o německém postoji.“⁶³⁹

Velvyslanec pokračoval, že se události trochu zkomplikovaly, protože zahraničně politický výbor Říšského sněmu chce vidět obrysy německé odpovědi dříve, než bude odeslána. „Ačkoli ministerstvo zahraničí pochybuje o legálnosti tohoto požadavku, asi by bylo politicky výhodné mu vyhovět. Znamená to ale zdržení,“ napsal D'Abernon.⁶⁴⁰

Situace v Berlíně vypadala podle něj následovně: německá vláda a

⁶³⁷ NA, FO 371/10735, C 9069/459/18, Summary of a Debate on security which took place in the House of Lords on July 6th, 1925.

⁶³⁸ Tamtéž.

⁶³⁹ NA, FO 371/10735, C 9177/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 8th July, 1925.

⁶⁴⁰ Tamtéž.

především ministr zahraničí si přejí postoupit v jednáních dopředu a jsou si vědomi skutečnosti, co by se stalo, kdyby ztroskotala. Na druhé straně se musí vypořádat s vnitropolitickými problémy a zejména s nepřátelským postojem části veřejného mínění k této politice a, v neposlední řadě, i s osobní záští části politického spektra k osobě Gustava Stresemanna.⁶⁴¹ Pozice Berlína byla tedy nelehká. Vláda měla v úmyslu o garančním paktu jednat, ale nemohla si být jista jednoznačnou podporou své politiky na půdě Říšského sněmu.

Francouzský ministr zahraničí Briand mezitím prostudoval návrh smlouvy, jenž obdržel z Londýna. Své první připomínky shrnul do memoranda, které poslal velvyslanci Fleuriauovi. I když na úvod poznamenal, že má k některým formulacím výhrady, přesto vyjádřil spokojenost nad tím, že projekt, jenž mu byl předán, nemá povahu textu, kterým by se britská vláda považovala pouze za neaktivního účastníka jednání mezi Francií a Německem, nýbrž je zcela patrné, že Londýn předložil „konkrétní návrh, aby usnadnil jednání“.⁶⁴²

Briand poukázal na fakt, podle něhož se britský návrh v podstatné míře zaměřil na zamýšlenou garanci bezpečnosti a podřídil její působení rozhodnutí Rady Společnosti národů, což podle něj znamenalo pouhé opakování toho, co je v Paktu SN. Francouzský ministr rovněž vyjádřil obavu nad tím, aby nedošlo k situaci, kdy německá armáda vstoupí do Porýní nebo dokonce na území Francie, a Velká Británie bude vyčkávat jednomyslného rozhodnutí Rady SN, že se jedná o nepřátelskou agresi, přičemž se německé jednotky mezitím dostanou až k Paříži, aniž by Londýn cokoli podnikl.⁶⁴³

Francouzský ministr zahraničí na závěr memoranda podotkl, že si ho ještě musí podrobně prostudovat a požádal velvyslance Fleuriaua, aby upozornil ministra Chamberlaina na jeho předběžné připomínky. Vyjádřil

⁶⁴¹ Tamtéž. Německá vláda si podle D'Abernona byla i vědoma toho, že jednání by měla být završena mezinárodní konferencí.

⁶⁴² NA, FO 371/10736, C 9216/459/18, Copy of Telegram from Mr. Briand to the French Ambassador in London, dated July 9, 1925.

⁶⁴³ Tamtéž.

rovněž přesvědčení, že bude nutné návrh budoucí smlouvy ještě redigovat především v bodu týkajícího se garance bezpečnosti, jak to obsahoval odstavec 3 v preambuli francouzské nóty ze 16. června 1925, ale jenž nebyl v britském návrhu do detailu zmíněn.⁶⁴⁴

Stanoviska zástupců *Foreign Office* na Briandovo memorandum se lišila. Bennett, Lampson a Hurst doporučovali nevyhovět francouzskému požadavku a poukazovali na skutečnost, že by britská garance musela vstoupit v platnost před rozhodnutím Rady Společnosti národů. Ministr zahraničí a jeho stálý podtajemník se klonili k přijetí francouzské námítky. Zastánci jejího odmítnutí však argumentovali tím, že by Londýn neměl být nucen k tomu, aby musel plnit garanční závazky, kdykoli by Francie měla pocit, že jí hrozí napadení ze strany Německa.⁶⁴⁵ Spor se tedy vedl o zásadní věc – jakou roli by měla hrát Společnost národů v připravovaném paktu.

Dne 10. července 1925 přišel do Londýna telegram od velvyslance D'Abernona, v němž informoval o svém setkání s německým kancléřem Hansem Lutherem, se kterým dlouze hovořil o právě probíhajících jednáních o garančním paktu. „Kancléř prohlásil, že je pevným a rozhodně nadšeným podporovatelem politiky vyjádřené v německém memorandu z 9. února,“ dodal D'Abernon. Návrh Berlína byl podle Luthera jasný a jednoduchý, ale Briandova nóta z června 1925 „obrátila diskuzi směrem k právnickým otázkám s mnoha léčkami“.⁶⁴⁶

Britský velvyslanec kancléři odpověděl, že značnou část kritiky namířené proti francouzské nótě způsobilo nepozorné čtení textu a že atmosféra nějakých právnických kliček, „na něž si stěžuje, vznikla možná více na straně čtenáře a ne pisatele“. Nóta ministra Brianda byla podle

⁶⁴⁴ Tamtéž. Podle britského ministra zahraničí bylo důležité určit, jakou roli bude hrát Společnost národů. Srv. NA, FO 371/10736, C 9216/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Mr. de Fleuriau, July 11, 1925. Chamberlainovu odpověď do Paříže srv. NA, FO 371/10736, C 9223/459/18, Mr. Austen Chamberlain to the Marquess of Crewe (Paris), July 10, 1925. Ministr zahraničí informoval velvyslance o tom, že jej navštívil Fleuriau a přinesl mu Briandovo memorandum. Chamberlain mu přislíbil, že si ho pozorně prostuduje, neboť si to jeho důležitost vyžaduje.

⁶⁴⁵ NA, FO 371/10736, C 9216/459/18, Minute by Lampson, July 11, 1925.

⁶⁴⁶ NA, FO 371/10736, C 9248/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 10th July, 1925.

D'Abernona tak příznivá, jak jen se dalo ze strany francouzského politika za současné situace očekávat.⁶⁴⁷

Konverzace mezi oběma muži se poté stočila na předpokládané datum německé odpovědi. Kancléř velvyslanci sdělil, že nenávidí dávání slibů, jež není schopen dodržet, a proto konkrétní datum neuvedl. Poté dodal, že v tomto bodě musí nastat zásadní schoda politických stran. „Německý postoj v této vážné záležitosti nesmí být rozhodnut křehkou většinou,“ uvedl.⁶⁴⁸

Austen Chamberlain odpověděl 11. července 1925 francouzskému velvyslanci na Briandovo memorandum, které mu Fleuriau předal den předtím. Britský ministr zahraničí dospěl po prostudování dokumentu k závěru, že důležitým problémem, o němž se bude muset jednat, bude role Společnosti národů v připravované smlouvě. „Rád bych řekl, že se mi nechce věřit, že by v tomto bodě mezi námi existoval jakýkoli rozdíl,“ napsal Chamberlain.⁶⁴⁹

Francouzská vláda činila podle šéfa *Foreign Office* jasný rozdíl mezi válečnou hrozbou a válečným činem a obávala se, že má vláda Jeho Veličenstva v úmyslu se k válečnému činu postavit, jako by se jednalo o válečnou hrozbu. To britský ministr zahraničí odmítl; Londýn bude podle něj připraven zasáhnout v případě porušení podmínek daných paktem.⁶⁵⁰

Britský kabinet v každém případě navrhl stanovení jasného postupu pro případ, že by opravdu nastal *casus foederis*. „Je jasné, že se nedá očekávat, že by jakýkoli garant automaticky zahájil vážně míněnou akci na základě pouhého tvrzení jedné ze smluvních stran. V zájmu všech stran, a v širším měřítku celého světa, se musí rozhodnout, že tvrzení je pravdivé, ... a proto je navrhováno svěřit se Radě Společnosti národů,“ obhajoval názor vlády Austen Chamberlain.⁶⁵¹ Velká Británie odmítla ústy svého

⁶⁴⁷ Tamtéž.

⁶⁴⁸ Tamtéž. D'Abernon na závěr uvedl, že mluvil s ministrem vnitra Martinem Schielem, důležitým členem Německé národní lidové strany (DNVP), která se stavěla především proti vstupu Německa do Společnosti národů bez určité změny článku 16 Paktu SN.

⁶⁴⁹ NA, FO 371/10736, C 9216/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Mr. de Fleuriau, July 11, 1925.

⁶⁵⁰ Tamtéž.

⁶⁵¹ Tamtéž.

ministra zahraničí představu, podle níž by se stala loutkou v rukách Francie a jejího rozmaru, kdyby se rozhodla zaútočit na Německo. Rada SN by měla rozhodnout, zda nastal *casus foederis*. Britská veřejnost nebyla totiž ochotna souhlasit s široce pojatými garancemi, pokud by nebyla jasně definována role Rady SN. Náзор Paříže a Londýna se opět lišil v základním pohledu na věc – Francie chtěla vágní ustanovení, Londýn naopak trval na přesných definicích.

Na závěr své odpovědi Fleuriauovi vyjádřil Chamberlain podporu jeho návrhu, aby do britského hlavního města přijel právní poradce francouzského ministerstva zahraničí Henri Fromageot a jednal o dokumentu se svým kolegou Hurstem. Podobná schůzka může konečné dohodě obou států jen pomoci, napsal ministr a pokračoval: „Jsem přesvědčen, že diskuze mezi nimi bude mít ten největší význam a že jejich rozhovory značně usnadní celkovou dohodu, k níž není snadné uspokojivě dospět cestou formální korespondence.“⁶⁵²

Paříž zareagovala na Chamberlainovu nótu o několik dní později. Aristide Briand se k ní vyjádřil v přátelském duchu a podle šéfa *Foreign Office* se při dalších jednáních nedaly očekávat nepřekonatelné překážky. Britský ministr zahraničí zopakoval v telefonickém rozhovoru s velvyslancem Fleuriauem své přání, aby do Londýna přijel Fromageot a diskutoval o podrobnostech s Hurstem.⁶⁵³

Dne 17. července 1925 Chamberlain rovněž odpověděl německému velvyslanci v Berlíně na jeho depeši z 1. července, v níž D'Abernon upozorňoval na rozpačitý postoj německé vlády k francouzské nótě z poloviny června 1925. „Po pečlivém prostudování námitek, jež vnesla německá strana, souhlasím s Vaším lordstvem, že jsou právnické spíše než skutečné a neměly by samy o sobě vyvolat velké potíže,“ napsal britský

⁶⁵² Tamtéž.

⁶⁵³ NA, FO 371/10736, C 9530/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Mr. Phipps (Paris), July 17, 1925. Chamberlain sekretáři britského velvyslanectví dále napsal, že Londýn uvažuje o paktu s dlouhodobou platností, a proto musí být jeho ustanovení právně co možná nejpresnější.

ministr zahraničí.⁶⁵⁴

Austen Chamberlain se nicméně neubráníl pocitu, že se musí ke dvou záležitostem vyjádřit podrobněji. Zprv se domníval, že se Berlín začíná obávat své vlastní iniciativy a pokouší se „zlehčovat její účel a její rozsah“. Německo se podle ministra zaleklo arbitrážních smluv, ale přitom je samo v únorové nótě Francii navrhlo. Druhým bodem, o němž Chamberlain D'Abernonovi referoval, byla „snaha německé strany hledat a vytvářet problémy ve znění francouzské nóty“.⁶⁵⁵

Šéf *Foreign Office* velvyslanci jasně naznačil, že Německo samo vyvolalo jednání o evropské kolektivní bezpečnosti a nyní se hodlá své zodpovědnosti zříct. Podle jeho názoru představovala francouzská nóta ze 16. června 1925 „nejčestnější pokus“ učinit další krok na cestě k přijetí německých návrhů a „odstranit převládající pocit nejistoty,“ který v Evropě přetrvává od roku 1919. Německo už v tuto chvíli nemůže ustoupit, protože by zničilo naději na mírové usporádání, naději, jež samo svým postupem vyvolalo, napsal na závěr depeše Chamberlain.⁶⁵⁶

D'Abernon odpověděl o dva dny později. Informoval ministra zahraničí, že se situace v Berlíně za poslední týden zlepšila: „Nyní se má za to, že střední rozprava o zahraniční politice [22. července 1925 – L. N.] znamená pro vládu malé nebo dokonce žádné nebezpečí. Hlavním předmětem diskuze bude německá odpověď na bezpečnostní pakt a tento dokument již hlavní představitelé důležitých politických stran schválili.“⁶⁵⁷

Obavy britského ministra zahraničí se tedy nepotvrdily. Berlín hodlal v jednáních pokračovat. A nejen to, pro svůj postup získal i podporu širšího politického spektra. Zdůvodnění tohoto příznivého postoje spočívalo ve

⁶⁵⁴ NA, FO 371/10735, C 9066/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Lord D'Abernon (Berlin), July 17, 1925. Chamberlain doporučoval počkat s německými výhradami na konferenci, „jež bude bezpochyby následovat“.

⁶⁵⁵ Tamtéž.

⁶⁵⁶ Tamtéž.

⁶⁵⁷ NA, FO 371/10736, C 9521/459/18, Telegram from Lord Lord D'Abernon, 19th July, 1925. Kancléř Luther si poznamenal, že v těchto dnech mu Stresemann několikrát nabízel svou rezignaci. „Všechny tyto lístky [s nabídkou rezignace – L. N.] zmizely v mé aktovce a byly zničeny,“ dodal. Luther, H., *Politiker ohne Partei. Erinnerungen*, Stuttgart 1960, s. 363.

zprávách o zrychlených přípravách na konečnou evakuaci Porúří.⁶⁵⁸

Německo odpovědělo oficiálně na francouzskou nótu z poloviny června 1925 dne 20. července 1925. Velvyslanci Friedrich Sthamer a Leopold von Hoesch předali v Londýně a v Paříži odpovědi své vlády ve stejnou hodinu. Berlín uznal francouzskou tezi, že bezpečnostní pakt v žádném případě neznamena změnu současných smluv, na druhé straně ale nevyločil možnost pozdějších úprav, pokud se změní poměry v Evropě.⁶⁵⁹

Druhý bod německé nóty se týkal arbitrážních smluv. Berlín odmítl francouzskou ideu neomezené arbitráže a zopakoval svůj návrh, podle něhož by měla jen část sporů být řešena arbitrážním soudem. Nesouhlasil rovněž s myšlenkou, aby spojenci měli právo v určitých případech (například při neplnění reparačních povinností nebo při porušení statu demilitarizovaného Porýní) zasáhnout ihned a nečekat na mírové řešení sporu.⁶⁶⁰

Německá vláda se vyjádřila i k problému vstupu Německa do Společnosti národů. Neviděla v tom nepřekonatelný problém, ale poukázala na jednu skutečnost: Německo bylo odzbrojeno a v současnosti by jeho vstup do SN znamenal, že by nemělo stejná práva jako ostatní členové. Podle názoru Berlína by proto mělo následovat co nejrychlejší všeobecné odzbrojení.⁶⁶¹

Austen Chamberlain telegrafoval po předání německé nóty velvyslanci D'Abernonovi, aby jej o této skutečnosti informoval. Německá vláda zvolila podle britského ministra zahraničí takový styl odpovědi, jenž lze označit za střední cestu, aby nemohla být později obviněna z toho, „že byla vyhýbavá,“ nebo, na druhé straně, „že přijala do detailů všechny francouzské návrhy“.⁶⁶²

⁶⁵⁸ Stalo se tak 25. srpna 1925.

⁶⁵⁹ Urbanitsch, c. d., s. 185.

⁶⁶⁰ Tamtéž, s. 186.

⁶⁶¹ Orde, c. d., s. 112. Srv. rovněž NA, FO 371/10736, C 9581/459/18, Mr. Sthamer to Mr. Austen Chamberlain (Received July 20), July 20, 1925.

⁶⁶² NA, FO 371/10736, C 9636/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Lord D'Abernon (Berlin), July 20, 1925. Německý velvyslanec Chamberlainovi sdělil, že úspěch dalších jednání si nepřeje jenom vláda, ale i vrchní představitelé státu a dokonce i drtivá část veřejného mínění.

Poté, co Sthamer dočetl Chamberlainovi odpověď své vlády, vyjádřil sám za sebe naději, že „s dalším krokem se nebude dlouho otálet“. Ministr mu oznámil, že v tuto chvíli nemůže nic závazného říci, protože dokument takového významu si žádá podrobné prostudování a zároveň že ho musí probrat s francouzskou a belgickou vládou. Šef *Foreign Office* vyjádřil pouze nic neříkající naději, podle níž iniciativa německé vlády zcela určitě povede k „vytvoření míru založeném na pevnějších základech a k vytvoření lepších vztahů mezi Německem a západními velmocemi...“⁶⁶³

Po předání německé nóty se opět rozhořel spor na britském ministerstvu zahraničí, který se týkal časové souslednosti mezi uvedením garancí do chodu a rozhodnutím Rady Společnosti národů.⁶⁶⁴ Berlín ve své odpovědi totiž odmítl ideu, s níž operovala Francie a která předpokládala nečekat v určitých případech na verdikt Rady SN. Ve *Foreign Office* proti sobě stály dvě skupiny. Bennett a Lampson odmítli názor Paříže a zdůvodnili svůj postoj tvrzením, podle něhož se nesmí o navrhovaných smlouvách uvažovat jako kdyby byly namířené proti Německu.⁶⁶⁵

Oba muži tak jednoznačně podpořili stanovisko mladší generace na britském ministerstvu zahraničí, podle něhož Německo nebude v krátké době schopné ohrozit mír v Evropě.⁶⁶⁶ Bennett se dokonce odhodlal k odvážnému kroku, když se ptal, jestli Velká Británie příliš často nepodléhá názoru, že to bylo vždycky Německo, „které jednalo ve špatné víře, a že Francouzi, na druhé straně, nikdy nejednali ve špatné víře.“⁶⁶⁷

Chamberlain a Tyrrell byli přesvědčeni o opaku, a proto se rozhodli podpořit francouzské stanovisko. Stálý podtajemník obhajoval své stanovisko na základě přesvědčení, že je nutné zmírnit obavy Paříže z nového válečného konfliktu, a ministr zahraničí jednoduše odmítl skutečnost, podle níž by mohla nastat situace, kdy by Londýn Francii

⁶⁶³ Tamtéž. Sthamer na konci rozhovoru poprosil Chamberlaina, aby německá nóta nebyla zveřejněna dřív než za dva dny. Jako vysvětlení uvedl vnitropolitické důvody (jednalo se o debatu v Říšském sněmu).

⁶⁶⁴ Srv. poznámku č. 645.

⁶⁶⁵ NA, FO 371/10736, C 9784/459/18, Foreign Office Memorandum, July 22, 1925.

⁶⁶⁶ Maisel, c. d., s. 179.

⁶⁶⁷ NA, FO 371/10736, C 9784/459/18, Foreign Office Memorandum, July 22, 1925.

nepomohl jenom kvůli nerozhodnosti Rady Společnosti národů.

V tomto sporu nakonec samozřejmě převážily názory Chamberlaina a Tyrrella a ministerstvo zahraničí dospělo k závěru, že právní poradci Hurst a Fromageot vypracují v tomto bodě takový návrh, z něhož bude jasně vyplývat, že v případě narušení demilitarizovaného Porýní nebo při vypuknutí násilí vstoupí garanční smlouvy v platnost dokonce i v případě, že Rada SN nedospěje k rozhodnutí.⁶⁶⁸

Austen Chamberlain kritizoval na německé nótě ještě jednu věc; nelíbilo se mu, že se Berlín dotkl problému obsazených území. Podle něj to dokonce odporovalo tomu, co již v únoru 1925 přislíbil německý ministr zahraničí. Gustav Stresemann tehdy prohlásil, že se návrh bezpečnostního paktu nebude týkat změny poměrů v obsazených oblastech.

O několik dní později již britský ministr zahraničí hovořil mírnějším tónem. Na shromáždění v Birminghamu vyjádřil sice politování nad skutečností, že i nyní bude nutná další výměna nót, ocenil však německou iniciativu a ochotu dále jednat. V podobně pozitivním duchu se vyjádřil i premiér Baldwin. V jednom ze svých projevů, jež se jinak jen velmi zřídka zabývaly zahraniční politikou, přivítal německou připravenost k rozhovorům o budoucím paktu.⁶⁶⁹

Britská veřejnost hodnotila německou nótu sice zdrženlivě, ale ne přímo odmítavě.⁶⁷⁰ Všeobecně převládalo překvapení, že Německo, poprvé od skončení války, zvolilo takový tón, jenž byl hoden velmoci. S obsahem už taková spokojenost nevládla. Konzervativní tisk poukázal na skutečnost, podle níž se stanoviska Francie a Německa v mnoha otázkách stále ještě neshodovala.⁶⁷¹

Dne 22. července 1925 se k debatě o zahraniční politice sešel Říšský

⁶⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁶⁹ Srv. Urbanitsch, c. d., s. 187-188.

⁶⁷⁰ Nóta byla zveřejněna až 22. července, Londýn tedy pravděpodobně vyhověl německému požadavku. Srv. pozn. č. 663.

⁶⁷¹ Srv. Daily Telegraph, 22. července 1925. Podobně se vyjádřil i liberální list Manchester Guardian. Dodal však, že se ani žádný velký posun očekávat nedal. Srv. Manchester Guardian, 22. července 1925. Daily Express jako jediný vnímal německou nótu jako důkaz pro to, že si Berlín další rozhovory nepřeje. Britské impérium se tak podle jeho názoru osvobodilo od nebezpečí, jež pro jeho jednotu bezpečnostní pakt představoval. Srv. Daily Express, 22. července 1925.

sněm. Ministr zahraničí Stresemann však hovořil krátce. Jen se zmínil o nótě francouzského ministra Brianda a o německé odpovědi na ni. K otázce bezpečnosti pouze řekl, že výhodou nového paktu je pro Německo poskytnutí bezpečnosti na jeho západní hranici.⁶⁷² „Jeho řeč, jež vyzněla smířlivě, byla dobře přijata. Sněm byl vzhledem k velkému vedru nějaký apatický,“ postěžoval si nakonec svého telegramu britský velvyslanec v Berlíně.⁶⁷³

Zprávy z francouzského hlavního města byly rovněž optimistické. Sekretář britského velvyslanectví v Paříži Phipps informoval Austena Chamberlaina o tom, že „většina francouzského tisku považuje německou nótu za znamení, jež ponechává otevřené dveře dalším jednáním“. Na druhé straně existovalo podle Phippse v jistých kruzích podezření, podle něhož se Berlín pokouší změnit ustanovení Versailleské mírové smlouvy, a zbavit tak Francii výhody jejího současného systému aliancí.⁶⁷⁴

V Berlíně zatím nerušeně pokračovala debata o budoucí orientaci německé zahraniční politiky. Sociálně demokratický poslanec Rudolf Breitscheid prohlásil, že vláda zvolila správnou zahraničněpolitickou koncepci, a proto SPD nemá důvod se připojit k hlasování o její nedůvěře. Hrabě Westarp⁶⁷⁵ neměl vůči politice vlády rovněž žádné námitky. Opoziční hlasy tak zaznívaly pouze z obou krajních táborů politického spektra, pravicových radikálů a komunistů. Ti proklamovali, že pokud Německo podepíše garanční pakt, připojí se do aliance západních velmocí namířené proti Sovětskému svazu.⁶⁷⁶

Podle D'Abernona bylo jasné, že většina Říšského sněmu se přikloní

⁶⁷² „Cílem těchto jednání je pakt s Německem, ne pakt tří velmocí proti Německu, nýbrž pakt, jenž ony uzavřou s Německem,“ pronesl. Stresemann, c. d., s. 156.

⁶⁷³ NA, FO 371/10736, C 9738/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 22nd July, 1925.

⁶⁷⁴ NA, FO 371/10736, C 9729/459/18, Telegram from Mr. Phipps (Paris), July 22nd, 1925. Chamberlain zprávu obdržel až druhý den ráno. Radikální pravicové kruhy zaujaly k německé nótě nepřátelské stanovisko, když tvrdily, že se jedná o pokus zničit současný pořádek v Evropě. Sekretář na konec své zprávy poznamenal, že většina veřejného mínění ve Francii je ochotna s Německem jednat, ale je si na druhé straně vědoma, že to nebude snadné.

⁶⁷⁵ Kuno von Westarp (1864-1945), spoluzakladatel DNVP (Deutschnationale Volkspartei), v letech 1926-1928 její předseda.

⁶⁷⁶ NA, FO 371/10737, C 9817/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 23rd July, 1925. Rozhodnutí socialistů podpořit politiku vlády srv. NA, FO 371/10737, C 9834/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 24th July, 1925.

ke schválení německé odpovědi na nótu Aristida Brianda. Britský velvyslanec poznamenal, že „ustanovení paktu nezruší žádnou výhodu vyplývající ze členství ve Společnosti národů, ani nezbatí ostatní velmoci povinnosti odzbrojit“. Berlín však podle jeho názoru očekával jisté úlevy, především v oblasti nákladů na okupaci, kdyby smlouva vstoupila v platnost.⁶⁷⁷

Dne 20. července 1925 přicestoval do britského hlavního města právní poradce francouzské vlády Fromageot a s sebou vzal i námitky francouzské strany proti návrhu paktu. Jednalo se především o možnost zahájení postupu jakéhokoli státu bez předchozí jasně nastavené procedury. Paříž se obávala především dvou věcí – 1) odkladu rozhodnutí Rady Společnosti národů v otázce agresora a 2) varianty, že Rada k rozhodnutí vůbec nedospěje. Podle názoru Francie hrozila tato situace nastat, protože verdikt Rady musel být jednomyslný a některé, především menší státy, mohly dospět k závěru, že se nejedná o německou agresi.⁶⁷⁸

Někteří členové *Central Departement* na britském ministerstvu zahraničí se domnívali, že by francouzské požadavky měly být odmítnuty. Austen Chamberlain si ale myslel, že by bylo vhodné tento požadavek přijmout a prezentovat ho parlamentu jako něco, co poskytuje Londýnu svobodu v jeho jednání. Ministerstvo se shodlo v názoru, aby se právní poradce *Foreign Office* Cecil Hurst pokusil na poradě s Fromageotem získat jeho souhlas s tou pasáží návrhu, kde se hovořilo o postupu garanta. Londýn si představoval, že by byl nucen jednat před rozhodnutím Rady Společnosti národů pouze za předpokladu, kdyby skutečně vypukl nějaký konflikt, nebo kdyby ozbrojené síly té či oné strany nepochybně porušily demilitarizovanou zónu.⁶⁷⁹

Dne 23. července 1925 informoval Austen Chamberlain sekretáře na

⁶⁷⁷ NA, FO 371/10737, C 9817/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 23rd July, 1925. Vláda nakonec hlasování o důvěře s převahou vyhrála. Pro vyslovení bylo 235, proti 158 poslanců, 13 zákonodárců se zdrželo.

⁶⁷⁸ Orde, c. d., s. 115.

⁶⁷⁹ Srv. NA, FO 371/10736, C 9693/459/18, Foreign Office Memorandum (Mr. Bennett), 21st July, 1925; NA, FO 371/10736, C 9784/459/18, Foreign Office Memorandum, July 22, 1925.

britském velvyslanectví v Paříži Phippse o schůzce s právním poradcem francouzské vlády Fromageotem. Na jednání byl přítomen i velvyslanec Fleuriau; Chamberlain pozval i Cecila Hursta. Ten ministrově shrnul průběh dosavadních jednání, jež vedl s Fromageotem. Šéf *Foreign Office* byl ochoten některé výhrady francouzské strany přijmout, na druhé straně ale odmítl přidání slov „nepřátelský čin“ do druhého článku připravovaného paktu.⁶⁸⁰

Austen Chamberlain vyjádřil v druhé části dopisu Ericu Phippsovi přesvědčení, podle něhož se jednání dostala do takového stadia, kdy vláda Jeho Veličenstva bude nakloněna poskytnout Francii garanci její bezpečnosti pro případ náhlého německého útoku. Nezapomněl však zmínit dvě nebezpečí, jichž se bude, podle jeho názoru, nutno vyvarovat. Za prvé, síla vlády „přesvědčit britské veřejné mínění, aby se smířilo se závazky vyplývající z garance bude záviset na garanci samotné a na jasném vymezení skutečného nebezpečí, proti němuž byla poskytnuta...“ Ministr zahraničí se obával, že požadavky Francie v mnoha případech překračují mez, za niž je britská veřejnost ochotna jít. Za druhé, Chamberlain zopakoval úmysl vlády se přímo nezapojit do žádného spojeneckého uspořádání na německé východní hranici. „Věřím, že západní pakt neztroskotá na těchto východních skalách, protože musím bez obalu říci, že kdyby k této katastrofě došlo, bude to znamenat konec jakékoli možnosti britské účasti v jakémkoli paktu vůbec,“ napsal na závěr dopisu britský ministr zahraničí.⁶⁸¹

Velká Británie a Francie se shodly na tom, že pokud německá nota vyžaduje podrobnou písemnou odpověď, rozhovory s Berlínem by měly začít co nejdříve. Londýn navrhnul, aby se základem pro jednání stal britský text z počátku července 1925, jenž nikoho k ničemu nezavazoval a zároveň přišel s ideou pozvat právního poradce německé vlády Gause. Ten

⁶⁸⁰ NA, FO 371/10736, C 9802/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Mr. Phipps (Paris), July 23, 1925. Chamberlain byl připraven dopoučít vládě přijetí většiny návrhů, které Fromageot a Hurst zapracovali do paragrafu 8 připravované smlouvy.

⁶⁸¹ Tamtéž.

se měl sejít s Hurstem a Fromageotem a pokusit se najít shodu; po nich se následně měli setkat ministři zahraničí, jež by učinili konečné rozhodnutí. S tímto postupem vyjádřilo zásadní nesouhlas Německo. Berlín požadoval, aby se ministři sešli ještě před konečným zněním návrhu. Panovala totiž obava, podle níž by Gaus mohl být donucen k politickým rozhodnutím; Gausovou nevýhodou byla rovněž skutečnost, že dokument pravděpodobně předem neviděl.⁶⁸²

O den později (24. července) napsal britský ministr zahraničí svému francouzskému kolegovi. Podle Chamberlaina neexistovaly mezi Velkou Británií a Francií zásadní rozpory. „Francie si přeje omezení zbrojení stejně jako my. Uznáváme, podobně jako Francie, že překážkou pro odzbrojení je pocit nejistoty, jenž v Evropě převažuje, a že cesta k odzbrojení spočívá v bezpečnosti. To je základem politiky paktu, o nějž nyní společně usilujeme,“ napsal šéf *Foreign Office*.⁶⁸³

Chamberlain Briandovi dále navrhnul, zda by nebylo možné se dohodnout na společném postupu pro nejbližší budoucnost. Londýn ani Paříž by podle jeho názoru neměly v současné době podnikat v otázce bezpečnosti žádné kroky, které by znamenaly nějaký nový návrh. Pokud by se k takovému postupu odhodlal někdo další, „měli bychom společnými silami znehodnotit následnou diskuzi, dokud nebude znám výsledek výměny informací, jež kvůli paktu nyní probíhá, a dokud nebudou uzavřeny všechny doprovodné záležitosti s tím související,“ požadoval britský ministr.⁶⁸⁴

S nepříliš povzbudivými zprávami se na však konci července přihlásil z Paříže Eric Phipps. Hovořil o německé nótě s Philippem Berthelotem z francouzského ministerstva zahraničí,⁶⁸⁵ který mu sdělil, že z dokumentu není příliš nadšen. Dále mu prozradil svůj úmysl navrhnout

⁶⁸² Srv. Orde, c. d., s. 116.

⁶⁸³ NA, CAB 24/174, C.P. 373 (25), July 24, 1925.

⁶⁸⁴ Tamtéž. Chamberlain na konec dopisu poznamenal, že tyto kroky musí probíhat za naprosté součinnosti s Belgií.

⁶⁸⁵ Philippe-Joseph-Louis Berthelot (1866-1934) vykonával funkci sekretáře na francouzském ministerstvu zahraničí. Až do své smrti patřil ke vlivným osobnostem na francouzské vnitropolitické scéně.

odpověď německé vládě, z níž bude zcela jasně vyplývat, že „Německo musí za každou cenu souhlasit s normálními arbitrážními smlouvami, jež se budou odlišovat od podivných smluv, které Berlín uzavřel se Švýcarskem a Švédskem“. Dalším důležitým bodem byl podle Berthelota institut povinné arbitráže; rovněž bezpodmínečný vstup Německa do Společnosti národů byl podle něj *conditio sine qua non* jakékoli dohody.⁶⁸⁶

Sekretář francouzského ministerstva zahraničí se zmínil i o problému konference, na níž měli přijet i zástupci Německa. Prohlásil, že v tuto chvíli je idea setkání s německou stranou předčasná; v tomto názoru se s ním shodoval i Aristide Briand. „Bylo by pošetilé souhlasit s konferencí, dokud se britská a francouzská vláda předem nedohodnou na všech klíčových bodech,“ prohlásil Berthelot.⁶⁸⁷

Dne 28. července 1925 přijal francouzský ministr zahraničí sekretáře britského velvyslanectví v Paříži. Briand podle Phippse souhlasil s ideou neformálního rozhovoru s Austenem Chamberlainem a především trval na demostrování „jednotné fronty“ vůči Německu, jež měla být podle jeho názoru dosažena „absolutní shodou mezi Velkou Británií a Francií dřív, než se s nimi [Německem – L. N.] sejdou...“⁶⁸⁸

Britský ministr zahraničí se k hodnocení německé nóty z 20. července 1925 vrátil ještě jednou, a to v dopise velvyslanci D'Abernonovi. Chamberlain informoval Berlín, že se sešel s německým velvyslancem, jenž mu sdělil, že má dojem, jako kdyby britský ministr nebyl se zněním nóty spokojen. „Jsem nucen připustit, že mé pocity odhadl správně a že podrobné prostudování nóty jen potvrdilo můj první dojem,“ napsal Chamberlain.⁶⁸⁹

Šéf *Foreign Office* se rozhodl D'Abernonovi podrobně rozebrat ty

⁶⁸⁶ NA, FO 371/10737, C 9984/459/18, Telegram from Mr. Phipps (Paris), 27th July, 1925.

⁶⁸⁷ Tamtéž. Berthelot doufal, že návrh francouzské odpovědi bude připraven do deseti dnů.

⁶⁸⁸ NA, FO 371/10737, C 9994/459/18, Telegram from Mr. Phipps (Paris), 28th July, 1925. Phipps měl ze setkání s Briandem příznivý dojem. Francouzský ministr zahraničí rovněž navrhl, že by přijel do Londýna a jednal se svým britským kolegou.

⁶⁸⁹ NA, FO 371/10737, C 10034/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Lord D'Abernon (Berlin), July 28, 1925.

aspekty nóty, s nimiž nesouhlasil.⁶⁹⁰ Ministr se domníval, že není vhodné, aby se jednající strany sešly co nejdříve to bude možné. Dále radil německé vládě, aby přijala francouzskou nótu z června 1925 jako základ pro následná jednání pokud možno bez dalšího komentáře. „Německá vláda se však rozhodla tuto radu nepřijmout,“ konstatoval Chamberlain a pokračoval: „Mohli si zvolit napsat nótu, jež by mi umožnila trvat na okamžitých jednáních. Místo toho si vybrali nótu, která pravděpodobně vyvolá nevyhnutelně další odpověď, než aby se úspěšně pokročilo dále.“⁶⁹¹

Dalším problémem se stal vstup Německa do Společnosti národů. Berlín podle Chamberlaina od začátku věděl, že tento krok není pro Spojence ani podmínkou k zahájení jednání o bezpečnostním paktu, ani nutností pro jeho podpis, nýbrž podstatnou záležitostí pro to, aby pakt mohl vstoupit v platnost. „Spojenci nemohou zahájit s Německem jednání o úskalích vstupu do Společnosti národů. Jakákoli diskuze na toto téma se musí odehrávat mezi Německem a samotnou Společností národů, Spojenci nemají právo mluvit v jejím zastoupení,“ napsal britský ministr zahraničí.⁶⁹²

Největší zklamání přinesla Chamberlainovi pasáž německé nóty, v níž se psalo o novém uspořádání okupovaného území v Porýní. Ministr se cítil dotčen, protože jej D'Abernon jménem německé vlády předem ujistil, že Berlín nebude požadovat úpravu článků 428-432 Versaillské mírové smlouvy jako podmínku pro podpis paktu. Chamberlain se v této souvislosti velvyslance dotazoval na rozumnost takového postoje německé vlády.⁶⁹³

V závěru dopisu se britský ministr zahraničí pozastavil nad fenoménem bezpečnosti, jež popsal jako „stav myslí spíše než fyzickou skutečnost“. Pokud existuje důvěra, stabilita se podle něj dostaví. Německá nabídka k jednání z února 1925 byla podle Chamberlaina důležitá, protože v sobě nesla naději na stabilitu a důvěru a, v konečném důsledku, i na

⁶⁹⁰ Chamberlain se rozhodl pro tuto formu, protože chtěl, aby D'Abernon vše probral přímo se Stresemannem.

⁶⁹¹ NA, FO 371/10737, C 10034/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Lord D'Abernon (Berlin), July 28, 1925.

⁶⁹² Tamtéž.

⁶⁹³ Tamtéž. Chamberlain se obával, aby tento německý požadavek nepřinesl zkázu celého vyjednávání.

bezpečnost. Německá nota z 20. července se na druhé straně pokusila prosadit jiný princip. Německá vláda tak podle šéfa *Foreign Office* „již delší dobu nevystupuje v úloze prozíravého spolupracovníka při tvorbě všeobecného míru, nýbrž spíše v roli poněkud neochotného účastníka, jenž souhlasí s návrhem ne kvůli jeho vnitřním hodnotám, nýbrž kvůli naději, že mu shoda umožní uzavřít obchody i v jiných sférách. Jedním slovem lze říci, že německá nota opět vznáší pochyby o skutečném německém záměru, který se dá obecně tušit a jenž se musí vysvětlit, pokud se má dosáhnout trvalého uspořádání“.⁶⁹⁴

V Berlíně vnímali situaci odlišně. Německá vláda požádala velvyslance D'Abernona, aby do Londýna tlumočil zprávu, podle níž by v tuto chvíli bylo pro jednání o paktu velmi nebezpečné, kdyby Francie přišla s novou nótou, jež by nebyla předem konzultována. Podle stanoviska Berlína sice přetrvávaly určité neshody, které však nejsou takového rázu, aby kvůli nim dohoda padla. Další rozhovory však musí probíhat prostřednictvím důvěrných diplomatických kanálů, informoval o německém postoji D'Abernon a dodal: „Je na místě obava pro případ, že Francie pošle novou nótu, a pokud bude zveřejněna, bude to ještě horší. Takový běh událostí by vážně narušil zdejší atmosféru.“⁶⁹⁵

Austen Chamberlain byl tímto německým požadavkem nemile zaskočen. Napsal do Berlína ostrý dopis, v němž konstatoval, že je „ohromen slepotou německé vlády k nevyhnutelným důsledkům jejího vlastního jednání. Ona má ve své moci zastavit vzájemné vyměňování nót“. Berlín podle jeho názoru myslel při sestavování dokumentu pouze na své vnitropolitické zájmy, a proto se vzniklý elaborát podobá spíše volebnímu manifestu, jenž byl poslán francouzské vládě.⁶⁹⁶

Německá vláda si podle Chamberlaina uvědomila po zveřejnění nóty důsledky svého počínání, a proto se obrátila na D'Abernona, aby ho požádala o předání vzkazu svému ministrovi. Spojenecké vlády měly nyní

⁶⁹⁴ Tamtéž.

⁶⁹⁵ NA, FO 371/10737, C 9992/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 28th July, 1925.

⁶⁹⁶ NA, FO 371/10737, C 9992/459/18, Chamberlain to Lord D'Abernon (Berlin), July 30, 1925.

podle názoru Berlína prokázat „trpělivost, zdrženlivost a státnický přístup a neříkat odvážné věci navzdory veřejnému mínění“. Chamberlain D’Abernonovi napsal, že si pravděpodobně neuvědomuje, jaké problémy Berlín bezdůvodně způsobil nejenom sobě, ale i ostatním. Poslední odstavec Chamberlainova dopisu je označen jako tajný a britský ministr zahraničí v něm naznačuje možnost, podle níž by se mohl s Briandem pokusit zachránit Německo od přirozených důsledků jejich postupu, „ale neodvažuji se na to spoléhat,“ napsal.⁶⁹⁷

Situace kolem jednání o bezpečnostním paktu se na konci července 1925 zkomlikovala. Na vině bylo podle názoru Austena Chamberlaina Německo, jež ve své nótě z 20. července nastolilo otázku své budoucí důvěryhodnosti tím, že vzneslo další požadavky. Podle názoru britského ministra zahraničí měl Berlín za základ pro následná jednání jednoduše přijmout francouzskou nótu z června 1925. Zcela spokojena nebyla ani Paříž. Ministerstvo zahraničí požadovalo ústy svého významného úředníka, aby Německo uzavřelo se svými sousedy na východě normální arbitrážní smlouvy, souhlasilo s institutem povinné arbitráže v případě vypuknutí nějakého sporu a co nejdříve vstoupilo do Společnosti národů. Berlín by naopak považoval za nepřiliš vhodný postup Francie, kdyby ona nyní přišla s nějakou novou nótou, jež by zveřejnila.

Francouzský ministr zahraničí Aristide Briand byl připraven se sejít se svým německým kolegou Stresemannem, ale pouze za předpokladu, že předtím dosáhne úplné shody s Velkou Británií. Navrhl proto sekretáři britského velvyslanectví v Londýně Phippsovi, že přijede do Londýna, aby jednal přímo s Austenem Chamberlainem.⁶⁹⁸

Francouzská strana navrhla do britského textu změny, které podle jejího názoru vplynuly z ústních jednání mezi Hurstem a Fromageotem. Důležité byly podle francouzského velvyslance v Londýně především dva

⁶⁹⁷ Tamtéž.

⁶⁹⁸ Srv. poznámku 688. Britský ministr zahraničí o úmyslu svého francouzského kolegy přijet do Londýna informoval vládu. Srv. NA, CAB 23/50, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 43 (25), August 5th, 1925.

body: Paříž chtěla přidat do článku 2 za slova „v případě invaze nebo útoku“ ještě obrat „nebo v případě nepřátelských aktů“ jako reakci na články 42 a 43 Versailleské mírové smlouvy.⁶⁹⁹

Francouzský ministr zahraničí věřil, že tento dodatek je pro celkové znění smlouvy velmi důležitý. Druhá věc, jež chtěla Francie doplnit, se týkala jednak samotného hlasování v Radě Společnosti národů a zčásti i možného nebezpečí, že by mohlo dojít ke zneužití této procedury. Briand proto navrhoval formulaci: „Stávající smlouva [míněn je britský návrh – L. N.] musí být předložena Radě Společnosti národů a musí být z její strany uznána za závazek, jenž neodporuje Paktu Společnosti národů.“⁷⁰⁰

Na konci první srpnové dekády se po kratší odmlce ozval velvyslanec D'Aberton. Ve zprávě do Londýna informoval o pravděpodobných stanoviscích Berlína k hlavním bodům diskutovaného paktu. „Následující podrobnosti byly získány z tajného zdroje, ale je třeba je brát jako věrohodné,“ napsal.⁷⁰¹

Německá vláda podle jeho názoru přijme bez námitek princip, podle něhož bude vojenská intervence možná pouze po nestranné proceduře a ne na základě nějakého jednostranného rozhodnutí. Dále nebude požadovat změnu ve Versailleské mírové smlouvě, ale institut arbitráže v sobě musí zahrnovat i případy, kdy dojde k její rozdílné interpretaci, napsal D'Aberton.⁷⁰²

Berlín však podle velvyslancova názoru odmítne jako nepřijatelnou nejen francouzskou garanci německo-polské arbitrážní smlouvy, ale především skutečnost, podle níž by o jejím uvedení v platnost rozhodovala jednostranně Francie. Německo na druhé straně zmírnilo své námitky proti

⁶⁹⁹ NA, FO 371/10737, C 10146/459/18, Note communicated by Mr. de Fleuriau, July 31, 1925.

⁷⁰⁰ Tamtéž.

⁷⁰¹ NA, FO 371/10738, C 10554/459/18, Telegram from Lord D'Aberton (Berlin), 10th August, 1925. Již na konci července se v listu *New Statesman* objevil článek, který s uznáním mluvil o Gustavu Stresemannovi a o německé zahraniční politice: „Buď je dr. Stresemann o mnoho schopnější než kterýkoli z jeho předchůdců v minulých letech, nebo má schopnější poradce. Ani ti ... největší puntičkáři mezi germanofoby v pařížském tisku nebyli schopni odhalit sebemenší chybu v německé odpovědi na francouzskou nótu týkající se navrhovaného bezpečnostního paktu.“ *New Statesman*, 25. července 1925.

⁷⁰² NA, FO 371/10738, C 10554/459/18, Telegram from Lord D'Aberton (Berlin), 10th August, 1925.

vstupu do Společnosti národů. „Všeobecně se tu připuští, že se dohoda v této otázce stane dosažitelným důsledkem dohody v ostatních bodech,“ referoval velvyslanec.⁷⁰³

V otázce garance německo-polské arbitrážní smlouvy ze strany Francie se mohlo Německo spolehnout na postoj Velké Británie. Londýn totiž od samého počátku tvrdil, že problém garance arbitrážních smluv mezi Německem a jeho východními sousedy ho nezajímá a že nepovažuje tuto otázku pro samotný pakt za zásadní nebo pro něj v jakékoli podobě za zavazující.

Austen Chamberlain považoval za důležité, aby jednání neztroskotala na problému garance arbitrážních smluv s východními sousedy Německa. „Chamberlainův jasný postoj ohledně sankcí a jeho nezastřená hrozba týkající se východního problému naznačily, že *Foreign Office* nehodlal podporovat francouzskou politiku, pokud se neshodovala s britskou koncepcí,“ napsal Peter Urbanitsch.⁷⁰⁴

Aristide Briand si na první srpnový týden naplánoval návštěvu Londýna. Kvůli žádosti Austena Chamberlaina ale svůj příjezd o několik dní odložil⁷⁰⁵ a přicestoval až večer 10. srpna 1925. Druhý den se sešel s britským ministrem zahraničí.⁷⁰⁶ Oba muži jednali o textu francouzské odpovědi na německou nótu z 20. července. Chamberlain prohlásil, že si návrh pozorně prostudoval a podotkl, že k němu má několik připomínek.⁷⁰⁷

Oba ministři se nakonec shodli na textu odpovědi německé vládě, včetně pozvání jejich zástupců na ústní jednání. Britský ministr zahraničí navrhl pozvat doktora Gause, aby se sešel s Hurstem a Fromageotem, a dodal, že by při rozhovorech mohl být přítomen i právní poradce belgické

⁷⁰³ Tamtéž.

⁷⁰⁴ Urbanitsch, c. d., s. 217-218. Podobně se vyjádřil i sir William Tyrrell. Londýn podle něj nemohl připustit, aby se jakýkoli evropský stát stal hegemonem v Evropě.

⁷⁰⁵ Chamberlain poprosil Brianda, aby přijel až po skončení letního zasedání Dolní sněmovny.

⁷⁰⁶ Jednalo se o velmi důležitou schůzku. Kromě obou ministrů se jí účastnili z britské strany Tyrrell, Hurst a Lampson, za Francii nechyběli Fleuriau, Berthelot a Fromageot.

⁷⁰⁷ Většinou se jednalo o formulační nejasnosti, popřípadě o textová doladění. Podrobněji srv. NA, FO 371/10738, C 10609/459/18, Notes of a Conversation which took place at the Foreign Office on August 11, 1925, at noon, between representatives of Great Britain and France nebo NA, CAB 24/174, C.P. 400 (25).

vlády Rolin Jaacquemins. Briand s tímto postupem souhlasil a označil ho za nejlepší řešení.⁷⁰⁸

Rozhovory o francouzských změnách do britského návrhu paktu už tak jednoduché nebyly. Hlavní problém pro britskou stranu tvořil obrat „nepřátelské akty“. Chamberlain požadoval tento výraz vynechat, protože se chtěl vyhnout výtce, že Francii přislíbil ozbrojenou pomoc pro případ, kdy by nebyla nutná. Podle britského ministra zahraničí by o tom, zda došlo k narušení demilitarizované oblasti, měla rozhodovat Rada Společnosti národů. Chamberlain se dále domníval, že teprve, až budou vyčerpány všechny možnosti dohody, bude možné přistoupit k ozbrojené akci. Druhým problémem byla doba platnosti smlouvy. Londýn se vyhnul jasnému vymezení a navrhoval, aby pakt zůstal v platnosti, dokud Rada Společnosti národů nedospěje k rozhodnutí, podle něhož sama Společnost národů poskytuje všem státům dostatečnou ochranu. S tím francouzská strana nesouhlasila, protože se obávala, aby většina Rady SN nerozhodovala o uzavírání územních garancí nebo arbitrážních smluv.⁷⁰⁹

Britská vláda schválila opravený text britského návrhu i odpověď na německou nótu 13. srpna 1925. Členové kabinetu se během jednání shodli na tom, že vláda smlouvu neratifikuje do doby, než se přesvědčí, že dokument neohrozí pozici Británie zamýšlenými dohodami s východními sousedy Německa. V diskuzi bylo rovněž zdůrazněno, že garance nevstoupí v platnost ihned, když Německo napadne Polsko, Francie v důsledku toho zaútočí na Německo, a když se její jednotky stáhnou, bude sama napadena.⁷¹⁰

⁷⁰⁸ NA, FO 371/10738, C 10609/459/18, Notes of a Conversation which took place at the Foreign Office on August 11, 1925, at noon, between representatives of Great Britain and France.

⁷⁰⁹ NA, FO 371/10738, C 10610/459/18, Notes of a Conversation which took place at the Foreign Office on August 11, 1925, at 3 p.m., between representatives of Great Britain and France. Obě delegace zapracovaly do druhého dne ty nejdůležitější změny. Srv. NA, FO 371/10738, C 10611/459/18, Notes of a Conversation which took place at the Foreign Office on August 12, 1925, at 3 p.m., between representatives of Great Britain and France.

⁷¹⁰ NA, CAB 23/50, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 45 (25), August 13th, 1925. Austen Chamberlain napsal sekretáři na britském velvyslanectví v Paříži Phippsovi a poprosil jej, aby informoval francouzského ministra zahraničí o tom, že „vláda Jeho Veličenstva přijala moji zprávu o našich rozhovorech s velkým uspokojením“. Vláda přijala i návrh paktu, na jehož znění

Výsledný britsko-francouzský elaborát si zaslouží podrobnější analýzu. Již v úvodu při výčtu hlav jednotlivých států, které smlouvu uzavřou, je uvedeno „Jeho Veličenstvo král Spojeného království Velké Británie a Irska a britských zámořských dominií, císař indický“; smlouva tedy měla být, alespoň nominálně, uzavřena i jménem dominií.⁷¹¹

Smluvní strany měly garantovat „zachování a nedotknutelnost hranic mezi Francií a Belgií na jedné straně a Německem na druhé straně...“ (článek 1); všechny tři státy se měly zavázat, že se „za žádných okolností neuchýlí k válce proti ostatním“. Tento závazek neplatil v případě nepřátelské invaze nebo útoku, nebo při „akci podniknuté se souhlasem Rady nebo Shromáždění Společnosti národů, nebo v případě zjevného porušení článků 42, 43 nebo 180 Versailleské smlouvy...“ (článek 2); jakékoli možné spory mezi Belgií a Německem nebo mezi Francií a Německem, jež by se nedaly vyřešit jednáním, měly být podstoupeny insitutu arbitráže a smluvní strany „tímto souhlasí, že se podrobí výsledné dohodě“ (článek 3); v případě, že by některá ze smluvních stran dospěla k závěru, že nastalo porušení článku 2 této dohody nebo článků 42, 43 nebo 180 Versailleské smlouvy, měla ihned vše předat Radě Společnosti národů. Ta měla rozhodnout a bez odkladů to oznámit smluvním státům, jež měly ihned přijít na pomoc napadené zemi (článek 4); kdyby se některý ze států zmíněných v článku 3 odmítl, bez použití síly, podřídit arbitráži, měla druhá strana sporu předat záležitost Radě Společnosti národů a ta měla rozhodnout, jak dál; kdyby se některá ze stran odmítla podřídit arbitráži a uchýlila se k použití síly, vstoupil by v platnost článek 4 (článek 5); závazky plynoucí z tohoto paktu neměly mít vliv na práva a povinnosti smluvních stran vyplývajících z Versailleské smlouvy (článek 6); závazky plynoucí z tohoto paktu neměly mít vliv na práva a povinnosti smluvních stran vyplývajících z jejich členství ve Společnosti národů (článek 7); dohoda

se oba ministři zahraničí shodli. Srv. NA, FO 371/10738, C 10656/459/18, Mr. Chamberlain to Mr. Phipps (Paris), August 13th, 1925.

⁷¹¹ Konečnou verzi návrhu srv. NA, FO 371/10738, C 10615/459/18, Foreign Office Minute (Central Departement), 12th August, 1925.

měla zůstat v platnosti do doby, dokud by Rada Společnosti národů nedospěla „na základě žádosti alespoň dvou ze smluvních stran“ k rozhodnutí, podle něhož sama Společnost národů poskytuje smluvním stranám dostatečnou ochranu (článek 8); článek 9 se týkal podrobností ujednání v člancích 3 a 6; článek 10 zpřesňoval úvodní pasáž, protože se v něm psalo, že navrhovaný pakt nestanoví „žádné povinnosti pro britská dominia nebo pro Indii“; dominia nebo Indie se měly samy rozhodnout, zda se ke smlouvě připojí; dokument neměl vstoupit v platnost do doby, než se Německo stane členem Společnosti národů (článek 11).⁷¹²

Výsledný návrh byl sice podle vyjádření britského ministra zahraničí kompromisem mezi Velkou Británií a Francií, ale Londýnu se podařilo prosadit všechny zásadní věci, které pro něj byly podstatné. Británie se nezavázala k angažmá ve střední Evropě, podmínky její účasti v případném konfliktu byly jasně specifikovány a i doba platnosti nebyla časově vymezena.

Když skončilo první kolo jednání britské a francouzské delegace, informoval Austen Chamberlain velvyslance D'Abernona o průběhu dosavadních rozhovorů, o francouzské vstřícnosti i o ochotě Paříže jednat s Německem co nejdříve. Ministr se podrobně rozepsal o dalších krocích. Doktor Gaus se měl sejít s Hurstem, Fromageotem a belgickým právníkem v Londýně, kde se měli shodnout na předpokládaném znění smlouvy. Gaus se měl poté vrátit do Berlína, jednat se Stresemannem o obecných rysech navrhovaného plánu a potom se mohli Stresemann, Gaus a kdokoli další, koho by si německý ministr vybral, sejít s Briandem, s Vanderveldem a s Chamberlainem v Ženevě nebo v její blízkosti, kde by ministři zahraničí mohli jednání dokončit.⁷¹³

Pokud se jednalo o garanci arbitrážních smluv Německa s jeho východními sousedy, byla tato smlouva podle šéfa *Foreign Office* „jediným způsobem, jak přepsat francouzsko-polskou alianci. Toto je zcela v zájmu

⁷¹² Tamtéž.

⁷¹³ Orde, c. d., s. 118-119.

Německa – a stejně tak v našem“, tvrdil.⁷¹⁴

Poté, co francouzský ministr zahraničí opustil Londýn, Austen Chamberlain opět o všem podrobně informoval velvyslance v Berlíně. V úvodu své zprávy analyzoval průběh jednání a označil je za „velmi srdečná“. Francouzská odpověď na německou nótu byla podle jeho názoru smířlivá a „měla by odstranit potřebu další korespondence“, pokračoval ministr.⁷¹⁵

Šéf *Foreign Office* dále ocenil ochotu francouzského ministra k jednáním a naznačil D'Abernonovi, že výsledný text je kompromisem společné práce zástupců obou zemí a že neočekává z německé strany žádné významnější výhrady. „Diskutovali jsme rovněž otázku setkání britského, francouzského, belgického a německého právního poradce a tuto ideu jsme schválili; brzy Vám pošlu podrobnější instrukce týkající se tohoto bodu,“ napsal na závěr dopisu britský ministr zahraničí.⁷¹⁶

Trvalo mu to přesně týden. 20. srpna 1925 dorazil do Berlína telegram, v němž Austen Chamberlain sděloval D'Abernonovi, že pokud Německo bude souhlasit s navrhovaným jednáním, „může se v co nejkratší době konat v Londýně schůzka právních poradců britského, francouzského, belgického a německého ministerstva zahraničí za účelem přípravy cesty pro následné setkání ministrů zahraničí“.⁷¹⁷

Cílem schůzky bylo podle Chamberlaina poskytnout doktoru Gausovi možnost se seznámit se stanovisky vlád Velké Británie, Francie a Belgie k formě a obsahu navrhované smlouvy. Chamberlain zdůraznil, že německý právník nebude v žádném případě nucen „jakkoli kompromitovat svou vládu nebo jednat o něčem jiném než o právních záležitostech“ a pokračoval: „Cílem jednání je jednoduše umožnit panu Stresemannovi se

⁷¹⁴ Tamtéž, s. 119.

⁷¹⁵ NA, FO 371/10738, C 10657/459/18, Mr. Chamberlain to Lord D'Abernon (Berlin), August 13th, 1925.

⁷¹⁶ Tamtéž.

⁷¹⁷ NA, FO 371/10738, C 10822/459/18, Mr. Chamberlain to Lord D'Abernon (Berlin), 20th August, 1925. D'Abernon měl podpořit francouzského velvyslance při jeho úkolu přesvědčit německou vládu, aby svého právního poradce na jednání vyslala. Stejně se měl zachovat i belgický velvyslanec.

dostavit k rozhovorům s francouzským a belgickým ministrem zahraničí a se mnou s úplnou znalostí našich návrhů.⁷¹⁸

Výsledek britsko-francouzských srpnových jednání znamenal, že Londýn dosáhl významného cíle – podařilo se mu snížit nebezpečí vzniku války na evropském kontinentu, a to především omezením hegemoniálních snah Francie. Paříž se na druhé straně musela vyrovnat s nepřijetím několika důležitých bodů, jež obsahovala její nota z června 1925.

Jednání, jež v červenci a srpnu 1925 vedli zástupci Velké Británie a Francie, většinou zůstávala veřejnosti skryta.⁷¹⁹ I potom psaly noviny pouze o výměně názorů, jež se týkala určitých aspektů připravované smlouvy, a ne o skutečnosti, že Hurst a Fromageot již jednají o návrhu paktu. Britská veřejnost tak měla získat dojem, že diskuze, jež se odehrávají, povedou pouze ke vzniku odpovědi na německou notu; ve skutečnosti však sloužily k vypracování návrhu bezpečnostního paktu.⁷²⁰

V popředí zájmu britské veřejnosti stál zásadní problém – rozsah a forma garancí, k nimž se Londýn zaváže. Tisk na jedné straně uznával, že Společnost národů má právo označit útočníka, na druhé straně ale požadoval, aby konečné slovo při rozhodnutí o plnění britských závazků zůstalo v rukou Londýna.⁷²¹ Konzervativní tisk obecně odmítal francouzské snahy o stanovení seznamu událostí, které by, kdyby došlo k jejich naplnění, znamenaly vstup Velké Británie do války, popřípadě nesouhlasil s ideu, podle níž by několik vojáků v demilitarizované zóně signalizovalo válečný konflikt.

Francouzská odpověď na německou notu z července 1925 dorazila

⁷¹⁸ Tamtéž. Tezi, podle níž bylo jediným cílem schůzky právních poradců umožnit Gausovi seznámit se se stanovisky Velké Británie, Francie a Belgie a poskytnout tak jeho prostřednictvím Stresemannovi možnost být o všem informován, zopakoval Chamberlain i v telegramu Ericu Phippsovi. Srv. NA, FO 371/10738, C 10857/459/18, Mr. Chamberlain to Mr. Phipps (Paris), 21st August, 1925.

⁷¹⁹ Daily Telegraph například informoval o Fromageotově návštěvě (20.-23. července) až o týden později. Srv. Daily Telegraph, 30. července 1925.

⁷²⁰ Srv. Urbanitsch, c. d., s. 227. Ještě těsně před zahájením londýnských rozhovorů v srpnu 1925 se za hlavní cíl schůzky označovalo vypracování odpovědi na německou notu. Srv. Daily Telegraph, 7. srpna 1925; The Times, 11. srpna 1925.

⁷²¹ The Times, 13. srpna 1925.

do Berlína 24. srpna⁷²² a končila pozváním na jednání právních expertů. Velvyslanec D'Abernon informoval ministerstvo zahraničí, že doručení nóty francouzské vlády bylo posunuto ze dvanácti hodin na pátou hodinu odpolední; za datum jejího zveřejnění byl určen pátek (28. srpna). Francouzská vláda tak podle D'Abernona odmítla přistoupit na požadavek Berlína, aby se dokument zveřejnil už ve středu.⁷²³

Francouzský velvyslanec v Berlíně prý svého britského kolegu informoval, že když si Stresemann nótu přečetl, položil několik otázek, jež se týkaly jednotlivých částí. De Margerie navrhl německému ministrovi zahraničí, aby poslal Gause na londýnské porady právníků a zdůraznil, že se tam nebude rozhodovat o politických otázkách. Stresemann se poté zeptal, zda již bylo určeno datum schůzky ministrů zahraničí dotčených zemí, ale francouzský velvyslanec mu nedokázal přesně odpovědět.⁷²⁴

Druhý den už de Margerie podle Erica Phippse telegrafoval, aby oznámil, že „pan Stresemann souhlasil se schůzkou právních expertů, na niž naváže setkání ministrů zahraničí“. Navrhl datum prvního září jako nejbližší možné, protože podle jeho názoru nemohl doktor Gaus opustit Berlín do doby, než se s francouzskou nótou seznámí i německé veřejné mínění. „Pro schůzku ministrů zahraničí pan Stresemann navrhl polovinu září a nějaké klidné místo ve švýcarských horách,“ napsal Phipps.⁷²⁵

Britský velvyslanec D'Abernon se s Gustavem Stresemannem sešel 25. srpna 1925 a dlouze s ním hovořil. Německý ministr podle jeho slov přijal text francouzské nóty kladně, ačkoli se v něm vyskytly věci, jimž

⁷²² Text srv. NA, FO 371/10738, C 10609/459/18, Notes of a Conversation which took place at the Foreign Office on August 11, 1925, at noon, between representatives of Great Britain and France; Locarno-Konferenz 1925. Eine Dokumentensammlung. Hrsg. vom Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin 1962, Nr. 17, s. 114-117.

⁷²³ Francouzský ministr zahraničí Briand se totiž do Paříže vracel až ve čtvrtek a chtěl poskytnout tisku vlastní komentář ještě před uveřejněním nóty. Srv. NA, FO 371/10739, C 11070/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 24th August, 1925; NA, FO 371/10739, C 11045/459/18, Telegram from Mr. Phipps (Paris), 24th August, 1925.

⁷²⁴ Sdělil mu jen, že podle jeho soukromých informací se má schůzka ministrů uskutečnit co nejdříve po setkání právních poradců. Srv. NA, FO 371/10739, C 11070/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), 24th August, 1925.

⁷²⁵ NA, FO 371/10739, C 11069/459/18, Telegram from Mr. Phipps (Paris), 25th August, 1925. Chamberlain odpověděl ještě týž den. Souhlasil s tím, aby se vyhovělo Stresemannově prosbě a jednání právních poradců začalo prvního září 1925, „když se není možné dohodnout na dřívějším datu“. Srv. tamtéž, Chamberlain to Mr. Phipps (Paris), 25th August, 1925.

nerozuměl. Nesouhlasil s určitými formulacemi v posledním odstavci, na druhé straně ale „vysvětlení účelu navrhované mise [Gausova cesta do Londýna – L. N.] učinilo na vládu příznivý dojem a do značné míry usnadnilo diskuzi o nótě,“ informoval D’Abernon.⁷²⁶

Druhý den vzniklo v Berlíně komuniké, na němž se podle britského velvyslance shodli francouzský a belgický diplomatický zástupce (R. M. Everts) a německá vláda: „Francouzský velvyslanec doplnil doručení nóty dvěma následujícími prohlášeními, jež potvrdili naprosto stejnými prohlášeními i britský velvyslanec a belgický ministr.“ První obsahovalo požadavek na co nejrychlejší svolání porady právních expertů čtyř zemí, což by německé vládě umožnilo se seznámit s právní a technickou stránkou problému; druhé prohlášení potvrzovalo závazek, že po setkání expertů bude následovat schůzka ministrů zahraničních věcí, na níž se s konečnou platností vše vyřeší. Komuniké mělo být zveřejněno ve stejný den jako francouzská nota.⁷²⁷

Na konci srpna 1925 se ukázalo, že dlouhá cesta, která začala německou nabídkou jednání v lednu 1925, se blíží ke zdárnému konci. Velká Británie a Francie se shodly nejen na textu francouzské odpovědi na německou nótou z července 1925, ale i na konečném návrhu bezpečnostního paktu, který řešil otázku garance vzájemných francouzsko-německých a belgicko-německých hranic. Berlín rovněž vyjádřil ochotu a připravenost zasednout k jednacímu stolu, a setkání ministrů zahraničí tak už nic nebránilo.

Francouzskou nótou ze srpna 1925 přijalo příznivě i britské veřejné mínění. Konzervativní tisk ji hodnotil příznivě, a i když podle jeho názoru ještě existovaly mezi Francií a Německem určité rozpory, zdálo se nyní, že dohodě už nic nestojí v cestě.⁷²⁸

⁷²⁶ NA, FO 371/10739, C 11084/459/18, Telegram from Lord D’Abernon (Berlin), [v materiálu se vyskytují dvě data vyhotovení: 24th a 25th – L. N.] August, 1925. D’Abernon navrhoval, aby se Gaus vydal do Londýna co nejdříve; Stresemann souhlasil a slíbil, že s tím seznámí vládu.

⁷²⁷ NA, FO 371/10739, C 11102/459/18, Telegram from Lord D’Abernon (Berlin), August 26th, 1925.

⁷²⁸ Srv. např. Daily Telegraph, 27. srpna 1925.

Dne 27. srpna 1925 odpověděla německá vláda kladně na francouzskou nótu z 24. srpna a přijala pozvání na poradu právních expertů. Berlín souhlasil s ideou, podle níž bylo v tuto chvíli nejlepším řešením fyzické setkání právníků než pokračovat ve výměně diplomatických dokumentů. V odpovědi německé vlády se výslovně psalo, že německý poradce bude mít příležitost se „informovat o právnické a technické stránce projednávané záležitosti“.⁷²⁹ Berlín tak neopomněl zdůraznit, že zamýšlená porada pro něj nebude v ničem zavazující.

Těsně před plánovaným setkáním právních expertů přišli zástupci Velké Británie s jedním podnětem. Navrhli, aby se schůzka neuskutečnila v Londýně, jak bylo původně dohodnuto, ale aby se přesunula do Ženevy, popřípadě do nějakého místa poblíž ní. Oficiální zdůvodnění znělo: sir Cecil Hurst je pro ministra zahraničí nepostradatelný.⁷³⁰ Skutečnost však byla trochu odlišná. Hurst si nebyl jist, zda při jednání s ostatními právníky nedojde k pokusům měnit už jednou schválený text, a proto chtěl být v úzkém kontaktu se svým ministrem zahraničí.

Ostatní státy však tento požadavek odmítly a Británii tak nezbylo nic jiného, než souhlasit s původním místem jednání. Velvyslanci D'Abernonovi to v telegramu potvrdil Austen Chamberlain a dodal: „Budeme informovat francouzskou a belgickou vládu, že pan Gaus přijede do Londýna a zúčastní se první schůzky v pondělí 31. srpna, a požádáme je, aby na tuto dobu vyslaly i ony své zástupce.“⁷³¹

4. 2. Setkání právníků v Londýně

Setkání právních expertů Velké Británie, Francie, Belgie, Německa a Itálie začalo sice už odpoledne 31. srpna 1925,⁷³² ale formálně až o den

⁷²⁹ Text odpovědi srv. NA, FO 371/10739, C 11155/459/18, German Government to French Government, August 27, 1925; Locarno-Konferenz, Nr. 18, s. 118.

⁷³⁰ Austen Chamberlain byl totiž v tuto dobu přítomen v Ženevě na jednání Společnosti národů.

⁷³¹ NA, FO 371/10739, C 11156/459/18, Mr. Chamberlain to Lord D'Abernon (Berlin), 28th August, 1925.

⁷³² Na této první schůzce nebyl přítomen zástupce Itálie, protože Mussolini s vysláním svého odborníka váhal. O aktivním zapojení Říma do práce právníků se rozhodl až na poslední chvíli. Srv. NA, FO 371/10739, C 11220/459/18, Telegram from Mr. Phipps (Paris), 29th August, 1925.

později a trvalo do 4. září.⁷³³ Předmětem jednání se stal britsko-francouzský návrh smlouvy. Právníci diskutovali o mnoha změnách v tomto dokumentu, ale především o právnických problémech, i když se nevyhnuli ani politickým otázkám, jako byla například francouzská garance smluv s východními sousedy Německa.⁷³⁴

Victor Wellesley, v letech 1920–1925 šéf *Far Eastern Department* na *Foreign Office*, informoval o průběhu jednání Austena Chamberlaina, který se nacházel v Ženevě. „Jednání právníků pokračovala včera celý den. Našli jsme přijatelné znění nového článku týkajícího se mírového řešení všech sporů mezi Německem a jeho západními sousedy,“ napsal. Ostatní články se podle něj obešly bez větších zásahů.⁷³⁵

Podle Wellesleyho vyjádření se vyskytly tři důležité body. První se týkal rozsahu a působení garance arbitrážních smluv a právníci se shodli na tom, aby garance vstoupila v platnost i v případě hrozby „něčeho menšího, než je válka“ (článek 5 návrhu smlouvy). Druhý bod se týkal první části článku 6 a zabýval se otázkou, do jaké míry se arbitráž, jež byla náplní článku 3 návrhu smlouvy, překrývá s ustanoveními Versailleské mírové smlouvy. Třetí bod obsahoval problém francouzské garance německo-polské arbitrážní smlouvy. Wellesley se domníval, že právníci nebudou schopni se na jednotném stanovisku k posledním dvěma bodům dohodnout. „Nastaly politické záležitosti, jež mohou vyřešit pouze ministři,“ dodal na závěr.⁷³⁶

Dne 4. září 1925 sepsal sir Cecil Hurst shrnující zprávu o jednání právníků, které právě v ten den skončilo. Britský právník v ní popsal diskuzi se svými kolegy, jež vedli nad jednotlivými články navrhované smlouvy. „Je jasné, že nový text, který je obsažen v následujících poznámkách, musí být chápán jako návrh, jenž právní poradci předložili

⁷³³ Sešli se Hurst (Velká Británie), Fromageot (Francie), Rolin (Belgie), Gaus (Německo) a Piloti (Itálie).

⁷³⁴ Právníci pracovali s vědomím toho, že jejich závěry nebudou pro jednotlivé vlády zavazující.

⁷³⁵ NA, FO 371/10739, C 11394/459/18, Mr. Wellesley to Mr. London (Geneva), September 3rd, 1925.

⁷³⁶ Tamtéž. Wellesley doufal, že se podaří ohledně dvou sporných bodů přimět Francii a Německo k ústupkům.

svým příslušným ministrům a který není v žádném případě zavazující,“ napsal.⁷³⁷

Friedrich Gaus poznamenal k formě arbitráže se západními sousedy Německa, že se jedná o návrat k německému modelu. Nová verze podle něj přinášela nestrannou arbitráž, pokud by se státy dostaly do konfliktu, jenž by se týkal porušení jejich práv. V případě, že by dotčené strany s rozhodčím výrokem nesouhlasily, měl být celý spor předán Společnosti národů. Pokud se jednalo o vlastní garanci bezpečnostního paktu, Gaus tvrdil, že „souhlas s akcí před tím, než rozhodne Rada [Společnosti národů – L. N.], bude působit jednostranně, protože vyžaduje souhlas všech stran ... a není pravděpodobné, že by se Belgie někdy vyslovila proti Francii“.⁷³⁸ Ostatní právníci nejprve považovali tuto námitku za neopodstatněnou, ale později souhlasili s tím, aby každý garant, v případě, že nastane zásadní porušení míru, jednal podle vlastního uvážení. Tento posun byl podle Hursta způsoben především politikou Itálie, jež se rovněž chtěla podílet na garantování paktu. Londýn si tak hodlal ponechat volné ruce a nemuset v budoucnu čekat na italský souhlas.⁷³⁹

Zatímco v otázce garance smluv Německa s Francií a Belgií neexistovala významnější překážka, problém nastal v případě garance smluv s východními sousedy Berlína. V tomto bodě žádné shody dosaženo nebylo. Gaus podle Hursta přednesl německé výhrady a prohlásil, že nevěří tomu, že by „jakákoli německá vláda mohla podepsat dohodu, která by tímto způsobem formálně uznávala francouzskou garanci arbitrážní smlouvy s Polskem“. Veřejné mínění by to podle něj v žádném případě

⁷³⁷ NA, FO 371/10739, C 11425/459/18, Report by Sir C. Hurst on the Proceedings of a Meeting of Jurists held at the Foreign Office, September 1-4, 1925, in connection with the proposed Treaty of Mutual Guarantee, September 4, 1925.

⁷³⁸ Orde, c. d., s. 120-121.

⁷³⁹ NA, FO 371/10739, C 11425/459/18, Report by Sir C. Hurst on the Proceedings of a Meeting of Jurists held at the Foreign Office, September 1-4, 1925, in connection with the proposed Treaty of Mutual Guarantee, September 4, 1925.

nepřijalo a navíc by to mohlo německé vládě přinést výraznější problémy ve vztahu k Rusku.⁷⁴⁰

Fromageot oponoval tvrzením, podle něhož byly arbitrážní smlouvy s východními sousedy Německa obsaženy v původním návrhu Berlína z února 1925. Zamýšlenou garanci předpokládala podle něj i francouzská nóta z června 1925. Fromageot se podle Hursta domníval, že bude „pro jeho vládu nemožné přimět Polsko podepsat s Německem takovou smlouvu, pokud nebude garantována Francií“.⁷⁴¹

Britský právní poradce prohlásil, že ačkoli Velká Británie nemá v úmyslu se podílet na francouzské garanci smluv s východními sousedy Německa, Austen Chamberlain s ideou této garance souhlasil, „protože se domnívá, že nabízí značné výhody jak Německu tak Francii“. Gaus zopakoval svou obavu z reakce německého veřejného mínění. Nakonec se jednající dohodli, že tento bod by měli projednat ministři zahraničí.⁷⁴²

Cecil Hurst se průběhu porady právních odborníků věnoval ještě v jedné podrobnější zprávě, napsané 5. září 1925. Upřesnil v ní, že na poradě bylo sice přítomno pět mužů, ale že belgický a především italský zástupce hráli podřadnější úlohu.⁷⁴³

Jediným bodem, na němž se podle něj jednající nedokázali dohodnout, byla francouzská garance německé arbitrážní smlouvy s Polskem. Hurst informoval, že se v první verzi zprávy ze 4. září podrobně věnoval důvodům, které vedly ministra zahraničí Chamberlaina k přijetí francouzské ideje garantovat smlouvu s Polskem. Po rozhovoru s Fromageotem však tyto věty vypustil, protože se francouzský právník „docela obával toho, aby se podobné argumenty neobjevily v dokumentu,

⁷⁴⁰ Tamtéž. Německý právní poradce se v tomto případě pustil na tenký led, protože „ačkoli se právníci původně sjeli do Londýna za účelem probrání technických problémů, byl Gaus připraven diskutovat i o politických problémech francouzské garance východních arbitrážních smluv“. Urbanitsch, c. d., s. 242.

⁷⁴¹ NA, FO 371/10739, C 11425/459/18, Report by Sir C. Hurst on the Proceedings of a Meeting of Jurists held at the Foreign Office, September 1-4, 1925, in connection with the proposed Treaty of Mutual Guarantee, September 4, 1925.

⁷⁴² Tamtéž. Pokud se jednalo o články 7, 8, 9, 10 a 11, Gaus k nim neměl žádné podstatné výhrady.

⁷⁴³ NA, FO 371/10739, C 11455/459/18, Note by Sir C. Hurst, September 5, 1925.

jenž se dostane do rukou italské a belgické vládě“.⁷⁴⁴

Friedrich Gaus podle Hursta pochopil význam tohoto vysvětlení a předal je do Berlína. Přesto se britský právník domníval, že je velmi nepravděpodobné, že by německá vláda přijala specifické francouzské závazky v bezpečnostním paktu. Jako alternativu navrhl, aby Francie „poskytla Polsku jednostrannou garanci německo-polské arbitrážní smlouvy v odděleném dokumentu, o němž by byla informována Společnost národů, a Německo by tudíž o něm vědělo“.⁷⁴⁵

Britský tisk věnoval londýnské konferenci právních expertů jen malý prostor. Většinou se objevovaly krátké zprávy o neformálním charakteru porady, která sice umožní vzájemnou výměnu názorů, ale na druhé straně nepovede k přijetí žádných zavazujících rozhodnutí.⁷⁴⁶ Malá pozornost tisku byla způsobena mimo jiné dohodou, kterou mezi sebou právníci uzavřeli a podle níž o průběhu porad na veřejnosti vůbec nemluvili. Jedinou výjimku představoval deník *Daily Telegraph*, který přinesl sérii článků, které údajně přinášely podrobné informace o tom, co se na schůzkách dělo. Spíše než o pravdivé informace se však jednalo o neověřené zprávy a zvěsti.⁷⁴⁷

Britské ministerstvo zahraničí se chtělo vyhnout tomu, aby ve veřejnosti vznikl dojem, podle něhož vstoupily rozhovory o paktu do rozhodující fáze. Jednalo se o pochopitelný krok, protože *Foreign Office* nemohl předvídat všechny podrobnosti německé reakce na britsko-

⁷⁴⁴ Tamtéž. Hurst v úvodu vypuštěného textu informoval o Chamberlainově přijetí ideje francouzské garance německo-polské arbitrážní smlouvy, což se shodovalo s verzí jeho zprávy ze 4. září. Text ale pokračoval: „Polská vláda má sklon občas jednat zbrkle, a bylo by proto riskantní, aby Polsko, s pocitem, že je mu Francie povinna pomoci, učinilo nějaký nerozumný čin a uspíšilo konflikt s Německem. V případě polského útoku by se Francie ocitla v obtížné situaci, kdy by jí její závazky vůči Polsku zavazovaly mu pomoci, zatímco její závazky člena Společnosti národů by jí nařizovaly se proti němu postavit a podpořit Německo. Navrhovaná garance německo-polské arbitrážní smlouvy sice zcela neeliminuje nebezpečí ozbrojeného střetu na východě, ale uvede závazky z existující smlouvy [francouzsko-polské alianční smlouvy – L. N.] do větší harmonie se systémem Společnosti národů a umožní Francii působit na Polsko a mírnit je.“

⁷⁴⁵ Tamtéž. Tento oddělený dokument měl Francii umožnit pomoci Polsku, kdyby bylo napadeno Německem.

⁷⁴⁶ Srv. například *Daily Telegraph*, 1. září 1925 nebo *The Morning Post*, 1. září 1925.

⁷⁴⁷ Srv. *Daily Telegraph*, 2., 3., 4. a 5. září 1925. Tomuto problému se ve své zprávě věnoval i Cecil Hurst. Uvedl, že se články dotkly především panů Rolina a Gause. Srv. NA, FO 371/10739, C 11455/459/18, Note by Sir C. Hurst, September 5, 1925.

francouzské návrhy, a proto nechtěl vzbuzovat plané naděje, podle nichž bylo uzavření dohody na spadnutí.

Dojem, který vznikl, zůstal ale nezměněn. Dokonce i když deník *The Times* napsal, že se odborníci shodli na všech důležitých bodech bezpečnostního paktu, zůstala skutečná náplň londýnské porady právníků veřejnosti skryta.⁷⁴⁸

Konference však měla pro Velkou Británii velký význam. Znamenala ukončení etapy jednání, během níž Londýn na věci aktivně spolupracoval. To, co Chamberlain s Briandem dojednali v srpnu 1925, Gaus nyní, s mírnými změnami, přijal. Dalo se předpokládat, že by v tuto chvíli bylo velmi obtížné, provádět jakékoli dalekosáhlejší úpravy už jednou schválených formulací. „Souhlas všech partnerů s onou částí jednání, na níž se přímo podílela Velká Británie, byl tedy takřka zajištěn; úloha, která Británii v rámci dohody připadla, a závazky, jež měla přijmout, byly pevně stanoveny,“ napsal Peter Urbanitsch.⁷⁴⁹ Od této doby se Londýn ocitl v situaci jednajícího, jenž se může s klidem zaměřit na další rozhovory. Nyní se již nejednalo o vymezení a stanovení vlastní pozice, nýbrž o to, být připraven pomoci při řešení problémů, které ještě existovaly mezi ostatními stranami, a zůstat tak k dispozici pro případ, kdyby hrozil neúspěch celého jednání.

Problémem nyní po skončení konference právníků zůstávaly německé východní hranice. 9. září 1925 se v Ženevě sešli Chamberlain, Briand, Vandervelde a Scialoja a diskutovali o výsledcích porady právníků. Francouzský ministr zahraničí nad nimi vyjádřil potěšení, na druhé straně ale zmínil problém francouzské garance arbitrážních smluv s východními sousedy Německa. Navrhl tento problém vyřešit tím, že garanci těchto smluv převezme Společnost národů a Francie bude „jednat jako druh nějakého agenta, ... který je bude vynucovat“.⁷⁵⁰

⁷⁴⁸ *The Times*, 7. září 1925.

⁷⁴⁹ Urbanitsch, c. d., s. 244.

⁷⁵⁰ NA, FO 371/10739, C 11670/459/18, Memorandum by Mr. Chamberlain (Received in the Foreign Office, September 11), September 9, 1925. Briand o této možnosti hovořil s polským

Briand varoval před nebezpečím, které by pro Evropu znamenala válka v její východní části. Jestli Berlín zamýšlí válku, může to být jediné výsledkem návratu k bismarckovské politice spojení s Ruskem, která může uvrhnout celou evropskou civilizaci do nebezpečí bolševismu, prohlásil. „V tomto okamžiku jistě sovětská vláda dělá vše pro to, aby odradila Německo od vstupu do jakéhokoli paktu...“, dodal na závěr.⁷⁵¹

Jednající se podle Austena Chamberlaina rozhodli požádat Benita Mussoliniho o vyjádření, které místo ve Švýcarsku by se mu nejvíce líbilo pro setkání ministrů zahraničí⁷⁵² a „poté požádat německou vládu, aby vyslala svého zástupce, jenž by se tam s námi sešel na konci tohoto měsíce nebo nejpozději na začátku října“, prohlásil britský ministr zahraničí.⁷⁵³

Pozvání západoevropských států na konferenci ministrů zahraničí dorazilo do Berlína 15. září 1925. Gustav Stresemann v rozhovoru s charge d'affaires Addisonem prohlásil, že se záležitosti bude věnovat ihned, jakmile se vrátí z návštěvy Porúří. Německý ministr oznámil úředníkovi britského velvyslanectví, že německou odpověď je možno očekávat kolem 22. září a podle Addisona považoval za pravděpodobné datum zahájení konference 5. říjen a preferoval jako místo pro její konání město Luzern.⁷⁵⁴

O týden později hovořil s Gustavem Stresemannem velvyslanec D'Abernon. Ministr byl podle britského politika vůči jednáním o paktu pozitivně naladěný a souhlasil s datem a místem jednání (5. října ve švýcarském Locarnu). K návrhu paktu neměl žádné významnější

ministrem zahraničí hrabětem Skrzyńskim, jenž ji neodmítl. Vandervelde dodal, že tuto variantu pravděpodobně přijme i československý ministr zahraničí Edvard Beneš.

⁷⁵¹ Tamtéž.

⁷⁵² O místo setkání se od počátku vedly spory. Nejprve se objevila Ženeva, jež byla ale s ohledem na Německo odmítnuta. D'Abernon navrhoval Londýn nebo Brusel. Austen Chamberlain se rovněž přikláněl k variantě britského hlavního města. Situace se však změnila předpokládanou účastí Itálie. Mussolini chtěl konferenci uspořádat na italské půdě, což Chamberlain odmítl. Nabídl mu však, ať sám vybere nějaké místo ve Švýcarsku. Favoritem byl sice Luzern, ale nakonec bylo vybráno Locarno. O výběru místa srv. Stern-Rubarth, E., *Drei Männer suchen Europa*. Briand – Chamberlain – Stresemann, München 1948, s. 93.

⁷⁵³ Tamtéž. Chamberlain rovněž navrhoval, aby při jednání o paktu týkajícího se západní Evropy nebyli přítomni polský a československý zástupce a dodal: „Navrhují, abychom začali západoevropským paktem. To je ta nejjednodušší část problému a jakékoli řešení přijaté v této oblasti může posloužit jako vzor nebo alespoň startovní bod pro choulostivější otázku [německých – L. N.] východních hranic.“

⁷⁵⁴ NA, FO 371/10740, C 11848/459/18, Telegram from Mr. Addison (Berlin), September 15th, 1925.

připomínky a v bodě francouzské garance německo-polské arbitrážní smlouvy navrhol podobné řešení jako před několika dny Aristide Briand, dodal D'Abernon.⁷⁵⁵

Britský velvyslanec tlačil na německého ministra zahraničí i na státního sekretáře von Schuberta, aby Berlín přijal pozvání na setkání ministrů zahraničí bez stanovení si nějakých podmínek. „Veškeré body, o nichž si Německo přeje jednat, by měly být odloženy na ústní jednání,“ dodal. Stresemann byl ochoten si od německé vlády vyžádat zmocnění poslat spojencům pouhý souhlas s účastí na navrhovaném jednání.⁷⁵⁶

Problém podle D'Abernona spočíval v tom, že Stresemann hodlal při doručení souhlasu s účastí na jednání dodat něco v tomto smyslu: „Jsem povinnen Vám oznámit, že německá vláda tím, že vysílá svého zástupce na jednání ministrů zahraničí, neustupuje od svého dříve jasně deklarovánoho požadavku, podle něhož může být pakt podepsán pouze v případě, když bude evakuována kolínská zóna.“ Berlín se rovněž nehodlal vzdát své pozice týkající se odpovědnosti za vypuknutí války.⁷⁵⁷

Austen Chamberlain nebyl těmito zprávami z Berlína příliš nadšen. Uznal sice fakt, podle něhož měl Stresemann obtížnou pozici, ale jeho navrhovanou ústní deklaraci považoval za „naprosto nevhodně načasovanou, a ačkoli bude jen verbální, zapůsobí pravděpodobně velmi nešťastně“.⁷⁵⁸

Britský ministr zahraničí se nad podobným jednáním podivil. „Vše, co se po německé vládě chtělo, bylo, aby se rozhodla, zda se konference zúčastní nebo ne; zde bude mít mnoho příležitostí učinit taková prohlášení, pokud to bude považovat za správné,“ prohlásil. Německo totiž podle něj na konferenci zjistí, že za této situace mohou působit výhrady tohoto druhu

⁷⁵⁵ NA, FO 371/10740, C 12109/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), September 22nd, 1925. Jediný rozdíl ve Stresemannově návrhu spočíval v tom, že požadoval, aby Společnost národů určila státy (ne tedy jeden stát jako navrhol Briand), jež by jednaly jako agenti příslušné smlouvy.

⁷⁵⁶ NA, FO 371/10740, C 12110/459/18, telegram from Lord D'Abernon (Berlin), September 22nd, 1925.

⁷⁵⁷ Tamtéž.

⁷⁵⁸ NA, FO 371/10740, C 12110/459/18, Mr. Chamberlain to Lord D'Abernon (Berlin), September 24th, 1925.

kontraproduktivně, a proto Chamberlain považoval za vhodné se jim raději vyhnout.⁷⁵⁹

Protože Francie nevěděla o Stresemannově úmyslu učinit verbální prohlášení, počítal ministr zahraničí Briand s tím, že Berlín přijme pozvání na konferenci bez nějakých podmínek. Pověřil proto francouzského velvyslance v Londýně, aby britské straně navrhnul následující postup: po obdržení německé odpovědi zatelegrafovat do „Berlína, Londýna, Říma, Bruselu, Prahy a Varšavy a informovat tamní vlády o čase a místě navrhované schůzky mezi ministry...“ Briand dále navrhoval paralelní, ale vzájemně na sobě nezávislé rozhovory a stanovil posloupnost pro projednávané body: jako první „Rýnský pakt mezi čtyřmi spojeneckými velmocemi a Německem. Za druhé, jednání o arbitrážní smlouvě mezi Německem, Belgií a Francií ... a nakonec rozhovory o arbitrážních smlouvách mezi Německem, Polskem a Československem, na nichž se bude podílet i Francie“.⁷⁶⁰

V polovině poslední zářijové dekády roku 1925 to vypadalo, že úspěchu jednání již nestojí nic v cestě. Místo, čas a program konference ministrů zahraničních věcí byly pevně stanoveny, zbývalo pouze doladit jmenné seznamy účastníků jednotlivých delegací, popřípadě protokolární otázky.

Existoval ale problém s německou deklarácí, již hodlal pronést Gustav Stresemann. Kvůli tomuto účelu se v Londýně sešel Austen Chamberlain s německým velvyslancem. Sthamer mu během jednání oznámil, že německá vláda má v úmyslu zveřejnit deklaráci spolu s formálním přijetím pozvání na konferenci (29. září). Cílem tohoto dokumentu bylo podle něj nejen odvolání prohlášení, které učinil německý kancléř Wilhelm Marx v srpnu 1924, a jehož obsahem bylo tvrzení o vině

⁷⁵⁹ Tamtéž. D'Abernon ještě v ten samý den informoval Foreign Office, že německá vláda skutečně přijme pozvání na jednání ministrů zahraničí bez jakýchkoli podmínek. Stresemann se ale podle D'Abernona nevzdal úmyslu pronést určité verbální prohlášení týkající se názorů Berlína. Srv. NA, FO 371/10740, C 12156/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), September 24th, 1925.

⁷⁶⁰ NA, FO 371/10741, C 12372/459/18, French Ambassador (Conversation), September 24, 1925.

Německa na vypuknutí první světové války, ale i vyjádření postoje Berlína, podle něhož nemohou jednání o paktu skončit úspěchem, pokud nebude evakuována kolínská zóna. Německý velvyslanec prohlásil, že jeho vláda nechce působit potíže nebo nějakým způsobem vyhrožovat, ale „protest proti vině za vypuknutí války byl učiněn kvůli uspokojení německého lidu...“ Podle Sthamera bylo nutné vypracovat podobnou deklaraci, aby „jednotné Německo podpořilo politiku vlády ohledně paktu“.⁷⁶¹

Chamberlain byl podrážděn a prohlásil, že je velmi obtížné se s německou vládou dohodnout. „Opakovaně na mě tlačila, prostřednictvím lorda D’Abernona a i pana Sthamera, a vyjadřovala přání, podle něhož by se mělo přestat s výměnou nót a uspořádat setkání ministrů. Francouzská vláda, ve shodě s tímto přáním a po dohodě se svými spojenci, poslala velmi smířlivou ... odpověď na poslední německou nótu [z 20. července 1925 – L. N.]...“ dodal. Berlín se podle jeho názoru nyní choval jako „sekýrující žena,“ která musí mít poslední slovo. Britský ministr zahraničí se ptal, proč německá vláda zrovna v tuto chvíli vyrukovala s tímto problémem. On sám rovněž považuje některá ustanovení Versailleské mírové smlouvy za „stupidní“, ale přece musí být každému jasné, že Německo bylo k podpisu donuceno, podotkl. Chamberlain posléze vyjádřil obavu, podle níž kdyby Francie projevila tak málo pružnosti jako německá vláda v průběhu dosavadního jednání, „nikdy bychom nedosáhli takového pokroku“.⁷⁶²

Dne 29. září 1925 napsal Austen Chamberlain velvyslanci D’Abernonovi a s potěšením konstatoval, že Berlín přijal pozvání na setkání ministrů zahraničí, které začne 5. října v Locarnu. Britský ministr

⁷⁶¹ NA, FO 371/10740, C 12224/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Lord D’Abernon (Berlin), September 26, 1925.

⁷⁶² Tamtéž. Sthamer poprosil Chamberlaina, aby na deklaraci nereagoval. Na závěr rozhovoru mu ještě jednou vysvětlil, že německá vláda považovala za nutné toto prohlášení učinit. Francii se německý postup v žádném případě nelíbil. Paříž viděla v tuto chvíli dvě možnosti – buď Německo svou deklaraci zveřejní a Francie bude muset reagovat, nebo nezveřejní a nic se nestane. Srv. NA, FO 371/10740, C 12299/459/18, Telegram from Lord Crewe (Paris), 28th September, 1925; Aristide Briand dokonce obvinil německou vládu z neloajality. Srv. NA, FO 371/10740, C 12300/459/18, Telegram from Lord Crewe (Paris), 28th September, 1925.

dále ocenil skutečnost, podle níž německá deklarační⁷⁶³ nepředstavuje předběžnou podmínku pro jednání ministrů.⁷⁶⁴

Problém s německou deklarácí byla zčásti pouze hra, která měla uklidnit německou vnitropolitickou scénu. Odmítnutí klauzule o válečné vině Německa bylo úlitbou německým nacionalům a nepředstavovalo *conditio sine qua non* pro jednání v Locarnu. Druhý bod, vyklizení kolínské zóny, však patřil do kategorie požadavků, na nichž měla německá delegace bezpodmínečně trvat.⁷⁶⁵

Začátek setkání ministrů zahraničí ve švýcarském městě Locarnu se přiblížil. Britský velvyslanec v Paříži znovu potvrdil, že Francie považovala německý výmysl s deklarácí za „trapnou nelojalitu“, ale že se v žádném případě nepokusí ji „použít proti locarnské konferenci“.⁷⁶⁶

Chamberlain byl tímto vývojem událostí potěšen a požádal Creweho, aby upozornil britského zástupce v Bernu, že německá vláda přijala pozvání na konferenci, která začne 5. října v Locarnu a na níž se bude diskutovat o problému garance hranic. V první řadě budou jednat zástupci Velké Británie, Francie, Belgie, Itálie a Německa, ale později pravděpodobně dorazí zástupci Polska a Československa. Jednání by měla být podle šéfa *Foreign Office* pokud možno neformální, a proto mají delegace v úmyslu obtěžovat švýcarskou vládu co nejméně.⁷⁶⁷

Těsně před zahájením konference večerel lord D'Abernon na americkém velvyslanectví v Berlíně a setkal se zde s německým kancléřem Lutherem. Ten vypadal poněkud sklesle a stěžoval si formu britské odpovědi na německou deklaráci, která podle něj byla ostřejší než belgická

⁷⁶³ Deklarace se nakonec stala předmětem horečných jednání. Srv. NA, FO 371/10740, C 12343/459/18, Conversation of September 28 between Mr. Wellesley and the German Ambassador; NA, FO 371/10740, C 12344/459/18, Conversation of September 29 between Mr. Wellesley and the German Ambassador; NA, FO 371/10740, C 12345/459/18, Telegram from Lord Crewe (Paris), September 29th, 1925; NA, FO 371/10741, C 12387/459/18, Memorandum by Mr. Wellesley, September 29, 1925.

⁷⁶⁴ NA, FO 371/10740, C 12345/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Herr Sthamer, September 29, 1925.

⁷⁶⁵ Orde, c. d., s. 123.

⁷⁶⁶ NA, FO 371/10741, C 12401/459/18, Telegram from Lord Crewe (Paris), September 30th, 1925.

⁷⁶⁷ NA, FO 371/10741, C 12429/459/18, Mr. Chamberlain Lord Crewe (Paris), 1st October, 1925.

nebo francouzská. Poté se rozhovor stočil na blížící se konferenci. Kancléř prohlásil, že je „upřímným obhájcem paktu a že učiní vše, co je v jeho silách, aby jednání skončila úspěchem“. Ihned ale dodal, že přílišná důvěra ve výsledky není na místě, protože před rokem se rovněž hovořilo podobně a Německo se vyklizení kolínské zóny nedočkalo.⁷⁶⁸

Kancléř se zamyslel i nad vnitropolitickou situací v Německu. Sdělil velvyslanci, že schválení bezpečnostního paktu a zamýšleného vstupu Německa do Společnosti národů budou potřebovat dvoutřetinovou většinu v Říšském sněmu, tedy i hlasy nacionalů. „Nehledě na ústavní nutnost, je zřejmé, že pakt, jenž by získal podporu německých nacionalů, bude mít daleko větší význam jako prostředek usmíření, než kdyby došlo k jeho přijetí hlasy levice proti německé nacionální opozici,“ dodal Luther.⁷⁶⁹

Před odjezdem do Locarna shrnul své pocity i Austen Chamberlain. Především jej dost rozčílila „provokativní a nanejvýš nevhodná deklarace“, s níž na poslední chvíli přišla německá vláda. Německý velvyslanec Sthamer zašel podle britského ministra dokonce tak daleko, že naznačil, že jakýkoli odpor vůči tomuto dokumentu může vést k ohrožení konference. Chamberlain však neustoupil; byl si totiž vědom skutečnosti, podle níž se s Němci musí jednat v tomto bodě rozhodně, jinak by později v Locarnu přišli s obdobnými požadavky.⁷⁷⁰

Britský ministr zahraničí napsal ve svém memorandu, že nepovažuje za problematické dokončení jednání o bezpečnostním paktu týkajícího se západní Evropy. Větší úskalí podle něj skýtala situace ohledně smluv s východními sousedy Německa, jež nemusely být uzavřeny ani za předpokladu, že bude existovat „dobrá vůle“. „Ve skutečnosti máme jeden velký zájem – udržení míru, a ačkoli západní pakt bude podle mého názoru

⁷⁶⁸ NA, FO 371/10741, C 12490/459/18, Telegram from Lord D'Abernon (Berlin), October 2nd, 1925.

⁷⁶⁹ Tamtéž. Kancléř D'Abernonovi dále sdělil, že si hlasy pravicových poslanců není jist. Za pro Německo nepřijatelnou označil i francouzskou garanci smluv s jeho východními sousedy. D'Abernon nedokázal odhadnout, zda Luther blafoval, nebo pouze slovně vyjádřil náladu ve své vlastní straně a v Říšském sněmu.

⁷⁷⁰ NA, FO 371/10741, C 12459/459/18, Foreign Office Minute (Secretary of State), September 29th, 1925. Přesto Chamberlain napsal, že na konferenci odjíždí ve stavu „střízlivé naděje“.

schopen vylepšit vyhlídky na evropský mír, nelze dosáhnout úplné bezpečnosti bez odpovídajícího uspořádání na východních hranicích ... Za současné situace bych si nepřál postupovat tak daleko nebo tak rychle s jednáními o situaci na západě, dokud nebude dosaženo řešení na východě,“ domníval se Chamberlain.⁷⁷¹

4. 3. Konference v Locarnu

Do švýcarského Locarna se na počátku října 1925 sjela špička evropské diplomacie, delegace Velké Británie, Francie, Belgie, Itálie a Německa, aby zde vyřešila problém garance západních hranic Německa a pokusila se najít i přijatelné řešení týkající se jeho východních hranic. Mezi 5. a 16. říjnem se konalo celkem devět konferenčních setkání, na dvou byli přítomni i zástupci Polska a Československa, a řada neformálních konzultací. Dojem neformálnosti potvrdil i fakt, že konference neměla žádného předsedu, což do té doby nebylo obvyklé.⁷⁷²

Miles W. Lampson, šéf *Central Department* na *Foreign Office*, hovořil ještě před oficiálním zahájením konference s německým státním sekretářem na ministerstvu zahraničí Carlem von Schubertem, který mu oznámil, „že je pro Německo absolutně nepřijatelné“ souhlasit s francouzskou garancí německo-polské arbitrážní smlouvy v její současné podobě. V zápětí ale dodal, že Berlín je ochoten o všem jednat.⁷⁷³

Ve stejný den se sešli Chamberlain a italský zástupce ve Společnosti národů Vittorio Scialoja. Ten oznámil britskému ministrovi, že má zmocnění připojit se jménem Itálie k bezpečnostnímu paktu, „pokud bude uzavřen za podmínek, jež byly dohodnuty předem“. Scialoja nepočítal

⁷⁷¹ Tamtéž.

⁷⁷² To byl Chamberlainův nápad, ale když dorazil do Locarna, zjistil, že Aristide Briand požaduje, aby se předsedou konference stal právě britský ministr zahraničí. Ten to odmítl a svůj nesouhlas vyjádřila i německá delegace, jež by upřednostnila tzv. rotující předsednictví. Nakonec bylo rozhodnuto, že setkání mít žádného předsedu nebude. Srv. NA, FO 840/1(1), LOC/12/B.D., October 4th, 1925. Podrobnější popis úvodního dne v Locarnu srv. Sir Austen Chamberlain, *Englische Politik. Erinnerungen aus fünfzig Jahren*, Essen 1938, s. 687-688.

⁷⁷³ NA, FO 840/1(1), LOC/12/B.D., October 4th, 1925.

s velkými překážkami ohledně této dohody ani s tím, že by Němci dělali zásadní problémy, ale „setrval v názoru, podle něhož bude velmi obtížné dosáhnout nějakého uspořádání na východních hranicích [Německa – L. N.]“. Chamberlain mu odpověděl, že věří francouzskému ministru Briandovi, který jistě nalezne způsob, jak vyhovět požadavkům Polska a Československa a zároveň se nedotknout prestiže Německa.⁷⁷⁴

První plenární zasedání se konalo 5. října 1925. Austen Chamberlain ihned sděloval své dojmy do Londýna. Konference podle něj začala v přátelském duchu, na základě předchozích dohod se ujal předsednictví a s ostatními se shodl, že bude nejlepší bez váhání začít. Základem pro jednání o bezpečnostním paktu se stal výsledek porady právních expertů ze 4. září 1925. Poté se slova ujali Aristide Briand a Hans Luther. Oba shodně prohlásili, že udělají vše nejen pro to, aby byla uzavřena dohoda, ale že se budou snažit, aby Evropa už nikdy nebyla rozdělena na tábor vítězů a poražených, napsal Chamberlain.⁷⁷⁵

Britský ministr zahraničí dále informoval stálého podsekretáře na *Foreign Office*, Williama Tyrrella, že články 3, 5, 9 a 10 navrhovaného paktu nevytváří žádné třetí plochy. Preambule a články 7 a 11 byly na žádost německé strany vráceny zpět k projednání právními odborníky. Nejednalo se však o zásadní připomínky, nýbrž pouze o technické detaily, „jimiž si Stresemann prozatím nepřeje auditorium obtěžovat“.⁷⁷⁶

Na prvním jednání se již nic závažného nestalo. Přesto byl tento den důležitý z hlediska britské delegace, jejího spojení s Londýnem a informovanosti britské vlády. Důležitý člen delegace, Miles Lampson,

⁷⁷⁴ NA, FO 840/1(2), LOC/19/B.D., October 4th, 1925. Ve stejný den se Chamberlain sešel ještě s von Schubertem, který se dotazoval, jak to bude přesně s předsednictvím na konferenci. Německá delegace podle něj přivítala skutečnost, podle níž bude při zahájení jednání předsedat Chamberlain, s uspokojením, ale pokud by tato funkce měla zůstat v britských rukou, vyvolalo by to v Německu vnitropolitické potíže. Šéf *Foreign Office* odpověděl, že souhlasil s převzetím tohoto postu pouze pro první zasedání a vyjádřil naději, podle níž budou další rozhovory tak neformální, že nebude nutné volit nějakého stálého předsedu.

⁷⁷⁵ NA, FO 371/10741, C 12598/459/18, Telegram from Mr. Chamberlain (Locarno), October 5th, 1925. Srv. rovněž NA, FO 840/1(2), LOC/35/CON.

⁷⁷⁶ Tamtéž. U článku 1 navrhl německý ministr zahraničí podrobnější diskuzi, jež by měli vést právníci, což Chamberlain považoval za akceptovatelné. Jasný problém představoval článek 6, konkrétně francouzská garance německo-polské arbitrážní smlouvy.

napsal Tyrrellovi, že o tomto problému diskutoval s ministrem zahraničí a dospěli k závěru, podle něhož bylo jejich „záměrem vás denně prostřednictvím telegramů informovat o tom, co se děje“. Austen Chamberlain si podle Lampsona velmi přál, aby důležité dokumenty nekolovaly mimo ministerstvo a dokonce aby se nedostaly ani do vlády. Šéf *Foreign Office* totiž věděl, že se situace v Locarnu bude velice rychle měnit a že informace „z jednoho dne může být druhý den naprosto bezvýznamná“. Zveřejnění podobných zpráv by podle něj mohlo vyvolat falešné naděje buď ve vládě, nebo kdekoli jinde.⁷⁷⁷

Britský ministr zahraničí si očividně z několika důvodů nepřál, aby byla vláda o průběhu jednání detailně informována. Dobře si byl vědom skutečnosti, že významná část kabinetu odmítá jakékoli závazky Londýna na evropském kontinentě a obával se působení některých ministrů proti snahám britské delegace v Locarnu. Plnou podporou si nemohl být jist ani u premiéra Stanleyho Baldwina, který se, jak známo, o zahraniční politiku téměř nezajímal. Druhý důvod jistě představovala snaha o co možná největší klid na práci bez neodborných zásahů zvnějšku (tisk, veřejnost a, v neposlední řadě, i ostatní ministerstva).

Druhé plenární setkání se konalo 6. října 1925. Hned v úvodu si vzal slovo německý ministr zahraničí a prohlásil, že od počátku bylo úmyslem Berlína uzavřít bezpečnostní pakt, jenž by se týkal západní Evropy. Podle Stresemanna se však nyní dostaly do hry Polsko a Československo. Německý návrh tak byl podle Stresemanna sice v principu přijat, ale ve skutečnosti došlo k jeho rozšíření o „zvláštní garance východních arbitrážních smluv“. V této souvislosti se přítomných zeptal na dvě věci: 1) jakým způsobem budou arbitrážní smlouvy uzavřeny; 2) zda bude možné, aby jeden stát garantoval nějakou smlouvu, jejíž účastníkem bude i jeho spojenec.⁷⁷⁸

⁷⁷⁷ NA, FO 840/1(2), LOC/36/B.D., October 5th, 1925.

⁷⁷⁸ NA, FO 840/1(3), LOC/55/CON, British Secretary's notes of the second meeting between the British, Belgian, French, German and Italian delegations. Held at Locarno at 4.30 p.m., October 6, 1925.

Francouzský ministr zahraničí prohlásil, že on v tom žádný rozpor nevidí a že Paříž svou pozici již dostatečně vysvětlila. Francie uzavřela smlouvy s různými státy, kterými je nyní vázána, dodal a pokračoval: „Nelze si představit, že poté, co zmírnila obavy týkající se vlastních hranic, by Francie zapomněla ... na význam závazků ... jež má ke svým spojencům.“ Jestli jde tedy Berlínu pouze o formu garance a pokud by jiný způsob uklidnil německé veřejné mínění, je možné se dohodnout, domníval se Briand. Jestli ale existují zásadní námitky proti garanci jako takové a Francie by měla opustit ideu ji poskytnout, francouzský ministr prohlásil, že v takovém případě vidí podpis bezpečnostního paktu týkajícího se západní Evropy velmi problematicky.⁷⁷⁹

Německo podle Aristida Brianda tak docela nepochopilo stávající situaci. Nyní nešlo o alianci starého typu, která by byla namířena proti jednomu státu, nýbrž se jednalo o ideu vzájemné ochrany. Berlín podle jeho názoru přece jasně několikrát deklaroval, že se nehodlá uchýlit k použití síly za účelem změny hranic. Pokud by nastaly problémy, měly by být řešeny mírovými prostředky nebo arbitráží, a proto je nutné uzavřít příslušné smlouvy mezi Francií a Německem, požadoval francouzský ministr. Podle jeho názoru však bylo naprosto normální, aby existovaly i arbitrážní smlouvy mezi Německem a Polskem a Německem a Československem.⁷⁸⁰

Jednání mezi Stresemannem, kancléřem Lutherem a Briandem přerušil britský ministr zahraničí, jenž se pokusil přítomným nastínit britský postoj k tomuto problému. Podle Chamberlaina bylo naprosto jasné, že vláda Jeho Veličenstva nemůže převzít žádné nové závazky na německých východních hranicích. Na druhé straně je největším přáním Londýna zachování míru, pronesl šéf *Foreign Office* a pokračoval: „Když už válka začne, nikdo nedokáže odhadnout, kde to skončí.“ Chamberlain zopakoval,

⁷⁷⁹ Tamtéž.

⁷⁸⁰ Tamtéž. Briand nechápal, proč by měla být německá vláda takovým požadavkem zneklidněna. Podrobnější diskuzi mezi Stresemannem a Briandem srv. tamtéž.

že Londýn je připraven zasáhnout na německé západní hranici v případě, že Německo napadne Francii a naopak.⁷⁸¹

Po jednání se sešel britský ministr zahraničí s německým kancléřem. Luther zopakoval, že si Berlín přeje uzavřít bezpečnostní pakt, ale že „otázka východních hranic představuje téměř nepřekonatelnou překážku“. Podle jeho názoru nebylo možné srovnávat pozice Francie a Velké Británie, a proto nelze souhlasit s názorem, podle něhož se britská garance rovnala francouzské garanci německo-polské smlouvy.⁷⁸²

Chamberlain Lutherovi zopakoval, že Francie už smlouvy s Polskem a Československem podepsala a že ji nikdo nemůže nutit k tomu, aby se jich zřekla nebo je odmítla respektovat. Požádal kancléře, aby o tomto problému jednal přímo s francouzským ministrem zahraničí.⁷⁸³

Ještě večer 6. října se sešla britská delegace a podrobně se zabývala problémem garance východních hranic Německa. Podle Milese W. Lamponsa by bylo nejlepším řešením, kdyby se Francie s Německo dohodly samy. „Z hlediska britského politického (tj. vnitřního) hlediska,“ pokračoval, „čím méně budeme nuceni převzít úlohu garanta východních ujednání, tím více to bude v souladu s našimi veřejnými prohlášeními.“⁷⁸⁴

Na třetím plenárním zasedání 7. října 1925 hovořili právní poradci o důležitých bodech bezpečnostního paktu. Cecil Hurst prohlásil, že navrhované změny byly zakomponovány do nového textu smlouvy.⁷⁸⁵

Večer opět jednala britská delegace. Hurst ukázal Chamberlainovi

⁷⁸¹ Tamtéž. Chamberlain poté navrhnul, aby se jednající rozešli, promysleli si svá stanoviska a sešli se opět druhý den.

⁷⁸² NA, FO 840/1(3), LOC/54/B.D., memorandum by Mr. Chamberlain, 6th October, 1925.

⁷⁸³ Tamtéž. Chamberlain na závěr rozhovoru upozornil Luthera na fakt, co by se stalo, kdyby konference ztroskotala. Kancléř odpověděl, že si toho je vědom a že on i celá německá delegace učiní vše pro to, aby se tak nestalo. Luther se skutečně s Briandem sešel a překvapil jej tvrzením, podle něhož bude „vstup do Společnosti národů pro Berlín větším problémem než samotná garance“. NA, FO 840/1(4), LOC/61/B.D., telegram to Sir W. Tyrrell, 7th October, 1925.

⁷⁸⁴ NA, FO 840/1(4), LOC/56/B.D., memorandum by M. W. Lampon, October 7, 1925. Peter Urbanitsch hodnotí poradu britské delegace z 6. října jako pokus vyjít Německu co nejvíce vstříc a minimalizovat francouzské závazky vůči Polsku. Srv. Urbanitsch, c. d., s. 271.

⁷⁸⁵ Právníci nepřipravili písemný materiál, ale Hurst navrhl, že změny vysvětlí ústně. NA, FO 840/1(4), LOC/63/CON, British Secretary's notes of the third meeting between the British, Belgian, French, German and Italian delegations. Held at Locarno at 4 p.m., October 7, 1925. Dokument podrobně analyzuje změny, na kterých se právní experti shodli. Jeho součástí je nejen návrh bezpečnostního paktu (Annex A), ale i požadavek belgického zástupce na doplnění článku 3 (Annex B) a memorandum belgického zástupce týkající se článku 3 (Annex C).

opravený text článku 2, jenž se týkal způsobu, jak se zbavit problému garance východních arbitrážních smluv. Jeho smysl spočíval podle britského právníka v tom, že se přidají „dva body do seznamu případů, kdy válka mezi Francií a Německem a Belgií a Německem nebude nezákonná, tj. akce 1) provedená jako následek článku 16 Paktu [Společnosti národů – L. N.], nebo 2) za okolností, o nichž se uvažuje v paragrafu 7 článku 15 Paktu“.⁷⁸⁶

Hurst britskému ministrovi rovněž sdělil, že pánové Gaus a Fromageot slíbili předat tento návrh svým ministrům. Chamberlain mu odpověděl, že podle jeho názoru není v tuto chvíli nutné uvažovat o jiném řešení. Pokud by Hurstův plán nebyl přijat, pak bude čas na zkoumání jiných návrhů, dodal.⁷⁸⁷

Na závěr třetího konferenčního zasedání požádal Gustav Stresemann Austena Chamberlaina o schůzku. Britský ministr souhlasil a oba muži se sešli druhý den dopoledne. Chamberlain popsal schůzku se Stresemannem ve dvou dopisech siru Williamu Tyrrellovi. Zatímco první byl věnován vztahu Německa k Rusku,⁷⁸⁸ druhý se zabýval tématem vstupu Německa do Společnosti národů. Německý ministr zahraničí poznamenal, že tento problém nyní představuje největší překážku na jednání v Locarnu. Podle jeho názoru se otázky východních hranic Německa a francouzské garance vyřešily skvělou prací právních poradců, ale vstup Německa do SN, a především článek 16 Paktu Společnosti národů,⁷⁸⁹ znamenají zásadní obtíž.

⁷⁸⁶ NA, FO 840/1(4), LOC/65/B.D., notes of a Conversation between members of the British delegation in Mr. Chamberlain's room at the Grand Hotel, Locarno at 10 p.m., October 7, 1925. Navržený text Hurst přiložil.

⁷⁸⁷ Tamtéž.

⁷⁸⁸ NA, FO 840/1(5), LOC/67/B.D., Austen Chamberlain to Sir W. Tyrrell, 8th October 1925. Německý ministr zahraničí začal rozhovor dotazem, zda existuje nějaký dokument, který si klade za cíl vytvoření protisovětského bloku a jehož tvůrcem měla být britská vláda. Chamberlain to razatně odmítl.

⁷⁸⁹ Doslovné znění článku 16 je následující: „Uchýlí-li se některý člen Společnosti k válce, nedbaje závazků, které na se vzal podle článku 12, 13 nebo 15, má se ipso facto za to, jako by se byl dopustil válečného činu proti všem ostatním členům Společnosti. Tito členové se zavazují, že s ním přeruší ihned všechny vztahy obchodní nebo finanční, že zakáží všechny vztahy mezi svými příslušníky a příslušníky státu, který porušil úmluvu, a že zastaví všechny finanční, obchodní nebo osobní styky mezi příslušníky provinilého státu a příslušníky kteréhokoli jiného státu, ať členem Společnosti je či není.“

Podle názoru Berlína byl tento článek pro členy SN povinný, francouzský právní poradce Fromageot se naopak domníval, že ponechává každému státu svobodu volby. Stresemann požádal Chamberlaina o sdělení stanoviska Londýna.⁷⁹⁰

Britský ministr zahraničí prohlásil, že článek 16 se interpretuje velmi obtížně. „To, že ukládá povinnosti, je jisté, ale jejich přesný charakter a rozsah jsou nejisté“, dodal. Chamberlain se přesto klonil k názoru, podle něhož vyplývají závazky z článku 16 pro všechny členy a jakákoli zvláštní práva by mohla podkopat důvěryhodnost Společnosti národů.⁷⁹¹

Na jednání 8. října 1925 se poprvé veřejně vážně diskutovalo o vstupu Německa do Společnosti národů. Soukromé porady o tomto problému již proběhly. Austen Chamberlain prohlásil, že „Velká Británie připisuje této otázce nejvyšší důležitost“. Podle jeho slov nebylo možné podepsat dohodu, aniž by následoval německý vstup do SN. Britský ministr poté požádal německou delegaci o vysvětlení její pozice.⁷⁹²

Proč Londýn považoval vstup Německa do Společnosti národů za tak zásadní? Britští politici především doufali, že Berlín svým členstvím v této organizaci uzná stávající situaci na východ od svých hranic a vzdá se jakýchkoli myšlenek na odvetu v tomto regionu. Významnou roli hrál v jejich úvahách ještě jeden bod - použití sankcí obsažených v článku 16 mohlo sloužit jako jistý druh zvláštní garance ve střední a východní Evropě,

V tomto případě jest povinností Rady, by doporučila jednotlivým vládám, o něž jde, stav vojenských, námořních a vzduchoplateckých sil, jimiž každý z členů Společnosti přispěje k branné moci určené k tomu, aby vynutily plnění závazků ze Společnosti plynoucích.

Členové Společnosti jsou mimo to zajedno v tom, že si vzájemně poskytnou pomoc při provádění hospodářských a finančních opatření, která by bylo učiniti ve smyslu tohoto článku tak, aby snížili na nejmenší míru ztráty a závady, jež by z nich vyplynuly. Rovněž si vzájemně poskytnou pomoc, aby odolali zvláštním opatřením, která by proti některému z nich učinil stát porušivší úmluvu. Učiní nutná opatření, aby usnadnili skrze své území průchod válečným silám kteréhokoli člena Společnosti, který se účastní společného podniku, aby byla zjednána platnost závazkům ze Společnosti plynoucím.

Člen, který se dopustí porušení některého závazku vyplývajícího z této úmluvy, může býti vyloučen ze Společnosti usnesením všech ostatních členů, kteří jsou zastoupeni v Radě.“
http://cs.wikisource.org/wiki/Pakt_Spole%C4%8Dnosti_n%C3%A1rod%C5%AF#.C4.8CI.C3.A1nek_16 (4. srpna 2008).

⁷⁹⁰ NA, FO 840/1(5), LOC/68/B.D., Austen Chamberlain to Sir W. Tyrrell, 8th October 1925.

⁷⁹¹ Tamtéž.

⁷⁹² NA, FO 840/1(5), LOC/70/CON, British Secretary's notes of the fourth meeting between the British, Belgian, French, German and Italian delegations. Held at Locarno at 2.30 p.m., October 8th, 1925.

tedy na území, kde se Velká Británie odmítala jakkoli angažovat.

Slova se poté ujal Gustav Stresemann. Na úvod krátce rekapituloval vývoj německého přístupu ke Společnosti národů. Berlín se podle něj snažil vstoupit do nové organizace již v roce 1919, ale byl odmítnut. Německý ministr zahraničí poté svou pozornost zaměřil na problém týkající se článku 16 Paktu SN, když prohlásil: „Současná situace Německa, kdy je odzbrojeno, je taková, že se nemůže pustit do útočné války a je dokonce neschopné se samo bránit.“⁷⁹³

Francouzský ministr zahraničí reagoval na slova svého německého kolegy tvrzením, podle něhož byla středobodem všech kombinací, jež měly vést k uzavření garančního paktu, Společnost národů. „Pokud by tento ústřední bod selhal ... budou [účastníci konference – L. N.] nuceni prohlásit, že jejich kombinace jsou buď nemožné nebo neúčinné“, dodal. SN pro něj představovala společenství národů, které má za úkol zajistit bezpečnost. Briand prohlásil, že chápe postoj německé delegace, ale podle něj se nedalo nic dělat. „Jedinou podstatou členství ve Společnosti národů“ pro něj zůstával „respekt ke smlouvám.“⁷⁹⁴

Austen Chamberlain podotkl, že se hodně hovořilo o veřejném mínění ve Francii a Německu, a proto navrhl, aby se diskutovalo i o tom britském. Londýn podle jeho názoru hleděl zpočátku na pakt, o němž se nyní jedná, s nedůvěrou. „Veřejné mínění ve Velké Británii se však v tuto chvíli rozhodlo pro pakt téměř jednomyslně a upřímně si přeje opravdový úspěch locarnské konference“, oznámil přítomným. Podle britského ministra zahraničí se tak stalo v důsledku toho, že součástí navrhovaného schématu byl vstup Německa do Společnosti národů.⁷⁹⁵

⁷⁹³ Tamtéž. Stresemann podotkl, že spojenecká námitka týkající se situace, kdy by Německo disponovalo místem stálého člena Rady SN, mohlo vetovat její rozhodnutí a zabránit tak své účasti na sankcích, je problematická, protože mohou nastat případy, kdy se bude muset určit, který stát je agresor, a Berlín přece nebude moci z osobních důvodů verdikt Rady vetovat.

⁷⁹⁴ Tamtéž. „Rovnoprávnost“ pro něj byla „jedinečná a nedělitelná.“ Briand odmítl jednání, kdy se souhlasí s tím, co je příjemné, a odmítá se to, co je nepříjemné.

⁷⁹⁵ Tamtéž. Chamberlain, podobně jako Briand, chápal německé obavy ze vstupu do SN, ale na druhé straně nebylo podle něj možné vstoupit do nějaké organizace, využívat členských výhod a nepřijmout žádnou odpovědnost. Na závěr jednání se delegáti rozhodli, že příští setkání se bude konat až 10. října. Následující den měly vyplnit soukromé rozhovory a porady právníků.

O problému vstupu Německa do SN se později ještě diskutovalo na uzavřeném jednání britské delegace. Hurst na něm prohlásil, že chápe německé obavy. Chamberlain mu oponoval. Podle jeho názoru se Berlín neměl čeho obávat. V každém případě však bylo podle šéfa *Foreign Office* nutné vyhnout se zdání, že se chystá nějaká forma Svaté aliance proti Rusku.⁷⁹⁶

Dne 9. října 1925 přijal Chamberlain zástupce britského tisku. Po úvodním důvěrném sdělení, o němž ihned prohlásil, že nesmí být zveřejněno, pokračoval: „Můžete oznámit ... že jsem i nadále střízlivě naladěný na vyhlídku úspěchu. Rozhovory jsou naplněny největší možnou mírou neformálnosti, upřímnosti a ochoty, v což jsem doufal.“⁷⁹⁷

Ve stejný den požádal britský ministr zahraničí o schůzku německého kancléře. Chamberlain Lutherovi sdělil, že mu chtěl původně pouze oplatit jeho předchozí návštěvu, ale události jej donutily konkretizovat to, co pronesl na posledním plenárním zasedání ohledně významu, který britské veřejné mínění přikládá vstupu Německa do Společnosti národů.⁷⁹⁸

Luther poznamenal, že již obržel zprávu z jednání právních expertů a chtěl s ní Chamberlaina seznámit. Ten to odmítl s poukazem na nutnost si o tom nejdříve promluvit s Cecilem Hurstem. Německý kancléř rovněž prohlásil, že bude muset ohledně vstupu Německa do SN částečně poopravit některá svá původní stanoviska. Šéf *Foreign Office* získal ze schůzky dobrý pocit, a to jej přimělo k zajímavé poznámce: „Ale něco, co kancléř řekl, na mě zapůsobilo dojmem, jako kdyby do konferenční

⁷⁹⁶ Orde, c. d., s. 139.

⁷⁹⁷ NA, FO 840/1(6), LOC/78/B.D., memorandum by the British Delegation, Locarno, 9th October, 1925. Ministr zahraničí vyzval novináře k trpělivosti, jež byla podle něj při takovýchto jednáních rozhodující, a zároveň je požádal, aby pochopili míru utajení, která se nad celou konferencí vznáší.

⁷⁹⁸ NA, FO 840/1(6), LOC/84/B.D., memorandum by Mr. Chamberlain of a Conversation with the German Chancellor, 9th October, 1925. Chamberlain sdělil Lutherovi to, co řekl předtím Stresemannovi – Německo nemůže zůstat neutrální, pokud dojde k vyhlášení opatření podle článku 16 Paktu Společnosti národů. „Ještě jsem neslyšel o výsledku jednání právních poradců [konalo se ve stejný den – L. N.] a nevím, jakého pokroku byli schopni dosáhnout,“ dodal. Britský ministr však věřil, že v této otázce dojde k nalezení řešení. Zároveň odmítl Stresemannovu ideu, podle níž by si Německo a spojenci pouze tajně vyměnili dopisy; takový postup by byl podle něj pro Dolní sněmovnu nepřijatelný.

místnosti náhle vstoupil nějaký obyvatel planety Mars, jenž neví nic o historii několika posledních let a který nemá ani ponětí o tom, že ti, jež nyní sedí kolem stolu, byli ještě nedávno velkými nepřáteli.“⁷⁹⁹

Britský právní poradce sir Cecil Hurst informoval ještě večer 9. října britskou delegaci o průběhu jednání právníků. Doktor Gaus na něm požadoval definitivní interpretaci článku 16 Paktu Společnosti národů, na což mu Hurst odpověděl, že podobný krok mohou učinit pouze spojenci. Chamberlain prohlásil, že rozhodující je, aby německá delegace interpretaci článku 16 přijala.⁸⁰⁰

Hurst se poté pustil do problému, jenž se týkal ratifikace bezpečnostního paktu. Podle jeho názoru bude v Německu i ve Francii nutné, aby příslušné zákonodárné sbory schválily dokument dvoutřetinovou většinou. To podle názoru Henriho Fromageota mohlo znamenat vážné problémy pro francouzskou vládu. Podle Chamberlaina bylo jasné, že když on podepíše nějakou dohodu, musí ji následně schválit vláda a parlament.⁸⁰¹

Plenární zasedání 10. října 1925 trvalo asi hodinu. Austen Chamberlain na něm jednajícím navrhnul vyslechnout zprávu právních poradců týkající se dvou záležitostí: 1) modifikace článku 8. Přišel s ní Aristide Briand. Členové Rady Společnosti národů měli být podle něj informováni tři měsíce předem, pokud by nějaký stát dospěl k názoru požádat Radu, aby rozhodla podle tohoto článku; a 2) belgického dodatku k článku 3.⁸⁰²

Po diskuzi nad těmito dvěma body se Chamberlain zeptal Hursta, zda mají právníci ještě něco k projednání. Po záporné odpovědi britský ministr

⁷⁹⁹ Tamtéž. Chamberlain doufal, že se jim společnými silami podaří dosáhnout cíle: vstupu Německa do Společnosti národů. Britský ministr zahraničí podle svého vyjádření prý během rozhovoru s německým kancléřem, který jej chválil, dokonce dvakrát zrudnul!

⁸⁰⁰ NA, FO 840/1(6), LOC/96/B.D., Notes of Meeting of British Delegation held in the Secretary of State's room at 10 p.m., October 9, 1925. Hurst požádal Chamberlaina, aby navrhovaná interpretace článku 16 a výsledek porady právníků o problému garance smluv s východními sousedy Německa nebyly na pořadu příštího jednání konference 10. října.

⁸⁰¹ Tamtéž. Navrhl proto, aby, jakmile bude nějaký článek budoucího paktu s konečnou platností schválen, byl ihned odeslán do Londýna k vyjádření vládě. Pokud ho odsouhlasí i kabinet, neměl by se podle názoru ministra zahraničí už v žádném případě měnit.

⁸⁰² NA, FO 840/1(9), LOC/186/CON, British Secretary's notes of the Fifth Meeting between the British, Belgian, French, German and Italian Delegations. Held at Locarno at 10.30 a.m., October 10th, 1925.

zahraničí navrhnul, že by bylo „dobré, aby konference ještě jednou pročetla návrh smlouvy a získala tak přesnější informace o tom, jaká je situace“.⁸⁰³

Ihned po skončení jednání přijal šéf *Foreign Office* zástupce britského tisku. Sdělil jim, že „toto není rozhovor k uveřejnění“ a pokračoval: „Je to pouze pro vaše poučení a jedná se o výzvu, jak nakládat nebo prezentovat novinky obsažené v dnešním komuniké.“ Podle Chamberlaina byla první věcí, jež se delegáti zabývaly, preambule. Italský zástupce prý oznámil, že si Řím přeje, aby byl do této části smlouvy zahrnut.⁸⁰⁴

Dne 10. října 1925 se uskutečnil známý výlet na lodích po Lago Maggiore. Chamberlain ve svém memorandu určeném pro ministerstvo zahraničí podrobněji analyzoval setkání s francouzským ministrem zahraničí a německým kancléřem, které se uskutečnilo v průběhu výletu na jezeře. Politici debatovali o pozici Berlína vzhledem k ekonomickým sankcím vyplývajícím z článku 16. Němečtí zástupci se vehementně dožadovali výjimky pro svou zemi.⁸⁰⁵

Britský ministr zahraničí sdělil Lutherovi, že nepovažuje pozici Německa za výjimečnou a pokračoval: „Prosím Vás, podívejte se na pozici naší země; který člen Společnosti národů je nejvíce zainteresován na mezinárodním obchodu a utrpí nejvíce přerušením ekonomických vztahů? Zcela jasně to bude Británie. Která země ... má největší námořní síly? Britské impérium ... A nyní obraťte svůj zrak od východu k západu. Je zásadním předpokladem britské politiky, téměř mohu říci, že se jedná o

⁸⁰³ Tamtéž. Jednající poté začali debatovat o jednotlivých člancích smlouvy. Po skončení podrobné rozpravy prohlásil Chamberlain, že na tento den byla naplánována dvě setkání. Protože však zástupci jednotlivých států dosáhli značného pokroku, šéf *Foreign Office* požádal Brianda, aby „naznačil, jak strávit zbytek času“. Francouzský ministr odpověděl, že by se mohlo pokračovat v rozhovorech nad textem článku 6 nebo se zabývat problémem Společnosti národů. Nakonec se delegáti rozhodli pokračovat v jednání v menších skupinkách po pěti nebo šesti lidech.

⁸⁰⁴ NA, FO 840/1(6), LOC/102/B.D., memorandum by the British Delegation, Locarno, October 10, 1925. Britský ministr zahraničí se podle vlastních slov pokusil rozdělit články smlouvy na ty, o nichž se již nemusí jednat, a na ty, které bude ještě třeba prodiskutovat. Italský požadavek na uvedení v preambuli znamenal podle Chamberlaina jednu věc – smlouva se stane dokumentem zahrnujícím pět států. Srv. NA, FO 371/10742, C 12814/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Sir W. Tyrrell (Received October 10), October 10, 1925.

⁸⁰⁵ NA, FO 840/1(7), LOC/121/B.D., memorandum by Mr. Chamberlain of a Conversation with the French Foreign Minister and the German Chancellor, Locarno, 12th October, 1925.

podmínku další existence Britského impéria, abychom nebyli zataženi do sporu se Spojenými státy americkými. Kdyby mě kdokoli v Anglii podezřívá z toho, že provádím politiku, jež povede k válce se Spojenými státy, zcela jistě by mě zavřeli do blázince...“⁸⁰⁶

Chamberlain vyzval Luthera, aby Německo vstoupilo do SN „a budete moci diskutovat o použití tohoto článku uvnitř Společnosti národů“, dodal. Naznačil mu rovněž, že může v budoucnu nastat situace, kdy bude Londýn a Berlín v této záležitosti spolupracovat. Při této příležitosti Briand zažertoval a pronesl, že „proti mně formuje aliance“. Německý kancléř se chvíli domníval, že mu britský ministr navrhuje alianci, ale ten jej vyvedl z omylu a pouze mu zopakoval, že pozice Berlína není tak výjimečná, jak si němečtí politici myslí.⁸⁰⁷

Dne 12. října 1925 se uskutečnilo šesté plenární zasedání locarnské konference. Chamberlain přítomným sdělil, že o problémech týkajících se článku 16 Paktu SN hovořil v sobotu s Briandem a Lutherem.⁸⁰⁸ Výsledkem se projevil v návrhu nóty, s níž se spojenci obrátí na Německo. Text nóty byl podle slov šéfa *Foreign Office* včera předán italské a belgické vládě.⁸⁰⁹

Britský ministr zahraničí požádal německou delegaci, aby se k nótě vyjádřila. Gustav Stresemann prohlásil, že nový návrh sice mění postoj, jenž zaujímá Společnost národů, ale stále ještě v sobě obsahuje pro Berlín vážné implikace. Podle slov německého ministra zahraničí bude pro vládu velmi obtížné předstoupit s tímto textem před Říšský sněm a německou veřejnost. Stresemann se domníval, že bude třeba dosáhnout všeobecného

⁸⁰⁶ Tamtéž. Chamberlain upozornil Luthera na fakt, podle něhož mohly ekonomické sankce, kterých se Berlín tolik obával, stejně tak zneklidňovat i Londýn.

⁸⁰⁷ Tamtéž.

⁸⁰⁸ Srv. výše. Stresemann si deníku poznamenal: „Při výletu na parníku po Lago Maggiore (10. října) byl uzavřen kompromis o článku 16.“ Stresemann, c. d., s. 196.

⁸⁰⁹ NA, FO 840/1(7), LOC/122/CON, British Secretary's notes of the sixth meeting between the British, Belgian, French, German and Italian delegations. Held at Locarno at 10.30 a.m., October 12th, 1925. Důležitá část nóty zněla: „Nemůžeme se sice vyjadřovat jménem Společnosti národů, ale následkem diskusí, jež proběhly na půdě shromáždění a uvnitř komisi Společnosti národů a po výměně názorů, které se uskutečnily mezi námi a vámi, neváháme sdělit, jak interpretujeme článek 16. Podle této interpretace závazky, které pro členy SN vyplývají z řečeného článku, musí být chápány v tom smyslu, podle něhož musí každý člen ... loajálně a efektivně spolupracovat, aby zajistil respektování paktu a zabránil každému aktu agrese přijetím takových opatření, která budou slučitelná s jeho vojenskou situací a vezmou v potaz jeho geografickou pozici.“

odzbrojení, aby v Evropě zavládl klid. Zeptal se, zda SN bude pokračovat ve svých teoretických diskuzích o tomto problému, nebo zda skutečně už podnikne něco reálného.⁸¹⁰

Slova se ujal Aristide Briand. Prohlásil, že není pochyb o tom, že Společnost národů bere otázku odzbrojení velmi vážně. Problém podle francouzského ministra zahraničí spočíval v nesnadnosti dosažení shody mezi všemi členy SN ohledně míry odzbrojení. Francie podle jeho slov udělala dost, ale na druhé straně nesmí pustit ze zřetele vlastní bezpečnost. „Jestli německá vláda musí čelit problémům, francouzský kabinet je v podobné pozici,“ dodal na závěr.⁸¹¹

Jednání se poté obrátilo směrem k otázce vstupu Německa do Společnosti národů. Austen Chamberlain prohlásil, že si nemyslí, že by si Berlín nárokoval právo na neutralitu; s takovým požadavkem by ostatně ani v Dolní sněmovně neuspěl. Podle jeho slov se však musí vzít v úvahu současná pozice Německa v Evropě. „Je jasné, že Německo nemůže být nuceno k vyslání jednotek, kterými nedisponuje,“ pronesl britský ministr zahraničí.⁸¹²

Poté, co se jednající shodli na textu nóty týkající se interpretace článku 16 Paktu SN, se Chamberlain zeptal, zda si ještě někdo přeje diskutovat o dalších záležitostech. On sám se podle svých slov klonil ke skončení zasedání a k pokračování rozhovorů nad problémem garance smluv s východními sousedy Německa spíše prostřednictvím neformálních konzultací.⁸¹³

Ve stejný den odpoledne se sešli zástupci Velké Británie, Francie a Německa, aby navázali na jednání, která se odehrála při příležitosti výletu na lodích po Lago Maggiore v sobotu 10. října, a zároveň aby poskytli německé delegaci prostor pro vyjádření se k problémům, na něž minule

⁸¹⁰ Tamtéž.

⁸¹¹ Tamtéž.

⁸¹² Tamtéž. Kancléř Luther souhlasil s Chamberlainem a dodal, že Německo nikdy neřeklo, že by chtělo být nečinné ve všech případech. „Vše, co [Německo – L. N.] žádalo, bylo, aby se vzal do úvahy problém jeho zvláštní vojenské a geografické situace,“ prohlásil.

⁸¹³ Tamtéž. Další plenární jednání bylo plánováno na druhý den odpoledne.

nezbyl čas. Podle názoru Aristida Brianda však měla schůzka neformální charakter, a proto vše, o čem se bude mluvit, považoval za neoficiální.⁸¹⁴

Kancléř Luther poděkoval Briandovi a Chamberlainovi za jejich smířlivá stanoviska týkající se evakuace kolínské zóny, ale vzápětí dodal, že i oni musí pochopit jeho situaci. Článek 16 Paktu Společnosti národů představoval podle jeho názoru veliký vnitropolitický problém, „jemuž mimo Německo rozumí jen velmi málo lidí“. Pokud se mu nepodaří tento problém přijatelně prezentovat německé veřejnosti, bude mít na půdě Říšského sněmu velmi obtížnou pozici, dodal.⁸¹⁵

Druhý den (13. října 1925) se účastníci konference sešli na sedmém plenárním zasedání. Austen Chamberlain za úvod prohlásil, že se právní experti zabývali článkem 2 a jsou připraveni podat zprávu. Cecil Hurst přítomným oznámil, že on i jeho kolegové nezkoumali pouze článek 2, nýbrž doufají, že se jim podařilo dokončit svou práci na celkovém návrhu bezpečnostního paktu.⁸¹⁶

Na tomto zasedání vznikla konečná verze dokumentu, jenž měl být prezentován na posledním zasedání. Britský ministr zahraničí navrhnul poděkování právním poradcům za jejich kvalitní práci, která podle jeho názoru zásadním způsobem přispěla k dosažení cíle konference v Locarnu. Ostatní souhlasili. Aristide Briand požádal o vypracování celého textu smlouvy, jenž měli přítomní po jeho konzultacích se zástupci Polska a

⁸¹⁴ NA, FO 840/1(8), LOC/137[záznam je na tomto místě nejasný – L. N.]/B.D., Notes of a Meeting held between the heads of the British, French and German Delegations in Mr. Chamberlain's room at the Grand Hotel at 4 p.m., Locarno, October 12th, 1925. Vedle Chamberlaina, Brianda, Luthera a Stresemanna byli ještě přítomni Berthelot, von Schubert, Lampson a Selby. Úvodní část debaty se týkala problému evakuace kolínské zóny. Briand a po něm i Chamberlain shodně prohlásili, že pokud bude podepsán bezpečnostní pakt, lze v obou zemích očekávat pozitivní změnu postoje nejen k Německu, ale i k otázce jeho obsazených území.

⁸¹⁵ Tamtéž. Luther především nechtěl, aby se vrátil zpět do Berlína a byl obviněn z toho, že přijel „s prázdnýma rukama“. S tím Briand nesouhlasil. Podle jeho názoru mířila konference k podpisu zásadního dokumentu, a to přece nemůže nikdo vnímat jako „návrat s prázdnýma rukama“. Ve Francii se jistě najde mnoho lidí, kteří mu budou vytýkat, že oslabil pozici země, takže ani jeho po návratu nečekají velké oslavy, prohlásil.

⁸¹⁶ NA, FO 840/1(8), LOC/143/CON, British Secretary's notes of meeting between the British, Belgian, French, German and Italian delegations. Held at Locarno at 5 p.m., October 13, 1925. Poté začala diskuze o jednotlivých člancích paktu, hlavně o člancích 2 (zákaz války mezi Francií a Německem a Belgií a Německem), 6 (arbitrážní smlouvy s východními sousedy Německa) a 7 (práva a povinnosti členů Společnosti národů).

Československa ještě jednou prostudovat.⁸¹⁷

Francouzský ministr zahraničí nepovažoval práci konference ještě za uzavřenou. Zbývalo podle něj dopracovat arbitrážní smlouvy. Austen Chamberlain ihned prohlásil, že „vláda Jeho Veličenstva nemá na této záležitosti přímý zájem“, ale vzápětí dodal, že je připraven s čímkoli pomoci. Šéf *Foreign Office* doufal, že se podaří jednání s Polskem a Československem urychlit tak, aby bylo vše dokončeno před slavnostním zakončením jednání.⁸¹⁸

Henri Fromageot přítomným oznámil, že francouzsko-německá a belgicko-německá arbitrážní smlouva je téměř před dokončením, ale situace se smlouvami mezi Polskem a Německem a Československem a Německem vypadala podle jeho názoru zcela odlišně. O těchto dokumentech se musí ještě diskutovat, dodal.⁸¹⁹

Britský ministr zahraničí v dopise do Londýna informoval o průběhu posledního jednání. Zopakoval, že jediným problémem, který ještě zbývá dořešit, jsou arbitrážní smlouvy s Polskem a Československem a dodal: „Řekl jsem, že doufám, že si zainteresované strany pospíší. Zajímá mě jen výsledek.“ Když se nevyskytnou žádné zásadní překážky, bude možné dokumenty parafovat v pátek (16. října 1925), ale vše bude záležet na průběhu jednání s Polskem, napsal na závěr Chamberlain.⁸²⁰

O den později psal britský ministr zahraničí Tyrrellovi znovu. Seznámil jej se změnami, které byly na poslední chvíli ještě učiněny. Podstatné podle Austena Chamberlaina bylo především to, že francouzskou garanci arbitrážních smluv mezi Německem a Polskem a Německem a

⁸¹⁷ Tamtéž. Francouzský ministr zahraničí poté nastolil otázku podpisu smlouvy. Luther jménem německé delegace oznámil, že Berlín, když přijímal pozvání, netušil, že k tomuto aktu dojde, a proto nemá plnou moc k podpisu. Briand vyslovil podobně, ale navrhl dokument alespoň parafovat. Luther se nezdál být příliš nadšený, ale Chamberlain prohlásil, „že přikládá velký význam tomu, neopustit Locarno bez zanechání něčeho na papíře“. Poté pozval delegáty do Londýna na slavnostní podpis dokumentu. Na žádost Gustava Stresemanna byl konečný podpis stanoven až na 1. prosince 1925.

⁸¹⁸ Tamtéž. Pokud vzniknou separátní dohody, bude třeba na závěrečné zasedání pozvat i zástupce Varšavy a Prahy, dodal Chamberlain.

⁸¹⁹ Tamtéž. Italský zástupce se poté zeptal, jak se bude smlouva vůbec jmenovat. Briand mu odpověděl, že podle místa, kde byla podepsána. Chamberlain navrhnul, že ačkoli dojde k podpisu v Londýně, aby se mluvilo o Locarnské smlouvě.

⁸²⁰ NA, FO 371/10742, C 12993/459/18, Mr. Chamberlain to Sir W. Tyrrell, October 13th, 1925.

Československem bude obsahovat oddělený dokument, jež bude zavazovat pouze Francii, aby poskytla pomoc Varšavě nebo Praze, pokud bude jeden ze států napaden Německem.⁸²¹ Základní cíl britské zahraniční politiky byl splněn. Podle dohod, které měly být za krátkou dobu uzavřeny, nemohla pro Londýn nastat situace, jež by ho nutila nasadit své síly ve střední nebo východní Evropě.

Dne 14. října 1925 navštívil britský ministr zahraničí svého německého kolegu. Zmínil se o francouzsko-německé a belgicko-německé arbitrážní smlouvě, které se, podle jeho názoru, dočkají svého konečného znění v průběhu tohoto dne. Chamberlain dále Stresemannovi navrhnul pozvat na nadcházející jednání i hraběte Skrzyńského a doktora Beneše. O záležitostech, jež by se jich týkaly, se sice nebude jednat, ale „možná by další rozhovory usnadnilo, kdyby ... hrabě Skrzyński a Dr. Beneš slyšeli, jak se diskutuje o jiných smlouvách“, dodal.⁸²²

Osmé plenární zasedání se konalo 15. října 1925. Austen Chamberlain se na úvod zeptal, zda je nutné číst znovu celý návrh paktu, článek po článku. Aristide Briand mu odpověděl, že to považuje za zbytečné, a proto britský ministr zahraničí požádal Cecila Hursta, aby pouze vysvětlil změny, k nimž ještě došlo. Po jejich přečtení se šéf *Foreign Office* přítomných dotázal, zda má někdo z nich nějaké připomínky. Protože se nikdo nepřihlásil, navržené doplňky byly přijaty.⁸²³

Pozornost jednajících se poté obrátila směrem k arbitrážním smlouvám mezi Francií a Německem a Belgií a Německem. V souladu

⁸²¹ Tamtéž, C 12999/459/18, Mr. Chamberlain to Sir W. Tyrrell, October 14th, 1925.

⁸²² NA, FO 840/1(8), LOC/164/B.D., Memorandum, British Delegation, Locarno, October 14, 1925. Pod dokumentem je podepsán Walford Selby. Gustav Stresemann s tímto návrhem souhlasil, obával se pouze, aby to nevzbudilo dojem, že se jednání blíží ke konci, což by „mohlo být z pohledu německé delegace nežádoucí“. Austen Chamberlain poděkoval Stresemannovi za ochotu a zároveň mu slíbil, že zprávu pro tisk bude jistě možné přizpůsobit Stresemannovým představám.

⁸²³ Tento dokument ve složce FO 840/1 chybí, proto ho cituji z Documents on British Foreign Policy 1919-1939, ed. by Medlicott, W. N., Dakin, D., Bennett, G., First Series, Volume XXVII (Central Europe, the Balkans, and Germany January-October 1925, The Conference of Locarno, October 1925), London 1986, Appendix, Proceedings of the conference of Locarno and Records of Conversations connected therewith, October 5-16, 1925, No. 13, British Secretary's Notes of Eighth Plenary Meeting of the Locarno Conference, held on October 15, 1925, at 10.30 a.m., s. 1151-1159.

s předchozí dohodou byli do konferenční místnosti přizváni Skrzyński a Beneš. Chamberlain jim sdělil, že jednání o bezpečnostním paktu, kvůli němuž se velmoci sešly, skončila a že nyní se na pořad dostaly arbitrážní smlouvy. Poté požádal Henriho Fromageota, aby obsah zmíněných dokumentů blíže vysvětlil. Francouzský právník prohlásil, že obsahem dohod je závazek předat jakýkoli spor, který nebude být moci vyřešen diplomatickou cestou, buď Stálému soudnímu dvoru pro mezinárodní spravedlnost (Permanent Court of International Justice), nebo jinému arbitrážnímu tribunálu.⁸²⁴

Britský ministr zahraničí se po Fromageotově vystoupení dotázal Skrzyńského a Beneše na jejich názor týkající se jednání s Berlínem. Oba muži odpověděli, že nepředpokládají při jednání s Německem žádné zásadní problémy, hrabě Skrzyński dokonce prohlásil, že doufá, že se podaří dokončit německo-polskou arbitrážní smlouvu do následujícího dne.⁸²⁵

V předvečer parafování dokumentů (15. října 1925) se však vyskytl problém, který ohrozil celý dosavadní průběh jednání. Na schůzce v hotelu v pokoji Austena Chamberlaina, kde byli přítomni vedoucí jednotlivých delegací, nastolil náhle Gustav Stresemann problém článku 213 Versailleské mírové smlouvy, jehož obsahem byla pro Německo povinnost poskytnout jakékoli své zbraně šetření Radě Společnosti národů, pokud o to tento orgán požádá. Aristide Briand obratem zareagoval tvrzením, podle něhož řešení této otázky „neleží v rukách delegátů v Locarnu“.⁸²⁶

Německá delegace hrozila, že pokud nebude tento bod uspokojivě

⁸²⁴ Tamtéž.

⁸²⁵ Tamtéž. Austen Chamberlain neviděl v tom případě důvod, proč by nemohlo dojít k parafování dojednaných dokumentů druhý den (16. října 1925). Ihned o všem informoval Tyrrella. Srv. NA, FO 371/10742, C 13050/459/18, Mr. Chamberlain to Sir W. Tyrrell, October 15th, 1925. Stálý podtajemník na *Foreign Office* ministrovi zahraničí obratem odpověděl. Obsahem jeho telegramu byla gratulace premiéra a Chamberlainových kolegů ve vládě k jeho úspěchu dosaženém na konferenci v Locarnu. Srv. NA, FO 371/10742, C 13060/459/18, W. Tyrrell to Austen Chamberlain, 15th October, 1925.

⁸²⁶ NA, FO 840/1(9), LOC/189/B.D., Notes of a Meeting held between the heads of the British, French and German Delegations in Mr. Chamberlain's room at the Grand Hotel at 6.30 p.m., Locarno, October 15th, 1925. Britský ministr zahraničí německé delegaci poradil, ať počká, až se Německo stane členem Společnosti národů, a poté ať se tímto problémem zabývá.

vysvětlen, Berlín nemůže vstoupit do SN. Chamberlain i Briand se divili a shodně tvrdili, že konference se nemůže zabývat záležitostmi Rady Společnosti národů; britský ministr zahraničí dokonce prohlásil, že by nikdy neočekával takovou obtíž v předvečer konce konference.⁸²⁷

Toto setkání představovalo jediný okamžik v průběhu celého jednání, kdy došlo k vážnějším neshodám. Konference jinak probíhala ve vřelém duchu, a zřetelně se tak odlišovala od předešlých schůzek, jichž se účastnili němečtí zástupci. Již po několika dnech v Locarnu psal Lampson do Londýna o tom, že ve švýcarském městě „neexistuje žádné kličkování“.⁸²⁸

V den posledního plenárního zasedání, 16. října 1925,⁸²⁹ se v Locarnu objevil i Benito Mussolini. Na začátku se ještě diskutovalo o německo-polské a německo-československé arbitrážní smlouvě a o různých drobnostech, ale poté se konečně mohlo přistoupit k parafování všech dokumentů, které byly v Locarnu uzavřeny.⁸³⁰ Jednalo se celkem o devět dokumentů; prvním z nich byl závěrečný protokol, jenž mezi nimi vytvářel jistou souvislost. Jednalo se o smlouvu mezi Německem, Belgií, Francií, Velkou Británií a Itálií (tzv. Rýnský garanční pakt);⁸³¹ o arbitrážní smlouvu mezi Belgií a Německem; o arbitrážní smlouvu mezi Francií a Německem; o arbitrážní smlouvu mezi Německem a Polskem; o arbitrážní smlouvu mezi Německem a Československem;⁸³² o návrh kolektivní nóty určené

⁸²⁷ Tamtéž. V dopise Tyrrellovi dokonce psal o pistoli přiložené „k našim hlavám“. Srv. NA, FO 371/10742, C 13091/459/18, Mr. Chamberlain to Sir W. Tyrrell, October 16th, 1925. Nakonec se podařilo německou delegaci přesvědčit, aby tento bod nehnila až do krajnosti.

⁸²⁸ NA, FO 840/1(6), LOC/79/B.D., Lampson to Tyrrell, 9th October 1925. O přátelské atmosféře psali i němečtí delegáti. Orde, c. d., s. 145.

⁸²⁹ Austen Chamberlain slavil v tento den své 62. narozeniny.

⁸³⁰ Došlo zde na právní formulaci *ne varietur*, která značí, že to, co bylo parafováno, se už nesmí měnit. Zajímavou příhodu týkající se kancléře Luthera líčí Radko Břach. Poslední den mu přišel z Berlína telegram, který mu zakazoval dokumenty parafovat. Kancléř se na chvíli zamyslel a poté pronesl: „Řekněte jim, ať jdou k čertu. Budu parafovat!“ Břach, c. d., s. 302.

⁸³¹ Signatáři se zaručovali za udržení územního statu quo na Rýně, slíbili tedy nedotknutelnost hranic Německa, Francie a Belgie. Berlín, Paříž a Brusel zároveň slíbily, že se neuchýlí k válce. Tento dokument byl jedinou dohodou, kterou Velká Británie podepsala.

⁸³² Zatímco arbitrážní smlouvy mezi Německem a Francií a Německem a Belgií rozváděly článek 3 rýnského garančního paktu „a byly přirozeným doplňkem závazku respektovat status quo a neuchýlit se ke zbraním ...“, arbitrážní smlouvy, které uzavřelo v Locarnu Polsko a Československo, podobnou spojitost s bezpečnostním paktem postrádaly“. Břach, c. d., s. 318.

Německu a týkající se článku 16 Paktu Společnosti národů.⁸³³ Parafována byla i separátní dohoda mezi Francií a Polskem a obdobná smlouva mezi Francií a Československem.⁸³⁴

Den po skončení locarnské konference se k dosaženým výsledkům podrobněji vyjádřil britský ministr zahraničí Austen Chamberlain.⁸³⁵ Ústředním bodem, jenž z jednání vyplynul, byl podle jeho názoru nový bezpečnostní pakt garantující nedotknutelnost hranic mezi Francií, Belgií a Německem. Od doby odmítnutí Ženevského protokolu v roce 1924 byla podle názoru britské vlády nejlepším prostředkem pro řešení problému kolektivní bezpečnosti dohoda, jež by sice byla omezená ve svém rozsahu, ale na druhé straně by se týkala oblasti, kde by bylo možno očekávat nějaké vážné problémy.⁸³⁶

Pokud jde o tisk a veřejné mínění ve Velké Británii, noviny sice o průběhu konference podrobně informovaly, velký zájem veřejnosti o události v Locarnu však zpočátku vzbudit nedokázaly. Dokonce i když to po prvním týdnu jednání vypadalo, že rozhovory spějí k nezanedbatelnému úspěchu, panovala v Londýně jistá rezervovanost. Podle deníku *The Times* se totiž lidé v minulosti již několikrát zklamali, než aby projevovali přílišný optimismus.⁸³⁷

Britská veřejnost především odmítala jednostranné francouzské záruky Polsku. Zatímco podle jednoho názoru, který se téměř shodoval se stanoviskem Berlína, byla podobná garance po vstupu Německa do

⁸³³ Všechny tyto dokumenty tvořily součást závěrečného protokolu konference v Locarnu.

⁸³⁴ Srv. NA, FO 371/10742, C 13119/459/18, Mr. Chamberlain to Sir W. Tyrrell, 17th October 1925.

⁸³⁵ Neville Chamberlain se ve stejný den vyjádřil k úspěchu svého bratra: „Austen dosáhl skutečného triumfu; ve svém politickém životě zažil mnoho zklamání, takže si myslím, že to pro něj bude velmi příjemné.“ *The Neville Chamberlain Diary Letters, volume II, the Reform Years, 1921-1927*, ed. by Self, R., Aldershot, Burlington USA, Singapore, Sydney 2000, s. 314. O úspěchu psal ve svém deníku i Cuthbert Morley Headlam. Srv. *Parliament and Politics in the Age of Baldwin and MacDonald. The Headlam Diaries 1923-1935*, ed. by Ball, S., London 1992, s. 71.

⁸³⁶ Srv. NA, FO 371/10743, C 13126/459/18, Mr. Austen Chamberlain to Sir W. Tyrrell (Received October 19), October 17, 1925. Podle autora memoranda se Velké Británie nejvíce dotýkal článek 4 obsahující její povinnost pomoci Německu v případě jeho napadení Francií nebo Belgií, nebo kdyby byly Francie nebo Belgie napadeny Německem.

⁸³⁷ *The Times*, 10. října 1925.

Společnosti národů zcela zbytečná,⁸³⁸ podle druhého, jenž již nebyl tak striktní, se tato dohoda nedala jen tak přehlédnout a musela se nějakým způsobem začlenit do nového systému.⁸³⁹

Veřejnost ve Velké Británii si postupně uvědomovala, že se vstupem Německa do SN stojí a padá úspěch locarnské konference. Všeobecně však panoval názor, podle něhož způsobila nekompromisní stanovisko německých politiků týkající se této otázky především vnitropolitická situace v jejich zemi. Podle korespondenta deníku *The Times* se problémy německé delegace musely brát vážně.⁸⁴⁰

Jestliže v prvním týdnu jednání panovala na Britských ostrovech vůči úspěchu jistá rezervovanost, v polovině druhého týdne se situace obrátila k lepšímu. List *The Times* informoval o dosažení významného pokroku a o naději na pozitivní vyřešení všech otázek.⁸⁴¹ Ráno 16. října 1925 pak tisk mohl oznámit: „Pokud se týká přímého zájmu této země, práce konference již skončila.“⁸⁴²

Vzhledem k reakcím britského tisku lze souhlasit s názorem, podle něhož „byla zpráva o ukončení locarnské konference ... přijata s velkým uspokojením“.⁸⁴³ Podle většiny komentářů skončila epocha evropských dějin, poznamenaná nepřímým pokračováním války. „Válka konečně skončila a začíná něco nového,“ hlásal deník *The Times*.⁸⁴⁴ Část britské veřejnosti však nepropadla přemíře nadšení a upozorňovala na přehlížení reality, která podle ní nebyla tak růžová, jak se zdálo. Před přehnaným optimismem varoval i ministr zahraničí Austen Chamberlain.⁸⁴⁵

Dne 20. října 1925 zveřejnilo britské ministerstvo zahraničí text

⁸³⁸ Tamtéž.

⁸³⁹ Srv. *Daily Telegraph*, 12. října 1925.

⁸⁴⁰ *The Times*, 10. října 1925; podobně se vyjádřil i list *Daily Telegraph*. Srv. *Daily Telegraph*, 12. října; opačný názor srv. *The Morning Post*, 12. října 1925.

⁸⁴¹ *The Times*, 13. října 1925.

⁸⁴² *Daily Telegraph*, 16. října 1925. Noviny doufaly, že se brzy podaří vyřešit i problém arbitrážních smluv s východními sousedy Německa.

⁸⁴³ Urbanitsch, c. d., s. 295.

⁸⁴⁴ *The Times*, 17. října 1925. Na druhé straně britský tisk odmítal výsledky konference nadšeně přeceňovat. Srv. *The Morning Post*, 17. října 1925.

⁸⁴⁵ Urbanitsch, c. d., s. 296. Lze se však setkat i s opačným názorem, podle něhož byl „Chamberlain v euforii“. Marks, S., *The Illusion of Peace: International Relations in Europe 1918-1933*, London 1976, s. 70.

dokumentu, jenž byl podepsán v Locarnu. Pozornost veřejnosti se v první řadě zaměřila především na závazky, které na sebe Londýn převzal. Jako velkou výhodu lidé vnímali princip, podle něhož se rozhodoval sám garant, zda nastala situace, kdy musí zasáhnout. I tato zásada se však setkala s kritikou. Přišel s ní list *Daily Telegraph*, podle jehož názoru se ideou nevměšování třetích států ztížilo mírové řešení začínajících konfliktů.⁸⁴⁶

Přes všechny námitky, které se ve Velké Británii proti locarnskému paktu objevily,⁸⁴⁷ se nezapomnělo především na pozitiva, jež dohoda přinesla. Tisk v první řadě přivítal ukončení francouzsko-německého antagonismu, který v Evropě od roku 1919 na poli zahraniční politiky převládal. Jako neméně důležitý faktor se jevil vstup Německa do Společnosti národů, jenž mnozí vnímali jako vůbec ten nejdůležitější výsledek konference v Locarnu.⁸⁴⁸ V neposlední řadě byla britská veřejnost ovlivněna „duchem Locarna“, atmosférou všeobecného konsensu, který ve švýcarském městě zavládl. Víra, že už se nebudou opakovat strašné události let 1914-1918, získala v myslích lidí neotřesitelnou pozici.

Konference v Locarnu v říjnu 1925 znamenala důležitý přelom nejen v řešení problému kolektivní bezpečnosti, ale i v dějinách meziválečné Evropy.⁸⁴⁹ Německo poprvé od roku 1919 uznalo status quo na svých západních hranicích a, i když nevyloučilo změny na hranicích s Polskem a Československem, zavázalo se, že jakýkoli spor se nejprve pokusí vyřešit smírnou cestou. Velká Británie naproti tomu učinila krok, který její politici dlouhou dobu odmítali – přijala formální závazek pomoci napadené evropské zemi, a to bez předchozího souhlasu dominií a bez přímé spoluúčasti Spojených států amerických. Londýn přitom podobnou politiku od roku 1919 z různých důvodů odmítal. Rýnský garanční pakt však ve

⁸⁴⁶ *Daily Telegraph*, 20. října 1925.

⁸⁴⁷ Lord Beaverbrook paktu vyčítal, že se odchýlil od tradice britské politiky, jež byla založena na spolupráci s dominií. Thompson, J. A., *British Conservatives and Collective Security 1918-1928*, unpublished Ph.D. thesis, Stanford University 1966, s. 109.

⁸⁴⁸ *The Times*, 21. října 1925.

⁸⁴⁹ „Locarnské dohody ... zvěstovaly nový začátek v evropské diplomacii, a to nejen pro zastánce anglo-francouzské bezpečnostní dohody.“ Johnson, G., *Austen Chamberlain and Britain's Relations with France, 1924-1929. Diplomacy and Statecraft*, vol. 17, Nr. 4, December 2006, s. 759.

svém důsledku nebyl mírovou dohodou, nýbrž dokumentem, jenž jasně stanovoval, za jakých okolností se lze uchýlit k válce.

Po odmítnutí Ženevského protokolu se Londýn ocitl v pozici toho, kdo ničí naděje Evropy na dosažení shody v otázce kolektivní bezpečnosti. Především Francie se cítila ukřivděna, protože konzervativní vláda Stanleyho Baldwina dokument, s nímž její labouristická předchůdkyně souhlasila, nakonec odmítla. Nejen ministr zahraničí Austen Chamberlain si uvědomoval, že hrozí rozkol s nejbližším spojencem, a proto dospěla britská vláda k názoru, že Paříž musí dostat „satisfakci“. Jedinou alternativu, kterou se byl kabinet ochoten od samého počátku zabývat, představovala garance západních hranic Německa; vláda Jeho Veličenstva tak souhlasila se zahájením jednání na bázi německého návrhu z ledna 1925.

Politika Velké Británie, týkající se problému kolektivní bezpečnosti, sledovala od března 1925 jediný cíl, jenž odpovídal zahraničněpolitickému kurzu konzervativní vlády a zároveň tvořil bod, za nějž Londýn nebyl ochoten zajít – garantovat nedotknutelnost hranic Německa, Francie a Belgie. Osud států střední a východní Evropy v perimetru zájmů Británie nefiguroval.⁸⁵⁰ Jakékoli pokusy Francie zapracovat do návrhu dohody, přímo či nepřímo, klauzuli, jež by Londýn zavazovala k angažmá na východ od Rýna, britský kabinet ústy ministra zahraničí rozhodně odmítal. Austen Chamberlain v tomto ohledu sledoval zahraničněpolitický kurz svých předchůdců z 19. století – Roberta Castlereagha nebo markýze Lansdowna. Podle této tradiční politické doktríny bylo nutné se vyhnout válce, pokud se její průběh přímo nedotýkal zájmů Britského impéria.

Část kritiky locarnského paktu oprávněně mířila proti faktu, podle něhož se Evropa rozdělila na území „prvořadé a druhořadé důležitosti“; Británie tak *de facto* dala najevo, že na kontinentě existují hranice, jejichž

⁸⁵⁰ Velká Británie se obávala míry možného konfliktu v tomto regionu. Kaiser, c. d., s. 396. Východní Evropa představovala na mapě britských zájmů *terru incognitu*. Goldstein, c. d., s. 125.

porušení nebude pro Londýn znamenat *casus belli*.⁸⁵¹ Locarno tak představovalo zásady omezených závazků a regionálního míru. Německo, Francie a Belgie se na základě Rýnského paktu dohodly na tom, že mají společný zájem na zachování bezpečnosti v regionu, kde se nacházely jejich společné hranice. Na druhé straně je nutno říci, že vzhledem k postojům, jež uvnitř konzervativní strany vůči kolektivní bezpečnosti a angažování se na evropském kontinentě panovaly, nemohl toryovský kabinet zajít dále. Bezpečnost ve střední a východní Evropě tvořila problém budoucnosti, domnívali se britští politici. Jeho řešení podle jejich názoru spočívalo ve vstupu Německa do Společnosti národů a v uzavření arbitrážních smluv mezi Německem, Polskem a Československem.

Neméně důležitým faktem při hodnocení Locarna zůstává skutečnost, že řešení problému kolektivní bezpečnosti se poprvé od konce války neodehrávalo pod záštitou Společnosti národů,⁸⁵² nýbrž mimo ni. Otěže jednání převzaly do svých rukou velmoci.⁸⁵³ Pozice německé delegace při jednáních, důvěrné porady mezi špičkami Velké Británie, Německa a Francie a, v neposlední řadě, role pozorovatelů, jež byla přisouzena nejen polskému a československému zástupci, jako by vrátily dějiny do dob velmocenské politiky 19. století.⁸⁵⁴

Výsledek konference v Locarnu představoval úspěch především pro Velkou Británii a Německo. Londýn dosáhl téměř všeho, co pro něj bylo zásadní – dohodu Berlína a Paříže týkající se uznání statu quo na Rýnu,⁸⁵⁵

⁸⁵¹ Dutton, D., Austen Chamberlain: Gentleman in Politics, Bolton 1985, s. 250; srv. rovněž Jacobson, J., Locarno, Britain and the Security of Europe. In: Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 11. Kritici paktu mu rovněž vyčítali jeho nerovnoměrnost, slabost, ale i to, že ignoroval skutečné konflikty a problémy. Tamtéž, s. 12.

⁸⁵² Vyvrcholení těchto snah tvoří Ženevský protokol.

⁸⁵³ Srv. McKercher, B. J. C., Austen Chamberlain and the Continental Balance of Power: Strategy, Stability, and the League of Nations, 1924-1929. Diplomacy and Statecraft, vol. 14, Nr. 2, June 2003, s. 216; Thompson, c. d., s. 108.

⁸⁵⁴ „Cílem locarnské smlouvy bylo nahradit neschválený Ženevský protokol. Ale ... to, co bylo výsledkem jednání ve švýcarském ... letovisku, nepředstavovalo nic jiného než zastaralou dohodu mezi evropskými velmocemi, dědictví koncertu velmocí 19. století.“ Cassels, A., Locarno: Early Test of Fascist Intentions. In: Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 81.

⁸⁵⁵ Británie poskytla garanci územní celistvosti Francii, ale zároveň i Německu. Srv. Jacobson, J., Locarno Diplomacy. Germany and the West 1925-1929, Princeton, New Jersey 1972, s. 36.

příslib vstupu Německa do Společnosti národů a odolání francouzským požadavkům na zatažení do pro něj periferních oblastí střední a východní Evropy. Stal se tak prostředníkem mezi Francií a Německem, což mu umožnilo si sám určit míru garance evropské bezpečnosti. Británie nemusela nijak omezit své zájmy (Londýn nepodepsal žádnou arbitrážní smlouvu a vyhradil si všechny možnosti rozhodnout se podle svého uvážení) a ponechala si roli arbitra v evropských záležitostech.⁸⁵⁶ Německo na druhé straně získalo garanci nedotknutelnosti svých západních hranic, Francie už nemohla zopakovat leden 1923 a okupaci Porúří, jednání v Locarnu pro něj znamenalo politickou a právní rovnoprávnost a i interpretace článku 16 Paktu Společnosti národů nevypadala pro Berlín beznadějně. Zmínit je třeba v neposlední řadě i skutečnost, že iniciátorem Locarna byl Berlín, a to svým memorandem z ledna 1925.⁸⁵⁷ Německo v očích veřejnosti rovněž prezentovalo připravenost uznat části Versailleské mírové smlouvy týkající se jeho západních hranic.

Francie již tak úspěšná nebyla. Faktické zrovnoprávnění dosud ostrakizovaného Německa ji politicko-mocensky oslabilo, její snaha přimět Británii k větší aktivitě na východ od Rýna ztroskotala a arbitrážní dohody Německa s Polskem a Československem garantovala pouze ona sama.⁸⁵⁸ Existuje názor, podle něhož Francie musela locarnské ujednání přijmout, protože si uvědomovala, že v tuto chvíli jí Londýn víc nenabídne.⁸⁵⁹

⁸⁵⁶ Některé názory přisuzují Locarnu nálepku „největšího úspěchu britské diplomacie mezi válkami“. The Austen Chamberlain Diary Letters. The Correspondence of Sir Austen Chamberlain with his Sisters Hilda and Ida, 1916-1937, ed. by Self, R., Cambridge 1995, s. 269; „Locarnské dohody zvýšily bezpečnost Spojeného království a současně omezily závazky na kontinentě...“ Jacobson, Locarno, Britain and the Security of Europe, s. 14. Nedávno se objevil názor, podle něhož tvoří Locarno „druhé tvořivé stadium“ v konsolidačním procesu obnovy Evropy po skončení první světové války. Tím prvním byl Dawesův plán a jeho prostřednictvím řešení problému německých reparací. Cohrs, P. O., The Quest for a New Concert of Europe: British Pursuits of German Rehabilitation and European Stability in the 1920s. In: Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 35. Locarno bylo pro Londýn ideálním řešením, protože garantovalo bezpečnost v západní Evropě bez nutnosti vojenských závazků. Später, J., Vansittart. Britische Debatten über Deutsche und Nazis 1902-1945, Göttingen 2003, s. 57.

⁸⁵⁷ Srv. Johnson, G., „Das Kind“ Revisited: Lord D'Abemon and German Security Policy 1922-1925. Contemporary European History 9, 2000, Nr. 2, s. 212.

⁸⁵⁸ Stalo se tak na základě zvláštních dohod mezi Francií a Polskem a Francií a Československem.

⁸⁵⁹ Kitching, C., Britain and the Problem of International Disarmament 1919-1934, London, New York 1999, s. 113.

5. Pátá kapitola

V době mezi uzavřením locarnských smluv a jejich slavnostním podpisem v Londýně se pozornost nejen evropských politiků soustředila především na ratifikační proces zmíněných dokumentů.

Zásadním se stalo schválení dohod v Německu, kde panovala složitá vnitropolitická situace. Gustav Stresemann i Hans Luther byli vystaveni útokům z pravé části politického spektra, a to i navzdory faktu, že součást vládní koalice tvořila DNVP.⁸⁶⁰ Ministr zahraničí se však netajil spokojeností s dosaženým výsledkem; vnímal ho jako „důležitý krok vpřed směrem k obnovení německé pozice...“⁸⁶¹ Říšský kancléř už tolik nadšení neprojevoval, i když politiku svého ministra plně podporoval.⁸⁶²

Německá vláda se k projednávání dohod sešla ve dnech 16. a 18. listopadu 1925. Přítomen byl i říšský prezident Paul von Hindenburg. Všichni ministři nesdíleli Stresemannův optimismus, na druhé straně si ale uvědomovali, že Locarno představuje za současné situace maximum toho, čeho mohl Berlín dosáhnout.

Debata v Říšském sněmu týkající se bezpečnostní politiky začala 23. listopadu a o čtyři dny později němečtí poslanci smlouvy uzavřené v Locarnu schválili.⁸⁶³

Ve Velké Británii se problémy s ratifikací vzhledem ke značné vládní většině nečekaly. Debata v Dolní sněmovně o locarnských smlouvách začala 18. listopadu 1925. Austen Chamberlain ve své řeči zdůraznil význam uzavřených dohod a podotkl, že neznamenají konec,

⁸⁶⁰ Panovaly dokonce i obavy o život ministra zahraničí. Nacionalistický tisk jej označil za zrádce a zaprodance. Břach, R., Československo a Evropa v polovině dvacátých let, Praha, Litomyšl 1996, s. 328.

⁸⁶¹ Orde, A., Great Britain and International Security 1920-1926, London 1978, s. 146.

⁸⁶² „Z osobních důvodů jsem pakt rovněž parafoval a jsem připraven ... sdílet s ministrem zahraničí plnou zodpovědnost. Pokud jsem se v tomto předpokladu zmýlil, byla má politika špatná a budu z toho muset vyvodit důsledky.“ Luther, H., Politiker ohne Partei. Erinnerungen, Stuttgart 1960, s. 387.

⁸⁶³ 292 hlasů bylo pro, 174 proti. O den později ratifikovala příslušné zákony i Říšská rada (poměr hlasů byl 49 pro, 15 proti). Srv. Stockhausen, M. von, Sechs Jahre Reichskanzlei. Von Rapallo bis Locarno. Erinnerungen und Tagebuchnotizen 1922-1927, hrsg. von Görlitz, W., Bonn 1954, s. 190. Příslušné zákony nakonec podepsal i prezident.

nýbrž začátek nové doby, jež bude poznamenána atmosférou konsensu a ochoty řešit spory mírovou cestou.⁸⁶⁴

Liberální a labourističtí poslanci přivítali ve svých projevech navržené smlouvy jako velký pokrok, zároveň však dodávali, že podle nich se dalo dosáhnout zásadnějšího úspěchu. Ve své kritice se ale zaměřili především na body, o nichž se v Locarnu nejednalo - všeobecné odzbrojení nebo otázka vstupu Ruska do Společnosti národů. Na výtku, podle níž se britský kabinet rozhodoval bez konzultací s dominii, ministr zahraničí odpověděl, že vláda dominia vyzvala, aby se na konferenci podílela, ta to však odmítla.⁸⁶⁵ Konečný výsledek hlasování jasně odrážel rozložení sil v Dolní sněmovně – 373 hlasů pro a jen 19 proti.⁸⁶⁶

Konzervativní poslanci zůstali tedy jednotní a velkou většinou dali najevo, že prvořadým cílem locarnských dohod podle nich zůstává idea zmírnění napětí v poválečné Evropě. Jejich počáteční nadšení však v sobě skrývalo podstatné rozdíly v interpretaci výsledků jednání a rozdílná očekávání.

Lord Beaverbrook se nepřestal domnívat, že Locarno představuje zásadní odvrát tradic britské politiky; největší chybou bylo podle něj odsunutí dominií na druhou kolej.⁸⁶⁷ Jeho politický koncept navracel Londýn do dob skvělé izolace.⁸⁶⁸

⁸⁶⁴ Orde, c. d., s. 151.

⁸⁶⁵ Dominia byla podle slov ministra zahraničí o průběhu a výsledcích jednání informována a nikdo je nebude nutit, aby se k paktu připojila. Srv. NA, CAB 23/51, War Cabinet and Cabinet, Conclusions, Cabinet 53 (25), November 18th, 1925. Leo Amery poslal dominiím telegram, v němž jim postup britské vlády vysvětlil. Srv. NA, CO 537/1097, Treaty of Locarno, Position of the Dominions, Telegram from the Secretary of State for Dominion Affairs, to the Governors General of Canada, the Commonwealth of Australia, New Zealand, the Union of South Africa, the Irish Free State, and the Governor of Newfoundland, 18th November, 1925. Žádné z dominií se k paktu nakonec nepřipojilo. Jejich politici naopak kritizovali roli, jakou Londýn v Locarnu sehrál. Generál Smuts litoval, že Impérium nejednalo jako celek, a vyjádřil obavu, aby se podobný způsob jednání, kdy jsou jeho části vyzvány k něčemu ex post, nestal precedentem do budoucna. Srv. The Times, 12. listopadu 1925. Postoj kanadského premiéra srv. The Times, 28. října 1925.

⁸⁶⁶ J. A. Thompson uvádí jiné počty – 375 pro a 13 proti. Thompson, J. A., *British Conservatives and Collective Security 1918-1928*, unpublished Ph.D. thesis, Stanford University 1966, s. 108.

⁸⁶⁷ Srv. Daily Express, 19. listopadu 1925. Ze stejného důvodu odmítl Locarno i Philips Kerr, pozdější markýz Lothian. Věřil, že síla Británie spočívá především v její spolupráci s dominii. Gilbert, M., *The Roots of Appeasement*, London 1966, s. 122.

⁸⁶⁸ Alfred Duff Cooper považoval tento koncept přežitý a zcela neproveditelný. Srv. Duff Cooper (Viscount Norwich), *Old Men Forget*, London 1957, s. 158.

Ministr kolonií Leo Amery, který až do června 1925 jakoukoli účast Velké Británie na jednání o bezpečnostním paktu odmítal, se v říjnu s tímto faktem smířil a zaslal i děkovný telegram Austenu Chamberlainovi, v němž mu pogrataloval k dosažení dohody.⁸⁶⁹

Jestliže zastánci jednoty impéria uvnitř Konzervativní strany přivítali Locarno jako nutné zlo, jež zabránilo prosazení Ženevského protokolu, někteří zástupci tisku vnímali dohodu odlišně – jako omezený a pochybný ústupek Německu. List *English Review* varoval před dalšími ústupky Berlínu výměnou za „iluzorní mír“. Podle listu *National Review* bylo naopak nutné, aby Francie a Velká Británie zachovaly obezřetnost, protože Německo „nezmění svůj charakter přes noc“.⁸⁷⁰

Část konzervativců (zastánci impéria a ti, jež zastávali profrancouzské názory) tedy považovala Locarno za mez, za niž Londýn už nemůže zajít. Zastánci Společnosti národů to vnímali odlišně. Podle jejich přesvědčení bylo nutné, aby se nyní začalo uvažovat o širším pojetí odzbrojení a kolektivní bezpečnosti. Podle Roberta Cecila by bylo nezodpovědné se zastavit na půli cesty.⁸⁷¹

Z hlediska Konzervativní strany lze říci, že locarnská konference tak úplně nesplnila očekávání na poli problému kolektivní bezpečnosti. Názorové skupiny uvnitř strany ji vnímaly jako náhradu za koncepty, které prosazovaly ony samy. Spokojeni nebyli ani zastánci impéria, jež se bránili přijímání závazků na evropském kontinentě, ani propagátoři spolupráce s Francií, kteří se obávali přílišného posílení Německa, a v konečném důsledku ani ti, jež prosazovali větší kooperaci se Společností národů. Na druhé straně, ministr zahraničí Austen Chamberlain se musel pohybovat mezi několika proudy a nemohl se přiklonit ani k jednomu z nich. Locarno tak sice představuje jeho osobní úspěch, podařilo se mu prosadit reálný zahraničněpolitický kurz, ale z pohledu vládní strany vlastně neuspokojil ani jednu z názorových frakcí.

⁸⁶⁹ Thompson, c. d., s. 109.

⁸⁷⁰ Tamtéž, s. 111.

⁸⁷¹ Srv. *The Times*, 24. října 1925.

Ve Francii a Belgii se zasedání zákonodárných sborů před slavnostním podpisem smluv v prosinci 1925 nekonala; ratifikace proběhla až v průběhu roku 1926.

Austen Chamberlain hovořil po skončení locarnské konference s oblibou o „duchu Locarna“,⁸⁷² kdy podle něj skončilo období nejistoty a obav a kdy měla začít éra mírové spolupráce mezi státy v Evropě.⁸⁷³ Naděje vkládané do nového bezpečnostního paktu vyjádřil ve Spojených státech amerických profesor John Bassett: „Pro většinu z nás znamenalo Locarno něco jako nádherný sluneční paprsek, jenž ozářil svět ... Zkoušelo se a bylo odmítáno jedno schéma po druhém. Unaveni a plni pochybností jsme přijali úkol přípravy ještě jednoho schématu [kolektivní bezpečnosti – L. N.]. Náhle bylo jednoho dne oznámeno, že to schéma vzniklo a bylo přijato.“⁸⁷⁴

„Duch Locarna“ hrál v Chamberlainových úvahách opravdu velký význam. V listopadu 1925 při jednom projevu prohlásil, že atmosféra po uzavření smluv mu umožní provádět politiku appeasementu: „Naše politika je politikou appeasementu. Svět je příliš malý na to, než aby umožnil komukoli z nás zůstat lhostejným k možnostem vypuknutí nového boje ... Vláda Jeho Veličenstva přivítá zlepšené vztahy, kdekoli se tak stane a přispěje to k její politice appeasementu.“⁸⁷⁵

Britský ministr zahraničí se domníval, že po úspěšném průběhu locarnské konference se bude Evropa moci sama starat o své záležitosti. V tomto názoru jej podporovalo i jeho ministerstvo, jež sice nevidělo události tak optimisticky jako Chamberlain, přesto přijímalo tezi o začátku

⁸⁷² V říjnu 1926 prohlásil, že „duch Locarna“ je sám o sobě důležitější než smlouvy, které byly ve švýcarském městě podepsány. Most, E., Grossbritannien und der Völkerbund. Studien zur Politik der Friedenssicherung 1925-1934, Frankfurt am Main, Bern 1981, s. 115.

⁸⁷³ Takto byly locarnské smlouvy všeobecně vnímány. Orde, c. d., s. 184. Důvodem pro napjaté vztahy mezi Německem a Francií po první světové válce byly podle Austena Chamberlaina podezřívavost a nedostatek důvěry. Towle, P., Taming or Demonising an Aggressor: The British Debate on the End of the Locarno System. In: Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 179.

⁸⁷⁴ Thompson, c. d. s. 104.

⁸⁷⁵ Srv. Documents on British Foreign Policy 1919-1939, Series 1A, Volume I (dále jen DBFP), ed. by Medlicott, W. N., Dakin, D., Lambert, M. E., London 1966, (The Aftermath of Locarno 1925-1926), Mr. A. Chamberlain to Sir T. Vaughan, No. 83, November 10, 1925, s. 122. Vaughan byl generální resident v Rize.

nové doby ve vztazích Německa a Evropy.⁸⁷⁶

Ze zpětného pohledu se naděje po říjnu 1925 jeví jako nesplněné, ale pro současníky Locarno skutečně znamenalo velká očekávání. Lidé ho vnímali jako zásadní průlom do evropské diplomacie a označovali ho za druhou a civilizovanější mírovou smlouvu mezi Německem a spojenci.⁸⁷⁷ Chamberlainovi obdivovatelé jeho práci vysoce oceňovali a v žádném případě jej „nečinili zodpovědným za to, že nový mezinárodní duch neroste a že se nevyvíjí“.⁸⁷⁸ Tito lidé však věci vnímali jednostranně a ve svých hodnoceních se nechávali unášet publikovanými paměťmi lorda D'Abernona.⁸⁷⁹

Po roce 1945, kdy již byly známy skutečnosti roku 1936, začali historici nazírat na Locarno jako na povrchní kompromis mezi bezpečnostními zájmy Velké Británie, Francie a Německa.⁸⁸⁰ Objevily se však i opačné názory, jež obhajovaly koncept zapojení Velké Británie do evropských záležitostí.⁸⁸¹

V souvislosti s kritikou Locarna se objevila i kritika osoby Austena Chamberlaina. Někteří historici přičítali slabost systému, jenž ztělesňovaly smlouvy z října 1925, politice britského ministra zahraničí a především jeho přehnané starosti o francouzskou bezpečnost.⁸⁸² Novější výzkumy však přinášejí odlišná hodnocení. Richard S. Grayson se pokouší ve své knize dokázat, že šéf *Foreign Office* hodlal do diskuze o evropské kolektivní

⁸⁷⁶ Most, c. d., s. 117.

⁸⁷⁷ Srv. např. Stern-Rubarth, E., *Drei Männer suchen Europa. Briand – Chamberlain – Stresemann*, München 1948 (anglické vydání vyšlo ještě před druhou světovou válkou).

⁸⁷⁸ Thompson, c. d., s. 105. Velikým zastáncem Austena Chamberlaina je v tomto ohledu sir Charles Petrie, který předkládá fakta na jeho obhajobu týkající se vývoje po roce 1925. „Závěrem lze říci, že locarnský pakt poskytl Evropě oddech, a jestliže toho Evropa málo využila, není to chyba autora,“ napsal. Srv. Petrie, Ch., *The Life and Letters of the Right Hon. Sir Austen Chamberlain, K.G., P.C., M.P.*, volume II, London, Toronto, Melbourne, Sydney 1940, s. 294.

⁸⁷⁹ Most, c. d., s. 122. Paměti vyšly poprvé na konci 20. let a na počátku 30. let 20. století.

⁸⁸⁰ Srv. např. Grün, G., *Locarno: Idea and Reality*, *International Affairs* 31, 1955 nebo Jacobson, J., *Locarno Diplomacy. Germany and the West 1925-1929*, Princeton, New Jersey 1972. Za „velkou iluzí“ označil Locarno i W. L. Kleine-Ahlbrandt. Srv. Most, c. d., s. 123.

⁸⁸¹ Srv. např. Johnson, D., *Austen Chamberlain and the Locarno Agreements*. *University of Birmingham Historical Journal*, vol. VIII, No I, 1961-1962.

⁸⁸² Srv. např. Dutton, D., *Austen Chamberlain: Gentleman in Politics*, Bolton 1985; Crowe, S. E., *Sir Eyre Crowe and the Locarno Pact*. *The English Historical Review* 87, 1972.

bezpečnosti zapojit i Německo a že byl spíše proevropský než profrancouzský.⁸⁸³

V 60. letech 20. století se objevila teze, podle níž bylo Locarno jasným důkazem britské politiky appeasementu a kterou zastávali dva významní historici – Alan John Percival Taylor a Martin Gilbert. Prvně jmenovaný označil Locarno za triumf politiky appeasementu a výsledek jednání komentoval slovy: „Nastala opět skvělá izolace.“⁸⁸⁴ Podle Martina Gilberta byly dohody uzavřené v říjnu 1925 nereálné – Německo si bylo příliš dobře vědomo svého slabého postavení a chtělo obnovit svou mocenskou pozici, Francie si na druhé straně uvědomovala svou slabost, kdyby musela sama čelit Berlínu.⁸⁸⁵ S pokusem začlenit britskou politiku v Locarnu do historického kontextu přišel Peter Urbanitsch, když ve své disertaci zastává názor, podle něhož se jednalo o pokus obnovit koncert velmocí 19. století.⁸⁸⁶

V 70. letech 20. století se problematikou Velké Británie a jejím vztahem v mezinárodní bezpečnosti zabývala Anne Ordeová, která na základě rozsáhlého archivního výzkumu dospěla k názoru, že locarnský pakt sice nebyl nejlepším řešením problému kolektivní bezpečnosti, ale z hlediska všech států, jež ho podepsaly, představoval bezpochyby úspěch.⁸⁸⁷ O dekádu později se k Locarnu velmi kriticky postavil David Dutton, když tvrdil, že chybějící garance východních hranic Německa rozdělily Evropu na dva tábory.⁸⁸⁸

Nejnověji se problematice Locarna věnoval sborník příspěvků

⁸⁸³ Grayson, R. S., *Austen Chamberlain and the Commitment to Europe. British Foreign Policy, 1924-1929.* London, Portland 1997. S tímto názorem však polemizuje Gaynor Johnsonová, podle níž Richard Grayson přehání. Srv. Johnson, G., Lord D'Abernon, Austen Chamberlain and the Origin of the Treaty of Locarno. *Electronic Journal of International History*, June 2000.

⁸⁸⁴ Taylor, A. J. P., *English History 1914-1945*, Oxford 1965, s. 222.

⁸⁸⁵ Ani jeden stát nepochopil podle Gilberta podstatu britského appeasementu založenou na politice rovnoprávnosti. „Zatímco Německo cítilo, že appeasement je prázdný koncept, podle Francouzů se jednalo o proradnost.“ Gilbert, c. d., s. 118.

⁸⁸⁶ Urbanitsch, P., *Großbritannien und die Verträge von Locarno*, Diss., Wien 1968.

⁸⁸⁷ Orde, A., *Great Britain and International Security 1920-1926*, London 1978.

⁸⁸⁸ Dutton, D., *Austen Chamberlain: Gentleman in Politics*, Bolton 1985.

nazvaný příznačně *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*.⁸⁸⁹ Cílem knihy bylo revidovat některé ustálené názory nejen na samotnou konferenci, ale i na problémy evropské politiky 20. let 20. století. Autorům se jejich cíl podařil, protože zásadní závěr knihy zní: Jako východisko z nouze Locarno zklamalo při první zkoušce své síly, a to kvůli nedostatku dobré vůle, především ze strany Londýna, dostát svým závazkům. Britská vláda se prý již dávno před událostmi roku 1936 rozhodla, že okupace Porýní pro ni nebude důvodem k vojenské intervenci. Sborník se rovněž přiklání k názoru historiků Gilberta nebo Taylora, podle něhož bylo Locarno začátkem appeasementu v Evropě.

Kritika britského ministra zahraničí za jeho postup v otázce kolektivní bezpečnosti se rozdělila na tři oblasti. Zaprvé, spokojenost s dosaženými garancemi v západní Evropě a jejich nerozšíření i na oblast východní Evropy. Tato výtky však ve světle převažujících nálad v Konzervativní straně neobstojí. Nejen ministr zahraničí a vláda, ale i většina veřejnosti nepovažovala tzv. východní Locarno za přínosné pro zájmy Velké Británie.⁸⁹⁰

Druhá část kritiky mířila proti skutečnosti, podle níž se šéfovi *Foreign Office* nepodařilo podnítit vznik regionálních řešení problému kolektivní bezpečnosti, jež by si za vzor vzala locarnský pakt. Opět je nutno si uvědomit obtížnou pozici britského ministra zahraničí. Přímět konzervativní vládu k politice aktivní účasti v regionálních uskupeních bylo v polovině 20. let 20. století nemožné. A bez spolupráce Londýna by podobná řešení neměla velký význam.

Třetí bod kritiky se týkal Chamberlainovy víry ve spolupráci velmocí; podle svých kritiků se ministr zahraničí jen velmi málo zajímal o „budoucí schémata nebo modely“.⁸⁹¹ Šéf *Foreign Office* byl opravdu

⁸⁸⁹ *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004.

⁸⁹⁰ List *The Morning Post* vystihl v roce 1927 Chamberlainovu pozici, kdy odmítl další britské závazky na kontinentě, následovně: „Je lepší stát osamocen v Ženevě než zůstat sám mezi svým vlastním lidem.“ *The Morning Post*, 12. září 1927.

⁸⁹¹ Thompson, c. d., s. 107.

přesvědčen o tom, že mír zaručí právě spolupráce evropských velmocí. Locarno však podobnou kooperaci nepřineslo; Francie a Německo nebyly schopny a ochotny se spolu dohodnout tak, jak by si Chamberlain přál. V obou zemích panovaly předsudky, jež se jen obtížně překonávaly. Ve Francii se o locarnských dohodách vyjádřil kriticky Raymond Poincaré, který neveril v upřímnost německých snah. Slabost těchto ujednání z hlediska Francie si uvědomoval dokonce i Aristide Briand.⁸⁹²

V roce 1925 se zdálo, že dohoda ze švýcarského Locarna nabízí z hlediska britských zájmů a ochoty se angažovat řešení problému kolektivní bezpečnosti. Koncept lorda Beaverbrooka, ani pokračující ostrakizace Německa nepředstavovaly vůči politice omezených závazků v západní Evropě srovnatelnou variantu. Austen Chamberlain viděl možnost dosáhnout bezpečnosti v Evropě prostřednictvím propojení modelů podobných Locarnu a větší aktivity Společnosti národů.⁸⁹³

Je však nutno přiznat, že se mu nepodařilo dosáhnout dvou základních cílů – pokračování ve zlepšování francouzsko-německých vztahů a dosáhnutí toho, aby Spojené státy širěji spolupracovaly se Společností národů.

Logickým důsledkem Locarna měla být britsko-francouzská kooperace směřující ke snížení tlaku na Německo a obnovení jeho pozice v Evropě. „Místo toho ovzduší v Evropě ochladlo a Chamberlain propadl rozpoložení před rokem 1925, poznamenaném jeho sympatií pro Francii a ... nedostatkem pochopení pro snahy Německa“, napsal J. A. Thompson.⁸⁹⁴

⁸⁹² Keiger, J., Poincaré, Briand and Locarno: Continuity in French Diplomacy in the 1920s. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 103. „Oba cítili, že Locarno není dostatečné.“ Tamtéž, s. 105. Velvyslanec Crewe napsal v květnu 1926: „Nemyslím si, že by bylo korektní tvrdit, že je Locarno nadšeně přijímáno v parlamentu nebo po celé zemi. Většina si ale myslí, že to bylo to nejlepší, čeho se dalo za současných okolností dosáhnout.“ DBFP, Series 1A, Volume II, ed. by Medlicott, W. N., Dakin, D., Lambert, M. E., London 1968, (*The Termination of Military Control in Germany. Middle Eastern and American Questions 1926-1927*), The Marquess of Crewe (Paris) to Sir A. Chamberlain (Received May 28), No. 25, May 27, 1926, s. 37.

⁸⁹³ Thompson, c. d., s. 115.

⁸⁹⁴ Tamtéž, s. 117. Novější názory s ním však tak úplně nesouhlasí. John Keiger píše o francouzské politice détente vůči Německu v letech 1926-1928. Srv. Keiger, c. d., s. 104; podle jiného názoru Chamberlain usiloval o usmíření s Německem. Kleine-Ahlbrandt, L., *The Burden of*

Kritici mu rovněž vyčítali to, že se příliš nevěnoval vztahům s USA a že ve velké míře upřednostňoval politiku přátelství k Francii. Na jeho obranu je nutno poukázat na fakt, že americká politika v první polovině 20. let 20. století postrádala sebemenší ochotu se věnovat evropským problémům spojeným s hledáním řešení na poli kolektivní bezpečnosti.⁸⁹⁵ Na konci roku 1919 přece americký Senát odmítl ratifikovat Pakt Společnosti národů a Londýn se dostal do pozice, kdy se francouzské snahy o zajištění bezpečnosti obrátily jeho směrem. Jestliže Chamberlain odmítl vizi lorda Beaverbrooka, která počítala s návratem do dob skvělé izolace, musel se v první řadě spolehnout na dobré vztahy s Francií; bez přátelství Paříže by jeho zahraničněpolitický koncept ztroskotal.⁸⁹⁶

Locarno sice na jedné straně znamenalo uznání statu quo na Rýnu, první skutečnou dohodu západních velmocí s Německem, která nebyla Berlínu, na rozdíl od Versailleské mírové smlouvy, vnucena⁸⁹⁷ a na jejíž přípravě se nemalou částí podílel, neslo v sobě německý závazek vstoupit do Společnosti národů a nepřímo zainteresovalo Velkou Británii do systému kolektivní bezpečnosti v Evropě,⁸⁹⁸ na druhé straně však nesplnilo očekávání a zanedlouho se stalo předmětem kritiky⁸⁹⁹ ze strany nejen konzervativních politiků, ale i britské veřejnosti a tisku. Austen Chamberlain se ocitl pod palbou kritiky za to, že podkopal zájmy impéria, že pomohl k posílení pozic Německa nebo že málo spolupracoval s USA.⁹⁰⁰

Victory. France, Britain and Enforcement of the Versailles Peace, 1919-1925, Lanham, New York, London 1995, s. 275.

⁸⁹⁵ Amerického postoje litoval i Austen Chamberlain. Most, c. d., s. 116.

⁸⁹⁶ Americký velvyslanec v Londýně Alanson Bigelow Houghton (1925-1929) byl znám svými protifrancouzskými postoji. Za ideální řešení považoval, na rozdíl od Chamberlaina, spolupráci USA, Velké Británie a Německa (v letech 1922-1925 byl velvyslancem v Berlíně).

⁸⁹⁷ Srv. Wintzer, J., Deutschland und der Völkerbund, Paderborn, München, Wien, Zürich 2006, s. 529.

⁸⁹⁸ Srv. Kleine-Ahlbrandt, c. d., s. 265.

⁸⁹⁹ „Locarno vlastně nezměnilo bezpečnostní situaci v Evropě tak, aby velmocem umožnilo jednat o smysluplné smlouvě o odzbrojení.“ Kitching, C., Locarno and the Irrelevance of Disarmament. In: Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 174. Podle Carolyn Kitchingové nemohl být spokojen nikdo, kdo si myslel, že Locarno bude prvním krokem ke skutečnému odzbrojení. Podle názoru britského velvyslance v Paříži markýze Creweho z roku 1927 nebylo locarnské smlouvy ve Francii vnímány jako něco, co zemi poskytlo úplné řešení problému bezpečnosti. Kitching, c. d., s. 175.

⁹⁰⁰ Neúspěch námořní odzbrojovací konference v roce 1927 „zničil veškeré naděje na úzkou spolupráci se Spojenými státy“. Most, c. d., s. 120.

S postupem času se proto uvnitř Konzervativní strany vytrácela ochota podporovat další koncepty kolektivní bezpečnosti. Postoj strany k návrhu Briand-Kellogova paktu⁹⁰¹ v roce 1928 byl tak podobný odpovědi, jež se dostalo myšlenice Společnosti národů v roce 1918.⁹⁰²

Vláda Stanleyho Baldwina dospěla totiž na konci roku 1925 k názoru, že svým jednáním v Locarnu a ochotou garantovat francouzsko-německé a belgicko-německé hranice poskytla dostatečný příspěvek k bezpečnosti v Evropě a hodlala se nyní zaměřit na vnitropolitické problémy⁹⁰³ a problémy impéria. Politiku angažování se v západní Evropě vystřídal návrat k politice odmítání závazků.⁹⁰⁴

Nadšen ideou Briand-Kellogova paktu nebyl ani Austen Chamberlain, který považoval podobné návrhy za cizí britským tradicím.⁹⁰⁵ List *Saturday Review* chápal pakt jako krok zpět. Podstata evropských plánů na dosažení kolektivní bezpečnosti spočívala podle něj v použití sankcí proti tomu, kdo poruší závazný dokument; americký návrh však v sobě skrýval pouze morální sankce.⁹⁰⁶ Briand-Kellogův pakt se ani u ostatních zástupců britského tisku nesetkal s příznivým přijetím. Některé listy mu vyčítaly to, že neobsahoval žádné skutečné sankce, některé se ptaly po smyslu amerického návrhu. Ideu paktu nevíтали ani konzervativní politici. Vláda však nakonec ustoupila tlaku veřejného mínění a v tomto směru se nabízela paralela mezi léty 1918 a 1928; britský kabinet se musel v obou případech podvolit názoru veřejnosti.

Pro Austena Chamberlaina a jeho zahraničněpolitickou koncepci se stal rok 1928 neúspěšným. Došlo ke zhoršení britsko-německých i britsko-

⁹⁰¹ Dohoda o zákazu války (s výjimkou války obranné) jako prostředku mezinárodní politiky. Pakt se stal později důležitým komponentem mezinárodního práva. Zpočátku se jednalo o bilaterální dohodu mezi USA a Francií; později navrhl americký ministr zahraničí Frank Kellog, aby se ke smlouvě mohly připojit i ostatní státy. Spojené státy americké se tak vyhnuly přímým závazkům vůči Francii. Keiger, c. d., s. 105. Podle Martina Gilberta sice pakt podepsali skoro všichni, skoro nikdo mu ale nevěřil. Gilbert, c. d., s. 119.

⁹⁰² Thomspson, c. d., s. 140.

⁹⁰³ Rok 1926 je rokem generální stávkou.

⁹⁰⁴ Most, c. d., s. 122.

⁹⁰⁵ Navrhoval postupovat opatrně. Srv. Johnson, G., Austen Chamberlain and the Negotiation of the Kellog-Briand Pact, 1928. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 60.

⁹⁰⁶ Thompson, s. 141.

amerických vztahů a on sám ztratil důvěru umírněných členů konzervativní strany.⁹⁰⁷ Mezi pozicí ministra zahraničí z roku 1925 a jeho postavením o tři roky později byl zásadní rozdíl. Léta 1925-1928 tak lze označit za období rostoucí britské izolace a postupného odmítání převzít iniciativu v otázce praktického schématu kolektivní bezpečnosti v Evropě.⁹⁰⁸

Situace ve druhé polovině 20. let a v první polovině 30. let 20. století nenutila Velkou Británii k tomu, aby splnila svůj slib a zasáhla v případě porušení rýnského garančního paktu. Když Adolf Hitler v roce 1936 nařídil německým jednotkám vpochodovat do Porýní, nejednalo se podle názoru britského ministra zahraničí Anthonyho Edena o *casus belli*.⁹⁰⁹ Při první zkoušce síly systém, nastavený v roce 1925, selhal, a to především kvůli nedostatku dobré vůle Velké Británie.

Londýn se snažil se z nepříjemné situace dostat tím, že tvrdil, že v Locarnu se zavázal být garantem smluv a ne arbitrem ve sporech. Hugh Dalton v březnu 1936 v projevu před Dolní sněmovnou prohlásil, že „geografické hranice Locarna jsou příliš úzké na to, než aby dnes byly reálné“.⁹¹⁰

Uzavření smluv ve švýcarském Locarnu v říjnu 1925 a jejich slavnostní podpis v prosinci téhož roku vyvolaly pocit optimismu vůči budoucímu vývoji v Evropě. Pocit bezpečí, jehož se od roku 1919 nedostávalo, narostl neúměrně se skutečným významem dohod. Když německá vojska vpadla do Porýní, období „Velkého míru“, skončilo a vrátila se atmosféra strachu, která v Evropě panovala před říjnem 1925. „Locarno samotné neodešlo za zvuku rány, nýbrž s dlouhotrvajícím a skomírajícím kňučením,“ napsal David Dutton.⁹¹¹

⁹⁰⁷ Thompson, c. d., s. 149.

⁹⁰⁸ „Dawesův plán a Locarno získaly velkou publicitu jako univerzální léky na evropské nemoci ... Jestli Evropa zůstane nemocná, nemůže to být chyba Británie.“ Ta podle názoru Martina Gilberta učinila dost pro to, aby kontinent nezůstal v chaosu. Gilbert, c. d., s. 123.

⁹⁰⁹ Britská vláda se obávala reakce veřejného mínění. Towle, c. d., s. 180.

⁹¹⁰ Tamtéž, s. 181. Našli se i tací, kteří s postupem vlády nesouhlasili – např. Winston Churchill nebo architekt Locarna Austen Chamberlain. Srv. tamtéž, s. 188, 191.

⁹¹¹ Dutton, D., Afterword. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 199.

Závěr

V roce 1925 panoval na evropském kontinentě větší pocit bezpečí než po skončení první světové války. Velká většina britské veřejnosti vnímala ve 20. letech 20. století Společnost národů jako jedinou možnou odpověď na otázku zajištění míru a bezpečnosti.

Konzervativní strana však chápala tuto instituci odlišně. Značná část konzervativců váhala s podporou experimentu, který podle nich hrozil přerůst v konflikt mezi loajalitou k vlastní zemi a k nějakému mezinárodnímu společenství. Jejich obavy šly dokonce tak daleko, že prorokovali nahrazení Londýna Ženevou jako centra, kde se bude o všem rozhodovat. Konzervativci rovněž odmítali ideu, podle níž byla Společnost národů společenstvím všech národů. Bez účasti Německa, Ruska a Spojených států amerických se podle nich o instituci s celosvětovým vlivem nedalo vůbec hovořit.

Konzervativní strana se neshodla ani ve vnímání problému kolektivní bezpečnosti a v otázce jeho potenciálního řešení. Lord Beaverbrook neustále hlásal potřebu soustředit se pouze na problémy Britského impéria; skupina kolem lorda Derbyho a vévody z Northumberlandu (tzv. *die-hards*) si přála návrat k předválečné politice spojenectví s Francií a naprosto odmítala úvahy o dohodě s Německem; třetí názorový proud (tzv. umírnění) nesouhlasil ani s izolací země, ani s aliancí s Paříží, ale až do roku 1925 nenabídl adekvátní reálnou alternativu. Celá strana se však sjednotila v názoru, podle něhož bylo pro Velkou Británii nemyslitelné přijmout jako návrh řešení kolektivní bezpečnosti jakoukoli dohodu, která by počítala s povinnou arbitráží, s automatickým uplatněním sankcí v případě odmítnutí podřídit se arbitráži, nebo s možností, že by britské loďstvo vyplulo v zájmu Společnosti národů.

Z tohoto důvodu odmítla konzervativní vláda v březnu 1925 ratifikovat Ženevský protokol, který podle jejího názoru představoval pro Londýn neomezené závazky. Členové Výboru imperiální obrany dospěli

dokonce k názoru, podle něhož se dokument dotýkal samotné existence Britského impéria. Kabinet rovněž pochyboval o uskutečnitelnosti všeobecné arbitráže tak, jak ji navrhoval Protokol. Poté, co se vláda rozhodla Ženevský protokol neratifikovat, dospěli její členové k názoru, že pokud by Londýn pokračoval v dosavadní politice odmítání jakýchkoli závazků týkajících se evropského kontinentu, mohlo by to vést k rozkolu s Francií; proto premiér Baldwin souhlasil s návrhem ministra zahraničí Chamberlaina, aby Británie a priori neodmítala variantu řešení problému kolektivní bezpečnosti, jež by se týkala západní Evropy. Všeobecně panoval pocit, že Londýn musí přispět ke zmírnění atmosféry nejistoty na kontinentě. Protože Ženevský protokol podle názoru konzervativní vlády zájmům země nevyhovoval, musel se hledat jiný způsob řešení kolektivní bezpečnosti. Jako jediná možná varianta se v první polovině roku 1925 nabízela dohoda čtyř států týkající se západních hranic Německa, tedy idea omezených závazků. Státy střední a východní Evropy v perimetru zájmů Londýna od počátku nefigurovaly. Britský kabinet se tedy nakonec rozhodl, že jako základ pro jednání, na jehož konci mělo vzejít řešení problému kolektivní bezpečnosti, poslouží německé memorandum z ledna 1925. U jeho zrodu stál britský velvyslanec v Berlíně lord D'Abernon, který se domníval, že větší nebezpečí pro rovnováhu sil v Evropě představuje Francie. Jeho role však byla donedávna přeceňována. Podle nejnovějších výzkumů velvyslanec vystupoval, jako kdyby věděl více než jeho vláda, ale opak byl spíše pravdou. D'Abernon sice navrhnul jako základ pro německé memorandum tzv. Cunův návrh z roku 1922, ale státní tajemník von Schubert přišel s vlastním projektem. Výsledný dokument byl tak spíše kombinací programů obou mužů než pouhým převzetím stanoviska britského velvyslance. Dnes neobstojí ani donedávna přijímaný názor, podle něhož se Austen Chamberlain nechal D'Abernonem přesvědčit, aby začal o německém memorandu vážně uvažovat. Tím, kdo jej donutil změnit jeho názor a vzdát se myšlenky na alianci s Francií, byl britský kabinet.

Rýnský garanční (Locarnský) pakt z října 1925 představuje vítězství skupiny tzv. umírněných v Konzervativní straně. Zároveň ztělesňuje ideu, jež jako jediná možná z hlediska kolektivní bezpečnosti v roce 1925 existovala – ideu zvláštních dohod, které by zahrnovaly omezené závazky týkající se pouze západní Evropy. Poté, co britská vláda odmítla Ženevský protokol, snesla se na ni kritika ostatních evropských států. Ministři proto dospěli k názoru, že kdyby Londýn pokračoval v dosavadním kurzu politiky odmítání závazků týkajících se Evropy, mohlo by to vést k rozkolu s nejdůležitějším spojencem, Francií. Jednání, na jejichž konci byl Locarnský pakt, znamenala zásadní bod obratu z hlediska britské zahraniční politiky. Poprvé od roku 1919 prováděl tuto politiku a zodpovídal za ni skutečně ministr zahraničí a jeho úřad. Skončila doba leckdy ukvapených zásahů premiéra Lloyda Georgeho do oblasti zahraniční politiky nebo spojení funkce ministra zahraničí a premiéra či vlivu radikálního křídla strany, jako tomu bylo v případě labouristického premiéra Jamese Ramsayho MacDonalda. Austen Chamberlain měl naprostou důvěru Stanleyho Baldwina, umocněnou navíc faktem, že se premiér sám o tuto oblast téměř nezajímal.

Z hlediska Konzervativní strany lze říci, že locarnská konference očekávání z hlediska kolektivní bezpečnosti tak úplně nesplnila. Názorové proudy uvnitř strany ji vnímaly jako náhradu za koncepty, které prosazovaly ony samy. Spokojeni nebyli ani zastánci impéria, jež se bránili přijímání závazků na evropském kontinentě, ani propagátoři spolupráce s Francií, kteří se obávali přílišného posílení Německa, a v konečném důsledku ani ti, jež prosazovali větší kooperaci se Společností národů. Austen Chamberlain se však musel pohybovat mezi několika proudy a nemohl se přiklonit ani k jednomu z nich. Locarno tak sice představuje jeho osobní úspěch, podařilo se mu prosadit reálný zahraničněpolitický kurz, ale z pohledu své vlastní strany vlastně neuspěl.

Politika Velké Británie, týkající se otázky kolektivní bezpečnosti, sledovala od března 1925 jediný cíl, který nejen odpovídal

zahraničněpolitickému kurzu konzervativní vlády, ale představoval i hranici, za niž Londýn nebyl schopen ani ochoten zajít – garance západních hranic Německa. Osud států ve střední a východní Evropě nehrál pro Londýn zásadní úlohu; angažmá na východ od Rýna bylo tedy od samého počátku vyloučeno. Všechny pokusy Francie to změnit selhaly na odporu britského kabinetu.

Výsledek konference v Locarnu představoval pro Velkou Británii v krátkodobém horizontu bezpochyby úspěch. Londýn se stal prostředníkem možných sporů mezi Francií a Německem a garantem evropské bezpečnosti. Británie nemusela omezit své zájmy a ponechala si roli arbitra v evropských záležitostech. Locarnský pakt zavedl příčinu k optimismu, jenž byl však do jisté míry přehnaný. Londýn sice garantoval západní hranice Německa, ale část Evropy jako by z jeho hlediska neexistovala. I když ministr zahraničí Chamberlain věřil, že Locarno znamená počátek nové éry v evropských dějinách, následující léta ukázala, že Británie ve skutečnosti nebyla připravena své závazky splnit.

Resumé

Evropa se po skončení první světové války nacházela ve složité situaci; po období válečných hrůz bylo nutné vytvořit systém kolektivní bezpečnosti, aby se už podobné události neopakovaly. Po odmítnutí Spojených států amerických vstoupit do Společnosti národů, do organizace, jež měla fungování nového pořádku zajistit, se do role nejdůležitějšího subjektu při vytváření bezpečnostního systému dostala Velká Británie.

Rozhodující úloha při jednání o dvou zásadních konceptech systému kolektivní bezpečnosti v první polovině 20. let 20. století (Ženevský protokol, Rýnský garanční pakt) připadla konzervativní vládě Stanleyho Baldwina. V prvním případě kabinet odmítl ratifikovat dokument, na jehož vzniku se podílel jeho labouristický předchůdce. Důvodů pro to měl několik – neomezené závazky, povinná arbitráž nebo automatické sankce.

Rýnský garanční pakt z října 1925 představoval vítězství skupiny tzv. umírněných v Konzervativní straně, kteří odmítali jak návrat do dob politiky skvělé izolace, tak myšlenku pokračující ostrakizace Německa. Dohoda zároveň ztělesňuje ideu, jež jako jediná možná z hlediska kolektivní bezpečnosti pro konzervativní vládu v roce 1925 existovala – ideu zvláštních dohod, které by zahrnovaly omezené závazky týkající se pouze západní Evropy.

Výsledek konference v Locarnu představoval pro Velkou Británii v krátkodobém horizontu bezpochyby úspěch. Londýn se stal prostředníkem možných sporů mezi Francií a Německem, garantem evropské bezpečnosti a ponechal si roli arbitra v záležitostech na kontinentě. Na druhé straně, Locarnský pakt zavedl příčinu k optimismu, jenž byl však do jisté míry přehnaný. Londýn sice garantoval západní hranice Německa, ale část Evropy jako by z jeho hlediska neexistovala.

Abstract

The postwar Europe was in a complicated position. It was necessary to create a system of a collective security to prevent events similar to the previous war after a period of terror. After a rejection of the United States of America to join the League of Nations, which would provide a functioning of a new order, Great Britain took over a role of the most important subject in creating of a new security system.

The Stanley Baldwin Conservative government held a decisive role during negotiations about two essential concepts of the system of collective security (the Geneva Protocol, the Rhineland Pact) in the first half of the 1920s. The Cabinet primarily refused to ratify a document, on which participated a previous Labour government. It had several reasons: unlimited obligations, compulsory arbitration or automatic sanctions.

The Rhineland Pact from October 1925 meant a victory of the so-called moderates within the Conservative Party. It refused both a return to the policy of the splendid isolation and an idea of an exclusion of Germany from international relations. The agreement also embodied an idea, which meant the only possible solution on a field of the collective security for Conservatives – an idea of separate treaties that would include limited obligations of Western Europe only.

The result of the Locarno Conference was the clear success for Great Britain in a short term. London became a mediator between France and Germany as a guarantee of European security in a case of possible conflicts and retained the role of an arbiter in questions concerning the continental Europe as well. On the other hand, the Locarno Treaty caused optimism, although quite exaggerated. London otherwise guaranteed western borders of Germany, but it could seem that some parts of Europe did not exist for Britain's statesmen.

Prameny a literatura

Nevydané prameny:

The National Archives, London, Kew.

Cabinet Office Papers:

CAB 2: Committee of Imperial Defence and Standing Defence Subcommittee: Minutes

CAB 4: Committee of Imperial Defence: Miscellaneous Memoranda: B Series

CAB 16: Committee of Imperial Defence, Ad Hoc Sub-Committees: Minutes, Memoranda and Reports

CAB 23: War Cabinet and Cabinet: Minutes

CAB 24: War Cabinet and Cabinet: Memoranda

CAB 27: War Cabinet and Cabinet: Miscellaneous Committees: Records (General Series)

Foreign Office Papers:

FO 371: Foreign Office: Political Departments: General Correspondence from 1906-1966

FO 372: Treaty Department and Successors: General Correspondence from 1906

FO 408: Foreign Office: Confidential Print Germany

FO 840: Foreign Office: Various International Conferences

Prime Minister's Papers:

PREM 5: Prime Minister's Office: Patronage Papers

Vydané prameny:

- Beneš, E., Cirkulární telegramy 1920-1935. Z dokumentů Archivu ministerstva zahraničních věcí České republiky k vydání připravil Jindřich Dejmek, Praha 2002.

- Documents on British Foreign Policy (DBFP):

- First Series:

Volume XXVI, ed. by Medicott, W. N., Dakin, D., Bennett, G., London 1985.

Volume XXVII, ed. by Medicott, W. N., Dakin, D., Bennett, G., London 1986.

- Series 1A:

Volume I, ed. by Medicott, W. N., Dakin, D., Lambert, M. E., London 1966.

Volume II, ed. by Medicott, W. N., Dakin, D., Lambert, M. E., London 1968.

- Locarno-Konferenz 1925. Eine Dokumentensammlung. Hrsg. vom Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin 1962.

- Toynbee, A. J., Survey of International Affairs 1924, London 1928.

- Zahraniční politika. Sborník pro studium mezinárodních otázek politických, právních, hospodářských a sociálních. Rok 1925, I. díl, roč. IV. (VI.).

Deníky, paměti, dobová literatura:

- Aitken, W. M., Baron Beaverbrook, Politicians and the Press, London 1926.

- Amery, L. S., My Political Life, vol. II. War and Peace, 1914-1929, London 1953.

- The Austen Chamberlain Diary Letters. The Correspondence of Sir Austen Chamberlain with his Sisters Hilda and Ida, 1916-1937, ed. by Self, R., Cambridge 1995.

- The Leo Amery Diaries. Volume I: 1896-1929, ed. by Barnes, J., Nicholson, D., London, Melbourne, Sydney, Auckland, Johannesburg 1980.

- Baldwin Papers. A Conservative Statesman 1908-1947, ed. by Williamson, P., Baldwin, E., Cambridge 2004.

- Baldwin, S., On England and other addresses, Harmondsworth 1937.

- Brett, M. V. (ed.), *Journals and Letters of Reginald, Viscount Esher*, vol. 4: 1916-1930, London 1938.
- *The Crawford Papers: The Journals of David Lindsay, twenty-seventh Earl of Crawford and tenth Earl of Balcarres (1871-1940), during the Years 1892 to 1940*, ed. by Vincent, J., Manchester 1984.
- Dalton, H., *Towards the Peace of Nations. A Study in International Politics*, London 1928.
- Týž, *Call Back Yesterday. Memoirs 1887-1931*, London 1953.
- Duff Cooper (Viscount Norwich), *Old Men Forget*, London 1957.
- *Facing the Dictators. The Memoirs of Anthony Eden, Earl of Avon*, London 1962.
- Headlam-Morley, J. W., *Studies in Diplomatic History*, London 1930.
- Herriot, E., *Jadis: D'une guerre à l'autre*, Paris 1952.
- Jones, T., *Whitehall Diary*, ed. by Middlemas, K., Vol. I., 1916-1925, London, Oxford, New York, Toronto 1969.
- Kirkpatrick, I., *The Inner Circle. Memoirs of Ivone Kirkpatrick*, London, New York 1959.
- Luther, H., *Politiker ohne Partei. Erinnerungen*, Stuttgart 1960.
- Macmillan, H., *Winds of Change 1914-1939*, London, Melbourne, Toronto 1966.
- *Memoirs of a Conservative. J. C. C. Davidson's Memoirs and Papers 1910-1937*, ed. by James, R. Rhodes, London 1969.
- *The Neville Chamberlain Diary Letters, volume II, the Reform Years, 1921-1927*, ed. by Self, R., Aldershot, Burlington USA, Singapore, Sydney 2000.
- Noel-Baker, P., *The Geneva Protocol*, London 1925.
- *Parliament and Politics in the Age of Baldwin and MacDonald. The Headlam Diaries 1923-1935*, ed. by Ball, S., London 1992.
- Paul-Boncour, J., *Entre deux guerres. Souvenirs sur la IIIe République. Les lendemains de la victoire 1919-1934*, Paris 1945.

- Real Old Tory Politics. The Political Diaries of Sir Robert Sanders, Lord Bayford, 1910-1935, ed. by Ramsden, J., London 1984.
- Red Cross and Berlin Embassy 1915-1926. Extracts from the Diaries of Viscountess D'Abernon, London 1946.
- Sir Austen Chamberlain, Englische Politik. Erinnerungen aus fünfzig Jahren, Essen 1938.
- Stockhausen, M. von, Sechs Jahre Reichskanzlei. Von Rapallo bis Locarno. Erinnerungen und Tagebuchnotizen 1922-1927, hrsg. von Görlitz, W., Bonn 1954.
- Stresemann, G., Vermächtnis: der Nachlass in drei Bänden, Bd. 2, Berlin 1932.
- Twenty-Five Years 1892-1916. By Viscount Grey of Fallodon, K.G., vol. II, London 1926.
- Viscount D'Abernon, Ein Botschafter der Zeitwende. Memoiren. Band I: Von Spa (1920) bis Rapallo (1922), Leipzig, nedatováno.
- Týž, Ein Botschafter der Zeitwende. Memoiren. Band III: Locarno (1924-1926), Leipzig, nedatováno.
- Viscount Cecil (Lord Robert Cecil), A Great Experiment. An Autobiography, London 1941.
- Williamson, P. (ed.), The Modernisation of conservative Politics. The Diaries and Letters of William Bridgeman 1904-1935, London 1988.

Tisk:

- Birmingham Post
- Daily Chronicle
- Daily Express
- Daily Mail
- Daily Telegraph
- Manchester Guardian
- New Statesman

- The Morning Post
- Scotsman
- The Times

Internetové zdroje:

<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/leagcov.htm#art>

http://cs.wikisource.org/wiki/Pakt_Spole%C4%8Dnosti_n%C3%A1rod%C5%AF#.C4.8C.C3.A1nek_16

<http://www.firstworldwar.com/source/versailles231-247.htm>

Odborná literatura:

- Bátonyi, G., Britain and Central Europe 1918-1933, Oxford 1999.
- Birn, D. S., The League of Nations Union 1918-1945, Oxford 1981.
- Bell, P. M. H., France and Britain 1900-1940: Entente and Estrangement, London, New York 1996.
- Bogdanor, V., The Selection of the Party Leader. In: Conservative Party since 1900, ed. by Seldon, A., Ball, S., Oxford 1994, s. 69-96.
- Břach, R., Československo a Evropa v polovině dvacátých let, Praha, Litomyšl 1996.
- Týž, Československá zahraniční politika v politických proměnách Evropy 1924. (I. Nástup MacDonalldovy a Herriotovy vlády). Československý časopis historický 1970, roč. XVIII, č. 1, s. 49-83.
- Týž, Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924. Historie a vojenství XLI, 1992, č. 6, s. 30-47.
- Cannadine, D., The Decline and Fall of the British Aristocracy, London 1992.
- Carr, E. H., The Twenty Years' Crisis, 1919-1939, London 1939.
- Cassels, A., Locarno: Early Test of Fascist Intentions. In: Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 80-94.

- Cohrs, P. O., *The Quest for a New Concert of Europe: British Pursuits of German Rehabilitation and European Stability in the 1920s*. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 33-57.
- Connell, J., „The Office“. *A Study of British Foreign Policy and its Makers 1919-1951*, London 1958.
- Cosgrove, R. A., *The Career of Sir Eyre Crowe: A Reassessment*. *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, vol. 4., No. 4, 1972, s. 193-205.
- Crowe, S. E., *Sir Eyre Crowe and the Locarno Pact*. *The English Historical Review* 87, 1972, No. 342, s. 49-74.
- Daalder, H., *Cabinet Reform in Britain 1914-1963*, Stanford 1963.
- Dejmek, J., *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918-1938)*, Praha 2003.
- Týž, *Velká Británie a Československo v době jednání o Západní garanční pakt (leden-prosinec 1925)*. *Český časopis historický* 98, 2000, č. 4, s. 775-805.
- Dugdale, B. E. C., *Arthur James Balfour. First Earl of Balfour, K.G., O.M. F.R.S., volume II*, London 1939.
- Dutton, D., *Austen Chamberlain: Gentleman in Politics*, Bolton 1985.
- Týž, *Austen Chamberlain as Foreign Secretary*. *History Review*, 2001, Issue 39.
- Týž, *Afterword*. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 199-206.
- Egerton, G., *Great Britain and League of Nations: Collective Security as Myth and History*. In: *The League of Nations in Retrospect. Proceedings of the Symposium organized by The United Nations Library and The Graduate Institute of International Studies Geneva, 6-9 November 1980*, Berlin, New York 1983, s. 95-117.

- Enssle, M. J., Stresemann's Diplomacy Fifty Years after Locarno: Some Recent Perspectives. *The Historical Journal*, vol. 20, No. 4, 1977, s. 937-948.
- Ferris, J. R., *Men, Money, Diplomacy: The Evolution of British Strategic Policy, 1919-1926*, Ithaca, New York 1989.
- Gibbs, N. H., *Grand Strategy. Vol. 1. Rearmament Policy*, London 1976.
- Gilbert, B. B., *Britain Since 1918*, London 1967.
- Gilbert, M., *The Roots of Appeasement*, London 1966.
- Gilmour, D., *Curzon. Imperial Statesman 1859-1925*, London 2003.
- Goldstein, E., *The Evolution of British Diplomatic Strategy for the Locarno Pact, 1924-1925*. In *Diplomacy and World Power. Studies in British Foreign Policy 1890-1950*, ed. by Dockrill, M., McKercher, B., Cambridge 1996, s. 115-135.
- Gordon, M., *Conflict and Consensus in Labour's Foreign Policy 1914-1965*, Stanford 1969.
- Gottschalk, R., *Großbritannien und der Völkerbund 1918-1926*, Köln 1991.
- Grayson, R. S., *Austen Chamberlain and the Commitment to Europe. British Foreign Policy, 1924-1929*. London, Portland 1997.
- Týž, *Liberals, International Relations and Appeasement. The Liberal Party, 1919-1939*, London 2001.
- Grün, G., *Locarno: Idea and Reality*, *International Affairs* 31, 1955.
- Heim, J. Ch., *Liberalism and the Establishment of Collective Security in British Foreign Policy*. *Transactions of the Royal Historical Society, Sixth Series, V*, Cambridge 1995, s. 91-110.
- Churchill, R. S., *Lord Derby. King of Lancashire. The Official Life of Edward, Seventeenth Earl of Derby 1865-1948*, New York 1960.
- Jacobson, J., *Locarno, Britain and the Security of Europe*. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 11-32.

- Týž, *Locarno Diplomacy. Germany and the West 1925-1929*, Princeton, New Jersey 1972.
- Johnson, D., *Austen Chamberlain and the Locarno Agreements*. *University of Birmingham Historical Journal*, vol. VIII, No I, 1961-1962, s. 62-81.
- Johnson, F. A., *Defence by Committee. The British Committee of Imperial Defence 1885-1959*, London, New York, Toronto 1960.
- Johnson, G., *The Berlin Embassy of Lord D'Abernon, 1920-1926*, Basingstoke 2002.
- Týž, „Das Kind“ Revisited: Lord D'Abernon and German Security Policy 1922-1925. *Contemporary European History* 9, 2000, Nr. 2, s. 209-224.
- Týž, *Austen Chamberlain and Britain's Relations with France, 1924-1929*. *Diplomacy and Statecraft*, vol. 17, Nr. 4, December 2006, s. 753-769.
- Týž, *Austen Chamberlain and the Negotiation of the Kellogg-Briand Pact, 1928*. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 59-79.
- Jordan, W. M., *Great Britain, France and the German Problem 1918-1939. A Study of Anglo-French Relations in the Making and Maintenance of the Versailles Settlement*, London 1971.
- Kaiser, A., *Lord D'Abernon und die englische Deutschlandspolitik 1920-1926*, Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris 1989.
- Týž, *Lord D'Abernon und die Entstehungsgeschichte der Locarno-Vetträge*. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 34, 1986, Heft 1, s. 85-104.
- Keiger, J., *Poincaré, Briand and Locarno: Continuity in French Diplomacy in the 1920s*. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 95-107.
- Kitching, C., *Locarno and the Irrelevance of Disarmament*. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 161-177.
- Týž, *Britain and the Problem of International Disarmament 1919-1934*, London, New York 1999.

- Kleine-Ahlbrandt, L., *The Burden of Victory. France, Britain and Enforcement of the Versailles Peace, 1919-1925*, Lanham, New York, London 1995.
- Koss, S., *The Rise and Fall of The Political Press in Britain. Volume Two: The Twentieth Century*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, London 1984.
- Krieger, W., *Labour Party and Weimarer Republik. Ein Beitrag zur Aussenpolitik der britischen Arbeiterbewegung zwischen Programmatik und Parteitaktik (1918-1924)*, Bonn 1978.
- Lindsay, T. F., Harrington, M., *The Conservative Party 1918-1970*, London 1974.
- Lyman, R., *The First Labour Government 1924*, London 1957.
- Maisel, E., *The Foreign Office and Foreign Policy, 1919-1926*, Sussex 1994.
- Marks, S., *The Illusion of Peace: International Relations in Europe 1918-1933*, London 1976.
- Marquand, D., *Ramsay MacDonald*, London 1977.
- McKenzie, R. T., *British Political Parties. The Distribution of Power within the Conservative and Labour Parties*, Melbourne, Toronto, London 1955.
- McKercher, B. J. C., *Old Diplomacy and New: the Foreign Office and Foreign Policy, 1919-1939*. In: *Diplomacy and World Power. Studies in British Foreign Policy 1890-1950*, ed. by Dockrill, M., McKercher, B., Cambridge 1996, s. 79-114.
- Týž, *Austen Chamberlain and the Continental Balance of Power: Strategy, Stability, and the League of Nations, 1924-1929*. *Diplomacy and Statecraft*, vol. 14, Nr. 2, June 2003, s. 207-236.
- Middlemas, K., Barnes, J., *Baldwin. A Biography*, London 1969.
- Morgan, A., *J. Ramsay MacDonald*, Manchester UP 1987.
- Most, E., *Grossbritannien und der Völkerbund. Studien zur Politik der Friedenssicherung 1925-1934*, Frankfurt am Main, Bern 1981.

- Mowat, Ch. L., *Britain between the Wars, 1918-1940*, London 1955.
- Nicolson, H., *Curzon: The Last Phase 1919-1925*, Boston 1934.
- Týž, Georg V., München 1954.
- Niedhart, G., *Weltmacht im Niedergang. Großbritannien im Zeitalter der Weltkriege*. In: Ploetz: *Geschichte der Weltkriege. Mächte, Ereignisse, Entwicklungen 1900-1945*, hrsg. von Hillgruber, A., Dülffer, J., Freiburg, Würzburg 1981.
- Novotný, L., *Der Sinowjew Brief. Prague Papers on the History of International Relations 2006*, s. 201-227.
- Orde, A., *Great Britain and International Security 1920-1926*, London 1978.
- Petrie, Ch., *The Life and Letters of the Right Hon. Sir Austen Chamberlain, K.G., P.C., M.P., volume II*, London, Toronto, Melbourne, Sydney 1940.
- Pope-Hennessy, J., *Lord Crewe 1858-1945. The Likeness of a Liberal*, London 1955.
- Ramsden, J., *The Age of Balfour and Baldwin 1902-1940*, London, New York 1978.
- Robbins, K., *The Chamberlains and Europe. Prinz-Albert-Gesellschaft. Prince Albert Society. Essays*, ed. by Franz Bosbach, Coburg 2007.
- Rose, K., *The Later Cecils*, London 1975.
- Roskill, S., *Hankey. Man of Secrets, Volume II, 1919-1931*, London 1972.
- Seldon, A., *Conservative Century*. In: *Conservative Party since 1900*, ed. by Seldon, A., Ball, S., Oxford 1994, s. 17-65.
- Self, R., *Conservative Reunion and the General Election of 1923. A Reassessment*. *Twentieth Century British History*, vol. 3, Number 3, 1992, s. 249-273.
- Sharp, A., *Anglo-French Relations from Versailles to Locarno, 1919-1925: The Quest for Security*. In: Sharp, A., Stone, G., *Anglo-French*

Relations in the Twentieth Century. Rivalry and Cooperation, London and New York 2000, s. 120-138.

- Sierpowski, S., Czubinski, A., Der Völkerbund und das Locarno-System. In: Locarno und Osteuropa. Fragen eines europäischen Sicherheitssystems in den 20er Jahren, hrsg. von Schattkowsky, R., Marburg 1994, s. 29-38.

- Später, J., Vansittart. Britische Debatten über Deutsche und Nazis 1902-1945, Göttingen 2003.

- Stambrook, F. G., „Das Kind“ – Lord D’Abernon and the Origins of the Locarno Pact. Central European History 1, 1968, s. 233-263.

- Steiner, Z., The League of Nations and the Quest for Security. In: Ahmann, R., Birke, M., Howard, M. (eds.), The Quest for Stability. Problems of West European Security 1918-1957, London, Oxford 1993, s. 35-70.

- Steiner, Z., Dockrill, M. L., The Foreign Office Reforms, 1919-1921. The Historical Journal 17, No. 1, 1974, s. 131-156.

- Stern-Rubarth, E., Drei Männer suchen Europa. Briand – Chamberlain – Stresemann, München 1948.

- Stevenson, J., Conservatism and the Failure of Fascism in Interwar Britain. In: Fascists and Conservatives. The Radical Right and the Establishment in Twentieth-Century Europe. Ed. by Blinkhorn, M., London 1990, s. 264-282.

- Taylor, A. J. P., The Trouble Makers, London 1957.

- Týž, English History 1914-1945, Oxford 1965.

- Thompson, J. A., British Conservatives and Collective Security 1918-1928, unpublished Ph.D. thesis, Stanford University 1966.

- Týž, Lord Cecil and the Pacifists in the League of Nations Union. The Historical Journal 20, No. 4, 1977, s. 949-959.

- Towle, P., British Security and Disarmament Policy in Europe in the 1920s. In: Ahmann, R., Birke, M., Howard, M. (eds.), The Quest for Stability. Problems of West European Security 1918-1957, London, Oxford 1993, s. 127-153.

- Týž, Taming or Demonising an Aggressor: The British Debate on the End of the Locarno System. In: *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. by Johnson, G., London, New York 2004, s. 178-198.
- Tucker, W. R., *The Attitude of the British Labour Party towards European Collective Security Problems 1920-1939*, Genève 1950.
- Urbanitsch, P., *Großbritannien und die Verträge von Locarno*, Diss., Wien 1968.
- Vansittart, R. G., *The Mist Procession. The Autobiography of Lord Vansittart*, London 1958.
- Walters, F. P., *History of the League of Nations*, vol. I, London, New York, Toronto 1952.
- Williamson, P., *Stanley Baldwin. Conservative Leadership and National Values*, Cambridge 1999.
- Williamson, P., *The Doctrinal Politics of Stanley Baldwin*. In: *Public and Private Doctrine. Essays in British History presented to Maurice Bowling*, ed. by Bentley, M., Cambridge 1993, s. 181-208.
- Winkler, H. R., *The Emergence of a Labor Foreign Policy in Great Britain, 1918-1929*. In: *The Journal of Modern History* 28, 1956, No. 3, s. 247-258.
- Wintzer, J., *Deutschland und der Völkerbund*, Paderborn, München, Wien, Zürich 2006.
- Wolfers, A., *Britain and France between the Wars. Conflicting Strategies of Peace since Versailles*, New York 1940.
- Wurm, C. A., *Die französische Sicherheitspolitik in der Phase der Umorientierung 1924-1926*, Frankfurt am Main, Bern, Las Vegas 1979.